T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İLMİ MEHMED DEDE'NİN CEZİRE-İ MESNEVİ ŞERHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
YRD. DOÇ. DR. Yusuf ÇETİNDAĞ

Hazırlayan
Hilal Tuğba MENGÜÇ

İstanbul – 2005

FATİH ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

14/09/2005

Enstitünüz TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (Tezli) Anabilim Dalı 51070217 numaralı yüksek lisans öğrencisi HİLAL TUĞBA MENGÜÇ'ın hazırlayarak enstitüye teslim ettiği **İlmi Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi** adlı tezi, tez jüri üyeleri huzurunda .... (*) dakika ile savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında, ... (**) ile .... (***) kararı verilmiştir.

Tez Danışmanı:	YRD. DOÇ. DR. YUSUF ÇETİNDAĞ
Jüri Üyesi:	PROF. DR. CİHAN OKUYUCU
Jüri Üyesi:	PROF.DR MEHMET İPŞİRLİ

---

*   savunma süresi el ile yazılacaktır. (savunma süresi, en az 45 en çok 90 dakikadır)
** oybirliği / oyçokluğu el ile yazılacaktır.
*** kabul / red ve düzeltme el ile yazılacaktır.

ÖZET

Hilal Tuğba Mengüç **Eylül 2005**

Biz bu çalışmamızda İlmi Dede'nin "Cezîre-i Mesnevî Şerhi" adlı eserini incelememize konu olarak seçtik. İncelememize konu olan bu eserin 26 nüshasını tespit ettik.

Biz bu nüshalar içinden Fatih Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Şefik Can Kitaplığı 38797 kayıtlı bulunan nüshayı seçtik.

Çalışmamız Giriş ve bunun dışında üç bölümden meydana gelmektedir.Giriş bölümünde şerh ve usulleri hakkında bilgiler derleyerek, Mesnevi şerhleri ve Türk edebiyatında Cezire-i Mesnevi Şerhleri hakkında bilgiler verdik.

Birinci bölümde edebiyatımızda yer alan İlmi mahlaslı şairlere yer verdik. Bununla birlikte eserimizin müellifi olan İlmi Dede'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vererek eserin nüshalarıyla ilgili eseri tanıtıcı bilgiler verdik.

İkinci bölüm; eserin dil, üslup ve muhtevası ve olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın Üçüncü bölümünde ise transkripsiyonlu metin çalışmamız esnasında faydalandığımız kaynaklar ve son olarak da tıpkıbasıma yer verdik.

Anahtar Kelimeler: İlmi Dede, Cezire-i Mesnevî, Mevlevî, tasavvuf, şerh

ABSTRACT

Hilal Tuğba Mengüç **September 2005**

In this study, we choose Cezire-i Mesnevi Şerhi by ilmi Dede as a topic for our research. We fixed 26 copies of this work which is our topic in our research.

From all this copies, we selected 38797 recorded copy in Fatih University Central Library Şefik Can Library.

Our study includes ‘introduction’ and except this, three parts. In introduction part, by collecting information about Şerh and its rules, we gave information about ‘Mesnevi Şerhleri’ and ‘Cezire-i Mesnevi Şerhleri’ in Turkish Literature.

In first part, we mentioned poets with scientific pseudonym in our literature. Beside this, by giving information about life, personality as a literature, and works of İlmi Dede who is writer of our work, we gave introductory information about work related with copies of work.

Second part includes 3 parts which are language, style and contents.

In the third part of our study, we included in transcription, the sources we have been making use of during our work and, lastly facsimile.

Key Words: İlmi Dede, Cezire-i Mesnevî, Mevlevî, mysticism, commentary

İÇİNDEKİLER

II. BÖLÜM

III. BÖLÜM

KISALTMALAR

a.g.e :adı geçen eser
a.g.m :adı geçen makale/madde
a.g.t :adı geçen tez
Ank. :Ankara
bkz. :bakınız
Böl. :bölüm
c. :cilt
ED. :Esrar Dede
Fak. :Fakülte
H. :hicrî
Hz. :Hazret
Hzl. :Hazırlayan
İA. :İslam Ansiklopedisi
İst. :İstanbul
Ktp. :Kütüphane
m. :madde
M. :milâdî
MEB. :Milli Eğitim Bakanlığı
Nu. :numara
OM. :Osmanlı Müellifleri
s. :sayfa
SC. :Sicilli Osmani
Üniv. :Üniversite
T. :Tuhfe-i Naili
TDK. :Türk Dil Kurumu
TDV. :Türk Diyanet Vakfı
Yay. :yayınları

ÖNSÖZ

Yûsuf-ı Sîne-çâk'in *Cezire-i Mesnevisi* Mevleviler arasında her devirde itibar gören ve beş farklı şârih tarafından şerh edilen bir eserdir.. Yûsuf Sîne-çâk, eserini Mevlevilik tarikatına girenlerin tarikat adabını ve öğretisini öğrenmeleri için kaleme almış ve bu eser yüzyıllar boyunca Mevlevihanelerde okunmuştur.

Gölpınarlı tarafından Dal Mehmet Paşa'nın da *Cezire-i Mesnevi* adında bir antolojisinin olduğu ve yazma nüshasının Veled Çelebi İzbudak'ta bulunduğu ifade edilmekle beraber kütüphanelerde böyle bir esere rastlanmamıştır.

Cezire, müstakil bir kitap olmadığı halde, müritlerin dikkat etmesini istediği 35 ayrı konudaki beyitlerin 25.700 beyitlik Mesnevi'den seçilerek 366 beyte düşürülmesinden ibarettir.

Eseri şerh edenlerin üçü Mevlevi iken biri Halveti, biri Melami'dir. İçlerinde en geniş olanı Şeyh Galib'e ait olanıdır. İkisi manzum iken üçü mensurdur. Şerhlerden sadece biri yayınlanmış olup diğerleri çalışılmayı beklemektedir.

İşte hem önceki çalışmaları tamamlayacağı ve edebiyatımızın takip ettiği çizgiyi görmemize yardım edeceği hem de ihtiva ettiği tasavvufi terimleri vermesi ve kaynaklarda Cezire-i Mesnevi adlı esere yapılan ilk şerh olmasından dolayı İlmi Dede'nin "Cezire-i Mesnevi Şerhi" adlı eserini konu olarak seçtik.

Cezire-i Mesnevi üzerinde çalışırken müellife dair araştırmalarımız neticesinde "İlmi" mahlaslı 22 isme rastladık. Fakat bunlar içinde sadece Cezire-i Mesnevi adlı eserini incelediğimiz İlmi Dede'nin böyle bir esere sahip olduğunu gördük

Eserin Türkiye kütüphanelerinde 25 nüshasını tespit ettik. Elimizdeki bu nüsha kütüphanelerde kayıtlı olmayan Şefik Can'ın özel koleksiyonunda olup Fatih Üniversitesi'ne bağışladığı bir nüshadır. Bununla beraber eserin 26 nüshası vardır

Gördüğümüz nüshalar içinde çok ufak farklılıklar dışında büyük farklılık olmaması, hem çok okunaklı bir talik yazı ile yazılması hem de silik birkaç yer dışında eserde fiziksel yıpranmanın çok olmamasından dolayı elimizdeki nüshayı seçtik.

Fatih Üniversitesi Kütüphanesi Şefik Can Kitaplığı'nda 38797 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Eserin yaprakları, transkripsiyonunun yapıldığı metinde parantez içinde verilmiştir. Metin içinde geçen ayetlerin yeri tespit edilmiş, tercümesi ile birlikte dipnotta belirtilmiştir. Bunun dışında metinde geçen hadislerin yer aldığı kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen hadislerle birlikte metinde geçen Türkçe dışındaki diğer ifadelerin ise tercümeleri yapılmakla iktifa edilmiştir.

Çalışmamız sırasında müstensih hataları nedeniyle bazı yerleri okuyamadık. Okuyamadığımız yerleri (...) ile gösterdik.

Çalışmamız Giriş ve bunun dışında üç bölümden meydana gelmektedir.Giriş bölümünde şerh ve usulleri hakkında bilgiler derleyerek, Mesnevi şerhleri ve Türk edebiyatında Cezire-i Mesnevi şerhleri hakkında bilgiler verdik.

Birinci bölümde edebiyatımızda yer alan İlmi mahlaslı şairlere yer verdik. Bununla birlikte eserimizin müellifi olan İlmi Dede'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vererek, eserin nüshalarıyla ilgili eseri tanıtıcı bilgiler verdik.

İkinci bölüm; eserin dil, üslup ve muhtevası ve olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın Üçüncü bölümünde ise transkripsiyonlu metin, çalışmamız sırasında yaralandığımız kaynaklar ve son olarak da tıpkıbasıma yer verdik.

Çalışmalarım sırasında tezimin danışmanlığını üstlenerek çalışmamı titizlikle takip eden değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAĞ'a, karşılaştığım her türlü sorunda kıymetli zamanlarını ayırarak ilgilenen kıymetli hocam Prof. Dr. Cihan OKUYUCU'ya ve yaşamımın her safhasında olduğu gibi tez döneminde de ilgi ve desteği ile daima yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hilal Tuğba MENGÜÇ

İstanbul-2005

GİRİŞ

I. ŞERH VE ÖZELLİKLERİ
II. MESNEVİ ŞERHLERİ
III. TÜRK EDEBİYATINDA CEZİRE-İ MESNEVİ VE ŞERHLERİ

GİRİŞ

I. ŞERH VE ÖZELLİKLERİ

A.ŞERH NEDİR?

"Şerh", Arapça bir sözcük olarak lugatta, "açma, yarma,ayırma;açıklama; açık anlatma; bir şeyi açıklamak üzere yazılmış kitap" anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak ise "bir meseleyi açık ve ayrıntılı bir biçimde açıklamak" demektir.

Şaraha, "açma, ayırma, açıklama, açık anlatma, bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap"[1] demektir. Şerh kelimesinin Kamus Tercümesi'ndeki tanımı da; "müşkül, mübhem ve mahfi ma'kulesini keşf ve izhar eylemek, fehm eylemek, kesmek, açmak ma'nâsınadır."[2] Mahmud Salahi Efendi, "şerh"i, Kamus-ı Osmani'de "açmak, açılmak, bir dekayık ve gavamizi izah ve tefsir için söylenilen sözler ve bu yola yazılan kitaplar"[3] olarak tarif eder. Kamus-ı Türki'de ise, "bir kitabın ibaresini yine o lisanla veya bir lisan-ı aherde tafsil ve izah ederek müşkilatı açma"[4] izahı mevcuttur. Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük'te ise "açma,yarma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma"[5] diye tarif edilmiştir.

Şerhin edebiyatta kullanımı ise; "bir edebi eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp, izah ederek ihtiva ettiği bütün dil, anlatım sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlayan özlü bir ifadesidir. Bu iş edebiyat tarihimizde bir hayli yaygın olup, bazen küçücük bir risalenin, bir kasidenin, bir gazelin sayfalar, hatta ciltler dolusu şerh edildiğine bazen bu şerhlerin dahi

---

[1] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara 1997, s. 991
[2] Mütercim Âsım , Kamus Tercümesi ,c. I, İstanbul 1305, s.484
[3] Mahmud Salahi, Kamus-ı Osmani, İstanbul 1313
[4] Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1317
[5] Türkçe Sözlük,Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara 1998, c.II, s. 2087

şerhlerinin yapıldığına tanık olmaktayız. Bu sebeple şerh, tür olarak neredeyse müstakil bir hüviyet kazanmış ve zaman zaman asıl eser ihmal edilerek ona yazılan şerhler ön plana geçmiştir."[6]

Şerh gerek Türk edebiyatında, gerekse Arap ve İran edebiyatında genellikle çeşitli ilim dallarında incelenen bir esere yazılan açıklama olarak anlaşılmıştır. "Arap edebiyatında ilk devirlerde yazılan şiirler, edebi metinler zamanla muhtevalarında devirleri ile ilgili bazı tabirler bulunduğu, devirlerinde meydana gelip sonradan unutulan bazı hadiselere işaret ettiği için mana genişliğini yitirmeye başladı. Sonradan derlenen bu eski metinleri anlaşılmasının zorlaşması neticesinde henüz hayatta olan bu eserlerdeki müşkülleri bilenlerin bilgileri ışığında gerekli açıklamalar şiirlere beyitler şeklinde ve belirli bir düzene bağlı kalınmadan eklenmeye başlandı. Bu açıklamalar kelimenin anlamını vermek, ifadeleri, güç tabirleri açıklamak, metinde geçen yer ve şahıs adları hakkında bilgi vermek ve tarihi hadiseleri izah etmek usulünü takip ettiler."[7]

İran edebiyatını şerh bakımından incelediğimiz zaman, İran'da tasavvuf edebiyatının hicri V. asırdan sonra geliştiğini ve şerhlerin de çoğu manzum olarak kaleme alınan bu eserlere yapıldığını görmekteyiz. Senâî, Attar ve Mevlânâ ile doruğa ulaşan tasavvufi şiirlerin sonraki asırlarda yaşamış çeşitli mutasavvıf ve edipler tarafından halkın anlayabileceği şekilde şerhi yapılmıştır. Bu alanda Mesnevî şerhleri, Bostan ve Gülistan şerhleri oldukça meşhurdur.

Türk edebiyatına yapılan şerhler yönüyle baktığımızda, tıpkı İran edebiyatında olduğu gibi dini ve tasavvufi alanlarda örneklerin çok olduğu görülür. Dini sahada geçerli dilin Arapça olması sebebi ile bu eserlerin büyük bir kısmının Arapça olarak şerh edildiği, bununla beraber bu eserlere Türkçe şerhlerin yapıldığı da görülmektedir. Tasavvufi edebiyat sahasında İran edebiyatı örnekleri

---

[6] Muhammed Nur Doğan, "Metin Şerhi Üzerine", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, İstanbul, 1999, s.422

[7] Ali Fuat Bilkan, "Şerh Geleneği" (Yayımlanmamış Makale), s. l

daha tesirli olmuştur. Türk edebiyatında yapılan şerhlere baktığımız zaman sadece tasavvufi alanda değil, dini olmayan alanlarda da şerhlerin verildiğini görmekteyiz. Din dışı eserlerin daha çok dil, gramer, astronomi ile ilgili eserler olduğu görülmektedir.

"Eski edebiyatımızda iki tür şerh mevcuttu:

a) Gramer Şerhleri

b) Metin Şerhleri

Ancak bu her iki türün ele alındığı ve bir eserde her iki özelliğin de yer aldığı şerhler vardır ki bunlar da bir üçüncü kategoriyi oluştururlar.

Eski edebiyatımızda, o çağ insanının ve kültürünün mantığına uygun olarak, esaslı bir ‘tenkit’ fikri mevcuttur. Bu tenkit fikri günümüzdeki "eleştiri" anlayışıyla bazı yönlerden ayrılır. Eleştiri, metni esas almaz daha ziyade "metin dışı" ölçülerden hareket eder. Şerh ise tamamen metnin anlamına yöneliktir. Devir ve kültür farkları karşısına ‘anlaşılmaz’ olarak çıkan bir metin, kendi mantığı ve ortaya çıktığı mefhumlarla açıklanmaya muhtaçtır. Eskilerin "şerh" mantığı aslında sadece edebiyata veya sanata mahsus olmayan bir kültür olayıdır. Batı eleştiricileri eseri, eserin dışındaki bir takım unsurlarla ele alırlar. Böylece eserde "olan"ı değil "görmek istediklerini" ararlar."[8]

Günümüzde “şerh” kelimesi yerini “tahlil” kelimesine bırakmıştır. Fakat bu iki kavram özünde birbirinden farklıdır. Bir çok edebiyat araştırmacısı bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu ifade ederler. Şerh, metin söz konusu olduğunda metnin anlaşılmasını hedefler. Bunun için de gerekli olduğu ölçüde bir çok ilim dallarından istifade eder. Yekta Saraç, şerhin en bariz yönünün esere müdahale etmemesi olduğunu, şerh eden kimsenin eserdeki edebi sanatları bile açıklarken, esere edebi bir hüküm verme gayesinde olmadığını, şerhte metne bir çok açıdan yaklaşılarak

[8] Bilkan, a.g.m, s.2

anlaşılma ve anlatılamaya çalışıldığını ifade eder. Yine aynı makalenin devamında şerhin İslam kültürünün, geleneğin bir ürünü olarak dini metinleri anlama çabaları üzerine doğduğunu; “tahlil” kelimesinin ise teknik bir terim olarak kullanılmakla birlikte edebiyatımızda çok eskiye dayanmadığını, Batıdan geçen kavramları karşılamak üzerine yakın zamanlarda ortaya çıktığını ve şerhten farklı olduğunu söyler. Tahlilin ise, bir şeyleri “tıpkı düğümü çözmek gibi” çözmek, bir bütünün kısımlarını arama gayesinin olduğu ve böylelikle bütüne ulaşılarak o esere ayrı bir şahsiyet verme amacının güttüğünü ifade eder.[9]

B. ŞERHİN ÖZELLİKLERİ

Şerhin ortaya çıkmasında en önemli unsur Kur’an-ı Kerim tefsirleridir. Bu bakımdan öncelikle Kur’an tefsirlerinde izlenen metodu bilmek gerekir. Kur’an-ı Kerim tefsirleri, ayrıntılı bir biçimde yapılan dilbilim çalışmalarının yanı sıra belagat bilgileri ve nüzul sebepleriyle ilgili bütün rivayetler, konuyla ilgili kıssalar verilmek suretiyle yapılmıştır. Tüm bunların ışığında anlam, sağlam bir şekilde tespite çalışılır. Bu bakımdan klasik bir şerhin ulaştığı başarıda Kur’an-ı Kerim’in payı büyüktür.

“Kur’an, Türk edebiyatının edebi sanatlarını, belagat anlayışını temellendirmiştir. Arap dilinin belagatı da aslında Kur’an-ı Kerim’den ve onu daha iyi anlama zaruretinden doğmuş, belagat ilmi en güzel örneklerini, ilâhî kelamın eşsiz ifadelerinden derleyerek teşekkül etmiştir.”[10] Devrin kültürü gereğince, özellikle belagat ilmi çerçevesinde oluşan tefsir usulü, bir çok yönden daha sonraları ortaya çıkan edebi şerhlerde de aynen uygulanmıştır.

Tefsirde, öncelikle ilmi ayet ve surelerin nerede, ne zaman, hangi olay hakkında nazil olduğu konularıyla ilgilenen tefsir ilmi olan esbâb-ı nuzûl, Klasik edebiyatta kendisini kasidelerde gösterir. Kasidelerin kime, hangi amaçla, ne zaman

---

[9] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yekta Saraç,”Divan Tahlilleri Üzerine”, İlmî Araştırmalar 8, İstanbul, 1999, s. 211-212

[10] İslam Ansiklopedisi, “Kuran”, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c.26, s. 414

yazıldığı belirtilmiştir. “Sebeb-i nüzul ile şairin nasıl bir ruh haline mensup olduğunu da anlayabiliyoruz. Böylece muhatap çağ ve durum dikkate alınarak şerh yapılabilmektedir.”[11]

Başka bir tefsir ilmi olarak zikredilen “İ’râbu’l-Kur’an” da şerh metoduyla benzer. Kur’an’ın dil bilgisi bakımından doğru okunup yazılması kelimelerdeki anlam kaymaları gibi konuları inceleyen bu ilmin şerhlerde de olduğu görülür. Klasik metinde, bir gramer şerhinde bu usul takip edilir. Şerhte önce kelimelerin anlamı, tekilse çoğulu, çoğulsa tekilinin verildiği, daha sonra da isim mi, sıfat mı ya da fiil mi olduğu belirtilerek daha sonra beyit, kıta gibi nazım şeklinin düz cümleye çevrilerek yorumunun yapıldığı görülmektedir.

“Kuran-ı Kerim’de geçmiş peygamberlere ve milletlere dair kıssalar mevcuttur. Kuran’daki bu kıssalardan maksat, tarihi vakaların kronolojik olarak anlatılması değildir. Ancak geçmiş peygamberlerin ve milletlerin başlarına gelenlerden bir ibret dersi almamız kasd olunmaktadır.”[12] Edebiyatımızda bu usulde “darb- mesel” dediğimiz, maksadı beyan etmek amacındaki özlü söz ya da kıssaların yaygın olduğu görülmektedir. Bu kıssalar, beyitlerin hemen hepsinde bazen doğrudan doğruya, bazen de bir kelime, bir ipucu vasıtasıyla telmih edilmiştir.

Emine Yeniterzi, metin şerhinde ele alınması gereken konuları şu şekilde sıralar:

1. Edebi eserdeki ilmi konuların, özel isimlerin ve mahiyetlerinin tespiti
2. Metindeki mecaz, tevriye, gibi söz sanatlarının önemi
3. Folklorik malzemenin tespiti
4. Divan şiirinde yer alan ayet ve hadislerin tespiti
5. Mazmunların tespit edilmesi
6. Eski şerhlerin taranması
7. Edebi tahlillerin neticede terkibe ulaştırılması

---

[11] Bilkan,a.g.m, s. 5
[12] Bilkan,a.g.m ,s. 10 Naklen, İsmail Cerrahoğlu , Tefsir usulü, TDV Yayınları, s. 171.

Aynı makalenin devamında bundan sonraki yapılabilecek çalışmalarda yapılması gerekenler üzerine görüşlerini ifade etmiştir. Buna göre en başta klasik şiire nüfuz edebilmek için eserlerde geçen çeşitli ilimler dallarına ait terimlerin ansiklopedik lugatlar hazırlanarak ele alınması gerektiğini bu kelimelerin sözlük anlamlarının yanında terim anlamlarının da verilmesi gerektiğini, o dönem eserlerinde geçen kişi ve yer isimlerinin ve bu isimlerin özellikleri ile ilgili hadiselerin de belirtilmesinin gerektiğini söyler. Metinlerde geçen ayet hadislere vakıf olmak için ayet ve hadis indeksinin hazırlanması gerektiğini, son olarak da tahlillerde yer alan ortak unsurları bir araya getiren çalışmaların yapılması gerektiğini ifade eder.[13]

"Kısacası şerhte metin, bir çok açıdan yaklaşılarak anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılır. Şerh, müşterek İslam kültürünün, geleneğinin bir ürünüdür. Dini metinleri anlama çabaları şerhi doğurmuştur."[14]

II. MESNEVÎ ŞERHLERİ

Arapça "s n y" üçlü kökünden türemiş "mesnevî" sözü, bu dilde kendi arasında kafiyeli mısralardan oluşmuş nazım şekli anlamında kullanılmamıştır. "Mesnevî" edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmış olmakla birlikte,bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Mesnevî terimi ve nazım şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş, XI-XIX. yüzyıllar arasında bu türde sayısız eserler yazılmıştır.[15]

Beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı değildir. Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerek beyit sayısının sınırlı

[13] Emine Yeniterzi, '*Metin Şerhi ile İlgili Görüşler*', Türkiyat Araştırmaları Dergisi 5, Konya, 1999, s.60-68
[14] Saraç, a.g.m, s. 211
[15] İsmail Ünver, 'Mesnevî', *Türk Dili ,Türk Şiiri Özel Sayısı*, C. II, Nu: 415-417, Ankara, 1986, s.430

olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkan sağlamış, bu yüzden de çok kullanılan bir nazım şekli olmuştur.[16]

Bir nazım şeklinin adı olmasına rağmen günümüzde “mesnevî” denildiğinde akla Mevlana’nın aynı adı taşıyan eseri gelmektedir.

Mesnevî, Mevlana Celaleddin Rûmî’nin (604-672/1207-1273) 6 cilt ve yaklaşık 25.700 beyitten oluşan Farsça eseridir. Mevlana’nın bu eseri halifesi Hüsameddin Çelebi’nin ısrarı üzerine yine Hüsameddin Çelebi’nin katipliğinde oluşturulmuş bir eserdir. Eserin ne zaman yazılmaya başlandığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Mesnevî, ilm-i ilahi olan tasavvufun asıl konusu vücûd ve vücûdun zuhur mertebelerinden, insan-ı kâmil ve Hakk’a vuslat yollarından bahseden bir ilimdir. Nitekim Mevlana, Mesnevî’nin vuslat ve yakîn sırlarını keşfetme konusunda sâlike rehber olduğunu söyler.[17]

Yazıldığı günden bu yana en çok okunan eserlerin başında gelip, Türk kültür ve edebiyatında yüzyıllardır süregelen bir etkiye sahiptir. 15. yüzyıldan günümüze, pek çok kişi Mesnevî’yi başta Türkçe olmak üzere Arapça, İngilizce, Almanca gibi dillerde tercüme etmiştir. Bu eserin sadece tercümesi yapılmamış bununla beraber şerhleri de kaleme alınmıştır. Bu tercüme ya da şerhler Mesnevî’den seçilmiş bazı beyitlerin veya Mesnevî’nin birkaç cildi olabileceği gibi, tamamının tercüme ya da şerhi de olabilir. Mütercim ya da şârihler Mesnevî’yi genellikle mensur olarak tercüme/şerh ederler. Ancak manzum tercüme ve şerhler de vardır.

Mevlana, ünlü eseri Mesnevî’nin birinci cildindeki dibâcede eserinin adının Mesnevî olduğunu söyler. ‘Bir şeyi ikiye katlamak, çift ve katmerli yapmak’ anlamına gelen bu isim öncelikle eserin nazım biçimine gönderme yapsa da

---

[16] Ünver, a.g.m., s.432
[17] Semih Ceyhan, , ‘Mesnevî’, İslam Ansiklopedisi, TDV, C.29, Ankara 2004, s.328

Mesnevî'nin mana derinliğine ve yoğunluğuna da işaret ettiği söylenebilir. Gerçekten de bu mana derinliği sonucu Mesnevî, yüzyıllar boyunca farklı şekillerde anlaşılıp şerh edilmiş, böylece eserdeki mana boyutlarına yenileri de eklenmiştir. Şu da belirtilmelidir ki tüm bu şerhler bir yandan, Mevlana ve Mesnevî hakkında bilgiler verirken bir yandan da onu şerh edenlerin dünya, tasavvuf, din, edebiyat anlayışlarını yansıtır. Bu şekilde şerhlerden, hem şerh edilen hem de şerh eden hakkında geniş bilgiler edinmek mümkündür.

Mesnevî'nin şerhlerini çeşitli kategorilere ayırabiliriz. Bunlar Mesnevî'nin tamamının şerhi, kısmen yapılan şerhler, seçme beyitlere yapılan şerhler, anlaşılması zor olan beyitlere yapılan şerhler olarak gruplandırılabilir.

Anadolu sahasında ilk mesnevî şerhleri XV. yüzyılda yapılmıştır. Mevlevî İbrahim Bey Mesnevî'yi Türkçe olarak kaleme alan ilk şârihlerindendir. 15. yüzyılda yaşayan İbrahim Bey, Mesnevî'deki 17 hikâyeyi manzum olarak şerh etmiştir.

Mesnevî'nin ilk mütercim ve şârihlerinden biri de Şeyh Muînuddîn b. Mustafa'dır. Manzum bir tercüme-şerh yapıp II. Murad'a sunulmuştur[18].

Şâhidî İbrahim Dede'nin (ö.1550/h.957) Farsça şerhi Gülşen-i Tevhid 16. yüzyılın ilk şerhlerindendir. Şâhidî, Mesnevî'nin her cildinden yüz beyit seçmiş ve her beyti Farsça beş beyitle şerh etmiştir. Bu şerh de Mesnevî vezninde ve tarzında yazılmış manzum bir şerhtir.

Anadolu sahasında Mesnevî'nin ilk tam şerhi XVI. yüzyılda Gelibolulu Sürûrî Muslihuddin Mustafa Efendi tarafından Farsça olarak yapılmıştır. Semih Ceyhan, bu şerhin beyitlerin gramatik tahlili ve hikayelerin açıklanmasıyla sınırlı kaldığını söyler ve bu nedenle şerhin tasavvufi açıdan zayıf olduğunu belirtir.[19]

---

[18] Ceyhan, a.g.m., s.331.
[19] Semih Ceyhan, *a.g.m.*, s.331.

Bosnalı Sûdî'nin (ö.1596/h.1005) Mesnevî şerhi, bilinen ilk tam Türkçe şerhtir. Daha çok Hafız Divanı şerhiyle tanınan Sûdî'nin Mesnevî şerhini Abdülbaki Gölpınarlı anlayış bakımından hatalı bulur.[20]

Şem'î (ö. 1591-1592/h.1000) şerhi 16. yüzyılın sonlarında yazılmaya başlanmış, 17. yüzyılın başlarında bitirilmiştir. Şem'î, şerhini III. Murad için yazmaya başlar ama onun ölümü üzerine 6. cildi III. Mehmed için şerh eder. Türkçe olan Şem'î şerhi, 16. yüzyılın en çok tanınan şerhlerindendir.

Yusuf Sîneçâk (ö.1551/h.958) anlam bütünlüğünü gözeterek Mesnevî'den seçtiği 366 beyti önce Cezîre-i Mesnevî adı altında toplamış, sonra bu beyitleri şerh ederek Şerh-i Cezîre-i Mesnevî adlı Türkçe şerhini yazmıştır.[21] Bu 366 beyit üzerine İlmî Dede (ö. 1022/1613), Şeyh Gâlib (ö.1213/1798), Abdullah Bosnevî (ö.1054/1644), Cevrî (ö.1065/1654) ve Abdülmecid Sivâsî (ö. 1049/1639) birer şerh yazmıştır.

17. yüzyılda pek çok önemli Mesnevî şerhi vardır. Mevleviler arasında çok tanınıp benimsenmiş olan ve 'Hazret-i Şârih, Şârih-i Ankaravî' gibi lâkaplarla anılan Ankaravî Rüsûhi İsmail Dede'nin (ö.1631/h.1041) şerhi bunlardan en önemlilerinden ve Mesnevî'nin tamamının şerh edildiği bir eserdir. Pek çok şârih Ankaravî'nin bu şerhi doğrultusunda Mesnevî'yi şerh etmiştir. Mecmû'atü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Ma'ârif adını taşıyan bu şerhte Ankaravî, beyitlerin lafzî anlamlarını belirttikten sonra ayet ve hadislerdeki delâletlerini ortaya koymuş, bunların hikâyelerle bağlantılarını kurmuştur. Şârih ayrıca zaman zaman Sürûri ve Şem'î şerhlerini de eleştirmiştir. Ankaravî, şerhinin mukaddimesinde adlarını zikrettiği kırka aşkın kaynak içinde en çok Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhâtü'l-Mekkiyye adlı eserinden faydalanmıştır. Semih Ceyhan'a göre Ankaravî şerhinin ilgi görmesinin temel sebebi, şârihin kendisinden önceki şerh birikimini özümsemesi ve Mesnevî'yi

[20] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s. 142.
[21] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ülker Aytekin 2002, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*,(Yayınlanmamış tez) İstanbul: Marmara Üniversitesi

tasavvufi meselelere dair asli bir kitap olarak kabul etmesidir.[22] Ankaravî'nin şerhi Kahire ve İstanbul'da pek çok kez basılmıştır. Ankaravî'nin, bu şerhin dışında Mesnevî'deki ayet hadis ve zor beyitlerin şerhinin yapıldığı Câmi'u'l-âyât, ilk 18 beytin şerhi olan Fâtihu'l-ebyât adlı eserleri de vardır.

17 yüzyılın önemli sûfilerinden olan ve Halvetiyye tarikatının Şemsiyye koluna mensup bulunan Abdülmecîd Sivâsî (ö. 1639/h. 1048), Mesnevî'nin birinci cildinden 1328 beyti "Şerhu'l Cevzati'l-Mesnevî" adlı eserinde şerh etmiştir. Bu şerhin Sivâsî'nin ölümünden iki yıl önce yazılmış bir nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 196 numarada kayıtlıdır.[23]

Bayrâmî Melâmilerinden olan Sarı Abdullah Efendi'nin (ö. 1660/h. 1070) Türkçe Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî adlı eseri, Mesnevî'nin birinci cildinin şerhidir. Bu şerh beş cilt halinde 1870/1871 (h.1287/1288) yıllarında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Ayrıca Marmara Üniversitesi'nde Sarı Abdullah ve şerhiyle ilgili bir tez çalışması yapılmıştır.[24]

Sarı Abdullah Efendi ile başlayan I.cildi şerh etme geleneği İsmail Hakkı Bursevî, Abidin Paşa ve Kenan Rifâi ile devam eder.

Bursalı İsmail Hakkı'nın (ö. 1725/h.1137/1138) "Rûhü'l-Mesnevî" adlı eseri 18. yüzyılın önemli Mesnevî şerhlerindendir. 1704'te (h.1116) tamamlanan Türkçe şerhin üç sene içinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Mesnevî'nin ilk 738 beytinin şerhi olan eser iki cilt halinde yazılmıştır. Mesnevî'nin Arapça dibâcesini şerh etmeden doğrudan birinci beyitle başlamıştır. Şârih, ilk on sekiz beyite özel bir önem vermiş ve bu beyitleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bursevî'nin şerhi oldukça sistematiktir. Şârih öncelikle beyitlerin aslını, Farsçasını verdikten sonra kelimelerin sözlük anlamlarını zaman zaman örnekler vererek de açıklar. Kelimelerin açıklamasını beytin tercümesi takip eder. Bu tercümeler bazen kısa, bazen de oldukça

[22] Ceyhan, *a.g.m.*, s.331.
[23] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 144.
[24] Aytekin, *a.g.t.*

uzundur. Tercümeden sonra konu örneklerle açıklanır. Bu açıklamalarda Kur'an ve hadise sıklıkla başvurulur. Sonda ise bir dua ve Bursevî'nin anlattıklarını özetleyen bir manzume bulunur.

Semih Ceyhan, Bursevî şerhinin, Mesnevî'nin Ekberî-Konevî perspektiften yorumunun önemli bir örneği olduğunu söyler. Mevlevi geleneğinden gelmemekle beraber Bursevî'nin, şerhinde mecazi hikâye unsurları arasındaki batın irtibatını sağlayarak tasavvufî manayı daha sistematik bir şekilde ortaya koyduğunu belirtir.[25]

Âbidin Paşa'nın (ö. 1907/h.1325) şerhi Mesnevî'nin birinci cildini ihtiva eder. Altı cilt olarak yazılmış olan bu şerh, saraya sunulmak üzere 1886'da (h.1303/1304) tek cilt halinde Sivas Vilayet Matbaası'nda, 1303-1326'da da altı cilt halinde İstanbul Mahmud Bey Matbaası'nda basılmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde, Ahmed Avni Konuk'un 34 defterden meydana gelen şerhi, Mesnevî'nin tam şerhidir. Konuk, eserine bir 'Mukaddime' ile başlar ve burada eserini 1929-1937 yıllarında günde 4-5 saat çalışmayla kaleme aldığını, şerhini hazırlarken Farsça ve Türkçe şerhlerden istifade ettiğini, daha önceki şârihlerin görmediği pek çok şerhi ve hatta Hindistan'da basılan şerhleri de incelediğini söyler. Avni Konuk şerhinde esas olarak Ankaravî'nin nüshasını kullandığını belirtir.

Kenan Rıfâî'nin Mesnevî'nin birinci cildini içeren şerhi ise ilk olarak 1968 yılında oğlu Kâzım Büyükaksoy tarafından "Mesnevî Hatıraları" adıyla yayımlanmıştır. Daha sonra talebelerinden oluşan bir topluluk tarafından yeniden gözden geçirilen eser 1973 ve 2000 yıllarında Şerhli Mesnevî-i Şerif adıyla yayımlanmıştır.[26] Bu şerhte Kenan Rıfâî, önce bir miktar beytin tercümesini yapıp sonra bunları şerhe geçer.

---

[25] Ceyhan, *a.g.m.*, s.331.
[26] Kenan Rıfai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif* , İstanbul, 2000

Bunların dışında son zamanlarda yapılmış diğer Mesnevî şerhleri ise şunlardır:

Süleymaniye Camii’nde Mesnevî dersleri veren Tahir Olgun (ö. 1951), takrirlerini Mesnevî Dersleri adı altında on beş günlük formalar halinde yayımlamaya başlamış ve vefatına kadar Mesnevî’nin ilk dört cildi ile beşinci ciltten bin beyit kadarını şerh edebilmiştir. Beşinci cildin geri kalan kısmı ve altıncı cilt daha sonra öğrencisi Şefik Can tarafından şerh edilmiştir. 18 cilt halinde basılan bu eserin ilk 14 cildi Tahir Olgun’a, son 4 cildi ise Şefik Can’a aittir. Tahirü’l-Mevlevî hayattayken bu 14 ciltten yalnızca 10’u basılabilmiş, diğer ciltler vefatından sonra Şefik Can tarafından derlenmiştir.[27]

Abdülbaki Gölpınarlı’nın şerhi geleneğin son halkası olup hikayelerin kaynakları ve beyitler arası ilişki açısından faydalıdır[28]

Mesnevî, bu Türkçe şerhlerin yanı sıra, Arapça ve İngilizce’ye tam olarak; Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça, Japonca, Flemenkçe, Lehçe, Urduca ve Korece’ye de seçmeler halinde tercüme edilmiştir.[29]

Arapça şerhi: Beşiktaş Mevlevi şeyhi Trabluslu Çengi Yûsuf Dede (ö.1669), Ankaravî şerhini, bazı yerlerini hülâsa ederek Arapça'ya çevirmiştir. “el-Menbecü’l- Kavî fi Şerhi'l-Mesnevî” adını taşıyan bu kitap, h. 1289 yılında Mısır'da, Vehbiyye matbaasında basılmıştır.

Farsça kaleme alınmış eserin, yine aynı dilde yapılan şerhleri de çoktur. Bu dilde yapılan ve bilinen şerhler arasında: Harzemli Kemaleddin Hüseyin'in Cevâhirü'l- Esrâr ve Zevâhirü'l-Envâr isimli manzum şerhi, Molla Hüseyin Kaşifî'nin Lübbü'l-Lübâb, Şahidî'nin Gülşen-i Tevhid'i, Sururî, Abdal Ali,

---

[27] Ceyhan, *a.g.m.*, s.331.
[28] Ceyhan, *a.g.m.*, s.331.
[29] İsa Çelik, ‘Klasiklerimiz Mesnevî-i Manevi’, Tasavvuf Dergisi Mevlana Özel Sayısı, Nu:14, Ankara, 2005, s. 678

Sebzevârî, Veli Musa Nesri, Hüseyin Belhî'nin Şerh-i Mesnevî'leri, Muhammed Ali'nin Bahru'l-Ulûm'u, Bedîuzaman Fürüzanfer (1897-1970)'in Şerh-i Mesnevî-i Şerif'i, meşhur Farsça şerhlerden olup, bunlardan bazısı yazma bazısı matbudur. Matbu olanların çoğu Hindistan, Pakistan ve İran'da basılmıştır.[30]

Mesnevî üzerine yapılan Batı'daki çalışmalara ise örnek olarak şunları verebiliriz: Georg Rosen, Mesnevî'nin üçte birini mealen Almanca'ya çevirmiş ve bu tercüme Leibzig'de 1849 ve 1913'te basılmıştır. Sir William Redhouse (1811-1892) tarafından Mesnevî'nin birinci cildi nazmen İngilizce'ye çevrilmiş ve bu çeviri 1881'de Londra'da 135 sayfalık bir önsözle basılmıştır.[31]

İngilizce bir şerh olmasına rağmen çok tanınan bir şerh olduğu için burada Nicholson'ın şerhinden de bahsetmek gerekir. Reynold A. Nicholson, Konya Müzesi'nde bulunan ve Mevlana'nın ölümünden beş yıl sonra yazılıp Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'in huzurunda mukabele edilen nüshayı esas alarak Mesnevî'nin altı cildini neşr, tercüme ve şerh etmiştir. Şerhinde özellikle Ankaravî şerhinden faydalanmıştır. Nicholson'un metni, bundan sonra yapılan Mesnevî çalışmalarında esas alınan kaynaklardan biri olma özelliği taşır.

Görüldüğü gibi Mesnevî yüzyıllardır şerh edilmektedir. Bu da bir taraftan Mesnevî'nin daha iyi anlaşılmasını sağlarken bir taraftan zengin bir şerh geleneği oluşmasına katkıda bulunmuştur. Mesnevî sadece Türk edebiyatıyla sınırlı olmayıp dünyanın birçok bölgesinde, asırlardır etkisinde kalınan ve çeşitli alanlarda incelenen ve günümüzde de incelenmeye devam edilen, asırlara hükmedebilmiş büyük bir eserdir.

---

[30] Çelik, a.g.m.,s. 679
[31] Çelik, a.g.m.,s. 679

III. TÜRK EDEBİYATINDA CEZÎRE-İ MESNEVÎ VE ŞERHLERİ

Çalışmamıza da konu olan Cezîre-i Mesnevî Şerhi diğer şerhlerden farklı olarak Mesnevî'nin her bir cildinden yapılmış 366 beyitlik esere yapılan şerhlerin adıdır.

Bu eser, XVI. Yüzyıl şairlerinden Yûsuf Sîne-çâk tarafından Mevlana'nın Mesnevî'sinin altı cildinden seçmeler yaparak bir araya getirdiği 366 beyitlik eserin adıdır.

Yûsuf Sîne-çâk, Vardar Yenice'sinden olup tanınmış Mevlevi şairlerindendir. Cezîre-i Mesnevî Yûsuf Sîne-çâk'ın en çok bilinen eseridir.[32]

Cezîre-i Mesnevî mana itibariyle "Mesnevî adası" anlamına gelip bizzat Mevlana'nın kendi kullandığı bir tabirdir. "Cezîre-i Mesnevî ismini, Mesnevî'nin 6. cildindeki *"Eğer mana denizine susamışsan cezîre-i Mesnevî'den denize bir su yolu aç"* anlamındaki I. cilt 925. beyitte geçen *'Cezîre-i Mesnevî'* lafzından almıştır.[33] Bu şekilde bu isim eserin adı olmuştur.

Yûsuf Sîne-çâk, Cezîre'yi niçin yazdığını eserin dibacesinde şöyle açıklamaktadır: Uzun zamandan beri Mesnevî'yi tetkik ediyordum. Bir gün Mesnevî'nin gerçek anlayıcılarından biri Mesnevî'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, ondan tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okumaları için seçmeler yapmasını isteyince "soru soranları geri çevirme" ayeti gereğince bu dileği yerine getirdim ve altı ciltten 366 beyti seçtim. Her biri bir diğeriyle ilişkilendirdim ve *Cezîre-i Mesnevî* adını verdim.[34]

---

[32] İsmail Güleç, 'Türk Edebiyatında Cezîre-İ Mesnevî Şerhleri', Osmanlı Araştırmaları, Nu:XXIV, İstanbul 2004, s. 159
[33] Güleç, a.g.m.,s. 160
[34] Güleç, a.g.m.,s. 161

Dibace’de yazılanlardan yola çıkarak, Cezîre’nin Mevleviliğe giren dervişlerin okuması amacıyla yazıldığını anlamaktayız. Bunu eserdeki konu başlıklarına bakarak da anlayabiliriz. Konu başlıklarına baktığımız zaman bir dervişin dikkat etmesi ve bilmesi gereken öncelikli konuların yer aldığı görülmektedir. Cezîre’nin bu özelliği de düşünüldüğünde rast gele beyitlerden oluşmadığı, bu beyitlerin belirli konular çerçevesinde Mesnevî’nin bütününden ve sıra gözetilmeksizin seçilmiş beyitlerinden oluşan bir derleme şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Eserdeki beyitler birbirini sıralı bir biçimde izlemez. Eserin düzenli bir biçimde devam eden kısmının Mesnevî’nin özü olarak kabul edilen ve bizzat Mevlana tarafından yazılan ilk on sekiz beyittir. Bundan sonra gelen beyitler konularına göre tasnif edilmiş olmasından dolayı karışık bir biçimde Mesnevî’den seçilmiş beyitlerdir. Ayrım, beyit sıralarına göre değil, bütünüyle konularına göre yapılmıştır. Mesnevî’nin ilk cildinde yer alan beyitler konularına göre sonda yer alabileceği gibi en son kısımda olan beyitler de bu eserde ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

İsmail Güleç tarafından eserde yer alan beyitlerin Mesnevî’deki yerleri tespit edilmiştir. Buna göre Cezîre'de; Mesnevî'nin I. cildinden 98, II. cildinden 67, III. cildinden 66, IV. cildinden 45, V. cildinden 47 ve VI. cildinden 24 beyit yer almaktadır. 19 beytin yeri tespit edilememiştir.[35]

Yusuf Sîne-çâk’ın bu eserinde 35 konu başlığı yer almaktadır. Eserde müritlerin bilmesi gereken kurallarla beraber şeyhe itaat, riyazet ve açlığın faydaları, aşk ve onun verdiği acı, tevekkül ve kanaat, sır saklamak, asıl vatana dönmeyi istemek, kimseyi kınamamak, makam ve mansıp düşkünü olmamak, günahtan sakınmak, tevbe etmenin ve ağlamanın faydaları gibi bir müridin bilmesi ve dikkat etmesi gereken konular yer almaktadır.

---

[35] Daha geniş bilgi için bkz. Güleç, a.g.m., s.163

Cezîre'de en çok beytin yer aldığı konu 33 beyit ile eserin sonunda yer alan aşk ve yokluktur. Onu 28 beyit ile riyazet ve açlık konusu takip etmektedir. En az beytin yer aldığı konular ise beşer beyitle ariflerin temiz zatları, isteklilerin yardımı, şöhretin zararı ve yokluğun faydaları konularıdır.[36]

Cezîre, yazıldığı günden günümüze içerdiği konular itibariyle Mevleviler arasında çokça okunan ve üzerine şerhlerin kaleme alındığı bir eser olma özelliğini taşır. Cezîre; Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Galip tarafından şerh edilmiştir.

Cezîre’ye şerh yazanların başında İlmî Dede (ö.1020/1611) gelmektedir. İlmî Dede, Mevlevi alim ve şairlerinden olup Bağdat'lıdır. İlmî Dede'nin eserinin tam adı Lemehât-ı Bahrü'l-Manevî Şerh-i Cezîreti’l-Mesnevî'dir.[37] İlmî Dede eserini yazış sebebini tekkeden bir müridin Farsça bilmeyen ve Hazret-i Mevlana’nın sülukunu tamamlamak isteyen dervişlerin yaralanmaları amacıyla Türkçe’ye çevrilip açıklanmasını istemeleri üzerine[38] 979/1571 yılında nesir olarak şerh edilmiştir. Bu şerh diğerlerine göre bir özet niteliğindedir. Bu eser daha sonra Abdullah Bosnavî tarafından nazmedilmiştir.

“Asıl adı Abdullah b. Muhammed Efendi olan Abdullah Bosnevî, Bosnalıdır. Abdullah Bosnevî, Bosna'da 992/1584 tarihinde doğmuştur. "Şârih-i Füsûs" olarak ün salan Abdullah Efendi, aynı zamanda "Bosnevî", "Abdî" ve Bosna'da özellikle "Gaibî" olarak tanınmıştır.”[39] Muhiddin Arabî’nin Füsûs-ı Hikem adlı eserine yaptığı şerhle şöhret bulmuştur.

Abdullah Bosnavî'nin 1038/1628'de yazdığı bu eserin adı, girişte, Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevî olarak geçmektedir. Bosnavî, eserin mukaddimesinde;

---

[36] Güleç, a.g.m., s.163
[37] İlmî Dede, ‘Lemehât-ı Bahrü'l-Manevî Şerh-i Cezîreti’l-Mesnevî’, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 2334
[38] İlmî Dede, ‘Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’,Fatih Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 38797
[39] Malik Bankır, ‘Telif ve Tercüme Bir Eser Şerh-i Cezîre-i Mesnevî’, AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Nu: 27, Erzurum 2005, s.155

hamdele ve salveleden sonra Yûsuf-ı Sîne-çâk'i Mevleviler içinde kâmil ve ârif-i billah bir "sâhib-i şuhûd" olarak övmekte ve onun Mesnevî'nin altı cildinden 366 beyit seçerek hoş bir kitap meydana çıkardığını, İlmî Dede adında kâmil bir Mevlevi'nin de bu eseri, nesir olarak hem şerh hem de tercüme ettiğini belirttikten sonra kendisinin de bu güzel eseri nazmettiğini söylemektedir. Abdullah Bosnavî eserine *Mesnevî'*nin ilk on sekiz beytiyle başlamaktadır. *Mesnevî* ile aynı vezinde yazılmıştır. Önce kırmızı mürekkeple Farsça beyti vermekte ondan sonra gelen mısrada ise tercüme etmekte ve daha sonra gelen mısralarda da açıklamasını yapmaktadır.[40] IV. Murad için şerh edilmiş bir eserdir.

Cezîre-i Mesnevî'yi şerh eden diğer bir isim Abdülmecid-i Sivâsî'dir. "Abdülmecid-i Sivâsî, 1563'de Zile'de doğmuştur. Sivasî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yirmiden fazla eseri vardır. Şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullanmıştır."[41] Sîne-çâk Cezîre'yi, 1011/1602 tarihinde *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adıyla şerh etmiştir. Sivâsî eserine, ilk on sekiz beyit ile başlamaktadır.Diğer cezire şerhlerinden farklı olarak Yusuf Sine-çâk'ın Mesnevî'den belirlediği 366 beytin dışında birkaç beyti tercüme etmek istediğini belirterek Mesnevî'de geçen bir kısım ayet ve hadisleri de şerh etmiştir. Bununla beraber beyitlerin tercümesinden önce kelimeleri gramer bakımından da ele almakla diğer şerhlerden ayrılır.[42]

Cevrî İbrahim Çelebi de Cezîre'yi şerh eden isimler arasında yer almaktadır. Cevrî İbrahim Çelebi'nin asıl adı İbrahim'dir. İstanbulludur. Ailesi hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Kaynaklar iyi bir eğitim gördüğünü, hayatını istinsah ederek geçirdiğini, Mevlevi olup Ankaravî'nin müntesiplerinden olduğu ifade eder. Cevrî'nin eserinin adı Aynu'l-Füyûz'dur. Cevrî bu eserini 1057/1647'de kaleme almıştır. Mesnevi'yle aynı vezinde terkib-i bend biçiminde kaleme alınmıştır. Eserin baş tarafında Mesnevi'nin ilk on sekiz beyti ile kendisinin seçtiği otuz altı beytin şerhinin yer aldığı birbiriyle ilgili kırk beyti seçtiğini ve her birini beş beyit ile

---

[40] Güleç,a.g.m., s.166
[41] Güleç,a.g.m., s.169
[42] Ayrıntılı bilgi için bkz., Güleç,a.g.m., s.169

tercüme ettiğini, Sine-çâk’ın eserine giriş niteliği taşıdığını ifade eder.Cevrî eserine kendi beğendiği kimi beyitleri de ilave etmiştir. Eserin tamamı 1310 beyittir. Sofu Mehmet Paşa’ya sunulmuştur. [43]

Son olarak Cezîre-i Mesnevî’yi şerh eden Divan edebiyatının güçlü isimlerinden ve aynı zamanda bir Mevlevi olan Şeyh Gâlib’dir. Asıl adı Mehmet olan Şeyh Gâlib 1757'de İstanbul'da doğdu. Düzenli bir medrese eğitimi almamış, yetişmesinde devrin ileri gelenleri ile Galata Mevlevihanesi şeyhlerinin büyük katkısı olmuştur. Şiir bilgisini devrin önde gelen şairlerin Neşet Efendi’den almış ve kendisine Esad mahlası verilmiş ve diğer Esad'lardan ayrılsın diye Gâlib lakabını almıştır.

Şeyh Galip'in, Yûsuf Sine-çâk'ın yaptığı ve aralarında anlam bakımından benzerlik bulunan 366 beyitlik Cezîre-i Mesnevî isimli tercümesinin tam adı Semahâtu Lemaâtı Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî’dir. Şeyh Galip hocası Seyyid Ali Dede'nin irşâdıyla bu eseri şerh etmek üzere, Sîne-çâk'ın ruhaniyetinden himmet için olmalı, Sütlüce'de bir eve taşınmış ve eseri şerh etmeye başlamıştır. Şeyh Galip, bu eserini Mevleviliğin başlangıcında olanlar için kaleme aldığını belirtmekte ve her bir beyti hem Mesnevî'ye göre hem de Cezîre'ye göre, beyit aynı olmasına karşın iki farklı şekilde yorumlanabileceğini söylemektedir.[44]

Cezîre'de 35 olan konu başlığı, gördüğümüz kadarıyla Şeyh Galip'te 31'dir. Cezîre’de olup Şeyh Galip de olmayan ve diğer konu başlıklarıyla birleştirilen konu başlıkları ise şunlardır: "Der beyân-ı hâl-i hod-perestân", "Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest" ve "Der beyân-ı âfet-i şöhret"

[43] Ayrıntılı bilgi için bkz., Güleç,a.g.m., s.171-172
[44] Şeyh Galip, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, (haz. Turgut Karabey, MehmetVanlıoğlu, Mehmet Atalay), Erzurum 1996, s.12

Diğer Cezîre şerhlerinin genelinde olduğu gibi bunda da beyit önce, kelime kelime tercüme edilir. Daha sonra beyitler açıklanır. Şeyh Galib, şerh esnasında ayet ve hadislerden alıntılar yapmış, Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur ibarelerle, bazı tasavvufi kıssalara da yer vermiştir. Eserin dili yer yer ağır olmakla beraber, Şeyh Galip'in diğer eserlerinde de olduğu gibi sanatkârâne bir üsluba sahip olması ve zaman zaman secili bir anlatım yoluna gitmesi esere akıcılık ve şiirsellik kazandırmıştır.

Sonuç olarak Yusuf Sine-çâk'ın bu eseri içerdiği konular itibariyle her devirde ilgi ve alaka görmüş ve bir çok kişi tarafından şerh edilmiştir. Eserin gördüğü bu ilgiyi pek çok kimse tarafından şerh edilmesine ve kütüphanelerdeki çok sayıdaki nüshalarından anlayabiliriz.

I. BÖLÜM

A. EDEBİYATIMIZDA İLMİ MAHLASLI ŞAİRLER

B. İLMİ MEHMED DEDE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

C. ESERİN TANITILMASI

D. DÎVÂN METNİNİN YENİ HARFLERE AKTARILMASINDA İZLENEN YOL

I. BÖLÜM

A. EDEBİYATIMIZDA İLMİ MAHLASLI ŞAİRLER

Kaynaklarda çalışmamıza konu olan İlmî Dede ile birlikte edebiyatımızda yirmi iki tane İlmî mahlaslı isme rastladık.[45] Bu kaynaklarda sadece yedi kişinin şairlik yönüne değinilmektedir. İlmî mahlasıyla tanınmış kişiler şunlardır:

1. **İlmî** Ahmed Çelebi: Edirnelidir. Kadı Lütfi Çelebi'nin oğludur.[46] Öğrenimini tamamladıktan sonra Abdurrahman Efendi'ye mülazım oldu. Kadılık mesleğine girdi. Kıbrıs Baf kadısı iken öldü. Ölüm tarihi Tuhfe-i Naili'de 1000/1591, Rıza da 1001/1593 olarak kayıtlıdır. İlmî-i-Nâzik ismiyle şöhret bulmuştur. Kaynaklar akıcı ve nazikane şiirini olduğundan bahsederler.

2. **İlmî**: Bursalıdır. Asıl adı Mehmed olup Remzi-zâde adıyla anılır. Kadı Remzi Abdülvehhâb veya Remzi Mustafa Efendi olarak da bilinir. Müeyyed-zâdenin torunudur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Ebussuud Efendi'ye mülazım, müderrris ve kadı olmuştur. Bursa kadılığı görevinde bulunur. İstanbul'da 1006/1597 tarihinde vefat etmiştir. Kovacı mescidi bahçesine gömülür.

3. **İlmî**: Manisa'da doğmuştur.Asıl adı Abdullah olup Gınayı-zade lakabıyla tanınır. İstanbul'a gelip öğrenimini tamamlayarak kadı olmuştur. Vefat tarihi 1055/1645'dir. Kabule şayan şiirleri vardır.

4. **İlmî**: Karaman Ermeneklidir. Bir hatibin oğludur. 963/1555 tarihinde hayatta olduğu söylenmektedir. Öğrenimine Larende'de başladı. İstanbul'da devam etti. Aruz ve kafiyede usta bir şairdir.

---

45 Mehmet Nail Tuman, 'Tuhfe-i Nailî, Ankara 1949,c.II,s.693-698; İPEKTEN, H., Mustafa İSEN, Recep TOPARLI, Naci OKÇU, Turgut KARABEY, 'Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı Sözlüğü', Ankara 1988, s.226-228

46 Mehmet Nail Tuman,a.g.e., s.694

5. **İlmî**: İstanbul'da doğdu. Âşık Çelebi'ye göre İmam Memi-Çelebi'nin, Ahdi'ye göre ise Kadı Bursalı Remzi Efendi'nin oğludur. Aslı adı Yahya olup teninin beyazlığı sebebiyle "Sütlü Pirinç" lakabıyla anıldı. Katiplik ve müderrislik yaptı. Donanma ile yaptığı bir seferde öldü. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır.

6. **İlmî**: Asıl adı Ahmet'tir. Trabzon çevresinde uzun süre müderrislik yaptıktan sonra Haremeyn müfettişi ardından da Halep kadısı oldu. 1151/1738 tarihinde vefat etmiştir.Arapça ve Türkçe şiirleri vardır.

7. **İlmî**: Çalışmamıza konu olan İlmî Mehmed Dede Bağdatlıdır. Üç dilde şiirleri bulunmaktadır. 1020/1611 tarihinde vefat etmiştir.[47]

8. **İlmî**: (Şeyh Seyyid Abdürrezzak) Erzurum Nakîbü'l-Eşrâfı Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Gedâyî-zâde ismiyle tanınır. 1258/1843 tarihinde Erzurum'da doğmuş 1335/1907 tarihinde vefat etmiştir.

9. **İlmî**: Edirnelidir. Arap-zâde Şeyh İlmî ismi ile bilinir. Arap Halil Efendi'nin oğludur. Vefatı 1120/1717 tarihindedir.

10. **İlmî**: Konyalıdır. Şam Mevlevîhanesi şeyhidir. 932 /1517 tarihinde vefat etmiştir.

11. **İlmî**: Şair Sabri Mehmed'in babasıdır. Vefatı 1008/1599 tarihlidir.

12. **İlmî**: Üsküdarlıdır. "Üsküdarlı İlmî" olarak tanınır. Müderrislik ve imamlık yapmıştır. 1091/1680 tarihinde doğmuş, 1123/1731 tarihinde vefat etmiştir.

13. **İlmî**: İlmî Çelebi ismiyle bilinmektedir. Diyarbakırlıdır. 1190/1776 tarihinde vefat etmiştir.

---

[47] Çalışmamızın bundan sonraki kısmında hayatı, eserleri ve kişiliği hakkında daha detaylı bilgilere verilecektir.

14. **İlmî**: Asıl adı Me'mûn olup Me'mûn Bey olarak bilinmektedir. Bağdatlıdır. Divan katipliği yapmıştır.

15. **İlmî**: Hayatı hakkında memleketi ve bir beytinin dışında bir bilgiye ulaşamadığımız bu kişi hakkında Tuhfe-i Naili'de "Hersekzâde İlmî Bey" şeklinde zikredilmektedir.Bunun dışında bir de beytine yer verilmiştir.

16. **İlmî**: Selanikli ve Mevlevidir.

17. **İlmî**: Asıl adı Ali'dir. Süleymaniyeli Muallim Abdülbaki Fânî Efendi'nin oğludur. 1395/1878 tarihinde doğmuştur

18. **İlmî**: Maraşlıdır. Çelebizade Ali Efendi olarak bilinmektedir. Ahmed Efendi'nin oğludur. 1809 tarihinde hayatta olduğunu kaynaklar ifade etmektedir.[48]

19. **İlmî:** (ö.1031/1621) Çorlu'da doğdu. Asıl adı Kasım'dır. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı oldu. Çorluda öldü. Özellikle tarih düşürmede ustadır.

20. **İlmî:** Ayânî-zâde sanıyla tanındı. Öğrenimini tamamlayıp kadı oldu. Ömrünü Edirne ve Çirmen'de geçirdi. Vefat tarihi 1057/1647'dir.

21. **İlmî:** Asıl adı Mehmet'tir. Sadık Efendi'den mülâzım olduktan sonra bir çok medresede müderrislik yapmıştır. 1134/1721-22 tarihinde vefat etmiştir.

22. **İlmî:** Manisa'da doğmuştur. Aslı adı Tahir'dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı olmuştur.

[48] Mehmet Nail Tuman,a.g.e., s.697

B. İLMİ MEHMED DEDE

1. Hayatı

İlmî Dede hakkında ulaşabildiğimiz tüm kaynaklar onun Bağdatlı olduğu konusunda birleşmektedir.[49] Asıl adı Molla Hüseyin Ferahşâd'dır.[50] Doğum tarihi ve ailesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Küçük yaşlarda eğitim almaya başlayarak, başta Musul[51] olmak üzere Irak'ın çeşitli yerlerinde eğitimini sürdürmüştür. İlmi Dede'nin hayatıyla ilgili bilgilerin yer aldığı kaynaklarda eğitimi ile ilgili bilgilerin verildiği bölümlere kadar nereli olduğu dışında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Mısır ve Irak'ta eğitimini tamamlayan İlmî, daha sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelmeden önce verdiği ilmi derslerle şöhret bulmuştur. İstanbul'da Fatih Cami'nde müderrislik yapmış ve geniş çevrelerde kabul görmüştür. Semâhâne-i Edeb adlı eserde onun Kahire'ye gitmesine sebep olarak, okuttuğu öğrencilerinden birinin Kahire'ye kadı olarak gitmesinin ve giderken de beraberinde hocası İlmî Dede'yi de götürdüğü ifade edilmektedir.[52] Mısır-Kahire'de niyâbetlik yani kadı vekilliği görevinde bulunmuştur.

Kahire'deki niyâbetlik görevinin akabinde Hacc'a gidip hac vazifesini yerine getirmiş daha sonra da dönüşünde Şam'da Kartal Dâlî Dede'ye intisab etmiştir. Kartal Dâlî Dede'ye önce mürid olan İlmî Dede daha sonra onun ölümüyle şeyh olmuştur. İlmî Dede Şam'da bir müddet durduktan sonra o dönemlerde tanıştığı Bağdatlı Rûhî, Samtî ve Ünsî gibi şairlerle birlikte İran ve Irak'a seyahatler

---

[49] Esrar Dede, 'Tezkire-i Su'arâ-i Mevlevivve', Haz. İlhan GENÇ, Ankara 2000,s. 347; Ali Enver, 'Semâhâne-i Edeb', İstanbul 1309, s.106-108; Bursalı Mehmed Tahir, 'Osmanlı Müellifleri', İstanbul 1333, s. 117; M. Nail TUMAN, a.g.e., s. 695; İPEKTEN, Haluk, İPEKTEN, H., Mustafa İSEN, Recep TOPARLI, Naci OKÇU, Turgut KARABEY,a.g.e., s. 227; Mustafa İSEN, 'Edebiyat Tarihimizde Bağdat' Ötelerden Bir Ses, Ankara 1997, s.119
[50] Mustafa İSEN, a.g.e., s.119
[51] Ali Enver, a.g.e, s.156
[52] Ali Enver, a.g.e, s.156

etmiştir.[53] Esrar Dede tezkiresinde, o dönemde Şam ve Halep'te gerek devrin şartları gerekse itikadi inanışları sebebiyle pekçok alim ve şairin katledilmesine karşın isimleri geçen şairlerle beraber İlmî Dede'nin herhangi bir zarar görmemesini hatta korunmasını Mevlevi olmasına bağlamaktadır.[54]

Şam'da 1020/1611 yılında Şam'da vefat etmiş ve Şeyhi Kartal Dâlî Dede'nin yanına gömülmüştür.

2. Edebi Kişiliği

Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla İlmî Dede'nin üç dilde (elsine-i selâse) şiirleri olup Arapça ve Farsça bir çok eseri, bununla birlikte bir de divanı vardır. İlmî Dede'nin müretteb Divanı hakkında Esrar Dede, aşk ve ilimlerle donatılmış bir eser olarak bahseder.[55] Ali Enver de eserinde İlmî Dede'nin şiirlerini "üstâdâne" olarak nitelendirir.[56]

Divanındaki eserlere bakıldığı zaman üç dilde de şiirlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu da şairin devrin ilimlerini öğrenip bu dillere vakıf olması ile izah edilebilir. Bazı araştırmacılar İlmî Dede'nin şiirlerini Baki gibi devrin ünlü şairlerinin bir takipçisi ve kendisini de ikinci sınıf bir şair olarak nitelendirmektedir.[57]

Çalışmamıza konu olmuş Cezîre-i Mesnevî Şerhi adlı eseri nesirle yazılmıştır. Bu eserde orta nesir diyebileceğimiz nesir özellikleri görülmektedir. Yer yer sanatlı ifadelerle birlikte halkın anlayabileceği basit kurulmuş cümle yapıları da görülmektedir. Bununla beraber Farsça'ya da hakim olduğu anlaşılmaktadır.

---

[53] Esrar Dede, a.g.e., s.348
[54] Esrar Dede, a.g.e., s.348
[55] Esrar Dede, a.g.e., s.348
[56] Ali Enver, a.g.e., s. 157
[57] Serhat Oğuz 2002 *"İlmî Dede Hayatı Sanatı ve Divanı İnceleme ve Tenkitli Metin"*, (Yayınlanmamış Tez), Ankara: Gazi Üniversitesi

Eserlerine baktığımız zaman eserlerinin halkı aydınlatmak amacıyla yazılmış olduğunu görürüz. Bunlardan yola çıkarak kendisinin de dini hassasiyeti olan alim ve mutasavvıf bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

3. Eserleri

a. İman ve İslam Risalesi

Hz. Muhammed'in hadislerinden hareketle imani meselelerden bahseden 165 yapraktan oluşmuş bir eserdir. Eserde kullanılan hadislerin künyeleri belirtilmemiştir. Tespitlerimize göre Süleymaniye Kütüphanesi Darü'l-Mesnevî bölümünde 258 numarasıyla kayıtlı yazma bir nüshası bulunmaktadır.

b. RisâIe-i Fi'I-Fıkh

Fıkhî bir eserdir. 49 sayfadır. Bir nüshası vardır. Talik hatla yazılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesinde Uşşâki Tekkesi bölümünde 15 numarada kayıtlıdır.

c. EI-Nazm-ı Fi- 'İlme'l-Akâid[58]

Manzum bir akâid kitabıdır. Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi İzmir bölümünde 530 numarayla kayıtlıdır. Kataloglara yanlışlıkla Divân-ı 'İlmî adıyla kaydedilmiştir. Eser 56 sayfadır ve nesih hatla yazılmıştır.

d. Tefsîrü'l-Sûreti'l-Fâtiha

Fatiha suresinin kısa bir tefsiri olup 5 yapraktan oluşan bir eserdir. Eserin tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Uşşaki Tekkesi bölümünde 16 numarada kayıtlıdır. Talik hatla yazılmıştır.

---

[58] Serhat Oğuz, a.g.t.

e. Tercüme-i Ferâiz-i Sîrâciye

Bir fıkıh kitabıdır. Eserin tek yazma nüshası 142 sayfa olup Lala İsmail Efendi bölümünde 688 numarada kayıtlıdır. Eser talik hatla yazılmıştır.

f. Ferâiz Manzumesi

Bir fıkıh kitabıdır. Eserin sayfa sayısı nüshalara göre farklılık arz eder. Tespit edilen beş nüshası vardır. Eserin tüm yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.

Bölüm	Kayıt Numarası
Esad Efendi	3675
Reşid Paşa	291, 281
Kılıç Ali Paşa	454
Serez	3938

g. Dîvân-ı İlmî

Eserin tek nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'nin Halet Efendi bölümünde 166 numarayla kayıtlıdır. Eserin müstensihi belli değildir. Talik hatla yazılmıştır.

h. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî [59]

"İlmî Dede'nin 16. yüzyıl Mevlevî şeyhlerinden olan Yusuf Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserine yaptığı şerhtir. Sonuç olarak elimizdeki özel

[59] Bu esere ve nüshaları hakkında daha sonraki bölümde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

koleksiyondaki eser ve kütüphanelerdeki nüshalar ile birlikte 26 nüshanın varlığından söz edebiliriz.

C. ESERİN TANITILMASI

1. Eserin Adı

İlmî Dede'nin eserinin tam adı *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'dir. Elimizdeki nüshada ise eserin adı "Cezîre-i Mesnevî Şerhi" olarak belirtilmektedir. Eserin dibacesinde şârih şerh ettiği eserin adının "*Cezîre-i Mesnevî*" olduğunu belirtir. Eserin adı metinde şu şekilde ifade edilmektedir:

(2 a) Mevlānā Yūsuf Sīne-çāk *nevverallāhū merḳadehu* bu baḥr-ı bī-pāyān Mesnevī-i Māʿnevīden ki cihāt-ı sitte gibi şeş defter-i pür-gevherdür. Bu şeş defter-i mücellîdden üç yüz altmış ʿadet miḳdārı beyit ki her bir beyit bir şehir nice şehir bir iklimdür. İntiḥāb idüp nām-ı şerīfine *Cezīre-i Meṡnevī* buyurmış idi.

2. Eserin Yazılış Sebebi

Eserin dibâcesinde besmele ve hamdeleden sonra eserin sebeb-i telîfi yer almaktadır. Burada Mesnevî-i Şerîf'in kâmil bir mürşit olduğunu ve mana sûretini kapladığını, Rabbanî kelimeler olarak manaların dalgalı denizi ve ilhamlarının keşfine sebep olduğunu söyleyerek Mesnevî'yi över.

Bundan sonra Cezîre-i Mesnevî'nin ilk oluşum süreci anlatır. Burada ifade edilenlere göre; bu derleme kitabın Yusuf Sîne-çâk tarafından, Mesnevî'nin 6 cildinden 360 beyti alınmak suretiyle hazırlandığından ve bu eserin de isminin Cezîre-i Mesnevî olduğundan bahsetmiştir. İlmî Dede bu eseri Mevlevî tekkesindeki bazı müritlerin kendisinden istemesiyle vücuda getirdiğini ifade eder. Bu eseri Yusuf Sîne-çâk'ın eserine bağlı kalarak bir miktar Türkçe ile şerh edilmesinin kendisinden

istendiğini, eserin Farsça bilmeyenlere, Hz. Mevlana'nın yoluna intisap ederek nasiplenmeleri amacıyla yazdığını ifade etmiştir. Metinde eseri yazma gayesini şu şekilde ifade etmektedir:

(2 a-b)...mürīdān-ı āsitān-ı hażretden vü muʿteḳidān-ı ḫānkāh-ı ʿizzetden bir ẕāt-ı şerīf-i ʿālīşān dürretü't-tāc-ı āl-i ʿOs̱mānīden bu bende-i ḥaḳīr-i mukabbīle dervīş ʿİlmī-i bī-dile teklīf buyurup bu Cezīre-i Mes̱nevī-i Maʿnevī bir miḳdār Türkī lisānla şerh ü imlā olsun ki zebān-ı Fārisīden bī-behre olanlar bir nāṣīb aẖẕ idüb ṣafā-yı ḳalbe ve inşirāḥ-ı ṣadre irüp Ḥażret-i Mevlānā sülūkundan beḥre-mend olsunlar deyu ilḥāh olınmaġın bu faḳīr daẖī sulṭān cānibinden istimdād ṭaleb olunup ne vürūd olunur ise ʿinayet bulup küstāẖāne taḥrīre şüruʿ olunup fażl-ı Ḥaḳḳdan istiʿānet teysīr taleb olundı.

3. Eserin Telif ve İstinsah Tarihi:

Eser uzun emekler sonucunda 979/1571 yılında nesir olarak şerh edilmiştir.[60] Eserin telif tarihi 979/1571 olmasına rağmen elimizdeki nüshanın istinsah tarihi olarak 1157/1745 yılı verilmektedir.

Temmel kitāb bi ʿavni'llāhu'l-mülki'l-ʿazīzü'l-vehhāb. Fi'l yevmi't-tāsiʿ min rabīʿu'l-āẖir bī senetü sebʿā ve ẖamsīn ve mie ve elf.[61]

---

[60] Güleç, a.g.m., s. 164

[61] Melik, Aziz ve Vehhab olan Allah'ın yardımıyla,1157 yılında Rebiulevvel ayının dokuzuncu günü kitap tamam oldu.

4. Eserin Nüshaları

Çalışmamıza konu olan eser İlmî Dede'nin 16. yüzyıl Mevlevî şeyhlerinden olan Yusuf Sîne-çâk'ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserine yaptığı şerhtir. Yusuf Sine-çâk, Cezîre adlı eserini, özellikle Mevlevîliğe giren dervişlerin okuması için yazmıştır. Cezîre'deki konu başlıklarına bakıldığında fark edileceği üzere tamamen bir dervişin dikkat etmesi ve bilmesi gereken öncelikli konular yer almaktadır. İlmî Dede tarafından yapılan bu şerhin tespitlerimize göre Türkiye'deki kütüphanelerde yaprak sayıları birbirinden farklı yirmi beş nüshası ile birlikte bir de bu nüshalar içinde bilinmeyip tespit edemediğimiz, şahıslara has kütüphanelerde de nüshaları olduğu düşünülebilir. Bizim elimizdeki nüsha işte bu şekilde bir nüsha olup Şefik Can'ın şahsi kütüphanesinden Fatih Üniversitesi'ne bağış yapması sebebiyle oradan ulaşabildiğimiz bir nüshadır. Sonuç olarak kütüphanelerdeki nüshalar ile birlikte 26 nüshanın varlığından söz edebiliriz. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshalar şunlardır:

Kayıt Numarası	**Bölüm**
Düğümlü Baba	263
Fatih	4529
H. Hayri-Abd. Efendi	22
Hacı Mahmud Efendi	2531, 2598, 2846, 2639, 2526
Halet Efendi	28
Nafiz Paşa	525, 527
Pertev Paşa	619
Darü'l Mesnevî	189
Mihrişah Sultan	232
Musalla Medrese	2029
Tahir Ağa Tekke	697
Zühdü Bey	545

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshaları dışında yer alan diğer nüshaları da şunlardır:

Ali Emîrî Edeb.(Millet Kütüphanesi)	160

Ali Emiri Sry. (Millet Kütüphanesi)	1327
Mevlana	2092, 2093
Afyon Gedik Kütüphanesi	18222, 18223
Burdur İl Halk Kütüphanesi	174-01
İstanbul Merkez Kütüphanesi	2334
Fatih Üniversitesi Kütüphanesi(Şefik Can Kitaplığı)	38797

Eserin kütüphanelerdeki nüshalarının bu kadar çok olması eserin çok beğenildiğini ve okunduğunu göstermektedir.

5.Çeviride Esas Aldığımız Nüshanın Özellikleri

Çeviride esas aldığımız nüsha kütüphanelerde kayıtlı olmayan, ancak Şefik Can'ın özel koleksiyonunda bulunan bir nüshadır.Bu nüsha şuanda Fatih Üniversitesi Kütüphanesinde Şefik Can Kitaplığı'nda 38797 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

Elimizdeki eser talik yazı ile yazılmış olup kahverengi deri cilt içerisindedir. Zencirekli ve sayfaları kırmızı cedvellidir. Eserin fiziksel özellikleri ise şöyledir: Eser 91 yaprak, 19 satır ve 22 cm.'den oluşmaktadır.

Gördüğümüz nüshalar arasında hem büyük farklılık olmaması, hem çok okunaklı bir talik yazı ile yazılması, hem de silik birkaç yer dışında eserde fiziksel yıpranmanın çok olmaması bu nüshayı seçmemize neden oldu.

Eserin yaprakları, transkripsiyonunun yapıldığı metinde parantez içinde verilmiştir. Metin içinde geçen ayetlerin yeri tespit edilmiş, tercümesi ile birlikte dipnotta belirtilmiştir. Bunun dışında metinde geçen hadislerin yer aldığı kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen hadislerle birlikte metinde geçen Türkçe dışındaki diğer ifadelerin ise tercümeleri yapılmakla iktifa edilmiştir.

Eserde bol miktarda müstensih hatalarının olduğunu tespit ettik. Bu tür hataları düzeltirken eklediğimiz ya da düzelttiğimiz kısımları parantez içinde gösterdik ve dipnotta gerekli açıklamaları yaptık.

.

D. DÎVÂN METNİNİN YENİ HARFLERE AKTARILMASINDA İZLENEN YOL

1. Bu tür bilimsel çalışmalarda uygulana gelen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Buna göre Arap-Fars alfabesinde bulunup da yeni Türk alfabesinde bulunmayan harfler şöyle gösterilmiştir:

Hemze:	’
Peltek Se:	s̲
Kalın Ha:	h
Hı:	h̲
Peltek Ze:	z̲
Sad:	s
Dad:	ż
Ayn:	‘
Ğayn:	ġ
Kalın Kaf:	k
Nazal Nun:	ñ

2. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlülerin okunuşunda örnek:

“ā”, “ī”, “ū” şekilleri kulllanılmıştır.

3. Farsça Vāv-ı ma‘dūle -v- biçiminde gösterilmiştir.

4. Farsça edat ve ön ekleri eklendikleri kelimelerden kısa çizgi (-) ile ayrı yazılmıştır.

Örnek: der-āġūş, nā-tamām gibi.

5. Yapım ekleri işlevini gören Farsça ekler, sonuna geldikleri kelimeden çizgi (-) ile ayrılmıştır.

Örnek: dīv-āsā, bih-ter, dīvān-çe, gül-zār, sitem-kār, mey-kede, hüner-ver perî-veş gibi.

6. Arapça'da Allāh kelimesinin muzafun ileyh olduğu durumlarda "lam"lar işaretle ayrılmamıştır.

Örnek: Abdu'llāh, Beytu'llāh gibi.

7. Bilindiği gibi Farsça isim ve sıfat tamlamalarında ilk kelimeden sonraki kesrenin atılması ve iki öğenin ters çevrilmesi yoluyla da birleşik isim ve sıfat haline gelebilmektedir. Yazımda bu durumdaki birleşik kelimelerin arasına çizgi konulmuştur.

Örnek: Mihnet-hāne, şikāyet-nāme gibi.

8. Herhangi bir sebepten dolayı okunamayan veya şair tarafından boş bırakılan kelime ve ifadeler sıra noktalarla (.......) gösterilmiştir.

9. Farsça ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi arasında yazılmıştır.

Örnek: ser-ā-ser, rū-be-rū gibi.

10. Çeviriyazı sırasında 'ayş-'ıyş, 'aşķ-'ışķ, 'ayār-'ıyār gibi her iki şekilde de okunması mümkün olan kelimelerin okunuşunda kesin bir tavır gösterilerek bütün metinde tek şekil yazılmıştır.

11. En çok geçen ve farklı yazımları olan bazı kelime ve eklerde tercih edilen şekiller:

Yazım Şekiller	Tercihimiz
Eyle&iyle-	eyle-
Etmek&itmek	itmek

12. "Ve" bağlaçlarında genel bir temayül olmadığı için cümle başlarında "ve" olarak aldık. Cümle içinde ise duruma göre "ve" "u", "vü" şekilleri seçildi.

II. BÖLÜM

A. ESERİN DİLİ

B. ESERDE TAKİP EDİLEN METOD VE ÜSLUP

C. MUHTEVA

II. BÖLÜM

A. ESERİN DİLİ

Eserin dili hakkında bir sonuca varmadan önce onun yazıldığı devirdeki edebi dilin durumuna göz atmak gerekmektedir.

15. yüzyılın ilk yarısında 2. Murad'ın Edirne Sarayı bir edebiyat meclisi ve bir ilim akademisi gibidir. Çelebi Mehmed devrinden başlayıp 2. Murad devrine kadar padişahların emriyle eserler Türkçe'ye çevrilmiş ve sadeleştirilmiştir.

.

13., 14. ve 15. yüzyıllarda kullanılan Eski Oğuz Türkçesi, siyasi olarak Anadolu Selçukluları'nın son dönemini, beylikler devrini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerini; Osmanlıların ilk iki asrını içine almaktaydı. 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi denilen dönem başlar. Osmanlı'nın hâkim olduğu bütün sahalarda edebî dil olarak kullanılır ve 20. yüzyıl başlarında Genç Kalemler hareketinin yarattığı terkipsiz Türkçe'yle sona erer.[62]

Eski Oğuz Türkçesi'nin dil özelliklerinin hemen hemen tamamı Osmanlı Türkçesi'nin başlarında da devam eder. Osmanlı Türkçesi'nin ilk asırları Eski Oğuz Türkçesi'yle son asırları Günümüz Türkiye Türkçesi'yle aynıdır. 16. asrın sonlarıyla 18. asrın başları arasındaki dönem ise bu ikisi arasında bir geçiş sürecinin yaşandığı dönemdir.

Osmanlı Türkçesi'ni kendinden önceki ve sonraki dönemlerden ayıran asıl ölçüt ise dilin dış yapısı ve bu yapının etkilediği söz dizimidir. Osmanlı yazı dilinin birçok örneği, halk diline girmeyen yabancı unsurlarla doludur.[63]

---

[62] Ahmet B. Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Ankara 2004, s. 461

[63] Ahmet B. Ercilasun, a.g.e., s.462

İncelediğimiz Şerh-i Cezîre-i Mesnevî adlı eser, geniş halk kitlelerinin istifadesi amacı ile hazırlanmış bir eserdir. Eser devrine göre oldukça sade bir dille yazılmıştır.

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, metin kuruluşu bakımından basit yapılı bir eserdir. Edebi eserlerdeki Türkçe cümle yapısına uygun kurallı cümleleri genellikle metnimizde de görmekteyiz. Ancak bununla beraber az da olsa konuşma dilinin söyleyiş biçimlerini ihtiva eden devrik yapılı cümlelere de metnimizde rastlamaktayız. Unsurların dizilişi bakımdan devrik yapıyı aksettiren birkaç örnek şu şekildedir:

"Bizim ḫilḳatimiz yaʿni bir olmamızı kendi ṣūreti üzere eyledi Ḥaḳḳ." (12 a)

"Getüreler ʿarş ditrer günāhlaruñ iñledüsinden" (28 b)

Ayrıca İlmî Dede Bağdat çevresinde yaşadığı için bulunduğu bölgenin lehçe özelliklerine (Doğu Türkçesi) de rastlamak mümkündür. Mesela "–rek", "-rak" ekleri, ulı-rekdür(83 b), Muḥkem-rek(28 b), görici-rekdür.(60 b)

İrgür- (1b): eriştir-, eyt-(40 a): söyle-, vb kelimeler.

1. Ses Özellikleri

Eski Oğuz Türkçesi'nin en önemli ses özelliği, küçük ünlü uyumunun mevcut olmayışı olup, bu özellik 16. yüzyıla kadar devam eder.

Metnimizde geçen: "Başum, başuñ, başuñuz, gözsiz, gözi, gördi" gibi örnekler bütün bu türden çekimler için söz konusudur. 18. yüzyıla kadar kullanılan başum, başuñ, gözi, gördi gibi kelimler, 18. yüzyıldan sonra "başım, başın, gözü, gördü" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Eserde yaygın olarak geçen "deñiz, göñül, beñzedi", 2. tekil şahıs eki ve ilgi eki alan "alduñ, başuñ, bunlaruñ" gibi kelimelerde kullanılan damak n'si (ñ) de bu dönem Türkçesinin önemli bir ses özelliğidir. Bu özellik de Osmanlı Türkçesi

döneminde devam etmiş; 17. yüzyılda yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. 18. yüzyıl ortalarında ise İstanbul Türkçesinde artık (ñ) kullanılmamıştır.

2. Biçim Özellikleri

Eserimiz 16. yüzyıl sonunda kaleme alınmıştır. Bu dönemde ve dolayısıyla incelediğimiz eserdeki eklerin o dönemdeki ve sonraki asırlarda olan değişimini bilmek gerekir. Ahmet B. Ercilasun eserinde bu dönemdeki biçim özelliklerini şu şekilde belirtmektedir: [64]

1. Teklik 1. şahıs ekinin "v"li biçimleri ortadan kalkmıştır. 17. yüzyılda "ın"lı

biçim de ortadan kalkmıştır. Sadece "-Am ve -Um"lu biçimler kullanılmıştır; aluram, alurum gibi, daha sonra bu kelimeler alırım olarak değişmiştir. "–Am" arkaik bir biçim olarak 19. yüzyıla dek ulaşır.

2. Çokluk 1. şahıs eki "-vuz" 16. yüzyılda da sürer; sonra yerini "–k"ye bırakır: "alsak".

3. Çokluk 2. şahıs eki olan "–sız" 18. asırda azalır, yerini "–sınız"a bırakır: alırsınız.

4. Gelecek zaman eki "–Isar" 16. yüzyılda görülür, 17.yüzyıl ortalarından sonra yerini "–acak"a bırakır.

5. Şimdiki zaman eki "–yor" Osmanlı Türkçesi içinde ortaya çıkar: "alayor" kelimesi 19. yüzyılda ortadaki ünlünün daralmasıyla: "alıyor" şekline girer.

6. Birinci şahıslardaki olumsuz geniş zaman eki "-maz" 19. yüzyıla dek devam eder.

7. İstek eki "-A" Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılır; 19. yüzyılda iyice seyrekleşir.

8. "-durur"un bildirme eki olarak kullanılması 15. yüzyıldan itibaren seyrekleşmiş, 17. yüzyılda kaybolmuştur.

---

[64] Ahmet B. Ercilasun, a.g.e., s.463

9. “-madın” zarf fiil eki 6. yüzyıldan itibaren yerini “-madan”a bırakmıştır. “-ıcak ve –gaç” zarf fiil ekleri gittikçe seyrekleşerek 19. yüzyıda arkaik hâle gelir. Buna karşılık “-mağla, -mağın gibi bağlayıcı şekiller yaygınlaşır.

10. “-uban” zarf fiil eki de Osmanlı Türkçesi içinde gittikçe seyrekleşir.

11. “-gıl” pekiştirme eki de aynı şekilde seyrekleşerek devam eder; 19. yüzyılda arkaik bir şekil alır.

3. Eserdeki Yabancı Unsurlar ve Arkaik Kelimeler

Eser dini-tasavvufi bir konuyu ihtiva ettiği için haliyle, Arapça ve Farsça kelimelere geniş yer verilmiştir. Eser Mesnevî’nin şerhi olduğu için de orijinal eserdeki Arapça ve Farsça tamlamalar da olduğu gibi kullanılmıştır. Eserde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin bazıları şunlardır:

“ṣultān, pīr, azīz, şāmil, mücellā, kāmīl, manṣūr, muʿārıż, murād,ʿālem, ḥażret, muḫallid, mazḥār, cemʿiyyet, şerḥ”.

Bununla beraber eserimizde dikkati çeken bir diğer hususta çok sayıda Eski Anadolu Türkçesi’ne ait arkaik kelimelerin mevcudiyetidir. Bunlardan bir kısmı aşağıda verilmiştir.

Ancılayın(19 b): onun gibi

Ḳulaġuz(35 a): kılavuz rehber

Birle (36 b) : ile

Ugurlayup(41 a): çalmak gizlemek

Aġu (39 b): zehir

ir-iş (2 a): ulaş-

şom(42 a): uğursuz

Tengri(40 a): Tanrı, İlah

peşīmānlıḳ (28 b): pişmanlık

buyur- (2 a): söyle-

gözsüz (40 a):kör

eyt-(40 a): söyle-

otlaḳ: (76 a): çayır, mera

ḳarañulıġ(61 a): karanlık

yoġ: (19 b): yok

ṣınuḳ (29 a): kırık

nice (2 a) : çok, fazla

var-(2 b): ulaş-

ṭolab (29 b):dolap

oluben (5 b): olup

eyü (5a): iyi

Ḳarındaş (6a): kardeş

Ṭaġınıḳ: (19 a): dağınık, karışık

Berü (6a) :buraya

İçerü (10 a): içeri

Ṭudaġ(60 b): dudak

ṣaġışları (19 a) : sayı

Yeg (8 a): iyi

Şol (11 b): bu, o

ṣovuḳ (10 b): soğuk

ṭuṭuġın(60 b): perde

dükeli : (12 a): hepimiz

ḳat: (13 b): huzur

yarlıġan-(27 b): günahı bağışlanmak

Niteki (13b): gibi, benzeri, nasıl ki

Od (16 b): ateş

Kendüzi (21 b): kendisi

Andan ötüri (14 a): dolayı, o sebepten

Tış (26b): dış

Mince (14b) : binlerce

Uşanıḳlık (24 b): gevşeklik,tembellik, gafillik

Yırağ (21 b) : uzak

ṣuvar-(27 a): sula-

düpdüz: (21 b) :baştan başa,tamamıyla,dümdüz

iñledüsi (28 b): inlemesi

Ünlü Değişmeleri[65]

Türkçe'de gerek kelime köklerinde gerekse eklerdeki ünlüler çeşitli sebeplerle değişmektedirler. Ancak bu değişikliklerin hangi sebeplere dayandığı tanm olarak açıklığa kavuşmamıştır.

<u>i < e değişmesi:</u> Eskiden beri Türkçe'de çok yönlü (i < e, e < i } değişmelerinin olması, bu meselenin kesin olarak ispatını güçlendirmiştir. Bu türlü çok yönlü değişiklikler yalnızca eski devrelere ait değildir.

Bazı kelimelerde ise Eski Türkçe devresinde "e" olan ses "i" şeklinde gelişme göstermiştir. (imdi < emti, nice < nece, nite < nete vb...)

Bugün "c" şeklinde telaffuz edilen pek çok kelime Eski Anadolu Türkçesi devresinde hep "i" tarafındadır.

i < e değişmesine metinde geçen örnekler

irgür-(1b) , di-(3b), gice(6a)

[65] Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul 1995, s.92

Ünsüz Değişmeleri

Eski Anadolu Türkçesi'nin bugünkü yazı dilimizden ayrılan en önemli yönü bünyesinde "n" damak ünsüzü ile sızıcı bir gırtlak ünsüzü olan "h" ünsüzünü bulundurmasıdır.

t <d değişmesi: Eski Türkçe'de kalın ve ince sıradan bütün kelimelerin başında t/d ayırımı yapılmadan hep "t"li şekiller bulunmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesi'nde ise "t"yi devam ettirme veya "d"ye dönüştürme bakımından karışık bir durum kendini göstermektedir. Bu karışıklık yüzyıldan yüzyıla ve eserden esere göre farklılıklar göstermekle birlikte, daha ziyade ince sıradan kelimelerin başındaki "t"ler "d"ye dönüşürken, kalın sıradan kelimelerdeki "t"ler daha çok korunmuştur

Eserimizdeki örnekler: toptolu (11 b), tağınıklık (19 a) ,tolap (29 a)
Ditre-(28 b), dut-(17 a)

k < h değişmesi: Türkçe kelimelerde iç ve son ses durumundaki k<h değişikliği ise Eski Anadolu Türkçesi'nde geniş ölçüde görülen bir değişikliktir. Ancak"k"lı ve "h"lı şekillerin yan yana ve karışık olarak kullanımları hadisenin düzenli olmadığını göstermektedir.

örnek: uyḫu (13 a), Yoḫsa (19 a)

g<v değişmesi: Tek heceli kelimelerin son sesleri ile birden fazla heceli kelimelerin iç seslerindeki ğ/g ünsüzleri korunmuştur. Büyük kısmı bugün "y" şeklinde telaffuz edilen bu ğ/g'lerin Eski Anadolu Türkçe'sinde g ve y'ye dönüşüp dönüşmedikleri anlaşılmamaktadır. Bunlardan ancak yuvarlak ünlü yanında, bulunan bazılarında bir g<v değişikliği görülmektedir.

örnek: sovuk (10 b) , Ḳulaġuzsuz (35 a)

İsimler

Çokluk Eki:-lar, -ler

Çokluk ekinin her iki şekli de (–lar ,–ler) metnimizde yer almaktadır:

muhalif oldular(20 b)

Ḥaḳḳı müşāhededürler.(22 a)

merdler(39 a)

elçiler(46 b)

laḳab eylediler(65 b)

İyelik Ekleri

Teklik 1. şahıs iyelik eki:-(u / ı) m

-m

Ünlüyle biten isimlere getirilen ek, metnimizde şu şekilde geçmektedir:

nefirem(4 b)

nalemden(5 b)

-um

Metnimizde –um, -üm şekilleri de kullanılmıştır:

ümmetüm(4 a)

derunumdan(5 b)

-ım

Ayrıca metnimizde, Eski Anadolu Türkçesi'nin yuvarlaklık temayülüne aykırı olarakdüz –ım ekini almış halde kullanılmıştır.

Èaşḳım(4 b)

Ḳalbim(6 a)

Sūretim(12 b)

Merdkarım(38 a)

Teklik 2. Şahıs İyelik Eki:-(ü/i) ñ

Eserimizde – ñ eki seyrek kullanılmıştır.

gönlüñ (22 b)

-üñ eki:

Ṭalebüñ (36 a)

Ateşüñ(54 b)

Sözüñi(11 a)

Bununla birlikte -uñ eki de tespit edilmiştir.

Servitānuñ(23 a)

Teklik 3. Şahıs İyelik Eki: -(s) ı (n)

gözi (14 a)	göñli (11 b)
esirdür(14 b)	ṣoḥbeti (4 a)
rūḥı vü bedeni (21 a)	hílesi (39 b)

Çokluk 1.Tekil İyelik Eki: -ümüz, -umız, -ımuz, -imiz

gicemiz (9 a)

batınımız (9 a)

ṣuretimiz (12 a)

cismimüz (12 a)

yüzimüz (12 a)

Çokluk 2. Şahıs Eki:-(u/ı) ñuz

O devir yuvarlak uyumuna uymayan -(u/ı) ñiz ekinin kullanılışı :

şeklüñiz (13 a)

Çokluk 3. Şahıs İyelik eki: -ları(n)

Ebedîleri (39 a)

Ve bir de –ler ekini almamış şekli anlaruñ güni(9 b)

<u>Hâl Ekleri</u>

a) Yalın Hâli (nominatif): İsimlerin çekim eki almamış türemiş ve yalın hallerine denir: Sarāy, ṣūret, oğlan, yüz, tevbe, meclis gibi.

b) İlgi Hâli Eki (genitif, tamlayan eki): -nın, -nin, -nun, -nün, -ın, -in, -un,-ün

Enbiyānuñ canuñı ḳaṣdın ṭutarlar.(15 a)

Ey baḫt anuñ kim kendü ẕātın añladı.(22 a)

Andan ki yaruñ ḫilāf-ı cins ola ve nādān ola(33 b)

Tā anun ki meşreb-i ʿālī-terdür.(49 b)

Āyāzuñ ṣıdḳ u istiḳāmetin kemāliyle taḥkīk idinmişdi.(69 a)

Bilmediklerinüñ sebebi oldur ki(15 b)

c) Yükleme Hâli Eki (akkuzatif): -ı, -i, -u, -ü, -nu, -nü

Ol biri yedüginden ḫabās̱et ve pelīd ḥāṣıl olur.(16 b)

Yaʿni ehl-i ẓāhir anları bilmezler ve sözlerin daḫī añlamazlar.(18 b)

İmtiḥānı taṣarruf itmek gibi bil.(50 a)

Dāneyi az yi.(73 a)

d) Yaklaşma Hâli Eki (datif): -a, -e, -ya, -ye

Menzil-i necāta yol bulmadı.(21 a)

Ḫudāya dön tīz tīz secdeye gel.(50 b)

Yaʿni dünyā aḫiret ehline ḥarāmdur.(59 a)

Nūrdan ġayrı ādeme yiyecek yoḳ.(75 a)

e) Bulunma Hâli Eki (locatif): -da, -de, -ta, -te

lebi üstünde ʿārif iseñ kilīd vardur.(11 b)

Maʿānī içinde ayrılıḳ ve yektālıḳ yoḳdur.(20 b)

Çünki peşīmānlıḳda iñledi.(28 b)

ʿAşḳuñ kendi düşmesinde yār yoḳdur.(80 a)

Zīrā ḥaḳīḳatde altı yüz biñ daḫī birdür.(18 b)

f) Ayrılma Hâli Eki (ablatif): -dan, -den, -tan, -ten

Gücüm yetmez ki kendimi nūrdan farḳ eyleyim.(13 a)

Gīrü buncılayın iḳlīmden iḳlīme gidüp tā şimdi gelüp ʿāḳil ü dānā olup tamam ādem oldı.(21 b)

Yaramaz yoldaşlardan eyü.(33 b)

Ẓāhirā anlardan cefā görürsüñ.(51 a)

g) Vasıta Hâli Eki (instrumental): -la, -le, -yla, -yle, -lan, -birle, -layın, -cılayın, -leyin, -bile

Ancaḳ kendü gümānıyla gördi.(5 b)

Miʿrāc gicesi ben Allahı baş göziyle gördüm.(6 a)

Keşf ü ilhām sebebiyle yine hem ben yerim.(12 b)

Riyāżetle ve sülūkla ve ceẕebāt ile ve ʿālem-i ervāḥa zirve-i melekūta vü ceberūta ʿubūr itmişlerdür.(17 a)

Lakin ancılayın mevcdür ki deryādan ḳalḳup yaḳīn bulduḳda cemād olup girü baḥre rücūʿ itmeyüp beşeriyyet libāsın giyer.(19 b)

Ey ol ki sencileyin bāḳī yoḳdur.(9 a)

Egerçi ben de sizcileyin beşerim.(12 b)

h) Eşitlik Hâli (Ekvatif): -ca, -ce

Eşitlik eki sahasını daraltınca onun yerine de yeni edatlar kullanılmaya başlanmıştır. Metnimizde bulunan eşitlik hâli görevini yapan edatlar şunlardır:

Sūsen gibi (11 b) susen<u>ce</u>

Bu döneme ait olan , eşitlik hâli görevini yapan eklerden biri de “**–cileyin”**dir

Egerçi bende sizcileyin beşerim.(12 b)

Ey cān ü dil ki sencileyin bākī yoḳdur.(9 a)

Bu ekle birlikte Türkiye Türkçesi’ndeki eşitlik hâli eki –ca, -ce, -ça, -çe ile aynı fonksiyonda olan “gibidür” edatı da kullanılmıştır.

Gerçi sizin gibidür ṣūretim ammā Ḥaḳḳdan ilhām gelür.(12 b)

-layın eki Günümüz Türkiye Türkçesi’nde isimden isim yapan eklerden biri olarak geçmektedir ama eskiden gibilik, eşitlik anlamındaki bir çekim ekidir.

Lakin ancılayın mevcdür ki deryādan ḳalḳup yaḳīn bulduḳda cemād olup girü baḥre rücūʿ itmeyüp beşeriyyet libāsın giyer.(19 b)

Zaman Ekleri

Görülen Geçmiş Zaman Eki (-dı, -di, -du, -dü)

Dimezsin ki ben bu dünyāya ne içün geldim?(58 b)

Ve her birinde kendü derdimi şerḥ itmek diledüm.(5 b)

Anuñçün şehvet āteşine odun olduñ.(48 a)

Ey baẖt anuñ kim kendü ẕātın añladı.(22 a)

Geniş Zaman Ekleri:-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür

Ben o dem kim görürüm Ḥaḳḳı ʿayān her yerde.(7 b)

ṣūretā ẖūb-ı bī-naẓīr olursuñ.(24 a)

ḥayāt virüp bitürmekde ve ūlā ve ululatmaḳda olursun.(27 a)

Çün bir kimsenüñ maḥallesi üzerinde olursan ʿaḳıbet bir kimsenüñ hem sen yüzün görürsün.(32 a)

Şefḳati vü ʿināyeti südini bī-pervā olanlara az virür.(29 a)

Her iki dürlü arı bir maḥalden yirler.(16 a)

Ve bu ẓāhir ḫalḳa ḳaçan meşhūr olurlar.(18 b)

Ḥaḳḳı setr itmişlerden olayın deyu buyururlar.(31 a)

Geniş Zamanın Olumsuzluğu: -maz, -mez

Tā bi'l-külliye ṣūretden geçme nice maʿnā ʿālemi yüz göstermez ve el virmez.(25 a)

anlaruñ envāʿ-ı ġaybiyyelerin müşāhede eylemezler.(15 a)

ki ḫalḳ-ı Raḥmānda tefāvüt görmezsin.(13 b)

Niçün kendüñi fehm eylemezsün.(26 b)

ölmeẓden evvel ölüp viṣāliyle ḥayāt-ı sermedīye irgürdi.(1 b)

Eger tensiz cān görülmek müyesser olaydı bu ʿāleme gelmege iḥtiyāc olmazdı.(7 a)

bāṭıl daʿvā idüp bilmedügi yire ḫalḳı daʿvet itmezdi.(41 b)

Pes imdi her biri el ile virmek olmaz.(42 b)

Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekleri: -mış, -miş, -muş, -müş

İntiḫāb idüp nām-ı şerīfine Cezīre-i Mes̱nevī buyurmış idi.(2 a)

ve kendiliginden aṣlā es̱er ḳalmayup ālet-i Ḥaḳḳ olmışdur.(2 b)

ʿAşḳ āteşidür ki nāy içine düşmişdür.(8 b)

Yaʿni dilüñ müşterīsi ḳulaḳdur denilmişdi.(10 a)

Ḥaḳḳı setr itmişlerden olayın deyu buyururlar.(31 a)

Pes bir yolı ki sen hīç görmemiş olasın.(35 a)

Köy ne ola ne vāṣıl olmamış ola.(41 a)

Nite ki Ḳur´an-ı ʿAẓīmde Ḥażret-i Ḥaḳḳ ḥabībine ḫaber virmişdür.(46 b)

Gelecek Zaman Eki: -ıcak, -acak, -iser, -ısar

Ḫarāb u yebāb u ṣıḳāl-ı bī-āb olup ol görinen leṭāfet ü rūşenā vü ḥalāvet bi'l-külliye zāyil olıcaḳ.(62 b)

Öyle olsa şerh-i dil herkese ṣıġacaḳ miḳdārı ẓuhūr ider ki fehm itdigidür.(9 b)

Sadece bu döneme ait olan eklerden biri de –iser eki metnimizde geçmektedir.

Baş çıḳarup ṣaḥrā-yı cānda cevelān u ṣeyerān idiserdür.(32 b)

Kipler :

Emir Kipi:**-sin, -sın, -sun, -sün** :3. tekil şahıslar için kullanılır.

-sinler, -sınlar, -sünler, -sunlar :3. çoğul şahıslar için kullanılır.

Aña aldanup maġrūr olanlar bilsünler ki ödüncü çeküp alduḳları vaḳt anlara ḳalacaḳ fā´ide ancaḳ ḥasret ü nedāmetdür.(67 a)

Pīrden ġayrı kimse üstād ü ser-leşker olmasın.(34 a)

Ġāfil olmañ.(64 a)

Agāh oluñ andan dileñ ġayrıdan değil.(72 b)

Nuḳlimden ol nuḳlimi nūş idüñ ve benüm cismime ve ṣūretime aldanmañ.(12 b)

Çün maʿnā ḳapusın urasın.(31 b)

Yaʿni sen ki Ḥaḳḳuñ rıżāsını ve beḳāsını cidd ü cehdle ṭaleb idesin.(31 b)

Sen hemān ṭaleb-i dürüst eyle.(32 a)

Sen de ehl-i dillerüñ muḥabbetini cānuñda dik.(36 a)

Şart Kipi: **-se, -sa**

Eger bir ḳarınca Süleymānīlik ṭaleb eylese sen anuñ ṭalebine sūst sūst naẓar etme.(24b)

Ol mertebeyi kendüye himmet iderse anuñ himmetine sūst-i naẓar idüp taḥḳīr eyleme.(24 b)

Yaʿni maʿnā ḳapusın urup Ḥaḳḳdan maʿnā ṭaleb eylerseñ saña maʿānī ḳapusın öyle açarlar ki maʿānī baḥrine müstaġraḳ olursın.(31 b)

ʿAcele eylersen ʿāḳıbet menzile irişür.(32 a)

Eger tensiz cān görülmek müyesser olaydı bu ʿāleme gelmege iḥtiyāc olmazdı.(7 a)

İstek Kipi

göresin (23 a) bulasın (23 b)

Zarf Fiil Ekleri

-up, -üp

getürüp (46 b)	aldanup (67 a)
ḳıyās idüp (46 a)	ayırmayup (68 a)
deyüp (46 b)	iḥtirāẓ eyleyüp (69 a)
ẓāhir olup (49 b)	irişdirüp (74 a)
tenezzül idüp (53 b)	baş ḳaldırup (76 a)
çaġurup (57 b)	beslenüp (76 b)
virüp (61 a)	gelüp (80 a)

-ınca, -ince, -unca, -ünce

varınca (2 b)	çekmeyince (9 b)

Eserde Eski Anadolu Türkçesi devrine ait olan –ınca anlamını veren –ıcak eki de kullanılmıştır.

Birbirine urıcaḳ od çıḳar.(31 a)

Yaʿni ikisini bir yire cemʿ idicek āteş-i maʿrifet ü nūr-ı baṣīret ẓuhūr itmese olmaz.(31 b)

-uben

Aña ṭālib oluben bulmadı.(5 b)

bī-ḫaberler oluben didiler ki (15 b)

-maġın, -meġin

ilḥāh olınmaġın.(2 a)

ẓulmānī olmaġın.(3 a)

ġalebe itmegin.(7 b)

bī-baṣar olmaġın.(15 a)

nūrdan yoġrulmaġın.(17 b)

ʿilmullahda görmegin.(18 a)

Sıfat Fiil Ekleri:

-an, -en

Ol mestūr olanlar bend yüzini açarlar.(10 a)

Bizim dilimizi deryā-yı ḥaḳīḳat bilür ve daḫī aña mensūb olanlar bilür.(12 a)

ġıdā-yı rūḥānīlerinden bī-ḫaberler oluben didiler.(15 b)

-dık, -dik, -duk, -dük

Bilmediklerinüñ.(15 b)

Ḥaḳḳ yoluna girdükde.(16 a)

tenāvül itdikde.(16 a)

yiyüp ve içdügi.(16 b)

buyurduḳları.(2 a)

-maz, -mez

Yaʿni ehl-i ẓāhir anları bilmezler ve sözlerin daḫī añlamazlar.(18 b)

Abdāllar daḫī kendilerin bilüp añlayımazlar.(18 b)

-mış, -miş, -muş, -müş

Anlaruñ ṣaġışları ki yel anları ṣayıya getürmiş ola.(19 a)

Şöyle bir ʿażū ve mevżuʿ yoḳdur ki ol rūḥ-ı ḥaḳīḳi aña muḥīt olmamış ola.(19 a)

<u>Yapım ekleri:</u>

İsimden İsim Yapım Ekleri

1.-lık, -lik, -luk, -lük

ziyadelik (22 b)

uṣanıklık (24 b)

yıllık (27 b)

bīdādlıḳ (30 b)

ṭatluluk (40 a)

2.-lı, -li, -lu, -lü

yüzlü(1 b)

ṭatlu (39 b)

yaşlu (30 a)

3.-sız,-siz,-suz, -süz

maʿnāsız(25 a)

delilsiz(35 a)

ġılafsız (37 b)

5.-cık,-cik -cuk, -cük

oğlancık(29 a)

6. miş

geçmiş (27 b)

7.-layın, -leyin

ancılayın (33 a)

8.-siz

dertsiz (29 a)

istiyāḳsız (29 a)

Fiilden İsim Yapım Ekleri

-an

kalan (27 b)

-ici

idicidür (28 a)

arayıcı (32 a)

ucıcı (34 b)

besleyicisi (29 a)

-k

sınuk (29 a) kırık

ulaşuḳ (32 b)

uyanık (33 b)

İsimden Fiil Yapım Ekleri

-mak, -mek

iñlemek (29 b)

çıkmamak (31 b)
çıkarmak (32 a)
söylemek (32 b)

B. ESERDE TAKİP EDİLEN METOD VE ÜSLUP

İncelediğimiz bu eser dini- tasavvufi bir şerhtir. Şârihin benimsediği üslup da bu çerçevede gelişmiştir. Tasavvufi şerhlerde daha çok anlam, işaret ve remizler üzerinde durulur. Şârih bu müphem manalara ulaşmaya ve onları anlaşılır hale getirmeye çalışır.

İlmî Dede bu eseri yazma sebebini eserin dibacesinde anlatmaktadır. Buna göre; Mesnevî'nin engin manalar denizi olduğunu, manalar suretini kapladığını söyler. Ayrıca Yusuf Sîne-çâk'ın Mesnevî'den anlam bütünlüğü çerçevesinde 360 beyit seçerek Cezîre-i Mesnevî (Mesnevî Adası) adlı bir eser vücuda getirdiğini ve dergahtan bazı kimselerin kendisinden bu esere bağlı kalarak Farsça bilmeyen kişilerin de bu eserden faydalanmaları için şerh etmesini rica ettiğini belirtir. Böylece bu eseri, insanların Hz Mevlana'nın yoluna intisap ederek bu yoldan nasiplenmeleri amacıyla yazdığını ifade eder.

Eser bu çerçevede tasavvuf yolunu öğretmek ve Cezîre-i Mesnevî'nin anlaşılması amacı gözetilerek vücuda getirilmiştir. Şârih eserini kaleme alırken hitap edeceği muhtemel okuyucu kitlesinin seviyesini ve özelliklerini de göz önünde bulundurur. İlmî Dede bu eseri okuyup anlayacak kimselerin eğitim seviyesini ve Mesnevî'ye vakıf olmayan geniş bir topluluğu düşünerek, hemen her tasavvufi eserde bulunabilecek ayet ve hadisleri bile tercüme edip açıklama yoluna gider. Dolayısıyla şârihin üslubuna baktığımız zaman tamamen öğreticiliğin esas olduğunu görüyoruz.

Eser incelendiğinde şârihin eserin dışına çıkmadığı görülmektedir. Metinde beytin anlamı dışında çok fazla bilgiler verilmemiş, konu çerçevesinde çok bariz ve

hemen hemen tüm tasavvufi metinlerde geçen hadis, ayet ve veciz sözlere değinilmiştir. Tasavvufi alanda yazılmış diğer bir takım şerhlerde olduğu gibi şârih kendisinden, kendi sanat ve ilmi yönünden bahsetmemiştir. Diğer bazı Mesnevî şerhlerindeki gibi İlmî Dede, bazı şairlerin şiirlerinden ve çeşitli ilimlerden yararlanmamıştır. Mümkün olduğu kadar beytin anlamı dışına çıkmayarak aslına sadık kalmıştır. Bunu da yukarıda ifade ettiğimiz eserin yazılış sebebine bağlayabiliriz. Eser; öğreticilik, bilgilendirme amacı gözetilerek kaleme alınmasından dolayı her kesimden insanın anlayabileceği bir sadelikte şerh edilmiştir.

İlmî Dede, öncelikle beyitleri Farsça mantıkla motamot tercüme etmiş, ardından da konunun önemine göre bazen uzun bazen de oldukça kısa biçimde şerh etmiştir. Öyle ki bazı beyitleri sadece tercüme etmekle ya da bir iki cümle açıklamakla yetinmiştir. Mesela:

(29 a) Bir günlük oğlancıḳ dükeli yolı bilür ve dir ki : Ben feryād u ẓārīlik eyleyüm. Tā ki şefḳat ile dāye irüşsün.

Eser boyunca pek çok yerde şârihin muhatabı olan okuyucusuna soru sorduğu ve daha sonra bu soruların hemen akabinde konuşma üslubu içinde cevaplarını da verdiği görülmektedir. Bu şekilde eserdeki anlatılanlara dikkat çekilmek istendiği düşünülmektedir.

(16 a) İmdi eger öyle olsa kāfirüñ Ḫudā dimesi daḫī ḥaḳiḳat-i ʿayn-ı küfr oldı. Ammā mü´minüñ ʿayn-ı īmān oldı. Pes ikisinüñ farḳı yerden göke dek olmadı mı? Oldı. Ḫudā dimekden Ḫudā dimeğe ḥaḳīḳatde ortada farḳ bī-ḥad ü bī-nihāye oldı.

Az da olsa bazı yerlerde de şarihin sanatlı bir üslup benimsediğini ve uzun tamlama ve secilerle cümleleri süslediği görülür.

(28 b) ʿarş anuñla bile aġlar ve zārī vü enīne doymayup *ḥazān bergi* gibi ditrer.

(29 b) ve ṭolab-ı eşkle göñül bostānında maʿānī devḥāların şuhūd mīvelerin

(39 a) Gülici āteş bağı daḫī gülici ve rūşen eyler. Merdler ṣoḥbeti seni merdlerden eyler. Yaʿni nār-ı ḫandāndan murād güneş ü ay ü kevākibdür ki aṣlı nārdur. Ve bu dünyāda olan āteş anlaruñ es̱eridür. Ve bu yeryüzünde olan nebātāt ü sebzevāt ü şükūfeler ve mīveler anlaruñ gerdişinden ve te´s̱irinden sāl-i vücūda gelüp ġıdā-yı ādem ü ḫūn olur. Ammā faṣl-ı şitāda güneş maḥcūb u gülmesi az olmaġın götüri baġlar ü raġlar pür-mātem olup ʿademe yüz ṭutarlar. Ḳaçan ki bahār olup nār-ı āftāb-ı ḫandān u ḥicāb buluṭdan ʿüryān olur. Cümle eşcār (39 b) berīn ü nebātāt-ı zemīn pür-ḫandān olup ṣafḥa-i ʿālem sebze-vātla müzeyyen ü ezhārla ḥürrem olup cümle baġ ü raġ cilve itmekde olur.

(3 b) Ve bunca ervāḥ sefer eyler ve ʿālem-i dünyāya gelüp kesb-i maʿrifet eyleyüp ten vasıṭasıyla kendü ḥaḳīḳatin añlayup rāh-ı Ḥaḳḳı bilüp nice dürlü ʿirfān ü merātib tahsīl idüp yine dünyādan sefer itdükde gelüp bize vāṣıl olup behişt-i cāvidāna yetüşüp bu dünyāda kesb eyledükleri ʿirfān ü ʿilm-i ledün sebebiyle gāh baġ-ı cinānda ḫūrān u ġılmānla ṣafāda olup selsebīl ü kevser ırmaḳlarından ʿışk u ṣafāda olup ʿışret-i ebedī vü nūş-ı sermedī itmekde gūne gūne ḳaṣırlar vü köşklerde sündüs-i istibrā´ giyüp vü gāh temaşā-yı dīdār ile ḥayret-i medhūşluḳda ebedü'l-ābād z̠evḳ u ʿışretde olup ne şeb ü ne żulmet ü ne şitā vü ne ḥarāret-i kemāl-i leṭāfetle rūḥ-perver vü muḫallid (4 a) ü muḫallid olsunlar deyu irsāl olunurlar

Yine bazı yerlerde de –aşk gibi- şarihin çok lirik bir üslup kullandığını ve coşkun bir ifade tarzını benimsediğini görüyoruz.

(86 a)ˁAşḳuñ derdi yaˁni ˁaşḳ bülend himmet ü lāubālī cān u cihāndan geçmiş ˁāşıḳlara mensūbdur. Bu ḫavf u recā vü ḳabż u basṭ esīri olan ḫar-mekesler ˁaşḳuñ eṭrāfın devr itmege irişürler. Zīrā yedi gök ehl-i ˁaşḳuñ ayaġı altında yedi yir gibidür. Herkes gökleri ayaḳ altına alup ˁarş-ı Raḥmāna ve ḫabāb-ı sulṭāna dest-i resmi bulur.

(86 b) ˁĀşıḳım ben ve depelenmişim ve lānuñ ḳurbānıyım. Benim cānım belā ṭablınuñ nevbet-gāhīdür. Yaˁni ˁāşıḳ-ı ḥaḳīḳīyem ve ˁaşḳuñ müstehlikīyem ve tīr-i lā ile ḳurbānem ki şemşīr-i lā-vücūdum. Māsivāsına ḳatl idüp dükeli vücūdım ˁaşḳa ḳurbān eyleyüp illā ile zinde vü ˁaşḳla s̱ābit ü ḳā´im u ferḫunde oldım. Ol sebebdendür ki benim cānım belā-yı ˁaşḳuñ ṭablınuñ nevbet-gāhı olmışdur ki cemīˁ ˁāşıḳlaruñ nevbeti benüm cānımdan urılur ve belā-yı ˁaşḳa ṣalā idüp ẕerre-i ˁuşşāḳa ve evtād u aḳṭāb-ı enfüs-i afāḳa server-i sulṭān oldum.

Bazen de bu durum, soru sormak amacı gütmeyip bir şeyi kanıtlanmak için kullanılması ve söylenilenlere dikkati çekme üslubu ile karşımıza çıkar. Bu şekilde anlam da pekiştirilmiş olur.

(29 a) Sen bilmez misin ki ol dāyeler dāyesi aġlamaḳsız daḫī aylıḳ südi az virir.

Görmez misin ki ṭıfluñ aġlaması dāye şefḳatine sebebdür.

Şerh geleneğinde olup bir çok şerhte görülen kelimelerin gramer bakımından incelenmesi, kelimeleri anlamlarıyla beraber onların gramer bilgilerini verme özelliği de bu eserde mevcut değildir.

Cezîre-i Mesnevînin yazılış amaçlarından biri de bir müridin ve müridin şahsında herkesin uyması gereken kuralları anlattığı yerlerde İlmi Dede’nin nasihat-âmîz bir üslup benimsediği görülmektedir.

(38 a-b) Eger cānuñ bī-maʿnā ise bir ṣāhib-i maʿnā cānı arayup bulup andan maʿnā iḳtibās idüp çöpden olan cānuñı añun terbiyesiyle perveriş idüp ma´nāya tebdīl idüp emīn ve bī-pervā ol. Ve'l-ḥāsıl hemān neylerseñ eyle. Ḳıyāmet kār-zārına cān-ı bī- maʿnā ile varma. Tā ki maġbūn u maḥrūm olmayasın. Bunları ele getür.

Özellikle tevbe ile ilgili olan konuda metnin diğer kısımlarına göre daha sade, anlaşılır ve öğüt veren bir üslup benimsemektedir.

(27 a) Eger ʿömrinüñ nāmesin siyāh eyledüñse tevbe eyle anlardan ki sen evvel itmiş idüñ. Yaʿni evvel zamānda itdigüñ günāhlarına tevbe eyle. Ve daḫī itmek ḳaṣdın eyleme. Tā ki ʿömrüñ defteri āb-ı tevbe ile pāk u beyāż ola.

Cümleler genellikle kuruluşu bakımından Günümüz Türkçesi'nin cümle sentaksına göre olup, bazen konuşma dilindeki gibi devrik cümlelerin kullanıldığı da görülmektedir.

(28 b) Getüreler ʿarş ditrer günāhlaruñ iñledüsinden

Bazen de cümlenin sonuna yüklem getirilmediği ve bu şekilde cümlelerin tamamlanmayıp bir sonraki beyte geçildiği de görülür

(26 b) Ve cānuñ cānı dostdur ki teni vü cānı vücūda getüren oldur ve sā´ir eşyāyı daḫī

Şârihin Arapça Türkçe ve Farsça'ya vakıf olduğunu her üç dildeki kelimeleri de bir beytin şerhinde ya da metnin çeşitli yerlerinde zikretmesinden anlamaktayız.

Eser orta nesir diyebileceğimiz bir üslupla kaleme alınmıştır. Ne tamamen ağır ağdalı bir dil, ne de tamamen sade, basit bir dildir. Eserin girişi ve son kısımlarında Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğundan ve bunlarla yapılan üçlü dörtlü terkiplerden söz edilebilir. Bunların dışında eserin halkı aydınlatmak amaçlı yazılmasından dolayı çok fazla sanatkarane bir üsluba rastlanmaz.

C. MUHTEVA

Eser, Mesnevî'den seçilmiş 360 beyte yapılan şerhtir. Eserde Mesnevî'den alınan bu beyitlerde bir sıra söz konusu değildir. Eser Mesnevî'den rast gele seçilmiş beyitler olmayıp belirli konular çerçevesinde seçilmiş beyitleri ihtiva etmektedir. Bu konular Cezîre'yi şerh eden şairler tarafından ufak değişikliklerin olmasıyla beraber birçoğu aynı başlıktan oluşur.

Eserde yer alan konu başlıkları şu şekildedir:

1. Der beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâde end ber mûceb-i Hubbu'l-vatan mine'1-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend.

2. Der beyân-ı bî-derkî-i müstemiân
(Anlayışsız dinleyiciler hakkındadır)

3. Der beyân-ı ketmân-ı sır
(Sırrın tutulması hakkındadır)

4. Der beyân-ı zât-i pâk-i Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sırruhu
(Hz. Hüdâvendigârın temiz zatı hakkındadır)

5. Der nasîhat-i münkirân
(İnkar edenlere nasihat hakkındadır)

6. Der beyân-ı mukallid în ki hod-râ be-kâmilân kıyâs mî-koned
(Kendini ermiş,kamil zatlarla karşılaştıranlar hakkındadır)

7. Der beyân-ı zât-ı pâk-i ârifân
(Zatı temiz arifler hakkındadır)

8. Der beyân-ı taksîm-i merâtib-i evliyâ-yı kiram

(Büyük evliyaların mertebelerinin sınıflandırılması hakkındadır)

9. Der beyân-ı ittihâd-ı evliyâ-yı izam

(Büyük evliyaların birleşmeleri hakkındadır)

10. Der beyân-ı menâzil-i hilkat-i Âdemîst

(İnsanların yaradılışı hakkındadır)

11. Der terğîb-i taleb-i marifet

(Marifet talebine yer verme hakkındadır)

12. Der beyân-ı himmet-i tâlibân

(Yardım talep edenler hakkındadır)

13. Der beyân-ı nehy kerden ez suret u der terğîb be-ma'nâ

(Manaya özendirme ve şekli yasaklama hakkındadır)

14. Der beyân-ı tevbe

(Tevbe hakkındadır)

15. Der beyân-ı fevâyid-i girye vü zari

(Ağlamanın faydaları hakkındadır)

16. Der beyân-ı kesb-i mücâhede

(Mücahedeye çalışma hakkındadır)

17. Der beyân-ı ân ki men karaa'1-bâbe velecce lecce

(Engin ve denizin kapısını çalan hakkındadır)

18. Der beyân-ı ân ki tâlib-râ her âyîne ez-pîr nâ güzirest

(Yola giden için gören bir kılavuzun gerekliliği hakkındadır.)

19. Der beyân-ı musâhabet-i merdân-ı Hûda

(Allah dostlarının sohbetlerinin faydaları hakkındadır.)

20. Der beyân-ı nehy kerden ez musâhebet-i müddeiyân ve müzevirân

(Yalancıların sohbetinden sakınma hakkındadır.)

21. Der beyân-ı ta'rîf-i zât-ı pâk-i pır

(Mümtaz mürşidin özelliklerine dairdir.)

22. Der beyân-ı istikâmet-i tâlibân ve âdâb-ı hidmet-i pîrân

(Mürşitlere hizmet etme dileğinde bulunanların uyması gereken kurallar hakkındadır.)

23. Der beyân-ı imtehân-ı şeyh

(Şeyhin sınanması hakkındadır.)

24. Der beyân-ı terk-i ta'nest

(İncitmeyi, kırmayı terk etme hakkındadır.)

25. Der beyân-ı ta'n zeden-i münkirân şeyh-râ

(Mürşidi kötü vasıflarla incitme, inkar etme hakkındadır.)

26. Der beyân-ı hâl-i hod-perestân

(Kendilerini beğenenlerin durumunu hakkındadır)

27. Der beyân-ı in ki her hûbî-râ ki aybî âher-i an ziştest

(Bu harman yerinin (dünyanın) bütün güzelliklerinin çirkin olduğunu ifade eder.)

28. Der beyân-ı terk-i fena kesb-i beka

(Fenayı terk etme bekayı kazanma hakkındadır.)

29. Der beyân-ı terk-i dünyâ

(Dünyayı terk etme hakkındadır)

30. Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest

(Mal ve makamı kötüleme hakkındadır.)

31. Der beyân-ı âfet-i şöhret

(Şöhretin bela olması hakkındadır)

32. Der beyân-ı fevâyid-i nîstî

(Yokluğun faydalarını hakkındadır)

33. Der beyân-ı tevekkül u kanâ'at

(Tevekkül ve kanaat hakkındadır.)

34. Der beyân-ı riyazet u gurisnegî

(Nefsin dünya lezzetlerinden, rahatından sakınması ve açlık hakkındadır.)

35. Der beyân-ı aşk ve müntehâ-yı vey

(Aşk ve onun verdiği eza, acı hakkındadır.)

Cezîre'de en çok beytin yer aldığı konu 32 beyit ile eserin sonunda yer alan aşk ve yokluktur. Onu 28 beyit ile riyazet ve açlık konusu takip etmektedir. En az beytin yer aldığı konular ise beşer beyitle ariflerin temiz zatları, isteklilerin yardımı, şöhretin zararı ve yokluğun faydaları konularıdır.

İlmi Dede eserine ilk başta besmele, hamdele, salvele ile başlayıp daha sonra Mevlana’yı ve Yusuf Sîne-çâk’ı över. Bunun akabinde de sebeb-i telifini anlatarak asıl konu olan beyitleri şerhe başlar.

Yukarıda belirtilen konu başlıkları çerçevesinde beyitler gruplandırılmıştır. Metinde Mesnevî’den beyit sırayla yer alan tek bölüm, Mesnevî’nin özü kabul edilen ve bizzat Mevlana tarafından yazılan ilk on sekiz beyittir. Şarih ilk konu başlığı çerçevesinde bu 18 beyti şerh eder. Beyitlerin şerhine baktığımız zaman, kendisi gibi Mesnevî’ye yapılan şerhlerden çok farklı bir anlatım izlemediği, konuların diğer şerhlerle aynı çerçevede anlatıldığı görülür. Beyitler tasavvufi olarak içerdikleri anlamlarla şerhte yerini alır.

Bu on sekiz beyitte neyin asıl vatanı olan kamışlıktan koparılması ve bundan dolayı feryat etmesi, bu feryadını kadın erkek herkesin duyması; ney, durumunu idrak edebilecek kendi gibi sinesi delik delik olmuş kimseleri istemesi, herkesin uzak kaldığı aslına kavuşmayı istemesi anlatılır. Şerhte sembol olan tüm bu ifadelerin ne olduğu ve bu sembollerin içerdiği tasavvufi anlamlar üzerinde durulur. Ayrca şerhte ney ile Hz. Muhammed de özdeşleştirilmiştir. Bunu yaparken ney kelimesindeki harflerin ebced hesabı ile Hz. Muhammed’e tekabül ettiğini ve dolayısıyla feryat edenin de Hz. Peygamber olduğunu ifade eder.

(3 b) “Ney iki harfdür. Biri nūn ve biri yādur. Ebced ḥesābı ile nūn elli yā ondur. Cümle altmış olur ve daḫī lafẓ-ı sin ʿadette altmışdur ve sin Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafānuñ *ṣallāllahu ʿaleyhi ve sellem* adıdur. Yā ḥarf-i nidādur. Yā Muḥammed dimekdür. Pes ḥażret-i sulṭān buyururlar ki: İşit sinden ki Muḥammed nice şikāyet eyler ve ayrılıḳlardan nice hikāyet eyler.”

Şârih tasavvufi anlamlar içeren beyitler anlatırken yeri geldikçe ayet, hadis ve sufilere ait sözlere ya da konu çerçevesinde az da olsa söyleyeni belli olmayan beyitlere yer verir.

(1b) [66] موتوا قبل ان تموتوا fehvāsınca ölmeẓden evvel ölüp viṣāliyle ḥayāt-ı sermedīye irgürdi ve sīne-i bī-kīnelerin menbaʿ-ı esrār ü maʿden-i envār idüp şeş cihāta vü cemīʿ mevcūdāta feyż-i aḳdes bunlaruñ lisanından cereyān vü seyelān itdi.

(2a) Daḫi ālī ve aṣḥābı üzerine olsun ki her biri ʿasmān-ı hidāyetüñ encüm-i raḫşānıdur ki: [67] اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم

(3a) baʿżı ʿāşıḳlar bu mertebede buyurmışlardur ki :

Beyit :

Cümle yir gök Ḥaḳḳ oldı muṭlaḳ

Söyler def ü çeng ü ney ene'l-Ḥaḳḳ

İlmî Dede on sekiz beyti tasavvufi çerçevede ele aldıktan sonra ikinci konuya geçer. Bu on sekiz beyit, metinde en uzun yer alan en uzun biçimde şerh edilen kısımdır. Yaklaşık 10 yaprakta sadece bu on sekiz beyit ele alınmıştır. Bu beyitlerin şerhinin bu kadar uzun olması, Mesnevi'nin özü olması ve tasavvufi derinliği olan beyitler olmasından dolayıdır.

---

[66] Ölmeden önce ölünüz. (Mevzÿ hadis. Tuhfetü'l-Ahvezî, VI, 515)
[67] Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uysanız hidayete erersiniz. (Feyzu'l-Kadir, VI, 297)

İkinci konu anlayışsız dinleyiciler hakkındadır. Bir kimsenin Allah'ın sırlarına vakıf olmasının mümkün olmayacağını çünkü buna tahammülü olmadığını atasözü kabilinden sözlerle anlatır.

(9.b) "' Anḳa loḳmasın serçe ḥażm idemez"

Bu ifade edilenlerin süt gibi olup ve bu sütü çeken olmazsa akmayacağını söyler. Buna göre insan-ı kamilin göğsü mana sütü ile dolu olduğunu ve müridin de bu mana sütünü çekmek için istekli olmasının gerekliliğini vurgular. Şayet bu mana sütünü içmek için çok istekli kimseler olursa onların kendini göstermemesi düşünülemez. Bu manaları öğrenmek için istekli olmanın gerektiğini ve bu manaların sadece ehil kimselere kendini açacağı ifade edilir. Ehil olmayan (nâmahrem, münkir) kimseler girdiğinde bu manaların perdeleri içinde nihan olup kendilerini göstermeyeceği anlatılmaktadır.

Bu bölümden sonra sır saklamanın ehemmiyetinin anlatıldığı bölüm gelir. Bu bölümde beyitlerin şerhleri, çok kısa tutulmuş adeta anlamlarının verilmesiyle iktifa edilmiştir. Arifler, Hakk'ın şarabından içmek suretiyle Hakk'ın sırlarına vasıl olurlar ve erdikleri bu sırrı da örterler. Hakk'ın kadehinin mutlak aşk olduğu ve ariflerin her birinin bu aşka mazhar olduğu anlatılmaktadır. Arifler bu şekilde dünyanın ve Allah'ın sırlarına ait manevi bilgiyi bilirler. Fakat herkese bildikleri sırların keşfinden bahsetmezler. Anlattıkları kimselerin de bu sırları söylemesine engel olurlar. Çünkü sırrı ehil olmayana açmanın sineğin, köpeğin önüne şeker atmaya benzediği ifade edilmiştir ki bu Mesnevî'de orijinal yaklaşımı olan beyitlerdendir. Arif olan kimselerin gönlünde sır, dudağında ise kilit vardır. Yani arif olanlar her ne şekilde bu gayba ait sırları edindi iseler aynı şekilde bu sırların saklanması gerektiği de bilirler.

Dördüncü konu başlığı ise Hz. Hüdâvendigâr'ın temiz zatı hakkındadır. Bu eser Mevlana'nın Mesnevî'sinden bir seçme olduğu için onun kendini değerlendirdiği beyitler ve dolayısıyla buna yapılan şerhtir. Buna göre Mevlana "biz" ifadesini

kullanarak kendilerini kuşa, hakikat denizinin yüzücülerine benzetir ve kendisini ancak bu (hakikat denizine mensup) kişilerin anlayabileceğini ifade eder. Şârih bu kısımda konu çerçevesinde “Allah insanı kendi suretinde yarattı.” hadisini zikreder ve buna açıklık getirir. Metne göre, Allah yaradılışımızı kendi vasfı üzerine yapar. Cismin hayat bulması ruh üzerine; ruhun sıfatı da Hakk’ın sıfatı üzerinedir. Buna göre Allah’ın bütün isim ve sıfatlarına tam olarak mazhar olan kişilerin insan-ı kamillerin olduğu anlatılır. Mevlana’nın biz diye bahsettiği kimseler de insan-ı kamil olan bu kimselerdir. İnsan-ı kamilin varolan cismlerinin ruha nispet bir saman çöpü gibi olup bu kimselerin cism çöpünün altına gizlenen hakikat denizi olduğunu ifade edilir. Bu kimselerin görünen suretlerine bakıp aldanmamak gerektiğini, zahiren diğer insanlar gibi olsa bile bunların diğerlerinden farkı, vahdete gark olmasıdır. Tüm bu beyitler çerçevesinde Mevlana’nın bu konudaki beyitleri şerh edilmiştir. Buna göre insan-ı kamil olup vahdet deryasına dahil olan kişilerin kendisini güneşten (Allah’tan) ayırması düşünülemez. Çünkü bu nurun içine gark olmuşlardır. Bu şekilde olup Allah’ın nuruna gark olan insanların görünüşlerine aldanarak onların nurundan mahrum olmamak gerektiği anlatılmaktadır.

Kısacası bu bölümde vahdet deryası içine gark olup bu denizden ayrı düşünülemeyen insan-ı kamilleri, görünüşleri çerçevesinde diğer insanların, kendileri gibi görerek, onların marifet ve hakikatlerinden ayrı düşmemeleri gerektiği vurgulanır.

Bundan sonra yer alan beşinci bölüm ise inkar edenlere nasihat etme ile ilgilidir.

Allah’ın yarattığı tüm varlıkların içinde bir hazinenin olduğu ve gizliyi gören göz olmasa bile akıl ile bunun anlaşılabileceği anlatılır ve şarih, Allah’ın yarattıkları arasında farklılığın olmayacağını bir ayet vererek açıklar. Allah’ın yarattıkları arasındaki fark sadece yürüyüş, fiil ve sözde olacağını fakat yaratmada bir farkın olmayacağı anlatılır. Bir insanın her zerrede bir anlam görebilmesinin ancak yakîn (iman gücüyle fark edilebilecek kesin görüş) gözünün açık olmasına bağlı olduğu anlatılmaktadır. İblis’in Hz Adem’in dış görüşüne bakıp onun varlığını küçük görerek kendini üstün görmesi bu şekilde asıldan, manadan uzak kalması anlatılır. Suretten, görünüşten geçmeden mananın bulunamayacağı ifade edilir.

Altıncı bölüm kendini ermiş, kamil zatlarla karşılaştıranlar hakkındadır. Abdallar zümresinin diğer insanlarla bir tutulmaması gerektiğine değinilerek onların diğerlerinden farkı anlatılmıştır. Hakk'ın ermiş kişilerini az kişinin tam anlamıyla fark edebildiğini onların varlıklarını herkesin kavrayamayacağı ifade edilerek onların ve peygamberin gönüllerini Hakk'ın levh-i mahfuzuna benzetmektedir. Enbiyayı, evliyayı kendileri gibi beşer addedip aynı cisme mensup olduğunu düşünen insanların ne kadar büyük hata içinde olduğu ifade edilir. Enbiya ve evliya normal insanlardan farklı olup cisimlerden soyutlandıkları halde onları normal beşer gibi gören, inkar edenlerde gözlerinin nursuzluğunu ve gayba ait çeşitlilikleri görecek izanın mevcut olmadığı anlatılır.

Kafir-mümin, ehl-i tasavvuf olanlar ve olmayanlar suretâ kendini derviş olarak gösterenlerle asıl dervişler arasındaki farklar çeşitli örneklerle anlatılmaktadır. Kafir ve müminin Allah'ı anmasındaki farklılıklar, bununla beraber aynı yerden yedikleri halde birinden bal, diğerinden diken hasıl olan arılar, aynı ottan yiyip aynı suyu içen ahulardan birinden misk diğerinden pisliğin hasıl olması anlatılmıştır.

Yedinci bölüm zatı temiz olan arifler hakkındaki beyitlerin şerhinden oluşmaktadır. Hakk'ın ermiş kişilerinin beşeriyyet libasından sıyrılıp halkın anladığı tabakadan geçtikleri, dünya lezzetlerinden sakınıp sülukla ve cezbe ile ruhlar aleminde meleklerin zirvesine çıkarak halktan farklı olduğu ifade edilmiştir. Onları kendileri gibi düşünüp, kendisine kıyas ederek onlara onların temiz zatlarına dil uzatanların Hakk'ın lutfundan ve rahmetinden uzak olacağı belirtilir. Bu abdal kimselerin bulunduğu mertebe güzel benzetmelerle ifade edilir.

(17 b) Ol abdāllar ki üzüm dānesi içinde mey görmüşlerdür. Maḥż-ı fenāda şey görmüşlerdür. Yaʿni her şey ḥaḳīḳatüñ görmişlerdür. Vāṣıl-ı Ḥaḳḳ olup ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı ferdān ferdān ʿayn-ı aʿyān müşāhede itmişlerdür. Cümle mevcūdātı (18 a) ʿālem-i ezelde ʿilmullahda görmegin bu ʿālemde güzellik ʿayān görüp aṣlıyla müşāhede itmişlerdür ve bilmişlerdür.

Sekizinci konu büyük evliyaların mertebelerinin sınıflandırılması hakkındadır. Evliyadan dua ehli olanlar (herkesten) başkadır. Onlar bazen diker bazen yırtarlar. Yani iyi ve kötü dua eylerler onlar sahip oldukları kuvvetle bazen yıkıp bazen yaparlar ve her ne isterlerse Hakk'ın emri dahilinde isterler ve asla Allah'ın (yapacağı işlerine) tasarruf elini uzatmazlar. Allah'a tam bir teslimiyet içindedirler. Hak'tan gelen herşeye razıdırlar. Bu çerçevede bu kimseler beladan da kazadan da zevk alırlar.

Dokuzuncu konu büyük evliyaların birleşmeleri hakkındadır. Büyük evliyalar görünüşte altı yüz bin kişi olsa bile hakikatte birdir ve her ikisi de bir yerde olduğunda , birleştiğinde (evliyanın) sahip oldukları kabz ve bast halleri ile bu alemde bunlar sayıları bakımından bir de olabilirler 600 binden fazla da olabilirler. Bunlara bir denilse de olur çünkü sayıları fazla bile olsa sonuç itibariyle birdir.

Müminler görünüşte sayılı olup çoğalmışlardır. Fakat imanları birdir, cisimleri sayılıdır fakat canları birdir. Çokluk surettedir.

Onuncu konu insanların yaradılışı hakkındadır.Burada insanlığın yaradılışı; ezel aleminde ve bu alemdeki şekilleri, insanlığın yaradılışındaki menziller anlatılmaktadır. Ezel aleminde herkesin bir parça gevherden, özden oluştuğunu başsız ve ayaksız olup herkesin başta olduğu anlatılmış. O nur aleminden bu suret alemine geldikçe gölgelerin gölgesi olarak sayı ve adet haline gelmiş ve o nur aleminde bir parça, tek ve soyut bir öz iken beden sayılarının çoğalmasıyla her birinden bir gölge olup nuru ayrı ayrı göstermişlerdir. Aslında hepsi birdir.

Bundan sonraki konu marifet talebine yer verme hakkındadır. Sufilerin ruhani halleri yaşayarak manevi ve ilahi hakikatleri tadarak elde ettiği ilim, irfan anlamındaki marifet kavramı mutasavvıflar için önemli olup bu bölümde marifetin önemine vurgu yapılmıştır.

On ikinci konu yardım talep edenler hakkındadır. Her arifin ve müminin makamı himmeti ve himmetinin ölçüsü nispetindedir ve salik olan kimseleri de yüce menzile eriştiren bu himmetidir. Himmeti olmayan kimseler hayvan

derecesindedirler. Bu bölümde himmet ne kadar âlî tutulursa karşılığının da o kadar yüksek olacağı anlatılır ve bunula ilgili çeşitli örnekler verilir.

(24 b) Bir ʿāşıḳ ki ḫayr u şerr ḳarışıḳ ola sen anuñ ḫayr u şerrine baḳma himmetine naẓar eyle. Yaʿni eger himmeti ʿālī ise aña ḫayr u şer ḥicāb olmaz. Mes̱elā bir ʿāşık-ı sālik ki gāh ʿibādet u mücāhedāt u ṭāʿāt içinde ola ve gāh kāhinlik idüp bir miḳdār uṣanıḳlıḳ eylese sen aña bed-naẓar eyleme hemān himmetine naẓar eyle zīra himmeti anı şevḳ-i İlāhīye yetişdirüp az zamanda ḳaṭʿ-ı merātib ile menzil-i maḳṣūduna vāṣıl itdürür.

Bundan sonra yer alan konu manaya özendirme ve şekli yasaklama hakkındadır. Bu bölümde suret ve mana arasındaki fark, manaya erebilmek için gerekenler anlatılmaktadır. Buna göre eğer insan sadece suretten ibaret olsaydı Ebu Cehil ile peygamberimizin aynı zümreden olması gerektiği ifade edilmiş ve bundan sonraki beyitler de bu konu etrafında devam etmiştir.

Şerhin devamında yer alan bölümlerde tevbenin ve ağlamanın faydaları anlatılmıştır. Bu bölümde şârihin nasihat-âmîz bir üslup izlediğini, müritlere öğüt veren didaktik bir anlatımla beyitleri şerh ettiğini görmekteyiz.

Tevbe etmek gerektiğini ve Allah’ın tevbeleri kabul edici olduğunu anlatır. Allah affediciliği ile kullarını yüce makamlara eriştireceğine değinilir. Bundan sonraki kısımda ağlamanın rahmete erişmek için bir vesile olduğu beyitlerin şerhine yer verilmiştir.

Ahireti kazanmak için çalışmanın gayret etmenin gerekliliği anlatılmaktadır. Şayet ekin ekilmezse onun hasılatı da alınamaz.

Bundan sonraki konu mana denizinin kapısını çalma ile ilgilidir. Allah’ın rahmet kapısını çalarak manalar iklimine ulaşmak istendiğinde Allah’ın da bu talebi

geri çevirmeyeceği anlatılmaktadır. Böylece marifete erişilebileceği fakat bunun için istekli ve aceleci olmak gerektiği anlatılır.

Bundan sonraki bölümde yola giren bir kimse için, (uzağı) gören bir kılavuzun gerekliliği anlatılmıştır. Yolu bilen bir yoldaşın, pirin olması gerektiği vurgulanır. Fakat buradaki pirden kasıt; saçı, sakalı ağaran yaşlı kimseler değil irşat edebilecek kimselerdir. Bu dünya yolculuğu çok çetin, tehlikeli ve belalıdır. Bundan dolayı müridi bu yolda yolları iyi bilen onu tehlikeden koruyabilecek bir önder, kılavuz gerekmektedir.

Allah dostlarının sohbetlerinin faydaları hakkında olan bölümde de evliyanın huzurundan ayrılmayıp bu mana ehli ile dost olup onların meclislerinde bulunmak gerektiği anlatılmaktadır.

Eserin devamında ahmakların, yalancıların sohbetinden kaçınmanın lüzumu anlatılır. Tatlı sözlü bile olsa cahilin dostluğundan uzak durmak ve ahmaklardan kaçmak gerektiği ifade edilir. Hz İsa ile ilgili bu çerçevede bir hikayeye yer verilir. Buna göre Hz. İsa çölde kaçarken bir kişiye rastlar. Bu kişi Hz. İsa'ya kaçış sebebini sorar. O da bir ahmakla konuştuğunu ve konuşmalarından onun insanlıkla hiçbir alakasının olmadığını onun nefsinin kendisine tesir etmemesi için kaçtığını söyler. Bunun üzerine bu şahıs Hz. İsa'ya, ölü kimselere can verme özelliğinin olduğunu hastaları iyi edip körleri sağırları iyileştirdiğini ve sahip olduğu bu meziyetlere rağmen bir ahmaktan neden kaçtığını sorar. Hz. İsa da tüm bunlara çare olabildiğini, tüm bunları yapmaya kudreti olduğunu fakat ahmak olan kimsenin yanından, kaçmaktan başka çare bulamadığını ifade eder. Burada bu ahmak kimselerden kastın Allah'ın sözünü işitmeyen kimseler olduğunu bu kimselerin Allah'ın emirlerine muhalefet ederek ahmaklar zümresine dahil olduğunu anlatır. Yine bu bölümde ahmakları köye teşbih eden beytin şerhi yer alır. Bu benzetme de şu şekildedir:

(40 b) Köye varma köy adamı aḥmaḳ eyler ve ʿaḳlı nūrsuz vü revnaḳsız eyler. Yaʿni meşhūr mes̱eldür ki bir kimse bir gün köyde olsa ʿaḳldan taḥḳīḳ-i noḳṣān ẓuhūr ider. Bir hafta ṭursa ʿaḳlınuñ rubʿı nāḳıṣ olur. Ve bir ay dursa ʿaḳlından nesne ḳalmaz. Ve ḥükemā daḫī tembīh itmişlerdür ki ulu şehirlere vü sevād-ı aʿẓāmlarda ve mıṣr u cāmiʿ olan yerlerde sākin oluñ kim günden güne ʿaḳlıñuz fehmüñüz ziyāde ola. Ve köylerde ve küçük ḳāṣabalarda sākin olmañ kim ʿaḳlıñuz fehmüñüz günden güne noḳṣānı bulmaya

Aynı bölümde şârihin kendi yaşadığı dönemde yaşayan sahte şeyhlerin, insanların dini inançlarını sömüren kimselerin varlığından bahseder. Bunlar da güncelliğini hala koruyan ve o dönemde de bu insanların varolduğunu anlatması bakımından dikkate şayandır.

(41 a) Dervişlerüñ ḥarfini alçaḳ ādemler aġurlar tā bir ġāfilüñ üzerine füsūndan okuya. Ya´ni dervīşlerüñ hālinden bī-ḫaber olan ehl-i daʿvā şeyḫler bunlaruñ ḳālin ü nażm u nesrin uġurlayup sāde dil ü ṣāfī derūn olan ṭāliblere andan oḳuyup ve taḳrīr idüp sizi daḫī bu yolda ehl-i ḥāl ideyin. Tā ki kendüye mürīd ü bende idüp anı şeş cihetden bend eyler.

Sahte şeyhlerin özellikleri ve hakiki şeyhlerin mümtaz vasıflarının yer aldığı bölümlerle beraber mürşide kusursuz edep çerçevesinde hizmet etmenin gerekliliği, şeyhini sınayan fakat hakikatte kendi şeyhi tarafından sınanan ahmak müritler hakkında olan kısımlar da ayrı konu başlıkları altında ele alınmış ve bunların şerhi yapılmıştır.

Eserin bundan sonraki bölümleri genel itibariyle tarikata girmiş bir müridin bilmesi ve uyması gereken kurallar, tarikatın adap ve erkanının anlatıldığı kısımlardır. Bunlar dünyayı terk etme, ahireti kazanmak için çaba sarf etme, makam mansıp düşkünü olmamak, kimseyi kınamamak, yokluk makamının faydaları kanaat

etmek ve açlığın önemi konuları izler. Son olarak ele alınan konu ise 32 beyitle eserde en uzun bölümü oluşturan aşk ve aşkın verdiği eziyet konusudur.

III. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN
KAYNAKÇA
EK-1 TIPKI BASIM

(1 b)

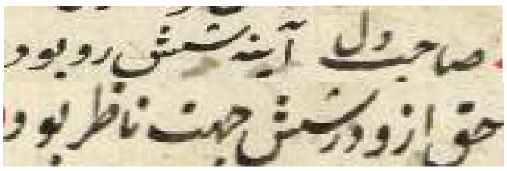
Bismilāhirraḥmanirraḥim

Ḥamd-i bī-ḥad ve senā-yı biʿādd ol Ḥayy-ı bī-zevāle ki bendegān-ı ṣāḥīb-dilānı ẓulmāt-ı cehāletden necāt virüp āb-ı ḥayāt ʿirfāna yetüşdürdi. Ve ʿilme'l-yaḳīn vāsıṭasıyla ʿayne'l-yaḳīne vāsıl idüp müşāhede-i dīdār ḥaḳḳa'l-yāḳīnde müeyyed ü cāvidān ḳıldı ve nuḳūş-ı māsivādan nufūsların ʿārī idüp kendi ṣıfātıyla iḥyā eyledi.

[1] feḥvāsınca ölmeẓden evvel ölüp viṣāliyle ḥayāt-ı sermedīye irgürdi ve sīne-i bī-kīnelerin menbaʿ-ı esrār ü maʿden-i envār idüp şeş cihāta vü cemīʿ mevcūdāta feyż-i aḳdes bunlaruñ lisanından cereyān vü seyelān itdi. Ve ẕāt-ı şerīflerin āyine-i ʿālem-nümā idüp on sekiz biñ ʿāleme bunlaruñ ṣıfātıyla tecellī itdi. Nitekim pirimiz sultānu'l-māʿşūkīn Mevlānā Celālu'l-Haḳḳ ve'd-dīn *ḳuddise sirrahu* Meṡnevī vü Maʿnevī Şerīflerinde buyurur:

Beyit:

Tercüme: Altı yüzlü ayinedür. Ṣahīb-i ḳalb Ḥaḳḳ tecellī andan eyler. Şeş cihāta dāimā ve ṣalāvāt-ı sāfiyāt ü taḥiyyāt-ı vāfiyāt ol şāh-ı enbiyā vü sürūr-ı aṣfiyā ki Muḥammed Muṣṭafādur *ṣallallahu ʿaleyhi ve sellem ve ʿalā alihi ve aṣḥābihi ve etbāʿihi ecmaʿīn* ki hidāyet nūrıyla ümmetini tebeh-i ḍalāletden vü hevā-yı cehāletden (2 a) ḫalās idüp ʿulūm-ı Rabbāniyeye irişdi. Tā ki maʿrifet-i nefs ile maʿrifet-i Ḥaḳḳa irüp vāṣıl-ı hüviyet oldılar. Daḫi ālī ve aṣḥābı üzerine olsun ki her biri ʿasmān-ı hidāyetüñ encüm-i raḫşānıdur ki:

[2]

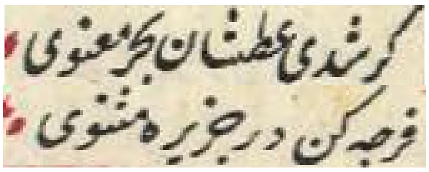
---

[1] Ölmeden önce ölünüz. (Mevzū hadis. Tuhfetü'l-Ahvezî, VI, 515)

[2] Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uysanız hidayete erersiniz. (Feyzu'l-Kadir, VI, 297)

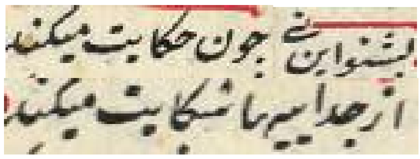
Ammā baʿd ol sulṭānu's-selāṭīn ve ḳutb-u'l-maʿşūḳīn aʿnī sulṭānımız ve pīrimiz Ḥażret-i Ḫudāvendigār *ḳuddise sirrahu'l- ʿazīz* buyurduḳları Mesnevī-i Māʿnevī-i Şerīf ki mürşid-i kāmil ü ṣūret-i maʿnāya şāmildür. Baḥr-ı zeḫḫār-ı maʿānī vü kelīmāt-ı Rabbānī vü keşf-i ilhāmāt lā-mekānīdür. Vaḳtā ki ol ṣafā-yı dilhā-yı ġamnāk ü cilā-yı çeşmhā-yı nemnāk Mevlānā Yūsuf Sīne-çāk *nevverallāhū merḳadehu* bu baḥr-ı bī-pāyān Mesnevī-i Māʿnevīden ki cihāt-ı sitte gibi şeş defter-i pür-gevherdür. Bu şeş defter-i mücellîdden üç yüz altmış ʿadet miḳdārı beyit ki her bir beyit bir şehir nice şehir bir iklimdür. İntiḫāb idüp nām-ı şerīfine Cezīre-i Meṣnevī buyurmış idi. Öyle olsa mürīdān-ı āsitān-ı hażretden vü muʿteḳidān-ı ḫānkāh-ı ʿizzetden bir ẕāt-ı şerīf-i ʿālīşān dürretü't-tāc-ı āl-i ʿOsmānīden bu bende-i ḥaḳīr-i mukabbīle dervīş ʿİlmī-i bī-dile teklīf buyurup bu Cezīre-i Meṣnevī-i Maʿnevī bir miḳdār Türkī lisānla şerh ü imlā olsun ki zebān-ı Fārisīden bī-behre olanlar bir nāṣīb aḫẕ idüb ṣafā-yı ḳalbe ve inşirāḥ-ı ṣadre irüp Ḥażret-i Mevlānā sülūkundan beḥre-mend olsunlar deyü ilḥāh olınmaġın (2 b) bu faḳīr daḫī sulṭān cānibinden istimdād ṭaleb olunup ne vürūd olunur ise ʿinayet bulup küstāḫāne taḥrīre şüruʿ olunup fażl-ı Ḥaḳḳdan istiʿānet teysīr taleb olundı. *Ve hüve'l-müsteʿān*[3]

Beyit:

Ḳāle ṣultānü'l-āşıḳīn *ḳuddisallāhe sırrāhu'l-āzīz*

Beyit :

Neyden murād insān-ı kāmildür ki derūnu ney gibi ġıll u ġışdan pāk u mücellā olup māsivā bendinden müberrā olup dīn ü dünyā müşkīlātınuñ ʿuḳdelerin ḥall idüp evveli āḫire vü ẓāhiri bāṭına vü ezeli ebede ulaşdururdı. Nitekim nāyuñ bir başından bir

---

[3] Ve yardım ondandır.

başına varınca bir illetsiz yeri yokdur. Ve firāḳ-ı yārdan sīnesi delik delik olup maḥall-i nāle vü feryād olmışdur ve kendiliginden aṣlā es̱er ḳalmayup ālet-i Ḥaḳḳ olmışdur. Ve ṣıyt ü ṣadāsı nefs-i Raḥmānla oldı. Zīrā ki nāy neyzensiz ḥareket ü ṣadā itmedügi gibi insān-ı kāmilüñ daḫī görmesi ve işitmesi ve söylemesi ve cemīʿ aḥvāli ʿayn-ı ẕātla oldı. Belki kendüsi muṭlaḳ-ı evvel oldı. Zīra eger ehl-i vaḥdet bir vücūd is̱bāt görmesi ki Ḥaḳḳuñ vücūdıdur. Eger ki Ḥaḳḳdan ġayrı bir vücūd daḫī itseler şirk ola. İmdi maʿlūm oldı ki insān-ı kāmiliñ vücūdı birdür. Ve ol daḫī Ḥaḳḳuñdur.Ve her kimseyi bu insān-ı kāmili añladığı maʿnāyı añlaya añun daḫī (3 a) yanında cümle vücūd bir olur. Ve arada Ḥaḳḳdan ġayrı nesne ḳalmaz eger kendünüñ vü eger mevcūdātuñ nitekim baʿżı ʿāşıḳlar bu mertebede buyurmışlardur ki :

Beyit :

Cümle yir gök Ḥaḳḳ oldı muṭlaḳ

Söyler def ü çeng ü ney ene'l-Ḥaḳḳ

Manṣur *ḳuddise sırrahu* bu göziyle naẓār itdükte *"Ene'l- Ḥaḳḳ"* sırrın ifşā itmemege mecāl olmadı ol zamanuñ ḫalḳı kemāl mertebe ceḥāletde vü ġururda olup Ḥaḳḳdan bī-ḫaber olmağın Manṣūrı berdār itdiler ve ḥażret-i sulṭān *ḳuddise sırrahu* bir maḥalde buyururlar ki: Vallaḥ vallaḥ eger ben eyledügim sırrı Manṣur işideydi resenim çekmege saʿy iden muʿārıżlaruñ biri ol olaydı ammā ehl-i ʿaşḳuñ ol iftiḥārıdur ki maḥbūbuna vāṣıl olur.Pes neyden murād insān-ı kāmil oldı. İnsān-ı kāmillerüñ şāhı vü ḳutbı vü sulṭānı Ḥażret-i Mevlānadur ki ḳuvvet-i ezeliyenüñ maẓharı idi. Sırr-ı ẕātını neyden gösterdi ve daḫī ayruḳlardan şikāyet itmesi budur ki kendiler beşeriyyet libāsın giymezden evvel nūr-ı muṭlaḳ vü ẕāt-ı muṭlaḳ idi. Beşeriyyet ki ʿālem-iʿanāṣurdur. Keşf-i ẓulmānī olmağın şikāyet ṭarīḳin gösterdiler ve illā anlar bu ʿālemde daḫī nūr-ı muṭlaḳ idiler. Ammā *kemā hüve ḥaḳḳahu* kendilerin az kimse bilmişdür. Ve Mes̱nevī-i Şerīfi söylemege sebeb Çelebī Ḥüsāmeddīn Ḥażretleri olmışdur ki *bişnev*ün muḫāṭabı anlardur. Buyururlar ki: Ey Ḥüsāmeddīn işit bunu nice ḥikāyet eder yaʿni işit benim vücūdumdan Ḥaḳḳ saña ne (3 b) ḥikāyetler eyler. Yaʿni emr-i kāf ü nūndan baṭından ẓāhire vü ʿademden vücūda

gelen insān kendülügine aldanup dünyāya göñül virüp evhām ü ḫayālātla maḥbūb olup dūr düştiler. Girü maḳāmların taḥṣīl idemeyüp esfel-i sāfilinde ḳaldılar. *Lā cerem* beşeriyyet kesbī ile ḥaḳḳ iken bāṭıl oldılar *neʿūẕūbillāh.* Ve bir daḫī budur ki: Ney iki harfdür. Biri nūn ve biri yādur. Ebced ḥesābı ile nūn elli yā ondur. Cümle altmış olur ve daḫī lafẓ-ı sin ʿadette altmışdur ve sin Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafānuñ *ṣallāllahu ʿaleyhi ve sellem* adıdur. Yā ḥarf-i nidādur. Yā Muḥammed dimekdür. Pes ḥażret-i sulṭān buyururlar ki: İşit sinden ki Muḥammed nice şikāyet eyler ve ayrılıḳlardan nice hikāyet eyler. Yaʿni di ki: ʿĀlem-i ervāḥdan ʿālem-i şeḥādete ki dünyādur. Ve bunca ervāḥ sefer eyler ve ʿālem-i dünyāya gelüp kesb-i maʿrifet eyleyüp ten vasıṭasıyla kendü ḥaḳīḳatin añlayup rāh-ı Ḥaḳḳı bilüp nice dürlü ʿirfān ü merātib tahsīl idüp yine dünyādan sefer itdükde gelüp bize vāṣıl olup behişt-i cāvidāna yetüşüp bu dünyāda kesb eyledükleri ʿirfān ü ʿilm-i ledün sebebiyle gāh baġ-ı cinānda ḫūrān u ġılmānla ṣafāda olup selsebīl ü kevser ırmaḳlarından ʿışk u ṣafāda olup ʿışret-i ebedī vü nūş-ı sermedī itmekde gūne gūne ḳaṣırlar vü köşklerde sündüs-i istibrā´ giyüp vü gāh temaşā-yı dīdār ile ḥayret-i medhūşluḳda ebedü'l-ābād ẕevḳ u ʿışretde olup ne şeb ü ne żulmet ü ne şitā vü ne ḥarāret-i kemāl-i leṭāfetle rūḥ-perver vü muḫallid (4 a) ü muḫallid olsunlar deyu irsāl olunurlar. Bu ʿāleme geldikde dünyā dāmına düşerler. Ve mekr ü tezvīrine vü zīb ü zīnetine aldanup ol muzaḫref-i ʿīş u nūşa göñül virüp elde olan sermāyeyi berbād idüp ol ayrıldukları maḳām ki elest maḳāmı idi. Elden çıkarup taḥṣīl idemeyüp esfelü's-sāfilīnde ḳalup nār-ı caḥīme giriftār olup envaʿ dürlü ʿaẕāblara mübtelā olup ebedī ʿaẕāb içinde ḳaldı. Benim ümmetüm deyu Ḥażret-i Muḥammed *ʿaleyhi's-selām* ayrılıḳlardan ḥikāyet ü şikāyet eyler ve's-selām. Ve bir daḫī her kimse ki vaṭan-ı aṣliyesinden dūr düşse be-her ḥāl ol arzūdan firāḳda vü elemde olur. Ḫuṣūṣan vaṭanında iken ẕevkde vü refāhiyyetde ola. Keẕālik ney daḫī leb-i āb-ı cūda neşv ü nemāda sürūr u neşāṭda nesīm-i rūḥ-efẕā ile raḳṣān u cilve-kunān ferāġında ẕikr u tesbīḥde idi. ʿİlm-i şāhī-veş baş bālāya çeküp ve ḳadd u ḳāmet çeküp başda tuġ-ı şahī getürüp sünbül ü nesrinler üzre sayeler ṣalup ne ġam-ı rüzgār vü ne āşūb-ı çarḫ-ı mekkār dāimā kesb-i hevā idüp leṭāfetde

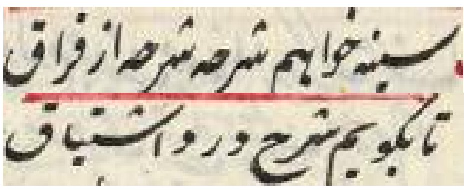
iken nāgāh dest-i ḳażā irüp ḳader tiġıyle başın kesüp pāyını yeründen ayurup pāre pāre idüp nice zamān firāḳ ḥarāretlerinden ḳurudup andan baġrın delik delik idüp bu nice riyāżāt ü mücāhedātdan soñra ʿāḳıbet bir üstād-ı (4 b) kāmile ve mürşid-i ʿālime irüp anunla hem-nefes olup bu sırrına maẓhar düşüb bī-zebān ṣavt u sadāya gelüp aḥvāl-i derūnundan ve sırr-ı nihānından ḫaber virmege başladı. Vaṭanından cüdā düşdügün vü yārānından mehcūr olduġun ḥüzn ü enīnle taḳrīre vü şikayetle ḥikāyet eylemege aġaz eyledi. Ve kendü gibi niçe baġrı delünmiş ve vaṭanından dūr olmışları yüregi yanmışları şevḳe vü ṭaraba getürüp anlar daḫī elest ʿālemin yād u nā-şād ü ḫarāb göñüllerin şād u ābād eyledi ve ḥālin şerḥ eylemege başlayup dir ki:

Beyit:

کز نیستان تا مرا ببریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

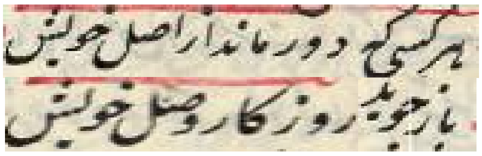
ki neyistāndan tā meni kesmişlerdür. Benüm nefīremden er ü ʿavrat iñlemişlerdür. Yaʿni binā-yı vücudı adem neyistānından Ḥaḳḳ Cell ü ʿĀlā kesüp ayırmışlardur ki ʿālem-i ervāḥdur. Ve merd ü zenden murād ʿaḳl-ı küll-i merd nefs-i küll-i zendür ki evvel ḫalḳ olan ʿaḳl-ı küll ve nefs-i külldür. Ve cemīʿ mevcūdāta emr-i Ḥaḳḳla feyż irişdüren anlardur. Ve ʿaḳl-ı küll mevcūdātuñ babası vü nefs-i küll anası mes̱ābesindedür. Nitekim insanuñ evvel babası Ādem vü anası Ḥavvā oldıġı gibi ʿaḳl-ı küllüñ maẓharı Ādem vü nefs-i küllüñ maẓharı Ḥavvā oldı. Pes dimek oldı ki: Benüm nefīremden ʿaḳl-ı küll vü nefs-i küll ol ʿālemde baña teraḥḥüm idüp iñlemişdür. Benüm derd-i ʿaşḳım anları nāleye getürmişdür. Ve Ādem Ḥavvā daḫī ve cemīʿ merd ü zen daḫī nāle eylemişdür. Benüm bu nefīremden nālede (5 a) durur ḥaşre dek.

Beyit:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

Buyurular ki sīne isterin. Firāḳdan şerḥa şerḥa olmış ola. Tā ki derd u iştiyāḳuñ şerḥini söyleyim. Yaʿni ʿadem neyistānından ki ʿālem-i ervāḥdur. Ayrılmış ve kesilmiş ve ol ʿālemden bilüp anuñ derdinden sīnesi şerḥa şerḥa vü pāre pāre olmış bir kimse isterin. Tā ol ʿālemüñ iştiyāḳı derdinden aña şerḥ eyleyim ne ḥāletde olduğım bile ve añlaya ve illā ol ʿālemden ḫaberdār olmayın baña ne keyfiyyetle hem-derd olur ve benüm derd ü iştiyāḳımı niçe fehm eyler. Maʿlūm oldı ki ġarḳ olmışuñ ḥālin yine ġarḳ olanlar bilür.[4]
وللعارف يكفي الاشارة

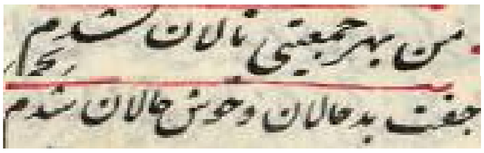
Beyit:

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

Her kimse ki ıraḳ ḳaldı aṣlından girü ister. Kendi vaṣlınuñ rüzgārın yaʿni herkes ki vaṭan-ı aṣlīsinden dūrdur. Diler ki ol vaṣluñ rūzgārın yine ele getüre. Ḫuṣūṣān vaṭan sırrından ayrılmış ola.[5]
حب الوطن من الايمان

ḥükmiyle ẕāt-ı īmānın vaṭan muḥabbetine vāṣıl idüp ẕatını anuñ ʿaşḳına ulaşdurmış ola.

Beyit:

من بهر جمعیتی نالان شدم
جفت بد حالان و خوش حالان شدم

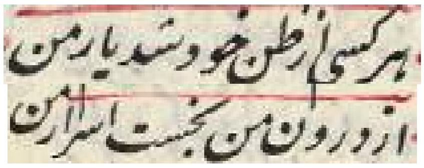
Ben her cemʿiyyetde iñleyici oldum. Yaramaz ḥāller ile ve eyü ḥāllilerle cüft oldum. Yaʿni yoldaş (5 b) oldum. Cemʿiyyet-i cümleye şāmildür. Gerek cemʿiyyet-i evliyā gerek cemʿiyyet-i eşḳiyā ki her birinde iñledüm. Ve her birinde kendü derdimi şerḥ itmek diledüm. Eyü ḥālliler ki evliyā vü ṣāliḥīndür ve yaramaz ḥāllüler her eşḳiyā vü ḍāllīndür. Yoldaş ü aḥvālimden anlara nālān oldum ve giryān oldum ammā

---

[4] Ārif için bir işaret yeter. (Sūfi sözü)

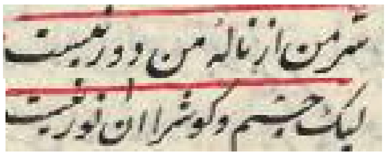
[5] Vatan sevgisi imandandır.(Hadis-i şerif: Sehavī,el-mekāsıd, 183; Senhudī, el-Gummāz, 9)

Beyit:

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

Her kimse ki kendi ẓannından baña yār oldı. Benüm derūnumdan esrārımı aramadı. Yaʿni her birisi beni kendüye ḳıyās idüp kendü bilgisiyle baña yār oldı. ʿAyne'l-yaḳīn ile beni görmedi. Ancaḳ kendü gümānıyla gördi. Ol ki benüm ḥaḳīḳatim ve benüm sırrumdur. Aña ṭālib oluben bulmadı. Ve ol ki ṭālib olmadı. Lā-cerem sırr-ı derūnumdan maḥrūm ḳaldı.

Beyit:

سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

Benüm sırrum benüm nālemden ıraḳ degildür. Līkin gözde vü ḳulaḳda ol nūr yokdur. Yaʿni ol istedikleri sır benüm avāzımdan ve sözümden ıraḳ degildür. Belki muṭlaḳ söyledigim oldur. Niḥāyet şiddet-i ẓuhūrundan ḫāfī vü āşkārlığından gizlidür. Ammā bu ẓāhir göziyle ve ḳulağıyla görmek vü işitmek istediler. Bilmediler ki añı cān gözi görür ve cān ḳulağı işidür. Zīrā insānda üc göz vardur. Biri cān gözidür ve biri göñül gözidür ve andan baş gözidür. Dīdār-ı Ḥaḳḳı ol cān gözi görür. S̱āniyen göñül gözi görür. Andan baş gözi de anlara muttaṣıl olur. Ol daḫī görmege istiʿdād (6 a) bulur. Cümlesinüñ nūrı bir olur. Andan müsteʿid ulūḥiyyet olur ki Ḥażret-i Risālet-penāh *ṣallāllahu ʿaleyhi ve's-sellem* öyle buyururlar ki: Miʿrāc gicesi ben Allâhı baş göziyle gördüm. Aṣḥāb-ı Kirām *Rıḍvānallahu Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn* sūal idüp didiler ki: Yā resūlallah baş gözi Allah ḫod cesedden münezzehdür. Siz nice baş göziyle gördüñüz? Cevāb virüp buyurdılar ki: Kaçan Sidretü'l-Müntehāya irişdüm. Ḳarındaşum Cebrāil anda ḳaldı. Baña Refref geldi. Süvār olup yetmiş biñ ḥicāb geçdim. Andan Cenāb-ı Ḥażrete irişdüm. Ḥaḳḳ *Sübḥānehu ve Teʿālā* baña didi ki: Yā Muḥammed berü gel. Ol nidādan vücūdum nūr-ı maḥż olup cānum göziyle

ḳalbim gözi ve tenim gözi her birine muttaṣıl oldı. Ṭen gözi ḳalb gözine bakdı. Ve ḳalb gözi cān gözine bakdı. Cān gözi Allahı gördi. Allahı cān göziyle ve ḳalb göziyle ve ten göziyle gördüm didi. İmdi her sālik ki ʿinâyet-i Ḥaḳḳla miʿrāc-ı ḥaḳāyıḳ eyler. Baʿdehu ẕāt-ı Ḥaḳḳa ḳarīb olur. Allahu Teʿālā Ḥażretleri cānla ḳalb mābeyninde olan yetmiş biñ ḥicāb-ı ẓulmānī ki vardur anı da refʿ eyler. Zīrā ḥicāb-ı ẓulmānī nefs ile beşeriyyetden ḥāṣıl olur. Sülūkle ve riyāżatla her bir ol ḥicābları refʿ eyler. Ve sülūkuñ ḫāṣṣiyyeti oldur ki ḳaçan ki sālik ictihād ide. Bir bir ol ẓulmet ḥicāblarını (6 b) refʿ eyleye. Ẓulmet-i ḥicābları refʿ olduḳca muḳābelesinde ḥicāb-ı nūrānī daḫī refʿ olur. Bir ẓulmānīden refʿ olduḳca bir de nūrānīden refʿ olur. Yetmiş biñ ḥicāb-ı nūrānī ve ẓulmānī refʿ olur. Tenle ḳalb arasında ve ḳalb ile rūḥ arasında bir cev denlü nesne ḳalmaz. Ten gözi göñül gözine ulaşur. Cān gözi Ḥaḳḳı görür ve vāṣıl olur. Ẕāt-ı Ḥaḳḳ cāna muḥīṭ olur. Cān daḫī ḳalb-i muḥīṭ olur. Ḳalb daḫī tene muḥīt olur. [6]

muḥīt sırrı ol zaman āşkār olur. Vücūd-ı sālik ẕāta müstaġraḳ olur. Gāh kendüyi eşyāda ve gāh eşyāyı kendüde görüp eşyā vü kendüsi vücūdı daḫī maḥv olur. Vücūd-ı Ḥaḳḳdan ġayrı nesne ḳalmaz. Ṣālik emr-i kāf u nūndan baş kaldırur. Görür ki evvelde āḫirde ẓahirde bāṭında Ḥaḳḳ olmuş ammā kendü ġāfil olmaġın ẓannla şübhe içinde ġark olup kendü başka añlayup küfr ü şirk ü zulmetde imiş. Ḳaçan ki tecellī-i Ḥaḳḳ irişüp ḫˇab-ı ʿademden uyanup naẓar ider. Görür ki [7]

Beyit:

Maʿşūḳ ʿaşḳ ʿāşıḳ çünkim bir oldı bende

Hicrān ne nesnedür kim vuṣlat daḫī ṣığışmaz

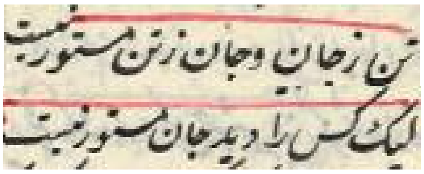
---

[6] "Allah herşeye kadirdir"(Ayet -i Kerime.Bir çok ayetin içinde tekrarlanmıştır)

[7] Bu yerde bizden başkası yoktur. (Arapça bir ifade)

Zīrā vuṣlat iki şey arasında olur. İkilik ḳalıcak birlik s̱ābit olur. Öyle olsa hīç kimse kendü kendüye vāṣıl olmaḳ ḳaydında mı olur? Ẓāhir olmaz. Tenle (7 a) cān muḥaḳḳaḳ bir olur. Sırr-ı vaḥdet ẓuhūr itdi. Pes ḥażret-i ṣulṭān buyururlar ki:

Beyit:

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

Cān tenden ve ten cāndan örtülü değildir. Lākin kimseye cānı görmege destūr yokdur. Zīrā tensiz cānı görmek muḥaldür ve görülmege daḫī destūr yoḳdur. Eger tensiz cān görülmek müyesser olaydı bu ʿāleme gelmege iḥtiyāc olmazdı. Ol ʿālem ki ʿālem-i ervāḥdur anda göreler idi. Pes maʿlūm oldı ki bu ʿālem-i beşeriyyete gelmeden murād cānı görmek imiş. Beden sebebiyle tā ki ervāḥ ol ʿālemden sefer eyleyüp ʿaḳl-ı küllden nefs-i külle andan eflāke andan nücūma andan ʿanāṣıra andan cemāda andan nebāta andan ḥayvāna andan insāna gelüp andan ʿaḳla vāṣıl olup ʿaḳl semāyesiyle sefer idüp ol geldügi ʿālemlerden ḥāsıl itdügi ḥicābları ki yetmiş biñ nūrānī ve yetmiş biñ ẓulmānī denilmişdi. Bu ḥicābları bu seferlerde taḥṣīl itmiş idi. ʿAḳl sermāyesiyle sülūk ü riyāżāt idüp ve tertīb-i mürşīdle bir bir refʿ eyleyüp mertebe-i evliyāya irişüp bedene daḫī rūḥ keyfiyyetin virüp māsivāllāh ki meẕkūr olan ḥicāblardur ḳaldurup Ḥaḳḳ göziyle Ḥaḳḳı görüp kendide ve her şeyde müşāhede idüp ḥayāt-ı cāvidāna irüp ölmezden ölüp kimyā-yı ṣarf (7 b) olduḳdan soñra ten cāndan ve cān tenden mestūr olmaz. Kārı her dem müşāhede-i dīdār-ı yār olur.

Beyit:

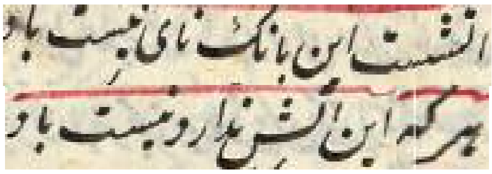
Ben o dem kim görürüm Ḥaḳḳı ʿayān her yerde
ʿĀrif iseñ berü gel çeşmime bak gör sen de.

Ve bir daḫī budur ki cān bir āyīne mes̱ābesindedür ki iki ṭarafı bile muṣaffā vü mücellā ola. İki cānībi muṣaffā olan āyineye naẓar itseñ hergiz ṣuret görünmez. Öyle olsa lāzım geldiği anuñ bir cānibde bir kes̱īf nesne ola ki aña ḥāʾil ola. Tā ki naẓar olunduḳda sūret münʿakis ola. Pes rūḥ-ı insanī ol perdesiz āyīne gibidür ki hiç bir

şeyüñ ṣūreti anda görünmez. Öyle olsa Allah Teʿālā Ḥażreti kemāl-i ḳudretinden beden-i insānī oddan ve yelden ve ṣudan ve ṭopraḳdan cemʿ idüp ḳudret eliyle ḳırḳ ṣabāh taḫmīr eyledi. Tamām olduḳda nefḫ-i rūḥ itdi. Beden rūḥa mirʿatüñ urındığı perde gibi olup ṣūveri aʿmāl-ı rūḥdan görinüp ẓuhūr itdi. Fī’l-meṡel beden rūḥa ālet oldı ve rūḥuñ bir cānibi bedene olduğı gibi bir yüzi daḫī cānib-i Ḥaḳḳa oldı. Beden cānibini ġayet ẓulmet olmağın leẕẕet-i ṣūrete ġalebe itmegin Ḥaḳḳdan cānibi daḫī maḥcūb eyledi. Lāzım geldi ki Ḥaḳḳ Teʿālā enbiyāyı vü evliyāyı bunlara irsāl eylediği rūḥuñ Ḥaḳḳdan ṭarafından vü tenden ṭarafında olan ḥicābları sülūkle muṣayḳal vü mücellā eyleye. Tā ki cemāl-i (8 a) ḥażret içün tecellī idüp āyīne-i cānı başdan başa iḥātā eyleye. Ḳaçan ki āyine-i rūḥda pertev-i Raḥmānī ẓuhūr ide. Kendüye naẓar ide. Vechu’llāhı āşkāre müşāhede eyleye. Ol zamānda āyineliḳ refʿ olup ṣūret-i Raḥmān ʿayān olur. Äadā-yı *Ene’l-Ḥaḳḳ*a Manṣūr-veş aġāz ider. Kendi maḥv ider. Āyine-i rūḥda ve perde-i ten daḫī rūḥ olur. Rūḥda daḫī liḳā-yı Ḥaḳḳ dem-be-dem ẓuhūr ider. Bu ḥadīṡ-i şerīfüñ maʿnāsı ẓuhūr ider ki : *Ḳāle’n-nebī ʿaleyhi’s-selām* [8]

maʿnāsı budur ki: Allah Teʿālā Ādemi kendi esmāsı sūreti üzre ḫalḳ eyledi. Yaʿni ṣıfātı üzerine yaratdı. Yaʿni rūḥ-ı insān ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ olıcak. Āyine-i ten daḫī aña tebdīl olup vāṣıl-ı Ḥaḳḳ olur. Mādām ki beşeriyyetde dergāh-ı Ḥaḳḳla olur. Beden daḫī aṣlı ṭopraḳdur. Ve ʿanāṣırdur. Aña vāṣıl olur. Ol ʿālemde daḫī ten cāndan vü cān tenden mestūr olmaz.

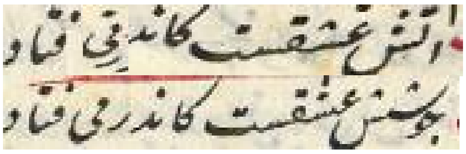
Beyit:

[8] Allah kendi suretinde yarattı. (Müslim, IV, 2017, Buhari, V, 2299)

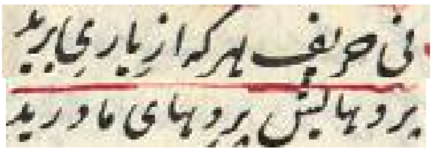
Āteşdür bu nāyuñ üzeri yel değildür.[9] Her kim ki bu āteşi ṭuta vü sülūkdan ve ictihāddan murād āteş-i dil taḥṣīl itmekdür. Tā ol āteş ṣaḥibini ʿaşḳa vāṣıl eyleyüp idi. Zinde ide ve her ki bu āteş-i ʿaşḳdan maḥrūm ola. Yoġ olsun ki anuñ varlıġından yoġ olması ve yoḳluġı yegdür.

Beyit:

(8.b)
آتش عشقست کاندر نی فتاد
جوشش عشقست کاندر می فتاد

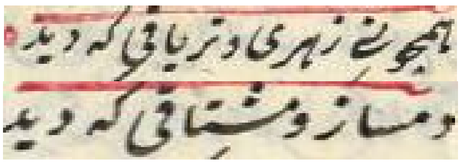
ʿAşḳ āteşidür ki nāy içine düşmişdür. ʿAşḳ ḳaynamasıdur ki mey içre düşdi. Yaʿni her vücūd ki elbette ḥareketi ve cūşişi var ʿaşḳladur ammā her şeyüñ ve her nesnenüñ ʿaşkı mertebesine nisbetdür.

Beyit:

نی حریف هر که از یاری برید
پردهایش پردهای ما درید

Nāy yoldaşıdur ol kimsenüñ kim ol bir yārdan kesilmiş ola. Yaʿnī ayrılmış ola ve ol nāyuñ perdeleri bizüm perdelerimizi yırtdı. Yaʿnī bizi ḥicābdan ḳurtardı. Her perde ki ney lafẓı gele insān-ı kamile işāretdür dimek olur ki insān-ı kāmil ol kimseye ḥarīfdür ki kendi ḥaḳīḳatinden ayrıldıġın bile ve girü ulaşmaḳ ṭalebinde ola. Yaʿnī illā böyle olmaya. Ne ḥarīf degildür. Maḥcūb-ı beşeriyyetdür.

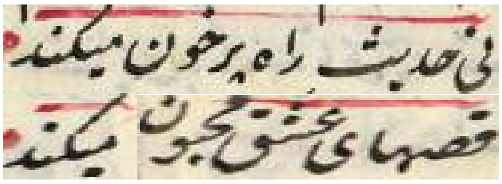
Beyit:

همچو نی زهری و تریاقی که دید
همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

[9] Şarih önce yukarıdaki biçimde yazdığı beyiti daha sonra şu şekilde düzeltmiştir ve bu kısma bir sah kaydı düşmüştür.
(ṣaḥ) “Her kim ki ateş ṭutmaz yoḳ olsun.Yaʿni yoḳ olub fenā olsun ki vār olub “

Ney gibi bir zehri ve ney gibi bir tiryāḳı kim gördi ve nāy gibi bir dem ṭutıcı ve müştāḳı kim gördi. Yaʿnī ṭaleb-i ʿaşḳa[10]

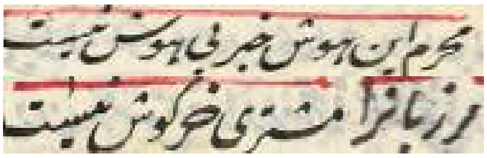
Beyit:

نی حدیث راه پرخون میکند
قصه های عشق مجنون میکند

Ney ḳanıyla ṭolmış yoluñ ḫaberin eyler. Mecnūn ʿaşḳuñ ḳıṣṣaların eyler. Yaʿnī ḳanıyla ṭolmış yol ʿaşḳ yolıdur ki o yolda nice başlar kesilür ve nice başlar ayaḳ ve nice ayaḳlar baş olur. ʿĀşıḳ dem-be-dem kendü ḳanıyla liḳā-yı maʿşuḳa vāṣıl olur. Niteki Mecnūn kemāl-i ittiḥāddan Leylāya naẓar eyleyüp Leylā benüm didi ki (9.a) Beyne'n-nās maʿrūf ḳıṣṣadur. İşte imdi fenādan ṣoñra beḳā bu ki dirler.

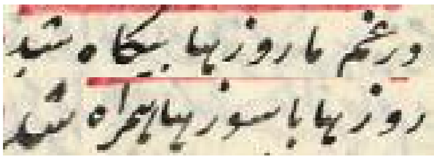
Beyit:

محرم این هوش جز بیهوش نیست
مر زبان را مشتری جز گوش نیست

Bu ʿaḳluñ maḥremi ʿaḳılsızlıḳdan ġayri degildür. Taḥḳīḳ (e)dilse ḳulaḳdan ġayrı müşterī yoḳdur. Yaʿnī ʿaşḳa olan ʿaḳl ʿaḳlsızlıḳdur. ʿĀşḳa ḫiẕmet eyleyen ʿaḳl ʿaḳl-ı külldür. Ve ʿaḳılsızlıḳ deyu redd itdikleri ʿaḳl-ı meʿāşdur ki ʿaḳl-ı küll müşterīdür ve lāyıḳdur.

Beyit:

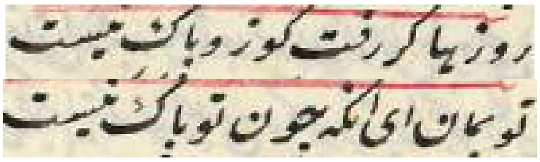
در غم ما روزها بیگاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Bizüm ġamımuzda giceler oldı gündüzler. Gündüzler de göynüklere yoldaş oldı. Ve gicemiz gündüz oldı dimek yaʿnī bāṭınımız ẓāhir oldı.

---

[10] Şarih önce yukarıdaki biçimde yazdığı beyiti daha sonra şu şekilde düzeltmiştir ve bu kısma bir sah kaydı düşmüştür.
(ṣaḥ) "Tiryāḳ ü münker-i ʿaşḳa zehrdür.Ṭālibüñ dāmeni dürücüdür ve müştāḳdur

Beyit:

روزها گر رفت گو رو باک نیست
تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست

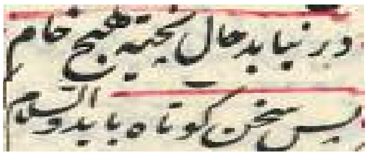
Gündüz eger gittiysedi gitsün. Ḳorḳu yoḳdur. Sen ḳal. Ey ol ki sencileyin bākī yoḳdur. Yaʿni gündüzlerüñ bu ʿālem-i şehādetde olduḳları evḳātdur. Eger ol gündüzler ki bu ʿālemde bizim bu ʿömrimiz idi. Eger āḫir olup gittiysedi gitsün. Sen ḳal. Ey cān ü dil ki sencileyin bākī yoḳdur. Zīrā ebedī vü bāḳīdür.

Beyit:

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد
هر که بی روزیست روزش دیر شد

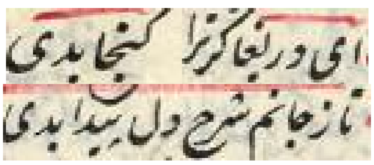
Her ki balıḳdan ġayrıdur. Ol ṣuya ṭoydı. Her ki bī-naṣībdür anuñ güni gice oldı. Yaʿni balıġuñ mekānı ṣu oldıġı gibi ehl-i tevhīdüñ daḫī maḳāmı (9.b) maḳām-ı tevhīddür. Balıḳ ṣudan ayrılsa nice helāk olursa ehl-i ʿaşḳ daḫī öyle ammā anlar ki bu derya-yı tevhīdden bī-naṣīb oldı. Anlaruñ güni gec ṭoġdı. Ṣıfātu'llāhdan ve ʿaşḳ-ı Ḫudādan maḥrūm ḳaldı.

Beyit:

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

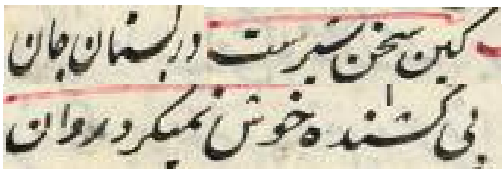
Puḫte ḥālin hic ḫām bulmaz. Pes söz ḳıṣṣa gerekdür ve's-selām. Yaʿni nice yıllar sülūk idüp yanup yaḳulup rūz-ı şeb ceset vücūda olanuñ ḥālini ḫām u mübtedī olan bilmez. Pes söz muḫtaṣar gerekdür ve söz uzatmanuñ fāʾidesi olmaz ve's-selām.

Beyit:

ای دریغا گر ترا گنجا بدی
تا ز جانم شرح دل پیدا بدی

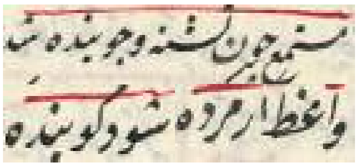
Ey dirīġā eger sende sıġınmaḳlıḳ oldı. Ṭā cānumdan göñül şūrūḥı saña āşkār olaydı. Yaʿni degme kimsenüñ sırru'llāhı fehm itmek naṣībi degildür. Zīrā taḥammül degildür. ʿAnḳa loḳmasın serçe ḥażm idemez. Öyle olsa şerh-i dil herkese ṣıġacaḳ miḳdārı ẓuhūr ider ki fehm itdigidür.

Beyit:

کین سخن شیرست در پستان جان
بی کشنده خوش نمیگردد روان

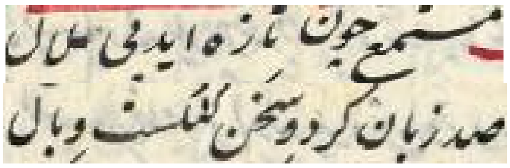
Bu söz süddür. Cān memesinde çekicisiz ḫoş-revān olup aḳmaz. Yaʿni insān-ı kāmilüñ ṣadrı maʿānī südüyle māl-ā-māldür ve mürīd ol südün çekicisi vü emicisidür. Pes mürīd ol maʿānī-i İlāhiyye südini göñül ʿāleminden teşne olup çekmeyince insān-ı kāmilüñ ṣadrından ve ʿaḳl memesinden ḫoş-revān olup aḳmaz. İmdi mürīd dā´imā teşne olmaḳ gerekdür.

(10.a) Beyit:

مستمع چون تشنه و جوینده شد
واعظ ار مرده شود گوینده

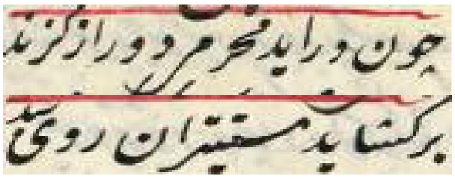
Ve gelici kimse çün susuz ve isteyici ola. Vāʿiẓ eger olursa da söyleyici olur. Yaʿni dilüñ müşterīsi ḳulaḳdur denilmişdi. Eger diñleyici olan mürīd ve ġayrı maʿānīye teşne olup can ḳulaġıyla diñlerse bī-iḫtiyār vāʿiẓüñ sīnesinde olan maʿārif ẓuhūr itmese olmaz. Elbette müstemīʿ olıcaḳ. Söyleyici şevḳe gelmemek muḥāldür. Elbette gelür.

Beyit:

مستمع چون تازه ایدبی ملال
صد زبان گردد سخن گنگ و لال

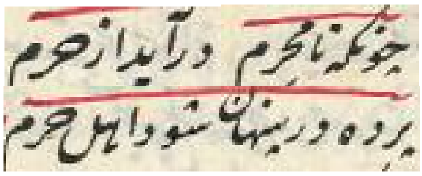
Diñleyici çün tāze gele. Bī-melāletsiz gele. Yüz dil söylemekden çün gelür ve söylemez olur. Yaʿni diñleyici kimseler süstlükden[11] ve ġam u melālet-i dünyādan berī olup şol bahār eyyāmında sīr-āb nebātāt gibi tāze ola ve āb-ı maʿrifeti nūş itmege liyāḳati ola. Eger vaʿiẓüñ ya mürşidüñ yüz dili daḫī olursa söylemekden lāl olur ve çün gelür. Lākin ol diñleyici tesellī bulup ḳanmaz. Zīrā nebātāt hic yaġmur ṣuyına ṭoyar mı? Ol da öyledür.

Beyit:

چون درآید محرم دور از گزند
برگشاید مستتران روی بند

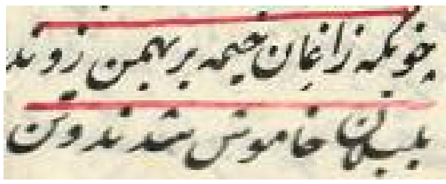
Çün bir maḥrem içerü gele ki żarardan ziyāndan ıraġ ola. Ol mestūr olanlar bend yüzini açarlar. Yaʿni bizüm setrimize maḥrem olan içerü gelse göñül ḫalvetine ya ẓāhir ḫalvetine ol mestūr (10.b) olanlar ki ʿarūs-ı maʿānī-i İlāhiyyedür açulurlar.

Beyit:

چونکه نامحرم درآید از درم
پرده در پنهان شوند اهل حرم

Ammā çünki nā-maḥrem ḳapudan içerü gele. Perde içine nihān olurlar ehil. Yaʿni nā-maḥrem ü münkir olan ḳapudan içerü gelse cümle ehl-i ḥarem ki ebkār-ı maʿānīdür. Perde içine girerler. Kendülerüñ göstermezler.

Beyit:

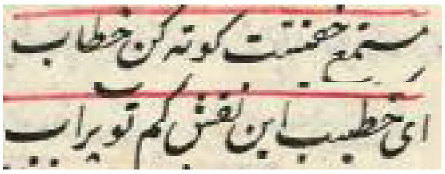

چونکه زاغان خیمه بر بهمن زدند
بلبلان خاموش شدند و تن زدند

Çünki zāġlar yaʿni ḳarġalar ḳış üzerine çadır urdılar. Bülbüller ḫāmūş oldılar ve ten urup epsem oldılar. Ḳarġadan murād şol kimselerdür ki ʿilmu'llāhdan bī-naṣīb olup

[11] Müstensih kelimeyi yanlış biçimde yazmıştır.

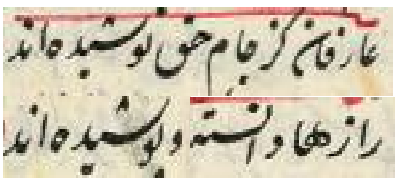
ṣūret ʿilmine ḳāniʿ olup belki andan daḫī murād ẓann içün olup ʿālem ṣūretinde ve meşāyiḫ ṣūretinden cübbe vü destār-ı ḥamāḳatle ʿavām meskeni aldayup kelām-ı Ḥaḳḳı taḥfīf idüp minberlere çıkup ḫalḳa naṣīḥat idüp kendiler ʿaksin iderler ve behmen ki orta ḳış ayıdur ki ġayet ṣovuḳdan ʿibāretdür. Anlar ehl-i sūretüñ iʿtiḳādıdur ve bunlar ki ẕikr olundı. Miḥnetleri ṣıfatıdur ki ol zāġlar mekr ü tezvīr ve çāderler ki kendülerüñ mekr ü ḥīlesidür ve riyāsıdur ve nuṭuḳları vü nefesleridür. Bu ehl-i ṣūret ve cāhillerüñ ol ḳış iʿtikādları üzerlerine ḳurdılar. Ve bu derd-mendlerüñ yolun urup ehl'ullah meclisinden dūr u maḥrūm itdiler. Lā-cerem ehl'ullah (11.a) daḫī bülbül gibi epsem olup ḳış ṣıfātlulara rāz söylemeyüp lāl oldılar.

Beyit:

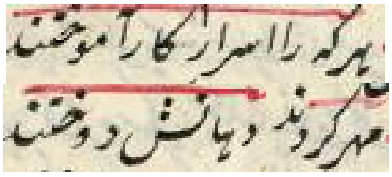
Diñleyici uyumuşdur. Sözi ḳıṣa eyle. Ey ḫaṭīb bu naḳşı ṣu üzeriñe eẕādur. Yaʿni diñleyici olanlar ḥubb-ı dünyāyla ve naḳṣ-ı māsivā ile ālūde olmuşlardur ve uyumuşlardur. Ḫᵛāb-ı ġaflet cān u dillerin ḳaplamışdur. İmdi ey ḫaṭīb ü ey vaʿiẓ bunlara kelām-ı Ḫudāyı ve kelām-ı evliyāyı söylemek ṣu üzerine naḳış yazmaḳ gibidür. Ṣu naḳşı ḳabūl itmez. Hemān sözüñi yoḳ yire żāyīʿ idersin.

Beyit:

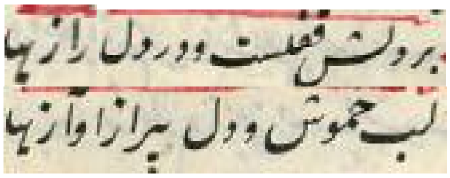
ʿĀrifler ki cām-ı Ḥaḳḳı nūş eylemişlerdür. Rāzları bilmişler ve örtmişlerdür. Cām-ı Ḥaḳḳı ʿaşḳ-ı muṭlaḳdur. Her ki bu ʿaşḳa maẓḫardur iki cihānuñ esrārına ve ʿilm-i ledünnīye ʿālimdür. Lākin degme kimseye keşf-i rāz itmezler.

Beyit:

هر که را اسرار کار آموختند
مهر کردند و دهانش دوختند

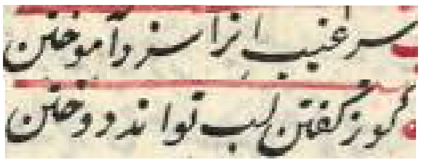
Her kim ki bu işüñ esrārın taʿlīm itdiler. Mühr eylediler ve aġzın dikdiler. Yaʿni ʿālem-i ʿaşḳa ve müşāhedeye mensūb olan kāruñ esrārın taʿlīm itdikleri kimesnenüñ dehānın diküp mühr urmışlardur.

Beyit:

بر لبش قفلست و در دل رازها
لب خموش و دل پر از آوازها

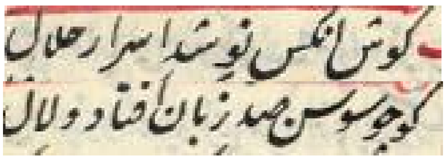
lebi üstünde (11.b) ʿārif iseñ kilīd vardur. Göñlünde rāzlar vardur. Lebi epsemdür ammā göñli ṭopṭolu avāzlardur. Zīrā esrār-kārı taʿlīm itdikleri kimseyi bu evṣāf ile mevṣūf ider.

Beyit:

سر غیب آنرا سزد آموختن
کو ز گفتن لب تواند دوختن

ʿĀlem-i ġaybuñ sırrını öğretmek aña lāyıḳdur ki söylemekden dudağın diñmege güci yete. Yaʿni sırrı fāş eylemege ḳādir ola. Her ne ṭāʿat sebebiyle ol sırrı kesb itse anı sırr idinüp bir daḫī taḥṣīl eylemesine saʿy ide.

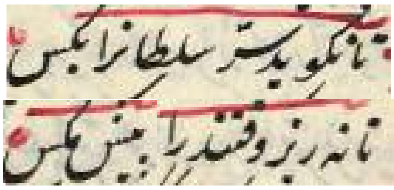
Beyit:

گوش آنکس نوشد اسرار جلال
کو چو سوسن صد زبان افتاد و لال

Ol kimsenüñ ḳulağı esrār-ı celāli nūş ider. Kim ol sūsen gibi yüz dili ol da lāl düşe. Yaʿni kim kendülerinüñ nām-ı şerīfleridür ve vücūdları esrār-ı Ḥaḳḳa maẓhardur.

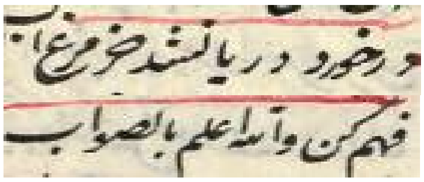
Buyururlar ki: Bizüm esrārımızı o kimsenüñ ḳulaġı nūş eyler ki sūsen gibi yüz dili daḫī olsa aṣlā vü ḳatʿā yine hergiz nuṭḳa gelmeye.

Beyit:

تا نگوید ستر سلطان را بکس
تا نریزد قند را پیش مگس

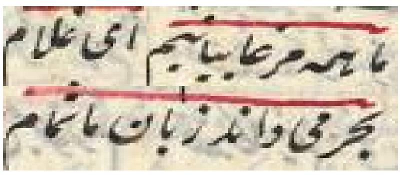
Tā sulṭānuñ sırrını kimseye dimeye. Ḳand ü sükkeri següñ öñüne dökmeye. Yaʿni sırr-ı sulṭānı degme kimseye açmaḳ mekes öñüne şeker dökmek gibidür. Meger mürīt-i ṣādıḳ ola.

Beyit:

درخور دریا نشد جز مرغ آب
فهم کن والله اعلم بالصواب

deryāya lāyıḳ olmadı. Murġābdan ġayrı fehm eyle ṣevābı Allāhu ʿālemdür. Yaʿni ṣuya mensūb ḳuşlardan (12 a) ġayrı deryāya yaḳın olmaduġı gibi deryā-yı ḥaḳīḳate mensūb olan layıḳdur. Ve illā nā-maḥrem ḥakīḳatden olmaz.

Beyit:

ما همه مرغابیانیم ای غلام
بحر می داند زبان ما تمام

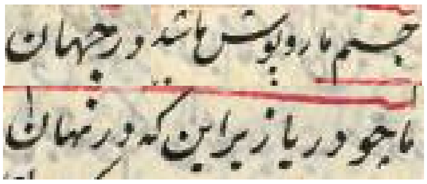
Biz dükeli murġāblaruz. Ey ġulām bizim dilimizi deryā bilür temām. Yaʿni biz dükeli deryā-yı ḥaḳīḳatüñ yüzicileri ve şināverleriyüz. Bizim dilimizi deryā-yı ḥaḳīḳat bilür ve daḫī aña mensūb olanlar bilür. Bi't-temām.

Beyit:

خلق را صورت خود کرد حق
وصف ما از وصف او گیرد سبق

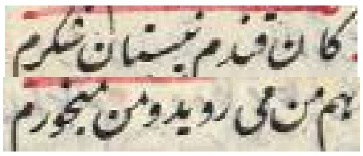
Bizim ḫilḳatimiz yaʿni bir olmamızı kendi ṣūreti üzere eyledi Ḥaḳḳ. Bizim vaṣfımız anuñ vaṣfından dutar. **Sebaḳ** bu ḥadīs̱-i şerīfüñ mażmūnıdur ki: [12]
خلق الله تعالى آدم على صورته
yaʿni Āllah Teʿālā ādemi kendü ṣūreti üzerine yaratdı. Pes Ḥażret-i Sulṭān *ḳuddise sırrahu* buyururlar ki: Bizim ṣūretimizi Ḥaḳḳ kendü ṣūreti üzerine ḫalḳ itdi. Bizim vaṣfımuz **sebaḳı** vaṣfından dutar. Zīrā ki cismüñ ḫilḳatu rūhuñ ṣıfātı üzeredür. Ve rūḥuñ ṣıfātı ṣıfāt üzeredür. İnsān-ı kāmilüñ cismidür rūḥdur. Rūḥı ṣıfāt-ı Raḥmāndur ve vaṣf-ı Ḫudā ile muttaṣıfdur ve **sebaḳı** dā´im Ḫüdādan ṭutar.

Beyit:

جسم ما روپوش ما شد در جهان
ما چو دریا زیر این که در نهان

Bizim cismimüz yüzimüz örtüsidür. Ciḥān içinde bir deryā gibi ṣaman çöpinün altında gizlenmişdür. Yaʿni cism rūḥa nisbet ṣaman (12 b) çöpi gibidür. Dimek olur ki biz deryā-yı ḥaḳīḳatiz. Ten ü cism çöpünüñ altında gizlenmiş ve ṣaḳlanmışızdur.

Beyit:

کان قندم نیستان شکرم
هم ز من می روید و من میخورم

Ḳand kānıyım daḫī şeker ḳamışlığıyım ve hem benden biter ve yine ben yerim ḳandden ve şekerden murād ʿilmu'llāh u maʿrifetu'llaḥdur. Şeker u ḳand ḳamışlıkdan ḥāṣıl olduğı maʿrifet u ḥaḳāyıḳ u ʿilm-i ledün daḫī benden ḥāṣıl ve benden ẓuhūr ider. Keşf ü ilhām sebebiyle yine hem ben yerim. Yaʿni ol benüm ḥaḳāyıḳımı fehm iden benüm velī bendendür. Ḥaḳīḳatde ben olum. Ol benüm ve benüm nūrumdandur. Anuñ idügi benüm yememdür. Benden ġayrı olana naṣīb olmaz.

---

[12] "Allah ademi kendi suretinde yarattı." (Sahih-i Buhari, Kitabu'-l İstizan, I)

Beyit:

تا که نفریبد شما را شکل من
نقل من نوشید پیش از نقل من

Tā ki benüm şeklim sizi aldamaya. Nuḳlimden ol nuḳlimi nūş idüñ ve benüm cismime ve ṣūretime aldanmañ. Nitekim Ḥażret-i Resūl *sallallāhu ʿaleyhi ve'ssellem* ḥaḳḳında münāfıḳlar didiler ki:

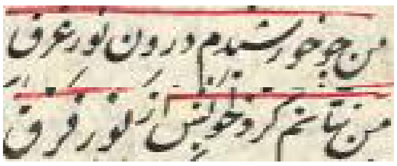

وما لهذا النبي ياكل الطعام ويمشي في الاسواق [13]

Dimek olur ki : Bu nice peyġamberdür? Yemek yer çārsūlarda gezer. Ẓāhir ne nazar idüp maʿnādan maḥrūm ḳaldılar. Cānib-i Ḥaḳḳdan cevāb geldi. Didi ki : Di yā Muḥammed ki: [14]

قل انما انا بشر مثلكم يوحى

Yaʿni di anlara yā Muḥammed ki: Egerçi ben de sizcileyin beşerim. Lākin baña Cānib-i Ḥaḳḳdan daḫī gelür. İmdi Ḥażret-i Ḫüdāvendigār *ḳuddise sırrāhū* daḫī böyle buyurular ki: Gerçi sizin gibidür ṣūretim ammā Ḥaḳḳdan ilhām gelür. İmdi (13 a)ṣakınuñ ṣūretime aldanmañ benüm nuḳlimi ve maʿārifimi nūş eyleñ. Andan öñdin ki bu ṣūret ʿāleminde men nuḳl eyledim.

Beyit:

من چو خورشیدم درون نور غرق
من نتانم کرد خویش از نور فرق

Ben güneş gibi nūruñ içine ġarḳ olup dururum. Gücüm yetmez ki kendimi nūrdan farḳ eyleyim. Yaʿni ṣūretā gerçi ben de sizüñ şeklüñizdeyim lākin ben vaḥdet ile

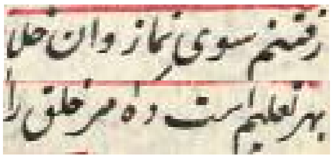
---

13 Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. (Furkan,7)

14 Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Ancak bana vahyolunuyor. (Fussilet, 6)

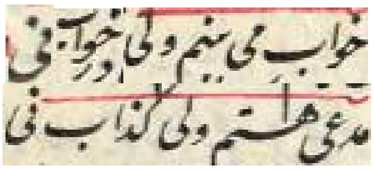
ġarḳ olmışım kim hergiz kendümi nūrdan farḳ idemezim. İmdi ṣıfatuñ beni beşer ṣanup nūrumdan maḥrūm olmañ.

Beyit :

رفتنم سوی نماز وان خلا
بهر تعلیم است ره مر خلق را

Benüm namāz cānibine gitmem ḫalḳa yol taʿlīm itmek içündür. Yaʿni ben ṣūret ʿāleminden çoḳdan ḳalḳdum. Benüm bu ʿālemde olduġum ve namāz ve ḫalvet itdügim muṭlaḳ size ḫalḳa yol göstermekdür ve irşād itmekdür. Yoḫsa ben vaṭan-ı aṣlıma ve mesken-i me´lūfuma çoḳdan giderdim. Lākin cānib-i Ḥaḳḳa size yol göstermek içün me´mūr oldum. Tā ki sizi daḫī cism-i tenden ḫalāṣ idem ṭurduġum anuñçündür.

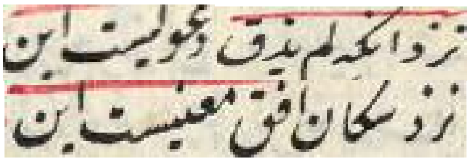
Beyit:

خواب می بینم ولی در خواب نی
مدعی هستم ولی کذاب نی

Düş gördüm ben velī uyḫuda degilim. Daʿvā idiciyüm velī yalancı degilim. Düşden murād ʿālem-i mis̱āldür ve ʿālem-i āḫiretdür ki bu ʿālemde ol āḫiret düşleri görilür. Zīrā kişi bu ʿālemden göz yumduġı gibi ol ʿālemde bulunur. (13 b) Nitekim ḥadīs̱-i şerīfde buyururlar ki: [15]
النوم اخ الموت
yaʿni uyḳu ölümüñ ḳarındaşıdur. Uyḳudan uyansa rūḥ yine bedene gelür. Kaçan ki insān fevt olsa bu ʿālemden bi´l-külliye ḳalkup rūḥı ol ʿāleme ilter. İmdi ol ʿāleme nisbet bu ʿālem düş olduġu gibi ol da bu ʿālemde düş ile görinür. Lākin bu ʿālem-i fānīdür ol bāḳīdür. Pes sulṭān buyururlar ki: Düş göririn velī uyḳuda degilim. Yaʿni ol ʿālem-i āḫiret ki siz anı düşde uyḳuda görirsüz. Ben anı āşkāre uyanıḳlıḳda seyr iderin ve bir an bir laḥẓa naẓarımdan gitmez ve ġayb olmaz ve daʿvāmda daḫī ṣādıḳum.

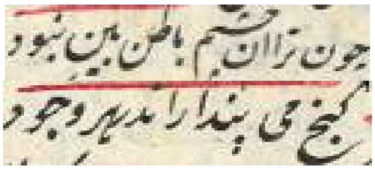
[15] Uyku ölümün kardeşidir (Keşfu'l-Hafâ, II, 456)

Beyit:

نزد آنکه لم یذق دعویست این
نزد سکان افق معنیست این

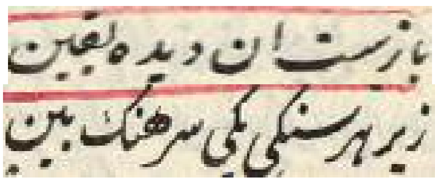
Anuñ yanındaki ẕevḳ ṭatmadı. Daʿvādur bu söz ammā ufḳda sākin olanlar yanından maʿnādur. Yaʿni ehl-i şāhid ḳatında ve daḫī maʿnā gökünüñ üstünde olanlar ḳatında bu söz maʿnādur. Ammā ana ehil o nādān u ġāfil yanında daʿvādur ki: [16]
من لم يذق لم يعرف
'dür.

Beyit:

چون ترا آن چشم باطن بین نبود
گنج می پندار اندر هر وجود

Çün sende ol bāṭın görici göz olmaya her vücuduñ içinde genc ẓanneyle. Yaʿni her bir vücūdda inkār eyleme ki cümle maḫlūḳ-ı Ḫudādur. Niteki Ḳur´ān-ı ʿĀẓīmde gelmişdür. *Ḳāle Allāhu Teʿālā:* [17]
ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت
ki ḥalḳ-ı Raḥmānda tefāvüt görmezsin. Ancaḳ tefāvüt revīşde (14 a) vü ḳavlde vü fiʿlde vü ḥareketde vü cümbüşdedür. Yoḫsa ḫalḳa tefāvüt yoḳdur. Hemān ḥikmet bāṭın göziyle görmekdedür.

Beyit:

بازست آن دیده یقین
زیر هر سنگی یکی سرهنگ بین

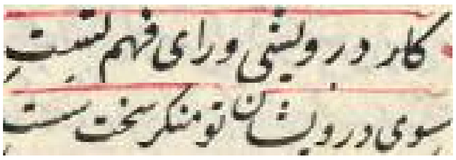
---

[16] Tatmayan bilmez (Sûfi sözü)

[17] Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? (Mülk, 3)

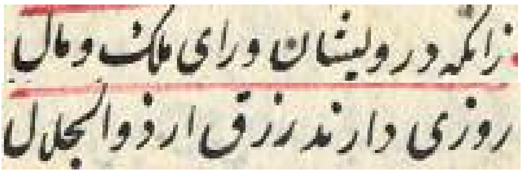
Eger yaḳīn gözi açıḳ ise sen de her taşuñ altında bir çāvuş gör. Yaʿni yaḳīn gözi açıldıḳda soñra her taşuñ dibinde ver her bir ẕerrede bir maʿnā görürsün ki ol seni āgāh eylemege ve nūr-ı Ḥaḳḳı görmege bir çāvuşdur.

Beyit:

کار درویشی ورای فهم تست
سوی درویشان تو منگر سخت سست

Dervīşlik kārı senüñ fehmünüñ ardındadur. Sen dervīşlerüñ cānibine süst-i naẓar itme. Yaʿni dervīşlerüñ bir işleri vardur ki fehm ü ʿaḳl anı añlatmaz. Yine anı bilen ol işe maẓhar düşendür. Yaʿni ʿālem ü terk bu ʿālemdür ki anu añlamaġa aña vāṣıl olmaḳ gerekdür. Yoḫsa bu senüñ fehmüñ vardur. Anuñ anı añlayamaz. Hemān yoḳ yere inkār ile ve süstlükle bunlara naẓar idüp vebāle girme. Zīrā vücūduña vü dīnüñe ḫalel gelür.

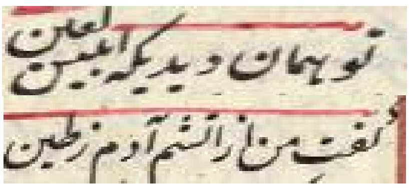
Beyit:

زانکه درویشان ورای ملک و مال
روزی دارند رزق از ذوالجلال

Andan ötüri ki dervīşler mülk ü mālik ardındadur. Zü'l-celālden rızḳ ṭutarlar. Yaʿni dünyādan ve dünyāda olandan daḫī geçmişlerdür. Zü'l-celāle göñül baġlamışlardur ki derk-i bī-nihāye rūzı ṭutarlar ki: [18]
لا رأت عین ولا سمعت

(14 b) Üẕn ne gözler ve ne ḳulaḳlar işitmişdür.

Beyit:

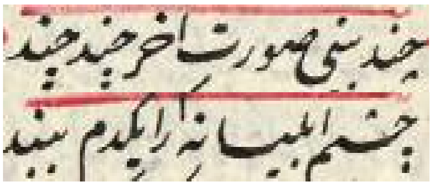

تو همان دیدی که ابلیس لعین
گفت من از آتشم آدم ز طین

---

[18] "Orada gözlerin görmediği kulakların duymadığı(nimetler vardır)".(Hadis-i Şerif)

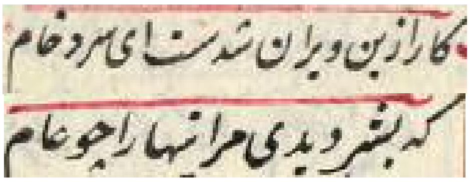
Sen hemān gördüñ ki İblīs-i laʿīn gördi ki ben oddanum Ādem balçıḳdandur. Yaʿni Ādemün maʿnāsını görmedi. Ancaḳ ṣūretine naẓar itdi ve ṣūretine aldanup maʿnādan maḥrūm ḳaldı.

Beyit:

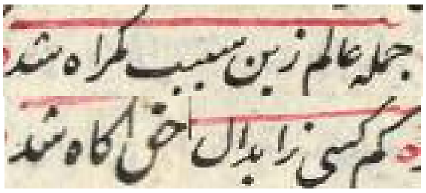
Niçe ṣūret görürsün. Aḫir niçe niçe ol İblīs gözi ki sen her dem bağla. Yaʿni İblīsden olan gözi ki bağla. Mince Raḥmāndan olan gözi ki açamazsın. Ṣūretden geç ki maʿnā bulasın.

Beyit:

İş bundan vīrān oldı. Ey ḫām kişi ki sen bunları ʿavām gibi beşer gördüñ. Yaʿni evliyāyı ve fuḳarāyı İblīs ü ʿavām gibi beşer görürsün. Andan ötüri kendü işüñi vīrān ider misin Ḥażret-i Ḫudādan ve müridān-ı Ḫudādan dūr u maḥrūm olursun.

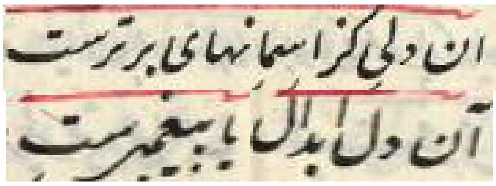
Beyit:

Cümle ʿālem bu sebebden azġun oldı. Az kimse abdāl-ı Ḥaḳḳdan agāh oldı. Yaʿni abdāl-ı Ḥaḳḳı az kimse bildi ve añladı. Zīrā anlaruñ vücūdları mir´at-ı mücellādur. Her ebleh ü maġrūr ki anlara naẓar ide. Kendü zişt iʿtiḳādınuñ efʿālinüñ ṣūrı ol pür rūşen żamīrde münʿakis olur göricek. Aʿrāż u inkār ider ammā anlar ki mü´min (15 a) ü yār-ı Ḫudādur. Muḥabbetleri ve ḥüsn-i iʿtiḳādları münʿakis olur. Naẓar

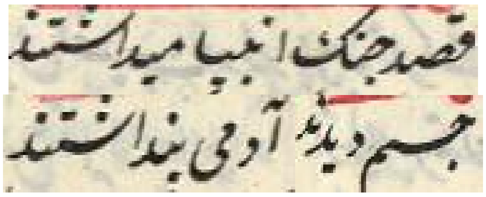
eyledikde cemāl ü kemāl müşāhede iderler. Muḥabbetleri ve iʿtiḳādları ve peymānları dürüst olup ḳalplerine dāḫil olurlar. Tā ebed *raḥmete'n-li'l ʿālemindür*ler.

Beyit:

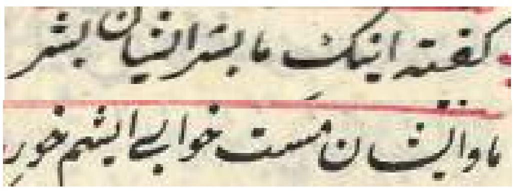
Ol bir göñül ki göklerden daḫī yücedür. İmdi ol abdāl göñli ya peyġamber göñlidür. Yaʿni abdāl ki evliyāullāh-ı kebāirdür. Anlaruñ ve peyġamberlerüñ göñülleri levḥ-i maḥfūẓ u Ḫudādur ki göklerden ve ʿarşdan yücedür ki bilmeye yedi ḳat gökler anlaruñ nefsiyle gerdīş eyler.

Beyit:

Enbiyānuñ canuñı ḳaṣdın ṭutarlar. Cism görüp anı daḫī ādem ṣandılar. Yaʿni cism-i enbiyāyı görüp anlar daḫī kendileri gibi ḳıyās itdiler. Ḥālā ki enbiyā vü evliyā eṭvārdan ve daḫī cisimden münezzehdür. Ol sebebden ki anlar vücūduñ zindeleridür. Beşeriyyetlerinde kes̱āfet te´sīr eyleyüp rūḥ-ı ṣāfīlerin mükedder itmişdür. Pes münkirlerüñ gözleri bī-nūr u bī-başar olmaġın anlaruñ envāʿ-ı ġaybiyyelerin müşāhede eylemezler.

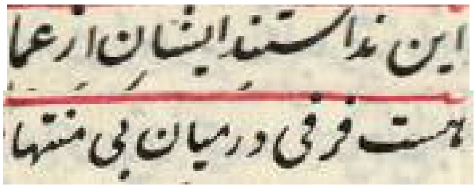
Beyit:

Didiler ki işde biz de beşer bunlar daḫī beşer. Biz de bunlar daḫī yemek ve uyḳu esīridür. Yaʿnī bu enbiyānuñ ve evliyānuñ ġıda-yı cisimlerin görüp (15 b) ġıdā-yı

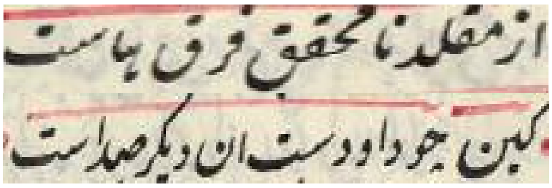
rūḥānīlerinden bī-ḫaberler oluben didiler ki: Bunlar daḫī bizim ve sāir ʿavām gibi uyumaḳ ve yemek içindedürler. Anlaruñ daḫī bizden ne farḳları var.

Beyit:

این نداستند ایشان از عما
هست فرقی در میان بی منتها

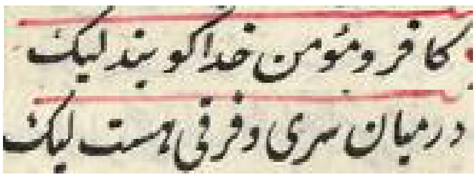
Bunı bilmediler ki bunlar körlüklerinden ortada bī-nihāye farḳ vardur. Yaʿni körlükden kendilerine ḳıyās eylediler. Bilmediler ki ortada yerle gökden ziyāde farḳ vardur. Bilmediklerinüñ sebebi oldur ki ancaḳ rūḥ-ı ḥayvān-ı maʿāşına muḳayyed olup himmetlerin ve sermāyelerin ol cānibine ṣarf eyleyüp nūr-ı baṣīretden bī-naṣīb oldılar. Bunlaruñ rūḥ-ı ḳudsiyyeleri ʿālem-i ġaybīde ne vech ile pervāz idüp nefs-i Ḥaḳḳla ne muʿāmelede oldığın bilmezler.

Beyit:

از مقلد تا محقق فرقهاست
کین چو داود است وان دیگر صداست

Muḳallidden tā muḥaḳḳiḳa çoḳ farḳlar vardur ki muḥaḳḳaḳ Dāvud gibidür. Ol biri ṣadā gibidür. Yaʿni ehl-i taḥḳīḳ Ḥażret-i Dāvud mis̱ālinde ve muḳallīd avāz mes̱ābesindedür. Cemīʿ-i mevcūdātuñ avāzı ve ṣūrunı mevcūddur. Ammā Dāvuduñ āvāzı ancaḳ aña maḫṣūṣdur. Anuñ āvāzı ve sāirüñ [19]
بین السماء والارض
[20]
ومحقق حی مقلد میت
dür.

Beyit:

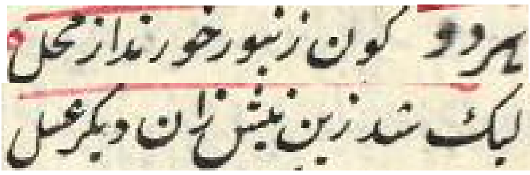

کافر و مؤمن خدا گو بند لیک
در میان سری دو فرقی هست لیک

[19] Yerle gök arasında

[20] Ve gerçek taklit olanın dirisidir.

Kāfir ve mü´min Ḫudā dirler ki daḫī ortalarında eyü farḳ vardur. Zīrā mü´mīnüñ Ḫudā dimesi īmānla (16 a) vü taṣdīkledür ve Ḥażret-i Resūlullah *ṣallallahu ʿaleyhi ve's-sellem* ḥażretine mütābaʿātladür. Ammā kāfirüñ Ḫudā dimesi küfr ile ve şirkle ve puta secde itmekle ve resūlüni inkārladur. İmdi eger öyle olsa kāfirüñ Ḫudā dimesi daḫī ḥaḳiḳat-i ʿayn-ı küfr oldı. Ammā mü´minüñ ʿayn-ı īmān oldı. Pes ikisinüñ farḳı yerden göke dek olmadı mı? Oldı. Ḫudā dimekden Ḫudā dimeğe ḥaḳīḳatde ortada farḳ bī-ḥad ü bī-nihāye oldı.

Beyit:

هر دو گون زنبور خوردند از محل
لیک شد زین نیش زان دیگر عسل

Her iki dürlü arı bir maḥalden yirler. Bu birinden diken ve ol birinden ʿasel ḥāṣıl olur. Yaʿni dervīş olup Ḥaḳḳ yoluna girdükde faḳr ḫᵛānından[21] tenāvül itdikde nice maʿānī vü maʿārif müşāhede vü ẕevḳ ider. Bal arusı gibi her şeyden vü her zerreden bir gūne ʿirfān ve bir gūne ẕevḳ taḥṣīl idüp ḳalbi ḫānesinde şuhūd leẕẕetin virüp ʿasel-i muṣaffā maʿrifetiyle niçeleri şīrīn-dehen ü südre vaṭan eyler. Ammā baʿżısı maʿrifetu'llāḥa liyāḳati olmayup faḳr hᵛānından yedikce buġż ü ḥased ve tenāfī ziyāde olup eşek arusı gibi hemān irdügini ṣoḳup açıdmaḳdan ġayrı nesne taḥṣīl idemez. Aṣlında ve nihānında ki ẓulmet ve ḫabāset miḥekk-i faḳrler ẓāhir olup bir ʿaḳreb olur *neʿūẕu billah.* Zīrā ulular buyurmuşlardur ki sülūk ve dervīşlik insānuñ miḥekkidür. (16 b) Şol kimsenüñ ẕātı ki ḫāliṣ altun gibi pāk u nūrānīdür. ʿĀlem-i faḳre dāḫil olıcaḳ nūrāniyyeti vü leṭāfeti ẓāhir ü hüveydā olup dem-be-dem teraḳḳīde vü ẓuhūrda olur. Ammā zer-i aṣlı ḳalp ve ẓulmānī ve tārī olursa faḳr miḥekki fi'l-ḥāl

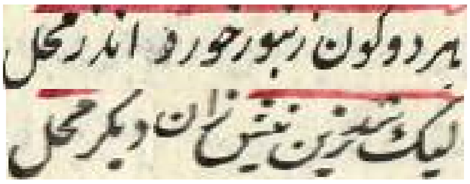
---

[21] Müstensih ḫᵛān kelimesini ḫūn biçiminde yazmıştır.Cümlenin anlamı itibariyle bu kelimenin ḫᵛān olması gerekmektedir.Müstensih hatası görülmektedir.

anı aşkāre idüp ahālī mābeyninde rüsvāy eyler. [22] olur. Allah Teʿālā onlara daḫī ʿināyet eyleye.

خیر الدنیا والآخرة

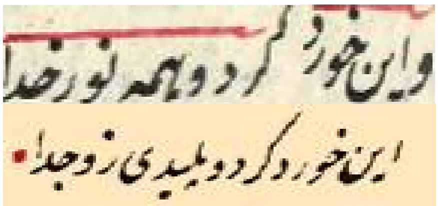
Beyit:

هر دو گون زنبور خوردند از محل
لیک شد زین نیش زان دیگر عسل

Her iki dürlü āhū bir oddan yirler. Bir ṣudan içerler. Ammā bu birinden necāset ḥāṣıl oldı. Ol birinden ṣāfī misk.İmdi yine işde bu beyit daḫī meẕkūrlara miṡāldür.

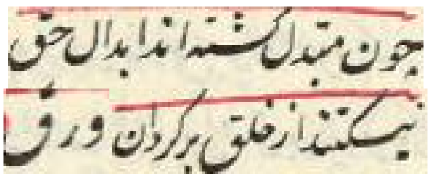
Beyit:

وین خورد گردد همه نور خدا
این خورد گردد پلیدی زو جدا

Ol biri yedüginden ḫabāṡet ve pelīd ḥāṣıl olur. Kendiden ayrulur. Anca yine gider. Ammā bu birisi bir deñlü nūr-ı Ḫudā olur. Yaʿni şol dervīş ki leyl ü neḥār tevḥīdde vü ʿibādetde vü taḥṣīl-i maʿrifetde sülūkun merātibin tekmīl itmekdedür. Öyle kimesnenüñ yiyüp ve içdügi dükeli nūr-ı Ḫudā olur. Ammā anlar ki ṣūret-i faḳr ile muṣavver olup maʿānī faḳrından vü sülūkundan ve maḳamından bī-ḫaber ü bī-ḥāṣıl ve ʿibādetde kāhil ü ṭalebde pür-ḳuṣūr ola. Anuñ yedügi ve içdügi muṭlaḳ hemān kendi gibi ḫabīṡ ü pelīd ü murdār olur. Ancaḳ kemāli yemek ve içmek ve füżelātın bıraḳmaḳdur. Ve ʿömr-i nāzenīni hebāya ve hīçe ṣarf itmişlerden olur *neʿūẕu billah*

Beyit: (17 a)

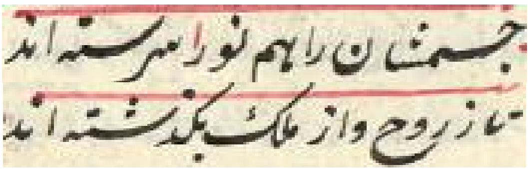
چون مبدل گشته‌اند ابدال حق
نیستند از خلق برگردان ورق

---

[22] Dünya ve âhiretin hayırlısı

Çün tebdīl oldılar. Ḥaḳḳuñ abdālları ḫalḳdan degüldür. Anlardan varaḳı döñdür. Yaʿni abdāl-ı Ḥaḳḳuñ vücūdları ve beşeriyyetleri tebdīl olup ve ḫalḳuñ fehm eyledügi vücūddan ġayrı bir vücūd daḫī kesb ü taḥṣīl itmişlerdür ve bu ḫalḳ añladuġı ṭabaḳadan geçmişlerdür. Riyāżetle ve sülūkla ve cez̠ebāt ile ve ʿālem-i ervāḥa zirve-i melekūta vü ceberūta ʿubūr itmişlerdür. Pes anlar bu ḫalḳdan degillerdür. Ẓannuñ varaḳın sen anlardan çevir ve kendüñe ḳıyās eyleyüp ve sū´i ẓann idüp anlara dil uzadup luṭf-i Ḥaḳḳdan ve raḥmet ṣaḳın dūr olmaya.

Beyit:

جسمشان را هم نور اسرشته اند
تا ز روح و از ملک بگذشته اند

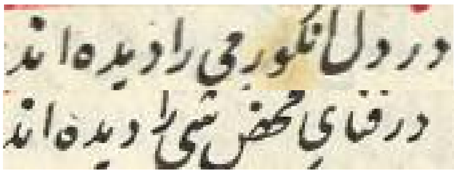
Anlaruñ cisimlerin yed-i ḳudret nūrıyla yoġurmuşlardur. Tā anlar rūḥdan ve melekden ilerü geçmişlerdür. Yaʿni anlar ki bu ʿālem-i vücūda gelüp kendülerin bilüp ve añlayup ve bu cihāna niçün geldügin fehm idüp ve māsivādan el çeküp ve bir mürşīd-i kāmilüñ eteğin ṭutup ve silkine münselik olup eger mürşid beḳāda ise anuñ kelimāt u maʿārif-i şerīfiyle ʿāmil olup dāimā pīriniñ cemālin kemālinde müşāhede idüp ol sebebden ḥażret-i ṣulṭān *kuddise sırrahu* buyurmuşlardur ki: Beni görüp söyleşmek isteyenler benüm kelāmımda bulsun. (17 b) Zīrā ben nuṭḳumdan ıraḳ degilüm ve bir maḥalde daḫī buyurulmuşdur ki: Biz āb u ḫāk-i ʿanāṣırdan olan libāsımızı çıḳarup ḥurūf-ı maʿānī libāsın giydik. Bizi isteyen ḥurūfumuzda ve maʿānīmizde bulsun ve illā anda bulmayan ġayrı yerde hīç bulmaz. İmdi ʿārif-i abdāl olmaḳ isteyen ṭālib gerekdür ki kūşīş ü mücāhedede olup pīrinüñ kelāmına vü maʿrifetine ve cez̠be-i İlāhiyyeye maẓhar düşüp nefs-i emmāreden ve levvāmeden ẕātın tenzīh idüp ʿuḳūl-i cüz´iyyātdan ve idrāḳāt-ı selefiyyātdan mir´at-ı ḳalbin pāk ide ve mücellā vü muṣaffā idüp menbaʿ-ı tecellī mir´at-ı ḳalbin pāk ide ve mücellā vü muṣaffā idüp menbaʿ-ı tecelliyāt-ı İlāhī vü münşā vü irādāt-ı nā-mütenāhī olup maʿden-i ṣafā ve maḥall-i vefā olduḳdan soñra ẕāt-ı şerīfi

[23]
اولئك الابدال حقا

zümresinden olup bu ʿālemüñ aḥvālinden mübeddel olur. Evvelde cismi nūrdan yoġrulmaġın rūhdan ve melekden laṭīf olup cemīʿ-i maḳāmātuñ intihā´sından ki [24]
في مقعد صدق عند مليك مقتدر

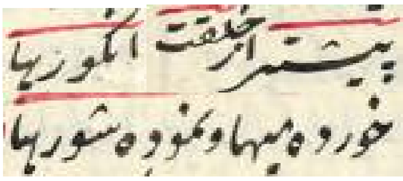
dür. Ve maḳām-ı Maḥmūdda daḫī sākin olanlardan olup rūḥ-ı pīre vü haḳīḳātle vāṣıl olur.

Beyit:

در دل انگوری را دیده اند
در فنای محض شی را دیده اند

Ol abdāllar ki üzüm dānesi içinde mey görmüşlerdür. Maḥż-ı fenāda şey görmüşlerdür. Yaʿni her şey ḥaḳīḳatüñ görmişlerdür. Vāṣıl-ı Ḥaḳḳ olup ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı ferdān ferdān ʿayn-ı aʿyān müşāhede itmişlerdür. Cümle mevcūdātı (18 a) ʿālem-i ezelde ʿilmullahda görmegin bu ʿālemde güzellik ʿayān görüp aṣlıyla müşāhede itmişlerdür ve bilmişlerdür.

Beyit:

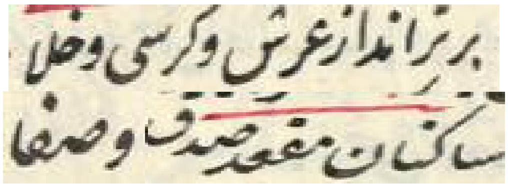

پیشتر از خلقت انگورها
خورده میها و نموده شورها

Üzümler yaradılmazdan evvel meyler içüp şūrīşler görmişlerdür. Yaʿni ʿālem-i ezelde ẕātullahda ṭayerān u cevelān eylerken dā´im Ḥażret-i Ehadiyyetde tecellī-yi cemāl eyleyüp dem-be-dem mest u medhūş olup bī-keyf ü taʿayyün şūrīşler ve bī-hūşluḳlar itmişlerdür.

[23] Onlar hakkıyla abdallardır.

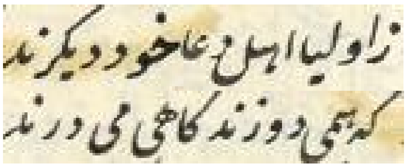
[24] Güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler. (Kamer, 55)

Beyit:

برتر اند از عرش و کرسی و خلا
ساکنان مقعد صدق و صفا

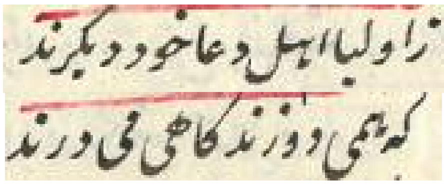
Bu ẕikr olunan abdāllar ve dervīşān merātibde yücelerdedür. ʿArşdan vü kürsīden vü ḫalāẕ ki ʿālem-i ʿademdür. Maḳʿad-ı ṣıdḳ-ı Ḫudāda sākinlerdür. [25]
خالدین فیها ابدا
olurlar.

Beyit:

ز اولیا اهل دعا خود دیگرند
که همی دوزند و گاهی می درند

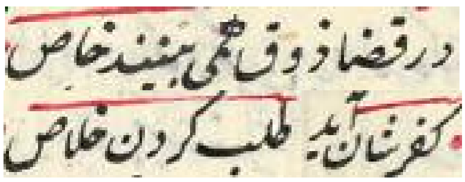
Evliyādan ehl-i duʿā ḫod ġayrılardur ki anlar gāh dikerler gāh yırtarlar. Yaʿni ḫayır duʿālar ve bed duʿālar iderler. Taṣarruf ḳuvvetiyle gāh yıḳarlar ve gāh yaparlar. Ve her ne murād idinürlerse emr-i Ḥaḳḳ ile hergiz Ḥaḳḳ Teʿālānuñ ḫalefine taṣarruf elini uzatmazlar ve feżā-yı Ḥaḳḳa boyun virüp teslīm olmışlardur.

Beyit:

ز اولیا اهل دعا خود دیگرند
که همی دوزند و گاهی می درند

Belāda vü ḳażāda bir ẕevḳ-i ḫāliṣ bulmuşlardur. İmdi ẕevḳ ü belā yanlarında bir olmışdur. İkisi de (18 b) maḳbulleridür.

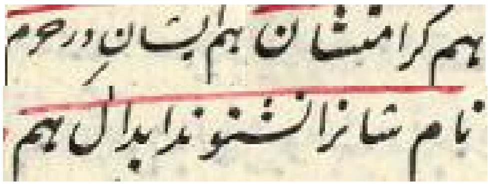
Beyit:

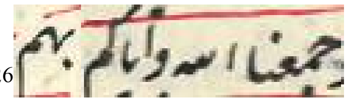

در قضا ذوقی همی بینند خاص
کفرشان آید طلب کردن خلاص

[25] Onlar orada ebedî kalacaklardır. (A’râf, 36)

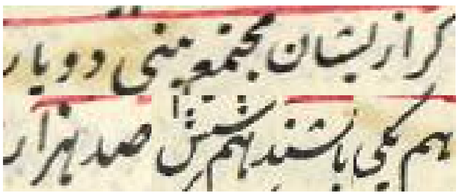
Bir ḳavim daḫī vardur ki ḳatı gözlidür. Ve bu ẓāhir ḫalḳa ḳaçan meşhūr olurlar. Buyururlar ki: Evliyāu´llāhdan bir ḳavim bilürüm ki anlaruñ aġızları daḫī söz söylemekden baġlıdur. Yaʿni ehl-i ẓāhir anları bilmezler ve sözlerin daḫī añlamazlar.

Beyit:

هم کرامتشان هم ایشان در حرم
نام شان از نشنوند ابدال هم

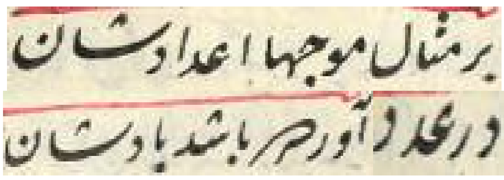
Hem kerāmetleri ve hem kendüleri ḥarem-i ḫaṣdadurlar. Anlaruñ nāmların abdāl daḫī işitmez. Zīrā ki anlar Ḥaḳḳ Teʿālānuñ bāṭın ṣıfātına maẓhardurlar. Lā-cerem bāṭında gizli vü pinhān olmışlardur. Mādāmki anlar kendülerin bildürmegi murād idinmeyeler. Abdāllar daḫī kendilerin bilüp añlayımazlar. Ḳande ḳaldı ki ehl-i ẓāhir bileler ve añlayalar.[26]
جمعنا الله وایاکم بهم

Beyit:

گر از ایشان مجتمع بینی دو یار
هم یکی باشند و هم ششصد هزار

Eger sen bunlardan iki yārı cemʿ olunmış görürseñ hem bir olur ve hem altı yüz biñ daḫī olurlar. Yaʿni ikisi bir yire gelicek altı yüz biñ daḫī ol arada ḥāżır bulunurlar. Zīrā ḥaḳīḳatde altı yüz biñ daḫī birdür. Ve ikisi de bir yirde olıcaḳ taṣarrūfları vü ḳabż-ı basṭ-ı himmetleri ʿālem ḫalḳınuñ altı yüz biñden ziyāde olur.

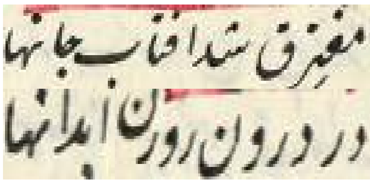
Beyit:

بر مثال موجها اعدادشان
در عدد آورده باشد بادشان

[26] Allah hepimizi ve sizi bir arada toplasın (dua cümlesi)

Mevcler mişālindedür. Anlaruñ (19 a)ṣaġışları ki yel anları ṣayıya getürmiş ola. Yaʿni emvāc-ı deryāyı nice ḥarekete getürüp ʿadede vü keṡrete getürdise ḥaḳīḳat yeli daḫī emvāc-ı abdāl ü evliyāyı öylece ʿadede ṣaġışa getürmişlerdür. Yoḫsa rūḫları vü cisimleri vü bāṭınları vü ẓāhirleri daḫī ḥakīḳat deryāsı içre balıḳlar ṣuda olduġı gibi muḳīmlerdür.

Beyit:

مغترق شد آفتاب جانها
در درون روزن ابدانها

Cānlar güneşi muġteriḳ ve ṭaġınıḳ oldı. Bedenler penceresi içre yaʿni beden ḫāneleri ki insān bedenine başḳa başḳa ve şaḫış şaḫış olmaġın rūḥ-ı ḳudsī ki āftāb-ı ḥaḳīḳi oldur. Bu beden ki ḫānelerine tecellī itdikde her birinüñ ḳalbi ve ḥavāss-ı bāṭına revzenleri ʿālem-i ervāḥa vü cānib-i melekūta açılmışdur. Ol āftāb-ı ḥaḳīḳatüñ pertevi ve şuʿaʿı bu ẕikrolan revzenlerden ʿubūr idüp cemīʿ beden ḫānesin iḥāṭā idüp ḳapılmışdur. Şöyle bir ʿażū ve mevżuʿ yoḳdur ki ol rūḥ-ı ḥaḳīḳi aña muḫīt olmamış ola. Pes ol aftāb-ı maʿnevīnüñ ziyāsı vü pertevi cemīʿ ebdān-ı insāna rāh-ı ġaybdan öyle muttaṣıl olmışdur ki gūyā bundan ol rūh-ı ḥaḳīḳinüñ baḥrinde emvāc-ı nā-mütenāhī olmışdur. Ammā baḥr-i muḥiṭ içre ebdān-ı ʿāşiḳān-ı kāmilan vāsıṭa-i sülūk ve ʿirfān ile öyle ṣāf u latīf olmuşdur ki ol baḥr-i nūruñ ʿayn (19 b) olmışdur ki hergiz farḳ olmaġa mecāl yoḳdur. Ammā ecsām-ı ʿavāmu'n-nās ol baḥrüñ egerçi mūcibdür. Lākin ancılayın mevcdür ki deryādan ḳalḳup yaḳīn bulduḳda cemād olup girü baḥre rücūʿ itmeyüp beşeriyyet libāsın giyer. Cism-i keṡīf olup ẓuhūr itdügi deryādan aʿrāż eylemege başlar. Öyle olıcaḳ deryā-yı nūr daḫī kendiden aʿrāż u redd eyler. Ṭabīʿat ġālib olup ol mevc-i rūḥ nūr iken nāra ẓulmete tebdīl olmaġa başlar. Eger ʿināyet-i ezelī sebḳat idüp ol nūrdan bir ẕerre feryād-res olursa ʿāḳıbetu'l-emr

ol keşāfetden ḫalāṣ bulup yine ol baḥr-ı ẕāta ulaşır.[27] وكل شئ واليه ترجعون emriyle rücūʿ idüp ṣafāya vü raḥmete vü sürūra vāṣıl olur. *Ve illā neʿūẕu billah* ʿināyet irişmeyüp nūr-ı īmāndan meded olmayup ḳalursa ẓulmet ġalebe idüp ʿaẕāb-ı cehenneme münḳalib olup raḥmet-i Ḥaḳḳdan dūr olur. Ammā ʿārifān hergiz keşāfet ḳabūl itmeyüp mevcelerin baḥre ulaşdırup gāh baḥr olup gāh mevc olup cisimleri nūr-ı maḥż olup ẕevḳ-i rūḥāniyyetden ayrılmaz. Niteki hadīs̱-i şerīfde gelmişdür:

[28] ارواحنا اشباحنا اشباحنا ارواحنا

Yaʿni cismimüz rūḥımuzdur. Rūḥımuz cismimizdür. Pes maʿlūm oldı ki müʹmin-i kāmilüñ cismi rūḥıdur. Eger suʿāl olunsa ki hīç cism rūḥ maʿdenine dāḫil olur mı? Cevāb oldur ki (20 a) cism bir mertebeye varır ki rūḥ mıdur cism midür bilinmez. Ammā rūḥıñ ḥaddi başḳadur nite ki baʿżı vāṣıl ʿārifler buyurmuşlardur ki :

رق الزجاج ورقت الخمر فتشابها فتشاكل الامر

[29] فكانما خمر ولا قدح فكانما قدح

Yaʿni şişe içildi ve şarāb-ı ṣāfī oldı. Vü ikisi birbirine beñzedi. Emr müşkīl oldı. Gūyā ki görünen ḳadehdür şarāb degildür. Yāḫūd şarābdur ḳadeh degildür. Yaʿni kemāl-i ittiḥāddan ikisi bir olmışdur. Pes ʿārifüñ bedeni ṣāf şīşe gibidür ve rūḥı āb-ı ṣāfī gibidür. İmdi ikisi daḫī ṣāf u bī-ġışş olmağın bir görinür ammā ki ḥaḳīḳatde birdür.

Beyit:

مؤمنان معدود وليك ايمان يكى

جسمشان معدود ليكن جان يكى

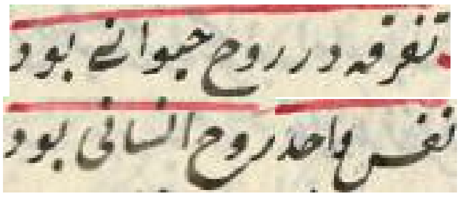
[27] Siz de O'na döneceksiniz. (Yasin, 83)

[28] Ruhlarımız cisimlerimizdir,cisimlerimiz (ise) ruhlarımızdır.

[29] İçkinin ve şişenin zerafeti (çekiciliği) benzer. Yaptıkları işte aynıdır. Kadeh olmayıp içki olsa yada içki olmayıp kadeh olsa.

Mü´minler egerçi ʿadedlenmişlerdür ve çoġalınmışdur. Ammā īmānları birdür ve cisimleri saġışlıdur velī cān birdür kes̱ret ṣūretdedür.

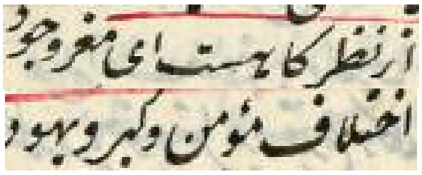
Beyit:

Ṭaġınıḳlıḳ ve perīşānlıḳ rūḥ-ı ḥayvānīdedür. Ammā nefs-i vāḥid olan rūḥ-ı insānīdür. Rūḥ-ı ḥayvānī oldur ki cemīʿ ḥayvānuñ ve insānuñ cisminüñ ḥayātı anuñladur ve anuñ mekānı yürekdür ve cemīʿ-i aʿżāyı ḥareket itdüren rūḥdur ve yürek ḳandīl mertebesinde ve rūḥ-ı ḥayvānī yoġ mertebesindedür. Rūḥ-ı insān nūrdur. Ol nūruñ żiyāsı aḳldur ve nuṭḳdur. (20 b) Ve īmān u taṣdīḳ-i ḥaḳīḳat mücellāsıdur. Pes ecsāmuñ cānı cān-ı ḥayvānīdür ve cān-ı ḥayvānīnüñ cānı daḫī cān-ı insānīdür ve cān-ı insānīnüñ daḫī nūru'llāhdur ki: [30]

dur. Arżdan murād rūḥ-ı ḥayvānīdür. Zīrā süflī vü arżīdür ve semādan murād rūḥ-ı insānīdür ki ʿulvīdür.

Beyit:

Naẓargāhdandur ey vücūdun zübdesi mü´minüñ ve kāfirüñ vücūdun birbirlerine muḫālif olduḳları zīrā [31]

mü´min Allah Teʿālānuñ naẓar eyler. Yaʿni mü´min anlardur ki Ḥaḳḳ Teʿālā nūruna vāṣıl oldılar. Merātib ḳatʿ idüp tecelliyāta ḳadem baṣdılar. Gāh ṣıfāt tecellīsinde gāh ẕāt tecellīsinde olup esrār-ı ḥaḳāyıḳı müşāhede itdiler. Ammā anlaruñ ol nūra vāṣıl olmayup ẓulmet ü küfr ü

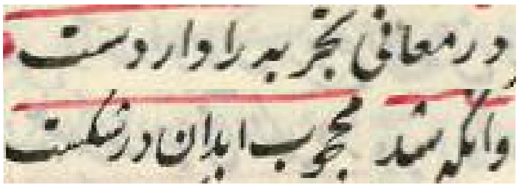
---

[30] Allah göklerin ve yerin nûrudur.(Nûr, 35)

[31] Mü'min Allah'ın nuru ile bakar.(Tirmizi, Tefsir, 16)

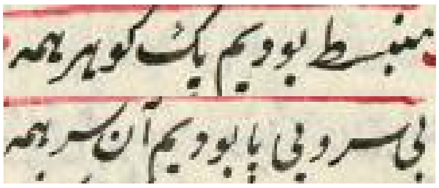
nifāḳda ḳaldılar. Naẓarları ḥaḳīḳatde maḥcūb olup ʿālem-i cismānīde maḥbūs olup ʿaḳl-ı cüz´leriyle her biri bir semte gidüp birbirine muḫālif oldılar.

Beyit:

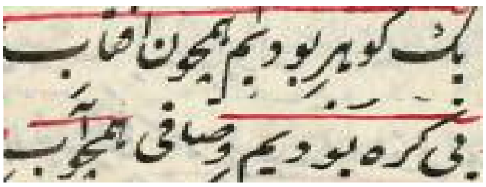
Maʿānī içinde ayrılıḳ ve yektālıḳ yoḳdur. Ve ol ki bedenlerle maḥcūb oldı. Şekk içindedür. Yaʿni ol ki beden ile ḳā´im olduğın añladı. İkilikden ve şirkden ḫalāṣ oldı. Ve ol ki beden ḥicābında ikilikde ḳaldı. Vücūd-ı ẕerresin şems-i (21 a) ḥaḳīḳate maẓhar düşürmeyüp ebedü'l-ebed şekkde ve şübhede ḳaldı. Menzil-i necāta yol bulmadı.

Beyit:

منبسط بودیم یک گوهر همه
بی سر و بی پا بودیم آن سر همه

ʿĀlem-i ezelde dükelimiz düpdüz idük. Bir pāre gevher idük. Başsız ve ayaḳsız idük. Dükeli ol başdaydık. Yaʿni ki ʿālem-i ezel-i āzālde bir pāre cevher-i bī-hemtā idük.

Beyit:

یک گوهر بودیم همچون آفتاب
بی گره بودیم و صافی همچو آب

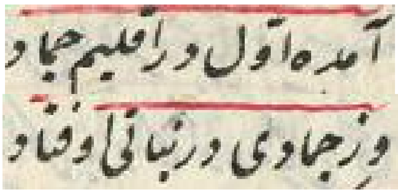
Āftāb gibi yek pāre bir gevher idük. Yaʿni aḳarṣu gibi yapusuz idük. Ṣāfī vü pāk idük. Senlik benlik yoġ idi.

Beyit:

چون بصورت آمد آن نور سره
شد عدد چون سایهای کنگره

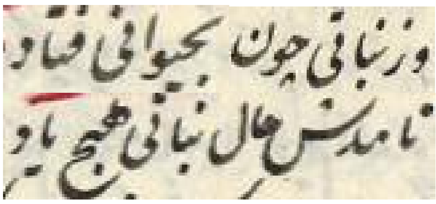
Çün ol ʿālem-i nūr ṣūret ʿālemine geldi. Gölgeler gölgesi gibi ʿaded ü ṣāġış oldı. Yaʿni ol ʿālem-i nūr bir pāre ferd ü mücerred bir gevherdür. Lākin beden kungureleri çoġalmaġın her birinden bir gölge olup ol nūrı ayru ayru gösterdi. Gūyā ki ṣu yüzündeki ḥabāb gibidür. Beden ki ol ḥabāb ḳabarup ṣunuñ üzerine gelmekde başḳa bir vücūd göründi. Yoḫsa ḥabāb u ṣu birdür ve mü´minüñ rūḥı vü bedeni birdür. Birbirinden ayru degildür.

Beyit:

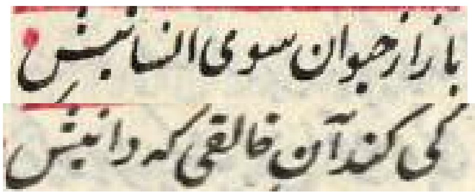
Beden-i insān ʿālem-i ġaybdan ki bir pāre gevher denilmiş idi. Ol ʿālem-i cemāda geldi ve ʿālem-i cemāddan daḫī nebāta düşdi. Yaʿni (21 b) ibtidā-i ʿālem-i ervāḥa geldi. Andan eflāk-i nücūme geldi. Andan ʿanāṣıra ʿanāṣırdan daḫi cemāda andan nebāta geldi.

Beyit:

Vü nebātātdan çün ḥayvāna düşdi hīç nebātātuñ ḥāli yādına gelmedi. Ya´ni her ´ālemden ki geldi bir ʿāleme daḫi geldikde ol evvel geldügi ʿālemler hergiz yādına gelmeyüp onu diledi.

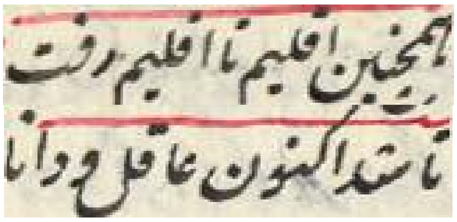
Beyit:

Girü ḥayvāndan insān cānibine çekdi ol Ḫālıḳı ki anı bilürsen yaʿni ḫallāḳ-ı vücūd anı ḥayvāndan insana getürdi. Zīrā ḥayvānı ṭuʿme-i insānī idüp o ṭuʿmeden nuṭfe

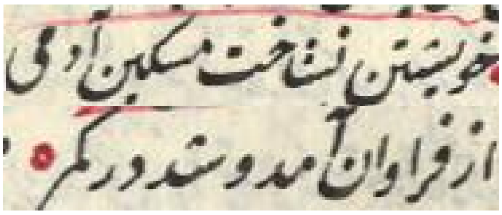
ḥāṣıl idüp nuṭfe daḫī ana raḥmine düşüp insān ṣūretin giyüp vücūda geldi. Pes bu deñlü ʿavālimi seyr iderek geldi

Beyit:

همچنین اقلیم تا اقلیم رفت
تا شد اکنون عاقل و دانا

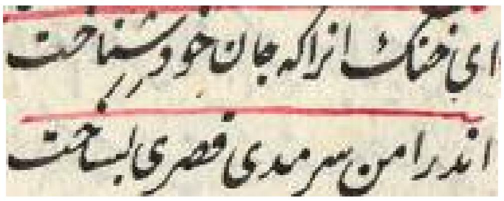
Girü buncılayın iḳlīmden iḳlīme gidüp tā şimdi gelüp ʿāḳil ü dānā olup tamam ādem oldı. Fā´idesini vü żararını ne idügin bilmedi vü bundan soñra levāzımı ne olacağın vü ne cānibine varacağın vü bu ʿāleme neden ötürü geldügin vü Ḥaḳḳa ulaşması ne çeşīt iledür añlaya vü aña göre ol daḫi yarağın ḥāżır u müḥeyyā eyleyüp kemāl-i insān tebeyyün-**i** taḥṣīl eyleye.

Beyit:

خویشتن نشناخت مسکین آدمی
از فراوانی آمد و شد در کمی

Miskīn ādem kendüzini añlamadı. (22 a) Ziyādelik cānibinden gelüp noḳṣāna düşdi. Yaʿni ziyādeligin vü teraḳḳīsin isteyüp bulmadı. Nefs muḳteżāsınca ʿömrini ʿabeṯ sevdālara ṣarf idüp żāyiʿ eyledi. Vücūdı maʿrifetin taḥṣīl itmeyüp ve cehāletde ḳaldı.

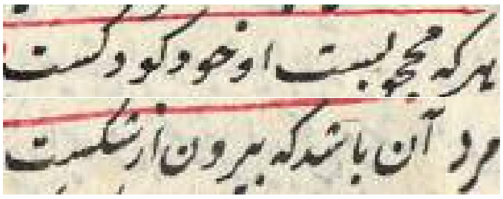
Beyit:

ای خنک آن را که جان خود شناخت
اندر امن سرمدی قصری بساخت

Ey baḫt anuñ kim kendü ẕātın añladı. Ebedü'l-ābād emn ü emān içinde kendüye bir sarāy düzdi. Yaʿni ol kimse ki ẕatını vü ḥaḳīḳatini bilüp iki cihānuñ ḫavfından emīn oldı. Ve ol emīn yir ki ʿālem-i āḫiretdūr kendiçün vü kendü nefsiçün bir ḳaṣr-ı ʿālī binā eyledi ki ebedī fenādan ve zevālden müberrā ve ol ḳaṣırda dem-be-dem liḳā-yı

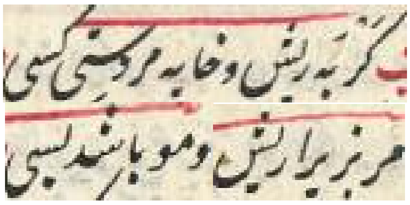
Ḥaḳḳı müşāhede eylemekden bir an vü bir laḥẓa ḫāli olmaz. Nite ki ʿārifler vücūd ḳaṣrından dā´ima Ḥaḳḳı müşāhededürler.

Beyit:

هر که محجوبست او خود کودکست
مرد آن باشد که بیرون از شکست

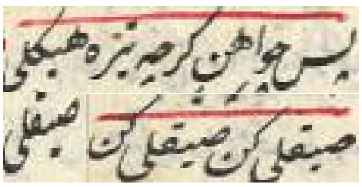
Her ki maḥcūbdur ol ḫod oğlancıḳır. Merd oldur ki şekkden ṭaşradur. Yaʿni maʿrifet nefse tamām dāḫil olmayup şekkden vü ḥicābdan bi'l-külliye ḫalāṣ olmayan kimse gerek pīr gerek şeyḫ ʿālem-i bahāyim mes̱ābesindedür belki daḫī bedterdür ammā merd-i meydān olanlar ḳaṭresin baḥre ulaşdırup ʿayn-ı baḥr olmuşlardur ve māhī-veş ol baḥrden münfik olmayup baḥr içinde seyr u cevelān itdüklerine hergiz şekkleri vü şübheleri (22 b) kalmamışdur.

Beyit:

گر به ریش و خایه مردستی کسی
هر بزی را ریش و مو باشد بسی

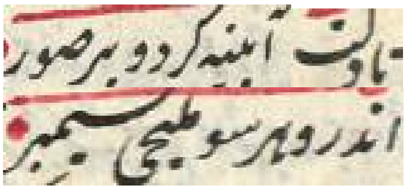
Eger ṣaḳal ile vü ḫāye ile kimse ādem olaydı imdi keçilerde daḫi ṣaḳal ü bıyıḳ bī-nihāyedür. İmdi onlarda ādem olmaḳ lāzım gelürdi. Ya´ni ḥaḳīḳat-ı insāniyye yalñuz vü ṣaḳala vü bıyıġa vü ḳuvvete vü ḳāmete nāẓır olasın aṣlā ḥaḳīḳatden bir reyyā olmazsın ama ṣūretden geç ve sīrete gir gör ki maʿānī ālemlerinde ne vilāyetler vü ne ʿālemler vardır ol zamān maʿlūm olur ki bu ʿālem-i ṣūret aña nisbet bir ulu deryā üzerinde bir dāne ṣamān çöpi ḳadardur.

Beyit:

پس چو آهن گرچه تیره هیکلی
صیقلی کن صیقلی کن صیقلی

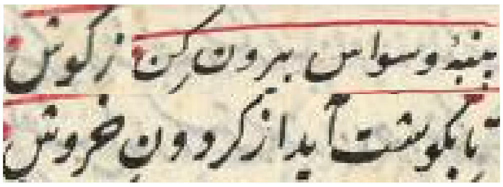
Pes demür gibi gerçi bulanıḳ āyinesin ammā ṣayḳal eyle. İmdi ṣayḳali ile[32] āyīneni ki yaʿni ẕātuñ āyinesin ṣūret-i keşāfetden pür jeng u tīr(e) olmışdur. İmdi bir ṣayḳal idici mürşīde teslīm eyle ve her ne ki emr iderse ḳabūl eyle. Tā sülūkla vü riyāżet ile vü mücāhede ile bāṭınuñ āyinesin mücellā vü muṣaffa ide.

Beyit:

تا دلت آینه گردد پر صور
اندرو هر سو ملیحی سیمبر

Tā göñlüñ bir ṣūret bir āyine ola vü ol āyinede her cānibden bir gümüş sīnelü bir sīmīn-i nāzik-beden güzel seyr idesin. Yaʿni göñül miratını öylece cilā eyle ki anuñ her cānibinden bir maʿnā sīmīn-berin vü bir cemāl-i bā-kemāl (23 a)[33] müşāhedesin idesin.

Beyit:

پنبه وسواس برون کن زگوش
تا بگوشت آید از گردون خروش

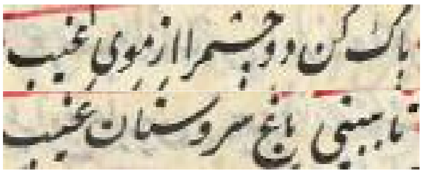
Ve sivāsuñ penbesin ḳulağından ṭaşra eyle tā ki ḳulağına eflāk-i gerdūn ki ḫurūşu dāḫil ola. Yaʿni māsivā fikriyle vü sivāsıdur ol didiğimiz penbe imdi anı ḳalbüñden vü ḳulağuñdan iḫrāc eyle. Tā ʿālem-i ġaybuñ ḫurūşı vü ervāhuñ vü melā´ikenüñ vü eşyānuñ tesbīḥin vü münācātın gūş-i cānla işidesin vü kelimāt-ı ġayba fehm idesin ve gözüñ açasın.

---

[32] Bukısımda müstensih "ṣayḳali ile" ifadesini iki defa kullanmıştır.

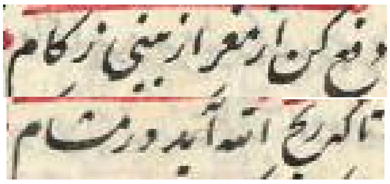
[33] Eserin bu kısmında der kenarına şu şekilde bir not düşülmüştür: "Ḥażret-i dede ʿÖmer Rūşenī bu mahalde buyururlar ki: İster iseñ k im olasın ġayb-bīn
Cehd idegör olma ṣaḳın ʿayb-bīn"

Beyit:

پاک کن دو چشم را از موی عیب
تا ببینی باغ سروستان غیب

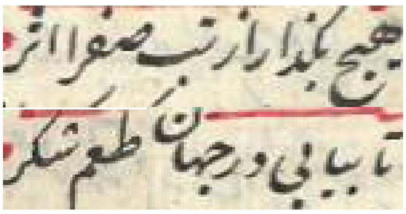
Pāk eyle iki gözüñi ġayb ḳılından tā ki ġayb servistānuñ bāġın göresin. Yaʿni kimse ʿaybına naẓar eylemekden gözüni pāk u ṣāf eyle. Tā ki āyb-bīn olmayup ġayb ʿālemlerin seyrān idesin. Zīrā ki ʿayb-bīn olan ġayb-bīn olmaz.

Beyit:

دفع کن از مغز از بینی زکام
تا که ریح الله آید در مشام

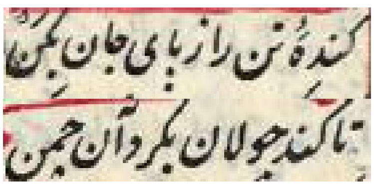
Defʿ eyle burnuñdan vü beynüñden zükāmlıġ tā ki rāyiḫa’llāh ya´ni Ḥaḳḳ ḳoḳusı meşāmuña dāḫil ola. Yaʿni Ḥaḳḳ Teʿāla ḳoḳusı işitmek isteyen elbette vü elbette māsivā ʿilletlerinden dimāġını pāk eyleyesin ve dā´imā ol ḳoḳuya muntaẓır olup tā ki būy-ı Ḥaḳḳla pür ola.

Beyit:

هیچ مگذار از تب صفرا اثر
تا بیابی در جهان طعم شکر

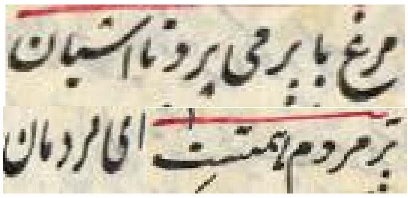
Hīç ṣafrādan ve sıtmadan kendiñde es̱er ḳoma tā cihān (23 b) içinde şükrüñ dādın vü lez̠z̠etin bulasın. Yaʿni cismāniyyet ü şehvet ṣafrasından vü nefs-i emmāre ṣıtmasından hūşunda vü ḳalbüñde es̱er ḳoma. Tā şükr-i vuṣlatuñ lez̠z̠etin bilesin ve bir mez̠āḳ bulasın.

Beyit:

کنده تن را ز پای جان بکن
تا کند جولان بگرد آن چمن

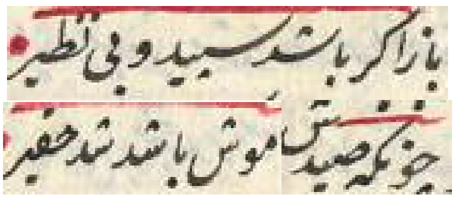
Ten kesdügin cān ayağından ḳopar. Tā ki o çemenüñ çevresine dolanasın. Yaʿni tā ki ol cān ayağınuñ bağı tendür. İmdi cidd ü cehd ile ten s̱ıḳletinden ve beşeriyyet bendinden cānı ḫalāṣ eyle tā ki hāḳīḳat arżınuñ ve aḫiret ʿāleminüñ çemenzārlarında ve ṣaḥn u sarāylarında cevelān u ṭayerān eyleyüp ervāḥ-ı muḳarrebīn ile evc-i ʿilliyyīnde hem-pervāz olasın.

Beyit:

مرغ با پر می پرد تا آشیان
پر مردم همت است ای مردمان

Ḳuş kendi ḳanadıyla yuvasına dek uçar. Ademüñ ḳanadı himmeti verāy-ı ādemler yaʿni insanın ḳanadı himmetidür ki aşiyān-ı lāhūta pervāz eyler ve her mü´minüñ vü her ʿārifüñ maḳāmı himmetidür ve himmeti miḳdārıdur vü sāliki menzil-i aʿlāya irgüren himmetidir. Nitekim ḥadīs̱-i şerīfde vardurur. *Kāle'n-nebiyyü ṣallallahu ʿaleyhi ve sellem*[34] علو الهمة من الایمان Yaʿni himmet yüceligi īmāndandur. Yaʿni sāliki īmāndan yaḳīne vü yaḳīnden ʿayāna vü ʿayna vāṣıl iden himmetidür vü himmetsiz ādem ḥayvān ḳabīlindendür. *Belhūm edal*[35] vü himmetüñ ẓāhirā maʿnāsı oldur ki her murāda bī-şekk ü bī-şübhe vāṣıl bilesin (24 a) ve ṭalebüñde vü ictihāduñda bir z̠erre ḳuṣūr itmeyüp keselden ve kāhillikden nefsüñi dūr u pāk idüp menzil-i maḳṣūda kendüñi vāṣıl bilesin. İmdi bu himmet sende olıcak maṭlūba irişmek muḥaḳḳaḳ ü muḳarrerdür.

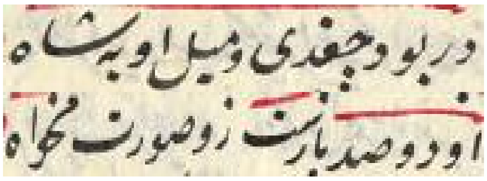
Beyit:

باز اگر باشد سپید و بی نظیر
چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

[34] Himmetin yüceliği imandandır.
[35]

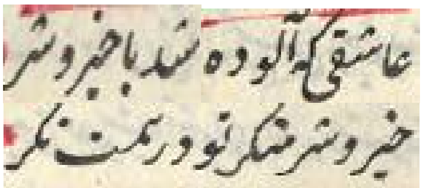
Bir ṭoġan ki beyāż ü bī-naẓīr ola lākin şikārı ṣıçan ola ol ḥaḳīrdür. Yaʿni himmetin ṭoġanı ʿālem-i ceberūtda pervāz idüp maʿānī vü ḥaḳāyıḳ ḳuşları şikār idecek iken bu dünyā-yı dūnuñ ḫabāṣeti ṣıçanlarına muʿtād idüp rūḥānī ṣayddan maḥrūm eyleyüp ẓulümāt-ı efkār-ı fāside vü hevā-yı nefs-i emmāreye muḳayyed idersen ṣūretā ḫūb-ı bī-naẓīr olursuñ. Muḳarreblige maʿnāda ḥor u ḥaḳīr u bī-himmetsin.

Beyit:

ور بود چغدی و میل او بشاه
او دو صد بازست ز صورت مخواه

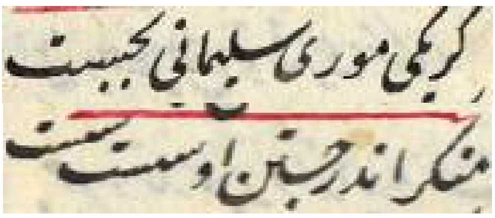
Ve eger bayḳuş olup meyli şāha olursa ol iki yüz ṭoġandur. Sen andan isteme. Yaʿni insān ṣūretā ḫor u ḥaḳīr olup himmeti vü meyli şāhda vü müşāhede-i liḳau'llāhda olursa ol iki yüz ṣūret-i ḫūb şāhdan ve pādişāhdan ekremdir. İmdi ṣaḳın zinhar zinhar ṣūretine naẓar idüp ḥaḳāret ẓannın itme ki ma´nāsından maḥrem olursın.

Beyit:

عاشقی کآلوده شد با خیر و شر
خیر و شر منگر تو در همت نگر

Bir ʿāşıḳ ki ḫayr u (24 b) şerr ḳarışıḳ ola sen anuñ ḫayr u şerrine baḳma himmetine naẓar eyle. Yaʿni eger himmeti ʿālī ise aña ḫayr u şer ḥicāb olmaz. Meṡelā bir ʿāşıḳ-ı sālik ki gāh ʿibādet u mücāhedāt u ṭāʿāt içinde ola ve gāh kāhinlik idüp bir miḳdār uṣanıḳlıḳ eylese sen aña bed-naẓar eyleme hemān himmetine naẓar eyle zīra himmeti anı şevḳ-i İlāhīye yetişdirüp az zamanda ḳaṭʿ-ı merātib ile menzil-i maḳṣūduna vāṣıl itdürür.

Beyit:

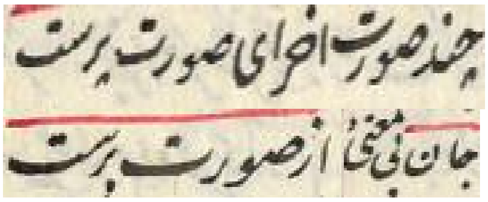

گر یکی موری سلیمانی بجست
منگر اندر جستن او سست سست

Eger bir ḳarınca Süleymānīlik ṭaleb eylese sen anuñ ṭalebine sūst sūst naẓar etme. Yaʿni himmetūñ kemāl-i te´s̱īrin ü iksīr u aʿzamlıġın beyān iderler ki maḫlūḳāt içre ḳarıncadan ża´īf maḫlūḳ az vardur. Süleymānlıḳ ki aʿẓam-ı merātib-i enbiyādan bir mertebedür. Ol mertebeyi kendüye himmet iderse anuñ himmetine sūst-i naẓar idüp taḥḳīr eyleme. Eger ol mertebenüñ lāyıḳı olmasaydı kendüye ol himmeti itmez idi. Nitekim ḥadīs̱-i şerīfde gelmiştür. *Ḳāle'n-nebiyyü ṣallallahu ʿaleyhi's-selām*

قدر المرء ما يهمه

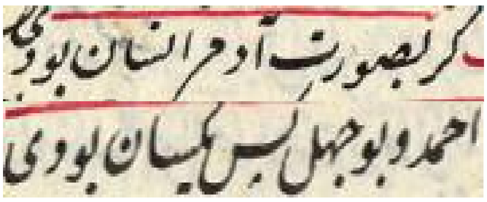
Yaʿni kişinüñ miḳdārı himmet itdigi nesnedür. İmdi ḥaḳīḳat sulṭānlıġın ki ebedī mülkdür. Himmetüñ var ise fırṣat elde iken saʿy ile ele getür. Tā *nām ke'l enʿām*[36] ḳabīlinden ḫalās olup ebedü'l-ebed ol salṭanatda muḳīm u cāvidān olasın ve cümle ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı kemāhī Süleymān-vār zīr-i nigīninde olasın.

Beyit:

(25 a)
چند صورت آخر ای صورت پرست
جان بی معنیت از صورت نرست

Niceye dek ṣuret-i āḫir ey ṣūrete ṭapıcı maʿnāsız canuñ ṣūretden ḳurtulmadı mı? Yaʿni ki ṣūret ile maʿna bir yere cemʿ olmaz ve ehl-i ṣūret olan ehl-i maʿnā olmaz. Çare yoḳdur. Tā bi'l-külliye ṣūretden geçme nice maʿnā ʿālemi yüz göstermez ve el virmez.

Beyit:

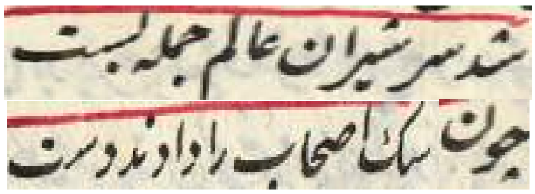

گر بصورت آدمی انسان بدی
احمد و بوجهل پس یکسان بدی

Eger ādem ṣūretiyle insān olaydı Aḥmed ile Ebū Cehl-i laʿīn pes bir olaydı yaʿni ādemiyyet ol maʿnādur ki Ḥaḳḳuñ ẕāt ṣıfātı ol maʿnāda mündericdir. Ve enbiyā vü evliyā ol maʿnāya maẓhar düşüp raḥmete ʿālemiyān olmışlardur.Ve ol maʿnā her

[36] Hayvanlar gibi(dir). (Furkan, 44)

ṣūret-i insānda olanlarun ẕātında mevcūddur lākin enbiyā vü evliyā vü mü´minīnden ġayrısında bi'l-ḳuvvedir ve ʿāriyetdür ammā bunlar da bi'l-fiʿildür ve ẓāhir u ḥāżır ve ebedīdür. Cezbe ile ve ʿināyet ile ve sülūk u ictihād sebebiyle ḳuvvetden fiʿile getürüp mülk idinüp anuñla mālik ü mutaṣarrıf olmışlardur. Ve ol maʿnāda bāḳī vü muḳīm olup ḳalmışlardur. Ve ol maʿnādan murād Ḥaḳḳuñ ẕāt u ṣıfātı ve esmā-i ḥüsnāsıdır. Ve ammā anlar ki bu ʿālemde fiʿle getürmeyüp fırṣatı fevt eylediler. Pes rūḥları bedenden ayrıldıḳda ol maʿnā aṣlına rücūʿ rūḥları vü bedenleri ẓulmet içre maḥcūb olup ebedü'l-ebed ol ẓulmetden (25 b) ḫalāṣ olmaġa mecāl olmaz. *İlā māşāallah* pes maʿlūm oldı ki ādem didikleri ol maʿnā imiş ṣūret olaydı Aḥmedle Ebū Cehl bir olurdı.

Beyit:

شد سر شیران عالم جمله پست
چون سگ اصحاب را دادند دست

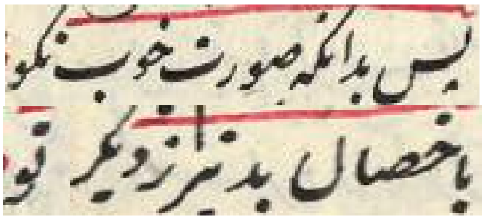
Cümle ʿālem arslanlarınuñ başları pest ü alçaḳ oldı. Çün Aṣḥāb-ı Kehfüñ köpecigine el virdiler. Yaʿni Aṣḥāb-ı Kehfin kelbini aṣḥābla cennete idḫāl itdiler. Hīç ṣūreti māniʿ olmadı. Aṣḥāba muḳārin olmaġla aña olan naẓar ʿālem arslanlarına olmadı. İmdi sen de aṣḥāb-ı kirāma muḳārin olursañ ṣuretā zişt daḫi olursañ nefesleri seni melekden daḫi laṭīf ider ol maʿnāya ḳā´im iderler.

Beyit:

چه زیانستش از آن نقش نفور
چونکه جانش غرق شد در بحر نور

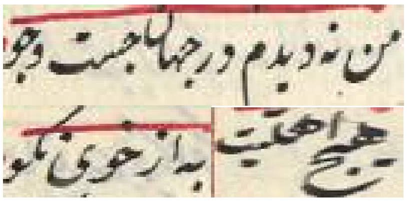
Ne ziyān olur aña ol nefret olurmış naḳşdan çünki anuñ cānı nūr deryāsına müstaġraḳ ola. Yaʿni her cān ki maʿnā nūruna ġarḳ olmış ola. Anuñ ṣūret ü libāsı nice olursa olsun ġam yoḳdur.

Beyit:

پس بدانکه صورت خوب نکو
با خصال بد نیرزد یک تسو

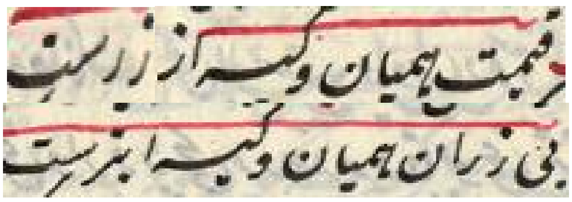
Pes imdi sen belki ṣūret-i ḫūb u laṭīfde olursa yaramaz ḫaṣletlerle olıcak bir pul degmezdür. Yaʿni ḥüsn-i sīreti olmayan ve daḫi Ḥaḳḳ-şinās olmayan bir pul degmez. Ṣūretde güzel de olursa

Beyit:

من ندیدم در جهان جست و جو
هیچ اهلیت به از خوی نکو

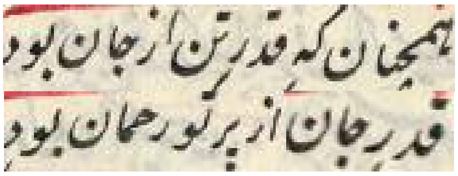
(26 a) Ben bu arayıcılıḳ cihānı içre gördüm. Hīç gökcek ḫūydan yeg ehliyyet. Yaʿni cihānda ehliyyet ḫulḳ-ı ḥüsndür. Ve ṭarīḳüñde şarṭı budur ki sālik tebdīl-i aḫlāḳ idüp bed ḫūyun eyü ḫūlara tebdīl eyleye. Tā ki tecelliyāt-ı İlahīye ḳābil olup kerāmāt-ı evliyāya ehil ola.

Beyit:

قیمت همیان و کیسه از زر است
بی زر همیان و کیسه ابتر است

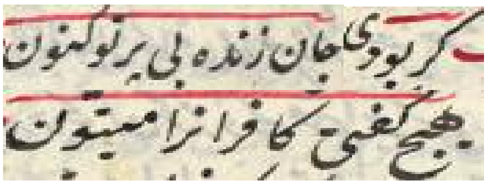
Ḳıymeti hemyānuñ ve kīsenüñ altunladur. Altunsuz hemyān u kīse bī-ḳıymet ü merdūddur. Yaʿni altundan murād maʿānī vü niyyet-i ḫāliṣ ü ḫulḳ ü ḥüsndür. Ve hemyān-ı kīse vücūd-ı insāndan ʿibāretdür. Yaʿni şol vücūddur ki bu ḫulḳları maʿnā-şināslıḳ olmaya ol vücūd-ı ebter ü maġbūndur.

Beyit:

همچنان که قدر تن از جان بود
قدر جان از پرتو رحمان بود

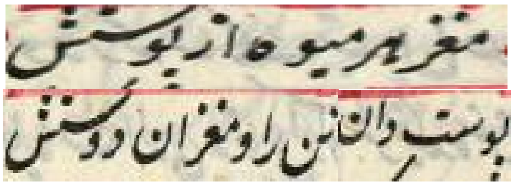
Ancılayın ki tenüñ ḳadri cāndur. Cānuñ ḳadri cāndandur. Cānuñ ḳadri pertev-i Raḥmāndur. Yaʿni tenüñ ḳudreti vü ḳadri vü ġubārī cāndan olduġı gibi imdi cānuñ daḫī ḳadri pertev-i Raḥmāndur. Ve daḫī anuñla ḳā´imdür.

Beyit:

گر بودی جان زنده بی پرتو کنون
هیچ گفتی کافرانرا میتون

Eger cān şimdi pertevsiz diri olaydı hīç kāfirlere *meyyītūn*[37] dir miydi? Yaʿni ḥażretüñ buyurduḳları cān-ı mü´mindür ki eger mü´minüñ cānı pertev-i Raḥmānla olmayaydı hīç Ḥaḳḳ Teʿālā ḥażret-i Kuran-ı ʿAẓīmünde kāfirler (26 b) *meyyītler* dir miydi? Maʿlūm oldu ki mü´minüñ cānı nūr-ı Raḥmāndan ve kāfirüñ cānı nār-ı saʿīrden imiş ve mü´minüñ cānı ḥaḳīḳat-i īmānmış ve yaḳīn-i şuhūd imiş.

Beyit:

مغز هر میوه از پوستش
پوست دان تن را و مغز آن دوستش

Her mīvenüñ içi ṭışından yegdür. Teni post ve ol dostı ic bil. Yaʿni insānuñ da mīve gibi içi ve ḳabuġı vardur. İçi rūhdur ve ḳabuġı tendür. Ve cānuñ cānı dostdur ki teni vü cānı vücūda getüren oldur ve sā´ir eşyāyı daḫī

---

[37] Onlar da ölecekler (Zümer 30,Kur'anda kafirleri anlatmak için kullanılmış bir söz)

Beyit:

مغز نغزی دارد آخر آدمی
یکدمی از وی طلب گر ز آدمی

Bir eyü maġz u ic ṭutar ādem aḫir eger sen de ol ādemden isen dem anı ṭaleb eyle. Yaʿni ādemüñ içi ve bāṭını nefs-i Raḥmāndandur. Ve nūr-ı Sübḥānīdür. Cemīʿ maġzlaruñ eşrefi vü ekremidür. Ve eger ol nefsden isen her nefs ṭalebden ḫālī vü ġāfil tā nice lübbdür añlayasın

Beyit:

آخر آدم زاده‌ای ناخلف
چند پنداری تو پستی را شرف

Āḫir ādemoġlısın anasına beñzememiş. Bu alcaḳlık sen nice ṣanursın. Yaʿni [38] خلق الله آدم علی صورته Ṣūretüñ sūret-i Ḥaḳḳdur ve nāmuñ ādemdür. Niçün kendüñi fehm eylemezsün. Ve himmetüñ bu alçaḳ merātibine ṣarf idüp ululuḳ ve şeref anı ḳıyās idüp ḥālbuki senüñ bu nāḳıslıġuñ ve alçaḳlıġuñ Cenāb-ı Ḥażret-i Ḥaḳḳdan dūr u baʿīd olmaġa sebebdür.

Beyit:

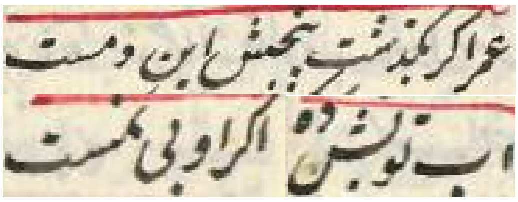
گر سیه کردی تو نامهٔ عمر خویش
(27 a) توبه کن زانها که کردستی تو پیش

---

[38] Allah insanı kendi sûreti üzere yarattı.

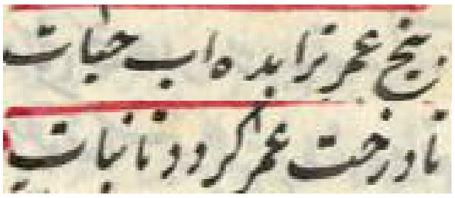
Eger ʿömrinüñ nāmesin siyāh eyledüñse tevbe eyle anlardan ki sen evvel itmiş idüñ. Yaʿni evvel zamānda itdigüñ günāhlarına tevbe eyle. Ve daḫī itmek ḳaṣdın eyleme. Tā ki ʿömrüñ defteri āb-ı tevbe ile pāk u beyāż ola.

Beyit:

ʿÖmr eger geçtiyse kökü bu demdür. Eger nemsiz ise tevbe ṣuyun vir. Yaʿni ʿömrüñden bir sāʿat daḫī ḳaldıysa ol sāʿat ʿömrinüñ aṣlı mes̱ābesindedür. Ġanīmet bil tevbe ṣuyu ile anı ṣuvar ki tā nem ḳalup ḥaṭab-ı cehennem olmasın.

Beyit:

ʿÖmrüñ köküne āb-ı ḥayāt vir. Tā ʿömrüñ aġacı mīveli ola ve bīḫi ola. Yaʿni ādemüñ ʿömri bir aġac gibidür. Ve anuñ özdeki ve köki nefsdür. Eger nefsüñi tevbe ile ve istiġfār u ẕikr ile ṣarf idesin. Muḳarrer bil ki ʿömrüñ özdeki āb-ı ḥayāt virüp bitürmekde ve ūlā ve ululatmaḳda[39] olursun. Cinānda vü ḥūr u ḳaṣūrdan nice gözler görmediñ ve ḳulaḳlar işitmediñ niʿmetler bitirüp ve ḥāṣıl itmekde olur ve ol cehāletle itdügi günāhlardan ol istiġfār sebebiyle ḥasenāta tebdīl olup sā´ir ḫayrātına[40] żamm olur. Tā ol nefsler temām olup aḫirete intiḳāl idince taḥṣīl-i derecātda olur. (27 b) İntiḳāl itdükden soñra maḳāmına vāṣıl olup andan ömr-i ebedī vü devlet-i sermedī içre müebbed ḳalup sā´ir ehl-i cennet ile ṣafāya meşġūl olup rāḥatda ḳalur ve eger ʿaks olup enfās-ı Ḥaḳḳuñ emrinden ġayrıya ve tevbe vü ʿādetden ġayrıya ṣarf

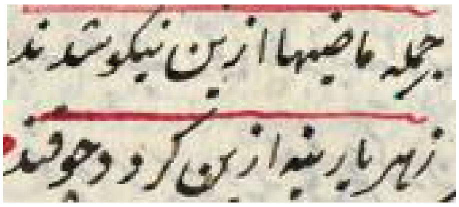
---

[39] Bu kelimede tüm vokaller gösterilmiş

[40] Müstensih "ḫayrātına" kelimesini "ḥayrātına" biçiminde yanlış yazmıştır.

iderse aḫiretde nedāmete ḥacālete ḳalup ol maḳāmı taḥṣīl idenlere ḳarşu pür-nemekde vü nā-ümīdlikde olur *ne´ūzu billah.*

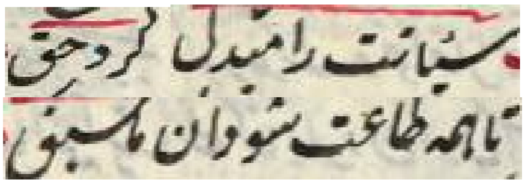
Beyit:

Cümle geçmişler bu tevbeden eyü oldılar. Geçen yıllıḳ eski zehir bundan şeker gibi ṭatlu olur. Yaʿni [41]

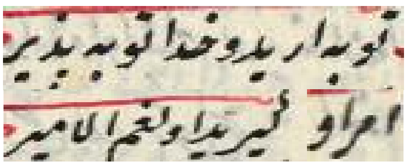
muḳteżāsınca geçmiş zamānda vākiʿ olan günāhlardan tevbe ve inābet sebebiyle yarlıġanup eyiliğe tebdīl olur. Geçmiş yıllar ḳalan ʿiṣyān ki yıllanmış zehir gibi muhlik ü ḳıtāl olmış idi. Bu istiġfār sebebiyle zehirliği tebdīl olup şekerden leẕīẕ olur. Niteki günāhlıḳ ʿāleminde iken her biri bir zaḳḳum aġacları ḥāṣıl itmiş idi. Tevbe vü rücūʿ eyledikde cennet baġçelerine tebdīl olup ṣāḥibine envāʿ dürlü teleẕẕüẕāta vāṣıl olur

Beyit:

Günāhlarını tebdīl-i Ḥaḳḳ tā ki dükeli ṭāʿat oldı. Ol sebḳat eylemiş günāhlar yaʿni evvel işlenmiş günāhları ṭāʿata ve ḥasenāta tebdīl eyleyüp (28 a) ṭāʿat ṣarf eyledi.

Beyit:

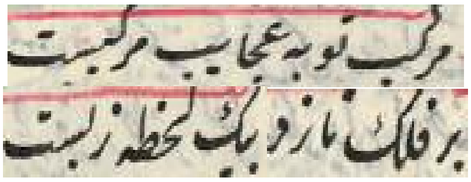

---

41 Allahı onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. (Furkan, 70)

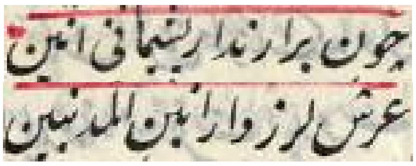
Tevbe getürüñ. Ḫudā tevbe ḳabūl idicidür. Anuñ emrini ṭutuñ ki ol emr idicilerüñ gökçeki ve ṣulṭānı oldur. Yaʿni Ḫudā bize tevbe emr eyledi. Tā maġrifet idüp āḫiretde derecāt-ı ʿālīler virüp sizi rāḥat-ı ebedīye irişdire. Ve ḥażret-i Ḥaḳḳuñ emr ü nehy ḳullarına ʿayn-ı ʿināyetdür. Zīrā Ḥaḳḳ Sübḥānehū ve Teʿālā dilemez ki kendü ḳulları ʿisyān idüp ʿaẕāba müsteḥaḳ olalar. Belki Ḥaḳḳuñ murād-ı şerīfleri gelmiş ve gelecek günāhlaruñuza tevbe idüp yoluñuz kendüye döndüresiz ki Ḥaḳḳ Teʿālā size birbirinden aʿlā maḳāmat rūzī ḳıla. Zīrā ki Ḥaḳḳuñ murādı sizi kerem-i iḥsānına maẓhar düşüp in-ʿām-ı bī-nihāye itmekdür. Ammā bu teġāfül idüp kendüñizi ol raḥmetden dūr itmege saʿy idersiz. İmdi agāh oluñ. Dem bu demdür. Emr-i Ḥaḳḳı yirine getürüp tevbe ve inābete meşġūl oluñ. Dā´im bāḳī ʿömrüñüzi ṭāʿat ü ʿibādetle ḫatm ü āḫir eyleñ. Tā kim rıżā-yı Raḥmāna maẓhar düşüp beḳā-yı sermedī ile getüresiz.

Beyit:

مرکب توبه عجایب مرکبست
بر فلک تازد بیک لحظه ز پست

Tevbe bineği ʿacāyib binekdür. Bir laḥẓada ve bir anda alçaḳdan felek üzerine ṣıçrar ve segirdür. Yaʿni tevbe (28 b) atına süvār olun ki bu bedenden ayruluḳda ol burāḳ sizi bir laḥẓada ve bir anda yedi eflāk üstüne çıḳara ve ṣırāṭı yıldırım gibi geçüre. Zīrā ʿaceb cüst ü çāpükdür.

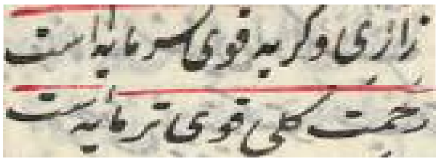
Beyit:

چون برارند از پشیمانی انین
عرش لرزد از انین المذنبین

Çünki peşīmānlıḳda iñledi. Getüreler ʿarş ditrer günāhlaruñ iñledüsinden. Yaʿni bir kimse ki günāhların yād idüp cānib-i Ḥaḳḳa derūn-ı dilden teveccüh ile iñleyüp aġlasa ve daḫī rücuʿ eylese taḥḳīḳ ü muḳarrerdür ki ʿarş anuñla bile aġlar ve zārī vü enīne doymayup ḥazān bergi gibi ditrer. Tā ki Ḥaḳḳ ol kimsenüñ günāhını ʿafv

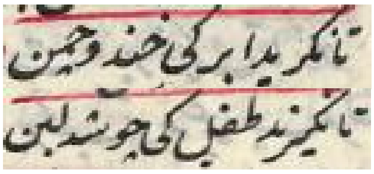
itmeyince ʿarş ditremekde sākin olmaz. Pes kişiye lāzım u lāyıḳ olan budur ki dāʹimā iñlemeden ve aġlamaḳdan ḫālī olmaya. Tā ki Cenāb-ı Ḥażret-i Ḥaḳḳuñ raḥmetine müstaġraḳ olup ʿarş u ferş ü melāʹike anuñla ḥem-nevā olup her dem Ḥaḳḳdan meded ṭaleb ideler.

Beyit:

زاری و گریه قوی سرمایه‌ایست
رحمت کلی قوی‌تر دایه‌ایست

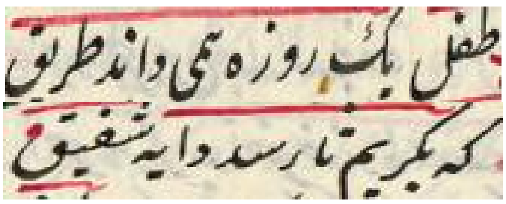
İñlemek ve aġlamaḳ ḳavī sermāye ve raḥmet-i küllīdür. Muḥkem-rek sermāyedür. Yaʿni iñlemek ve aġlamaḳ bu yolda sermāye ve besleyici dāyesidür.

Beyit:

تا نگرید ابر کی خندد چمن
تا نگرید طفل کی جوشد لبن

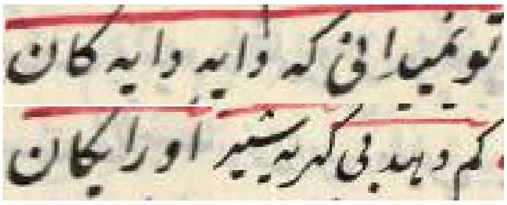
Tā bulut aġlamaya. Çemen ḳande güler. Tā oġlancıḳ aġlamaya süd ḳaçan ḳaynar. Ṭaşra yaʿni ẓāhirde mes̱eldür ki oġlancıḳ aġlamayınca ana süd virmez. Pes sen de (29 a) dāʹim Ḥaḳḳdan cennet ü didār u ḥūr u ḳaṣūr ister isen ol istemenüñ nişānı tażarruʿ ve zārīliḳde zīrā derdle ve niyāzla ve cehd ü ṭaleble her murāda müyesserdür. Gerek maʿnevī gerek ṣūrī ve illā bī-niyāzlık ile ve tażarruʿsızlıḳ istenen murāda ʿārifler ve ʿāḳiller aña masḫaralıḳdurlar. Zīrā ki ol bī-netīcedür.

Beyit:

طفل یک روزه همی داند طریق
که بگریم تا رسد دایه شفیق

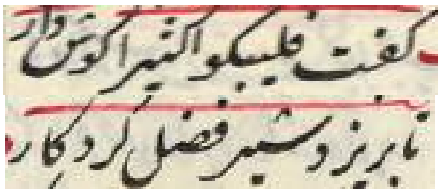
Bir günlük oġlancıḳ dükeli yolı bilür ve dir ki : Ben feryād u ẓārīlik eyleyüm. Tā ki şefḳat ile dāye irüşsün.

Beyit:

Sen bilmez misin ki ol dāyeler dāyesi aġlamaḳsız daḫī aylıḳ südi az virür. Yaʿni kişi her murāda ki ṭaleb eyler derdsiz ve iştiyāḳsız ve cidd ü cehdsiz rāygān ḥuṣūlı mümteniʿdür. Mümkün degildür. Görmez misin ki ṭıfluñ aġlaması dāye şefḳatine sebebdür. Öyle olsa dāyeler besleyicinüñ besleyicisi ki Ḫudādur. Şefḳati vü ʿināyeti südini bī-pervā olanlara az virür. Zīrā luṭf u ʿ ināyeti gönüller ṣınuḳ olanlara ve giryān u nālān olanlara bī-dirig ü mebẕūldür ki [42]

Beyit:

[43]

didi. Ḳulaḳ dut tā fażl-ı Girdgār südi döke. Yaʿni Kur´ān-ı ʿAzīmde gelmişdür ki ḳula (29 b) yaʿni *Celle Celālehū* [44]

Yaʿni budur ki az gülüñ çoḳ aġlañ dimek oldı ki dā´imā *Ḥaḳḳ Sübḥānehū ve Teʿālā* Ḥażretine müştāḳ olup arzū-yı viṣāl idüp çoḳ çoḳ aġlañ. Tā ki Allah Teʿālā daḫī fażl-ı kereminden ḳalbüñize ʿilm ü ʿamel ve şevḳ u rıżā südin her dem revān ide.

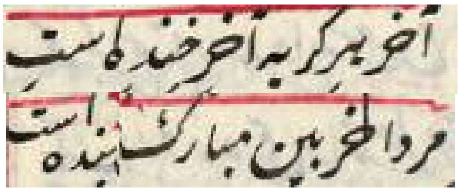
---

[42] Vermek istemekledir.

[43] Çok ağlayınız

[44] Az gülün çok ağlayın.

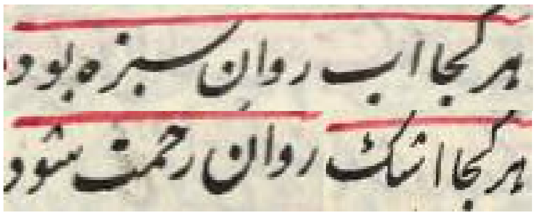
Beyit:

آخر هر گریه آخر خنده‌ایست
مرد آخربین مبارک بنده‌ایست

Her aġlamanuñ ṣoñı gülmekdür. Ṣoñun göre daḫī insān mübārek ḳuldur. Yaʿni her aġlamaġuñ ṣoñunda bir muḳarrerdür. Eger āḫiretde ḥürrem ü ḫandān olayın dirseñ dünyāda aġlamadan ve iñlemekden dūr olma ve ʿalāyıḳdan göñül mir΄atını pāk u mücellā idüp ṭālib-i dīdār-ı yār ol ve ol dīdāra lāyıḳ u maḥal olmaġa taḥṣīl-i istiʿdād ḳılup yāruñ cemāline ḳarşu niyāzda vü tażarrūʿda vü giryede olup meṣāliḥ-i dünyādan bi'l-küllīye el çeküp tecelliyāt-ı ġaybe intiẓārında ol ve ṭolab-ı eşkle göñül bostānında maʿānī devḥāların şuhūd mīvelerin ḥāṣıl idüp neşāṭ-ı dilde vü sürūr-ı ṣafā-yı rūḥdur. Ol tā ki mübārek ḳullarından olup güzīde vü ḫāṣ dergāh olasın.

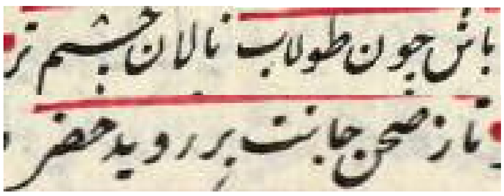
Beyit:

هر کجا آب روان سبزه بود
هر کجا اشک روان رحمت شود

Her ne yirdeki aḳarṣu vardur ve anda lā-büdd sebze olur. Her ne yirde aḳar gözyaşı vardur raḥmetdür. Yaʿni aḳar (30 a) ṣunuñ es̱eri sebze olduġı gibi gözyaşınuñ daḫī es̱eri vü netīcesi raḥmet-i Yezdāndur. Ve mülāḳat-ı Raḥmāndur.

Beyit:

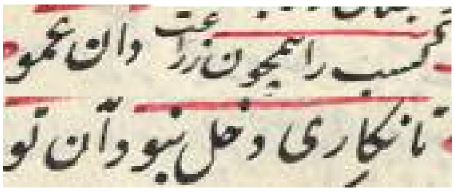

باش چون طولاب نالان چشم تر
تا ز صحن جانت بر روید خضر

Ṭolab-veş iñleyici ve gözi yaşlu ol. Tā cānuñ ṣaḥnında çemenler bite. Yaʿni ṭolab-veş gözi yaşlu ol. Tā cānuñ ṣaḥrāsında ḥaḳāyıḳ çemenzārı vü maʿārif gülzārı vü maʿānī şükūfeleri vücūda gelen şehr-i dil vesvās-ı nefsānīyle ḫarābe müteveccih olmışken

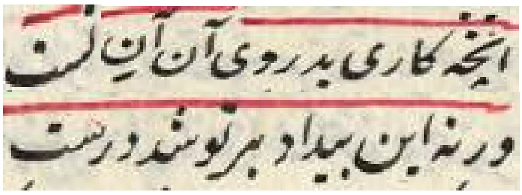
maʿmūr u müreffeh ve pür-revnaḳ ola. Zīrā cānuñ revnaḳı vü refāhiyyeti vü beḳāsı Ḥaḳḳuñ nūrıyla muttaṣıf olup ve cevr-i Ḥaḳḳ ile kā´im ü dā´im olmış idi. Anlar ki bu cān u dil şehrin ihmāl ile ḫarābe varup nefs-i emmāre ḫarābesin ma´mūr idenler dünyāda vü aḫiretde aʿmā olup Ḥażret-i Ḥaḳḳ yanında nāmları [45]
اولئك كالانعام
olup bu devletden dūr u maḥrūm oldılar. Ve anlar ki bu evṣāf-ı ḥamīdeyi kesb idüp ʿaşḳ-ı İlāhīye maẓhar düşüp cānlarını rūḥ-ı maḥż itdiler. Anlar dīdār-ı Ḥaḳḳdan ve ẕāt-ı Ḥaḳḳdan bir nefes ayrılmazlar. Dā´imā müstaġraḳ-ı sübḥāt cemāl-i İlāhīye olup baḥr-i ẕātda māhiyān-ı ẕü'l-celāl olup on sekiz biñ ʿāleme feyż-resān olur.

Beyit:

کسب را همچون زرع دان ای عمو
تا نکاری دخل نبود آن تو

Kesbī vü ḳazanmaġı ekin gibi bil ey ʿamv. Tā ekmeyesin. Daḫī ḥāṣıl senüñ olmaz. Yaʿni aḫiret (30 b) ḳazancı daḫī dünyā gibidür. Madām ki bunda ekinüñ ekmeyesin anda ḥāṣıl olmaz. İmdi sen bunda taḥṣīl itmeyicek anda varduḳda müflis ve tehī dest olmaḳ muḳarrerdür.

Beyit:

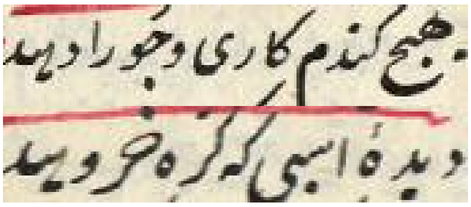

انچه کاری بدروی آن آن تست
ورنه این بیداد بر تو شد درست

Anı eger sen biçersen ol senündür ve ekmezsen bu bī-dādlıḳ vü ẓulm üzere ki dürüst ü muḳarrerdür. Yaʿni ekmedügüñ yirden nesne biçmezsin ve ekmedügüñ biçmek istersen ẓulm ü bī-dādlıkdur. Ṭaġlar silkinden olursan zīrā ki senüñ olan şeyi ancaḳ kendü kesbüñ vü taḥṣīl itdigüñ ḳazancuñdur.

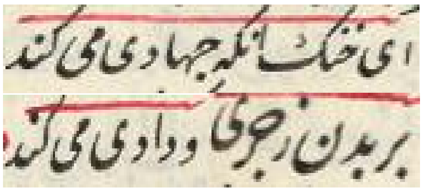
[45] Onlar hayvanlar gibidir. (Furkan, 44)

Beyit:

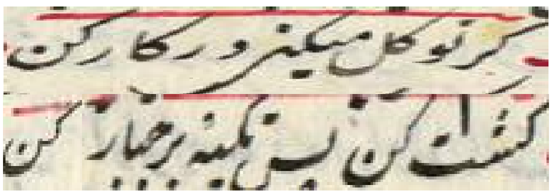
Hīç buġday ekersen arpa mı virir? Bir atı gördüñ mi eşek ṣıpası ṭoġurur? Yaʿni āḫiret ʿamelin ḳazanduñsa yine ʿarż-ı āḫiretdür ve ḳısadur ve ḥaḳdur ve ḥaseddür ve bunlara beñzer ne ḳabā´iḥ ki var ise cezāları vü sezāları daḫī muḳarrerdür ve muḥaḳḳaḳdur. Hīç tebdīl ü taġyīre mecāl yoḳdur. Eger ḫayra ve eger şerre kendi ʿameldür. Münfek olmaz.

Beyit:

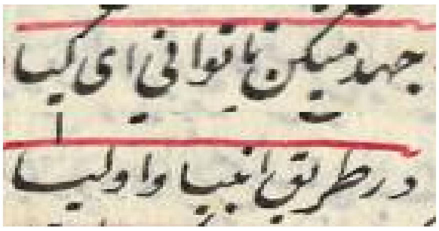
Ey baḫt aña kim nefs ile cihād eyler. Bedenin zecr eyler. Ve ʿadl eyler. Yaʿni ʿālemde baḫt ü devlet ol kimsenüñdür. Nefsiyle cihād idüp ve bedenine zecr ü sitem idüp riyāżetle vü ʿibādetle naḥīf ü żaʿīf ü maġlub ü mutīʿ eyler. Nefsi mürde idüp (31 a) rūḥını zinde eyler ve ḳalbine ṣafā virüp ʿilm ü ʿamel ile ʿadl u dādlar eyler.

Beyit:

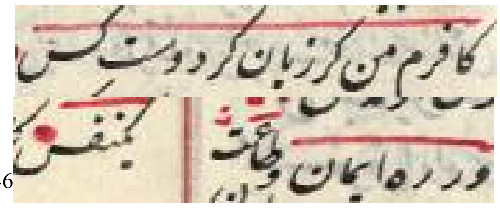
Eger tevekkül eylerseñ ʿamel içinde eyle. Evvel ekini ek daḫī andan soñra tevekkül eyle ve evvel ʿamel toḫmın ek. Daḫī andan soñra Cabbāra ṣıġun. Yaʿni ol mücāhidüñ ʿibādetini vü perhīzini eyle. Andan soñra tevekkül eyle ve ol ʿāmel toḫmın ek. Daḫī Ḥaḳḳdan yardım iste.

Beyit:

جهد میکن تا توانی ای کیا
در طریق انبیا و اولیا

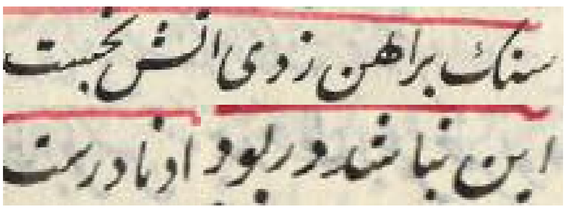
Cehd eyle. Tā ḳādir olduḳca ey ulu enbiyānuñ ve evliyānuñ ṭarīḳine yaʿni bu cihānda ġayrı efkārı vü aḳvāl-i efʿāli gider. Ḳādir olduḳca enbiyā vü evliyā ṭarīḳine dürüş. Tā ki anlaruñ zümresinden olup anlarla böyle ḥaşr olasın.

Beyit:

کافرم من گر زیان کردست کس
در ره ایمان و طاعت یکنفس
[46]

Yolunda bir nefes yaʿni sen olanca ʿömrüñi īmānla ṭāʿate ṣarf eyle ve īmān u ṭāʿatuñ levāzımına vü esbābına saʿy eyle. Eger bir nefescik ziyān iderseñ ben Ḥaḳḳı setr itmişlerden olayın deyu buyururlar.

Beyit:

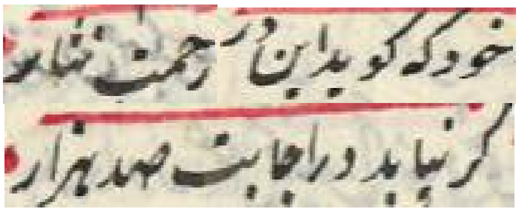

سنگ بر آهن زدی آتش نجست
این نباشد ور بود ادنا درست

Ṭaşı demire urasın od çıḳmasın bu olmaz. Eger olursa da az olur. Yaʿni īmān u ṭāʿat ikisi ṭaşla demir gibidür. Birbirine urıcaḳ od çıḳar. Yaʿni ikisini bir yire cemʿ idicek (31 b) āteş-i maʿrifet ü nūr-ı başīret ẓuhūr itmese olmaz. Eger çıḳmamaḳ olursa da az olur. Elbette eseri muḳarrerdür. Sen hemān ṭāʿata muḥkem ol. Netīce çıḳmamaḳ olmaz. Ẓuhūr ider.

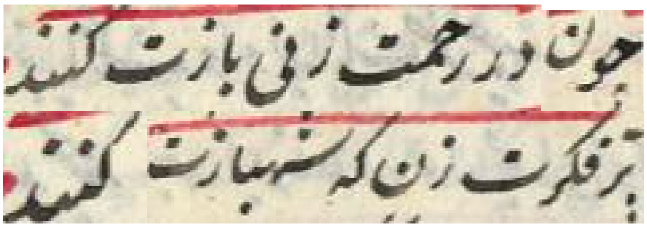
[46] Bu kısımda müstensih sah kaydı düşürerek derkenarda düzeltme yapmıştır. Düzeltme şu şekildedir: "Kāfirim ben eger kimse ziyān itdiyse īmān u ṭāʿat yolunda"

Beyit:

گر نیابد در اجابت صد هزار

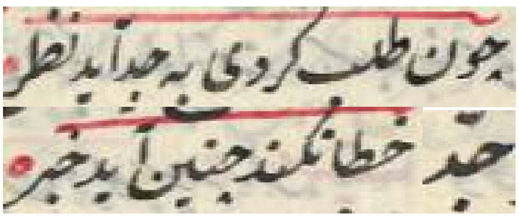
Ḫod bu raḥmet ḳapusun kim urur ki ol yüz biñ icābet olmaz. Yaʿni her kim ki Ḥakkḳuñ iḥsānı vü hidāyeti ḳapusun niyāz eliyle daḳ eyler. Ḥaḳḳ aña yüz biñ feth-i bāb eyler ve duʿaların müstecāb eyler ve dileklerin ḥāṣıl eyler.

Beyit:

چون در رحمت زنی بازت کنند
پر فکرت زن که شهبازت کنند

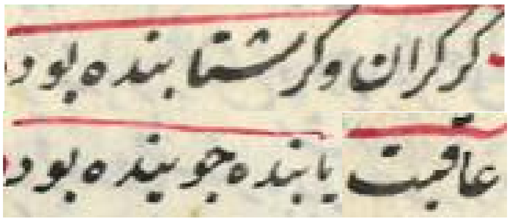
Çün maʿnā ḳapusın urasın saña açarlar. Fikrüñ ḳanadın ur ki seni şahbāz iderler. Yaʿni maʿnā ḳapusın urup Ḥaḳḳdan maʿnā ṭaleb eylerseñ saña maʿānī ḳapusın öyle açarlar ki maʿānī baḥrine müstaġraḳ olursın. Baʿdehu fikr ḳanadın açup Ḥaḳḳun ṣanāyiʿini vü ʿacāyip ü ġarāyip ḥikmetlerin seyr itmege cevelān eylersin ve āsmān-ı maʿrifete ʿurūc idersin.

Beyit:

چون طلب کردی بجد آید نظر
جد خطا نکند چنین آید خبر

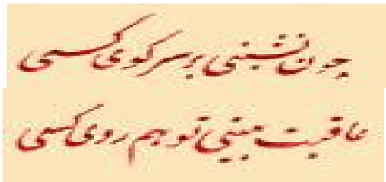
Çün ṭaleb eyledüñ cidd ile saña naẓar gelür. Cidd ḫaṭā eylemez. Ḫaber böyle geldi. Yaʿni sen ki Ḥaḳḳuñ rıżāsını ve beḳāsını cidd ü cehdle ṭaleb idesin. Muḥaḳḳaḳ bil ki ḫaṭā eylemezsin. Elbette ol cidd ü cehd ile seni ol murād idündigüñ maḳsūda vāṣıl ider. Bī-şekk ü bī-şübhe.

Beyit:

(32 a) Eger aġır yorucı vü eger ʿacele idici ola ʿāḳıbet arayıcı olan bulucı olur. Yaʿni sālik ki ʿuluvv-i himmet ü meşreb-i ʿaẕb ṣāḥib ola gerek. Aġırsız yürürsen gerek. ʿAcele eylersen ʿāḳıbet menzile irişür. Zīrā ṭālib insānı maḳṣūda irişdürmese olmaz. Sen hemān ṭaleb-i dürüst eyle.

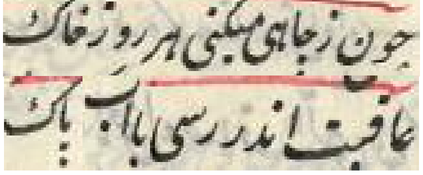
Beyit

Çün bir kimsenüñ maḥallesi üzerinde olursan ʿaḳıbet bir kimsenüñ hem sen yüzün görürsün. Yaʿni bir ʿāşıḳ ki dā´im kūy-ı cānānda muntaẓır-ı dīdār-ı yār ola. Elbette bir gün ol maḥalle içre liḳā-yı cānānı seyr ider. Cānānuñ maḥallesi ḳalbdür ki [47]

dur taḥtgāhdur. Eger sāʿat-be-sāʿat nefes-be-nefes kūy-ı yārdan murāḳıb olup bekleyesin. ʿAḳıbet bir gün ol maḥbūb-ı ḥaḳīḳīnüñ cemālini ol ḫānede ʿayānen müşāhede idüp maḳṣūda vāṣıl olursun.

Beyit:

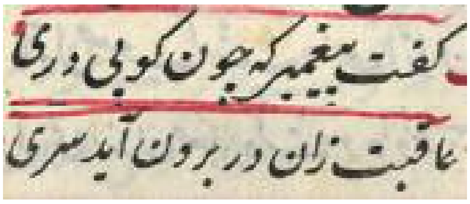
Çün bir ḳapudan hergün ṭopraḳ karasın. ʿAḳıbet bir pāk ṣuya irişürsün. Yaʿni eger ṭabiʿatuñ ḳapusından her gün ṣıḳlet ü keṡāfet ü nuḫūset ṭopraġın ḳazup çıḳarmaḳ

---

[47] Mü'minin kalbi Beytullah ve Arşullah'tır. (Keşfu'l-Hafâ, II, 147)

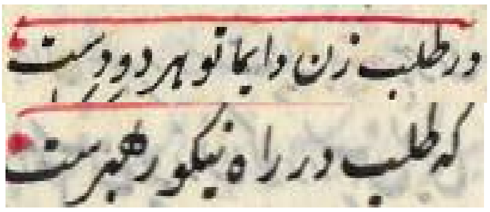
üzere olasın. ʿAḳıbet ol ābdan ṣāfī olan rūḥ-ı ḳudsīye evvel vāṣıl olup ḥayāt-ı ebedī bulursun.

Beyit:

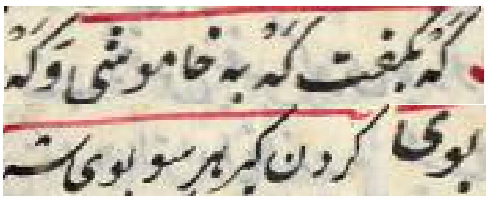
Peyġamber *ṣallallahu ʿaleyhi ve's-sellem* (32 b) didi ki: Çün bir ḳapuyı döğesin ʿāḳıbet ol ḳapudan ṭaşra bir baş görürsün. Yaʿni ʿālem-i melekūtuñ ḳapusı ki senüñ ḳalbüñ ḫānesine ulaşuḳdur. Eger ol ḳapuyı cidd ile urasın. ʿĀḳıbet ol ḳapudan ʿālem-i lāhut ḳāfınuñ ʿanḳāsı ki lā-mekāndur. Baş çıḳarup ṣaḥrā-yı cānda cevelān u ṣeyerān idiserdür.

Beyit:

Ṭalebe ur dā'imā sen iki destini ki ṭaleb yol içre eyü rehberdür. Yaʿni iki elüñle dāmen-i ṭalebe muḥkem idüp andan ayrılma ki bu yolda ṭalebden eyü rehber bulunmaz. Zīrā hidāyet-i Ḥaḳḳ ṭalebdür ki bir murādı nā-murāda dād itmege dilese ol murāda lāyıḳ ṭaleb virür. Andan murāda irişdürür.

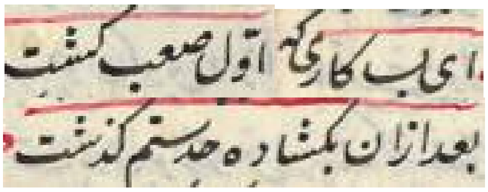
Beyit:

Gāh sözle vü gāh epsem olmaġla ve gāh ḳoḳu itmek ile her cānibden şāhuñ ḳoḳusun ṭut. Yaʿni evṣāf-ı İlāhīyi gāh söylemek ile ve gāh ḫāmūş olup tefekkür itmekle ve her cānibden ḳoḳu vü rāyiḥā olmaġla arayıcı ol ve ġafletden vü ihtimālden suhūletden

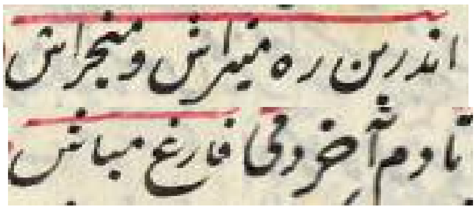
pāk ol. Tā ki cemāl-i maḥbūb u maʿşūḳ bir gün cilveye gelüp daḫī seni senlikden ḫalāṣ idüp cez̠ebāt-ı Raḥmāniyeye maẓḥar eyleye.

Beyit:

ای بسا کارا که اول صعب گشت
بعد از آن بگشاده شد سختی گذشت

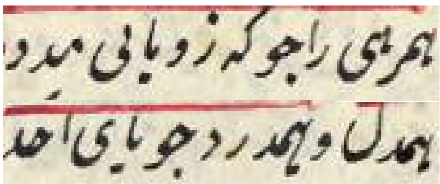
Ey çoḳ işler ki evveli güc oldı. Andan ṣoñra güşāde olup (33 a) açıldı. Ḳatılıḳ gecti. Yaʿni ṭaleb-i Ḥaḳḳda saña ḳatılıḳ irişüp baʿżı kār güc görinürse ġam-gīn olup nā-ümīd olma ve ṭalebüñden daḫī usanmaḳlıḳ itme. Nice işler olur ki evveli güc görinür ammā ṣoñı öyle asān ü güşāde olur ki dükeli ol senüñ çekdügüñ zaḥmetler küllīsi raḥmet olup muḥabbete tebdīl olur.

Beyit:

اندرین ره می‌تراش و می‌خراش
تا دم آخر دمی فارغ مباش

Bu yolda yonı ve zemmle[48] tā aḫir nefese dek bir dem fāriġ olma. Yaʿni gāh ḳaşun ḳurın ve ḳarnın sürin bunuñ ʿazmüñ dem-be-dem ve her dā´imā ol cānibe olsun. Bir dem fāriġ olma. Tā aḫir bir ser-rişteye vü bir ser-çeşmeye vāṣıl olasın.

Beyit:

همرهی را جو که زو یابی مدد
همدل و همدرد جویای احد

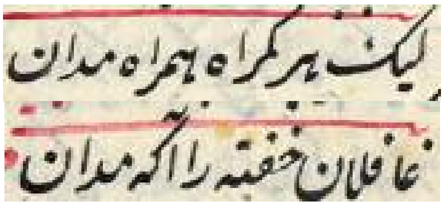
Yol yoldaşın iste ki andan meded bulasın ammā ancılayın yoldaş ki hem-dil ü hem-derd ola ve ṭālib-i Eḥad ol.Yaʿni bu yolda dāḫil olan kimseye evvelā bir hem-dil ü hem-derd ü hem-nefes yoldaş lāzımdur ki birbirine ḳol ḳanad olup rāh-ı Ḫudāda

---

[48] Müstensih tarafından zerem şeklinde yazılmakla beraber kelime anlamı itibariyle "taşlama,kötüleme" manasındaki "zemm" kelimesi olmalıdır.

hem-rāhı ola.Tā ki anuñla ķatᶜ-ı ᶜuķbāt-ı sülūk-ı menāzil u seyr-i tecelliyāt-ı Rabbü'l-mülūk olup az zamānda maķṣūduna fırṣat bulup murādına irişe ve eger yār-ı hem-nişīni ᶜārif-i vāṣıldan ġayrı ola. (33 b) Ve ehl-i hevā vü heves-i nefs kimseler olsa muķarrerdür ki dem-be-dem esfel-i sāfilīnde tenezzül idüp nisyān u ġaflet perdeleri her cānibi iḥāṭa idüp kāruñ ḫarābe müteveccih olur.

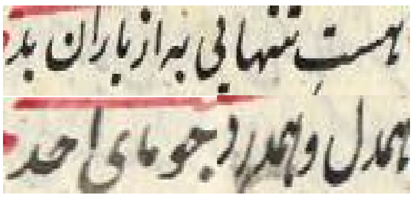
Beyit:

Lākin her yol azdırmışı yoldaş eyleme. Ġāfil yatanları sen uyanıķ ve agāh bilme. Yaᶜni[49]

ḥasebince ki mü´min-güşād-ı ṭabᶜ ü ehl-i temeyyüz gerekdür. Her ādemüñ ve her sālikü̃ñ mertebesini temeyyüz idüp bilesin. Ġaflet nevmine ġarķ olan bī-ẕevķ güm-rāhları agāh fehm eyleyüp kendüñ daḫī ol varṭaya giriftār olmayasın. Zīrā yolda azmışlaruñ ve menzile irmemişlerüñ nihāyeti yoķdur. Ġāyetle ṣarrāf olup ṣāḥib-i vaķtle vaķti yitirmişlerüñ araların farķ eyleyesün. Tā güm-rāh olup cehālet beyābānında ķalmaya.

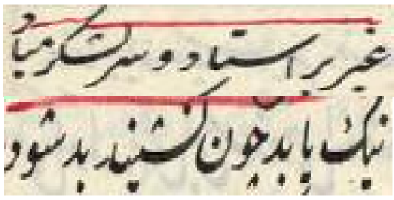
Beyit:

Tenhālık yegdür. Yaramaz yoldaşlardan eyü. Çünki yaramazlarla otura yaramaz olur. Yaᶜni eger sülūk ki ᶜurefān ki münāsib yār bulmazsuñ. Zinhār u zinhār tenhā olmaķ yegdür. Andan ki yaruñ ḫilāf-ı cins ola ve nādān ola. Şöyle ki bir an hem-nişīnüñ bedbaḫt ola ve cāhil ola. Lā-büdd anuñ bed ü serd nefsini kendü şuhūdundan ve ẕevķ u derūnuñdan dūr idüp (34 a) ķendü gibi bāṭıl itmek muķarrerdür.

[49] Mü'min zeki, mümeyyiz ve akıllıdır. (Keşfu'l-Hafâ, II, 405)

Beyit:

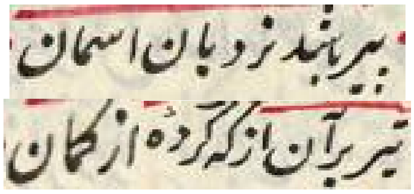

Pīrden ġayrı kimse üstād ü ser-leşker olmasın. Cihān pīri degil velī pīr-i irşād yaʿni sālikün̄ üstādı vü serveri vü muḳteżāsı pīr-i mürşīd-i kāmil gerekdür. Yoḫsa gerdūn-ı dūn u denī ve ay ü yıl seyrinden ṣaçı vü ṣakālı aġarmış ola. Ammā ḳalbi henüz siyāh ve mermerden berg ola. Ancılayın pīre ʿārifler ṭıfl daḫī dimezler. Zīrā ṭıflda ḫavf ü hayā vü teslīm mevcūddur. Ammā pīr-i gerdūn-ı bī-baṣīretden ve ḥamāḳātden ve ẓulmet ü cehāletden māʿadā nice efʿāl ü bed ü żarar ḫalḳ u mūzīliḳ muḳarrerdür. İmdi öyle olıcaḳ bī-zebān ṭıfl ile nice berāber olur. Belki anlardan olur ki anlarun̄ şānında Ḥażret-i Ḥaḳḳ [50] deyu buyurmuşlardur. İmdi anlar ki çoḳ yaş yaşamaġla ṣaçları pīrlerden vü ṣaḳalları aġarup efʿāl-i ḥamīde ḥāṣıl idemeyüp cehāletde vü ġurūrda ḳalan ḥayvānāt efḍal idügüne bī-nihāye delīl gelmişdür. Sen sālike lāzım olan oldur ki bir nūr ḥāṣıl idesin ki ol nūr ile kendün̄e tenezzül ü teraḳḳi itdiren eşḫāṣı teşḫīs idüp ana ḫulḳ u ẕevḳ ẓann eyledigün̄ kimseye ḳarīb ü yaḳınlıḳ taḥṣīl idüp cefāsın daḫī ʿayn-ı (34 b) vefā bilüp teslīm-i rıżā virüp özün̄ü ten ve anı cān an̄layasun. Ten cāndan müstaġnī olmadıġı gibi sen daḫī andan hergiz müstaġni olmaya. Tā ki anun̄ nefsinden behre-mend olup ẕātına vü ḥaḳīḳatine vāṣıl olasın. Ammā ġaflet ü taḳlīd ü riyā ehli olanlardan ictināb-ı küllī idüp ve ḳatına ḥāżır olanlara hem-nefes ol.

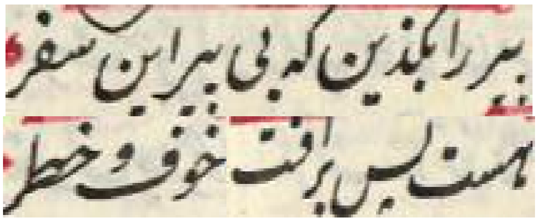
[50] Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar. (Furkan, 44)

Beyit:

پیر باشد نردبان آسمان
تیر پرّان از که گردد از کمان

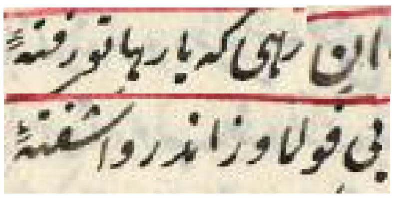
Göklerüñ nerdübānı pīr-i mürşīd olur. Oķ bir anda ucucı olur. Yā beden yaʿni pīr-i mürşīd ķudretde ķabża-i kemān gibidür ki mürīd oķ gibi menzil-i maķṣūda bir an eyleyüp asmān-ı ḥaķāyıķa vü ʿālem-i lāhūta nerdübān olur. Tā ki maķām-be-maķām ʿurūc itdürüp kendi gibi mertebe-i kemāle vü nice maķāma irişdürür.

Beyit:

پیر را بگزین که بی پیر این سفر
هست بس پر آفت و خوف و خطر

Pīr urundurdılar ki pīrsiz bu sefer çoķ pür-āfetdür. Ve ġāyet ķorķuludur ḫatarludur. Yaʿni rāh-ı Ḥaķķdan ṣarb u āfetdür. Ve pür-havf ü ḫaṭar bir yol daḫī yoķdur. Pīrsiz ü delīlsiz bu yola girilmek muḥāldür.Nite ki [51]
الدليل ثم السبيل والرفيق ثم الطريق
buyurulmuşdur. İmdi elbette bir rāh-şinās-ı kāmil-i azāde-dil isteyüp bulup dāmenine muḥkem el urup mürīd-i ṣādıķ olup kendü varluġuñ ol kāmilüñ varlıġında maḥv olup (35 a) ḥaķīķat üzere anı pīşvā vü mürşid idinüp bu rāh-ı pür āfet sāyesinde ḥużūr-ı rāḥatla ķaṭʿ-ı merātib idüp menzil-i maķsūda irüşmege saʿy u diķķat idesin.

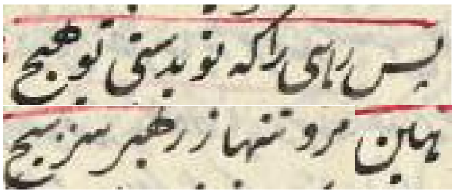
Beyit:

آن رهی که بارها تو رفته
بی قلاووز اندرو آشفته

[51] Önce delil sonra yol, önce arkadaş sonra yol

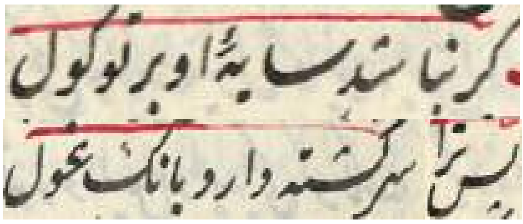
Ol yol ki anı sen nice kerre gitmiş idüñ. Ḳulaġuzsuz ol yolda yine sen dīvānesin. Yaʿni nice kerre gittügün yola bir kez ḳulaġuzsuz gidersen nice yirde yol yitirüp dīvāne olup şaşarsun. İmdi bildigüñ yolda delīlsiz gidemeyecek bilmedigüñ yola nice gidersün.

Beyit:

Pes bir yolı ki sen hīç görmemiş olasın ġāfil olma ve tenhā gitme. Yol göstericiden ayrılma. Yaʿni ol yol ki iraḳlıġı elli biñ yıllıḳ yoldur. Andan yalñız gidemezsin. Ve pīrden baş çevirüp ferāġat gösterme. Yoḫsa fırṣatı elden aldurup vücūduñı żāyiʿ idersin ve menzīl-i maḳṣūddan dūr u girü ḳalursın.

Beyit:

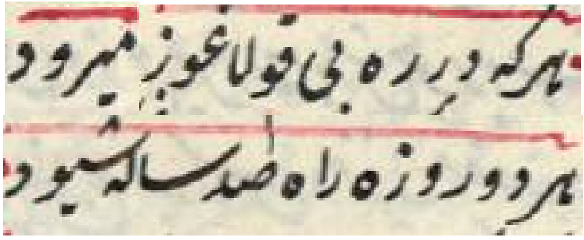
Eger ol rāh-berü ve mürşidüñ sāyesi sen ile ve nādānuñ üzerine çok olmaya seni bu yolda dīvler avāzı ser-geşte vü ser-gerdān eyler. Yaʿni eger ol mürşid-i afāḳ u enfüsüñ naẓar-ı ʿināyeti vü raḥmet-i ḥırāseti bī-ḫaberüñ ve ebleh ü nādānuñ (35 b) üzerine ḥażır u nāẓır olmaya çoḳ deyu sīret ü ādem ṣūret-i ḫannāslar ṣūret-i ṣalāḥdan ve ehl-i sünnet ü cemāʿatden görünüp seni menzil-i maḳṣūda iletelim deyu aḳluñ uġurlayup rāh-ı Ḥaḳḳdan ve naẓar-ı mürşidden ayırup ḍalālet beyābānlarında düşürüp nice belālara giriftār idüp işte seni Ḥaḳḳa vāṣıl idelim deyu ʿömr-i āḫir olunca mekr ü dürūġ ile güm-rāh u ġāfil iderler. Ammā mürşid-i İlāhī vü kāşif-i esrār-ı nā-mütenāhīnüñ sāyesi sen bī-ḫaberüñ üzerine ne olıcaḳ deyu nefs ḥamle eyler. Ne ġūl u iblīs ḳaṣd eyler. Ve ḳaṣd itdügü taḳdīrce daḫī naẓar-ı sāye-i mürşid

şeş cihetüñ zāhirā vü bāṭınā iḥāṭa idüp [52]

her ḫuṣūsda ḥıfẓ idüp münkirān deyu sīret fırṣat bulup ifsād itmege geldikde envār-ı pīrüñ şehābı s̱āḳibi anları maṭrūd idüp [53]

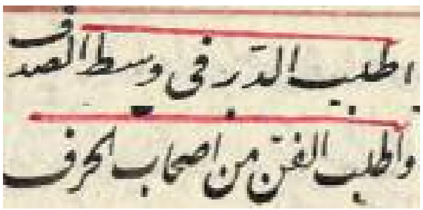
olup murādlarından maḥrūm olur.

Beyit:

Her kimse ki yola ḳulaġuzsuz gide. Her iki günlük yol aña yüz yıllıḳ olur. Yaʿni naẓar u himmet-i pīr-i ḥaḳīḳat bu rāh-ı ḫaṭarda saña ḳulaġuz u delīl olmaya.İki günlük menzili yüz yıl daḫī saʿy eylesen ḳaṭʿ idemezsiz. Öyle olsa lāzım u farż oldı ki rāh-ı Ḥaḳḳda bir menzil-şinās rehbere bende vü mürīd olup himmet elini anuñ dāmeninden bir dem ve bir nefes ayırma. Tā ki (36 a) bī-taʿb maḳṣūdıña vāṣıl ola.

Beyit:

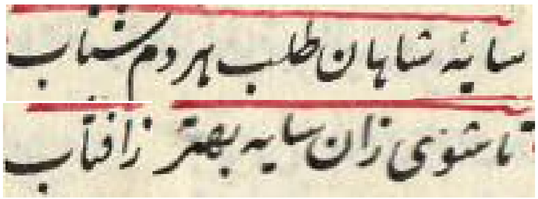
İncü ṭaleb eyle ḳardaş ṣadef içinde ve fenn ṭaleb eyle. Diḳḳat eyle ṣanʿat ṣāḥiblerinden. Yaʿni ʿāḳil ü ʿārif oldur ki her ṭaleb eyledügi murāduñ evvel ehlin ve ṣāḥibin bulup andan ṭaleb eyleye. Tā ki ṭalebüñ ḥaḳīḳatine vāṣıl olasın. Yoḫsa serserī ṭalebüñ faydası yoḳdur. Cehd idüp maḥallinden ṭaleb olana tā zaḥmet-i bī-fā´ide olmaya.

---

[52] Allah'ın emriyle onu koruyan

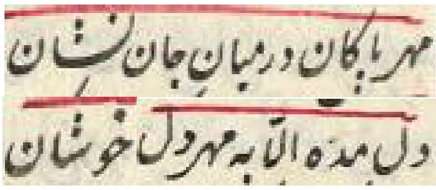
[53] Şeytanlara atış taneleri olarak...(Mülk, 5)

Beyit:

سایهٔ شاهان طلب هر دم شتاب
تا شوی زان سایه بهتر ز آفتاب

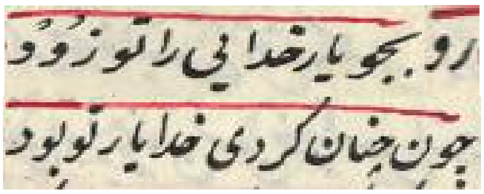
Şāhlar sāyesin iste. Her dem ʿacele eyle tā ol sāyeden āftābdan yüğrek olasın. Yaʿni evliyā-yı ʿārifīn ki anlar maʿnā şāhlarıdur. İmdi anlaruñ sāyesin ve ṣoḥbetin ve kemāllerin ṭaleb eyle. Tā anlaruñ sāyesinde güneşden münevver ü aʿlā olasın.

Beyit:

مهر پاکان در میان جان نشان
دل مده الّا به مهر دلخوشان

Pāklar söküğün cānuñ içinde dik göñül virme illā ki göñlü ḫoşlara. Yaʿni [54]
من احب قوما فهو منهم
Bir kimse ki bir ḳavme muḥabbet eylese ol anlardandur. Sen de ehl-i dillerüñ muḥabbetini cānuñda dik. Tā ki anlarla ḥaşr olup anlar ṣıfātında olasın.

Beyit:

رو بجو یار خدایی را تو زود
چون چنین کردی خدا یار تو بود

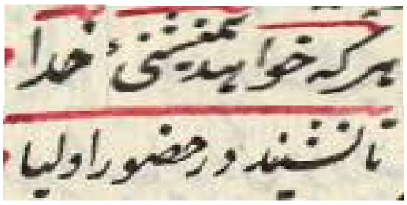
Yüri bir Ḫudā yārin iste tīz. Çünki anuñ olasın. Ḫudā senüñ (36 b) yārüñ olur. Yaʿni Ḫudā merdlerine ve Ḫudā yārlarına yār ol ve dā´im anları iste ve añladıḳlarını[55] añla ve anlar gitdügi yola git. Her ḳaçan ki sen de anlar gibi olasın. Ḫudā senüñ daḫī yārüñ olur.

---

[54] Kim bir toplumu severse onlardandır. (Keşfu'l-Hafâ, II, 308)

[55] Müstensih "añladıḳlarını" kelimesinde "ḳ" yerine "k" şeklinde yazmış.Biz bu kelimeyi yukarıda doğru biçimde belirttik .

Beyit:

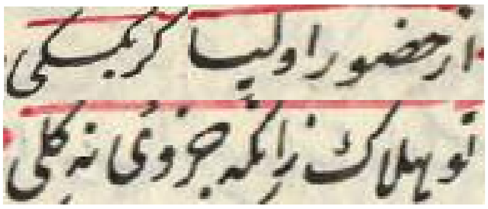

Her kim Ḫudā ile oturmaḳlıḳ dileye. Tā evliyanuñ ḥużūrına otura. Yaʿni ol ḥadīs̱-i şerīfüñ mażmūnudur ki *ḳale'n-nebī ṣallallahu ʿaleyhi ve's-sellem* [56]

maʿnā oldur ki: Her kimse ki Ḫudāyla oturmaḳ dilese ehl-i taṣavvuf birle cülūs eylesün. Çün dā'īmā ḥużūr-ı Ḥaḳḳda ḥāżır yüsr-i ḥaḳāyıḳda nāẓır olmaḳ dilesen bir ehl-i müşāhede vü ṣāḥib-i ḥażerāt bir maġz-ı vücūd u vācidü'l-mevcūduñ dā´imā ḥużūrunda ya cismī ya maʿnevī ḥāżır olup her dem andan kesb-i ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt eyleyüp ʿālem-i esrār-ı vücūdını kesb-i āsmāniyyesinden kelime-be-kelime ḥarf-be-ḥarf müṭālaʿ vü tafṣīl idüp ḫilʿat-ı behiştī sen eginine kāmil giyüp muḫliṣden[57] nefs-i nāṭıḳa-ı ḫalāṣ idüp sen daḫī muḫliṣīn zümresinden olup ẕāt-ı ḥaḳīḳate dāḫil olasın. Andan soñra [58]

senüñ kendi maḳāmuñ olur.

Beyit:

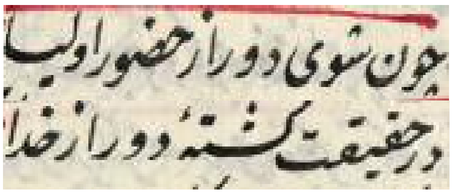

Ḥużūr-ı evliyādan eger sen öziylesin. Sen helāksın andan ki cüz´isin küll degilsin. Yaʿni ki evliyā ḥażret-i vācibü'l-vücūd ile ḳā´ildür ve ḥaḳīḳatü'l-ḥaḳāyıḳdur.(37 a) Ve senüñ ẕātuñ ol ḥaḳīḳatuñ nūrı ve pertevidür ki cemīʿ Esmā-ı Ḥüsnā vü esmā-i ẕāt

[56] Kim Allah ile oturmak isterse tasavvuf ehli ile otursun.(mevzu hadis)
[57] Müstensih bu kelimede hata yapmış ve "ḳ" harfini fazladan yazılmıştır.Bu kelime yukarıda doğru biçimiyle verilmiştir.
[58] Onlar orada ebedî kalacaklardır. (A'râf, 36)

ile tecellī itmişdür. Ve ol nūr senüñ mir´at-ı vücūdına ṣıfāt-ı zāhire ve idrāk-ı ṭayyibe vü niyyet-i ḫāliṣe renginden münʿakis olup zuhūr eyler. Eger sebū-yı vücūduñuñ ṭıyneti vü ḫilḳati ki ceseddür mükedder ü tīre olmaya. Ol tecellī iden nūruñ leṭāfeti vü nūraniyyeti vü vicdāniyyeti tebdīl olup süflī olmaz. İmdi sen ki sāliksin. Tenüñ ve ḳalbüñ ve rūḥuñ ki bu üc dāne görünen leṭāifüñ ittiḥādına vücūd u pīrler riyāżet ile vü ʿibādet ile cezm-i āzmle vü derd ü ʿaşḳla bu vücūduñuñ ḫabāsetini vü māsivāsını ḫabāsetini vü māsivāsını yaḳup ve yaḳup bu ten ü ḳalb ü rūḥı ġıll u ġışşdan pāk ü ṣāf eyleyüp ol nūr-ı İlāhiyyenüñ mücellāsı vü maẓharı olup bu cüz´ü olan vücūduñ şuhūd ile ol vücūd-ı küll-i muṭlaḳuñ meyānına ṭarḥ idüp içinde maḥv-ı ṣarf ol. Tā ki cüz´iyyet ẕilletinden necat bulup küll olasın. Ve eger henūz bu taḳsīmüñ ḥaḳāyıḳın müşāhede itmedüñse ve cüz´le ḳānīʿ iseñ agāh ol ki bir ḥażīne cevherün vardur ki nefsüñdür ve ʿömrüñ ve maʿīşetüñ ol nefsüñdür. Şöyle ol cevher-i esrārı ṣarf idüp cüz´üni külle vāṣıl itmeyesin. Helāksiz zīrā cüz´lükde ḳalursın. Küllden cüdāsın. Anlardan olursan ki Ḥaḳḳ Teʿālā buyurdu: (37 b) [59]
أن نطمس وجوها فنردها
İmdi sermāyeden ġāfil ü nūr-ı ẕātuñdan cāhil olma.Tā ki ḥużūr-ı ḳalb taḥsīl idüp evliyā ḥużūruna lāyıḳ u sezā-vār olasın.

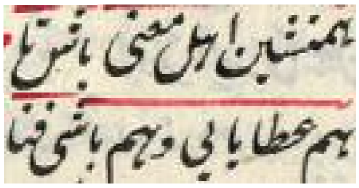
Beyit:

چون شوی دور از حضور اولیا
در حقیقت گشته دور از خدا

Çün evliyā ḥużūrundan ıraḳ olasın. Yaʿni her kim ki evliyādan ıraḳdur Ḥaḳḳdan dūrdur. Zinhār evliyā naẓarından dūr u ġāfil düşme. Tā ki Ḥaḳḳdan dūr olup ḥāviye-i derd-i firāḳda giriftār ḳalmayasın.

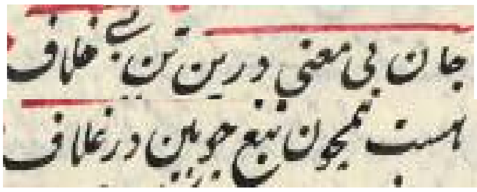
[59] Birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden...(Nisa, 47)

Beyit:

همنشین اهل معنی باش تا
هم عطا یابی وهم باشی فتا

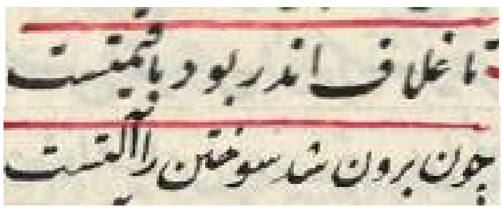
Ehl-i ma´ānī ile hem-nişīn ol tā hem-ʿaṭā bulasın. Hem ṭarīḳat ḳuvvetine ṣāḥib ü ehl olasın. Yaʿni ehl-i maʿnālardūr otur ve anlara her cihetten ḳarīb ol. Tā her nefes ḥażret-i ʿizzetden saña feyż u ʿaṭā´ ire. Ve hem merd-i meydān olup enbiyā vü enbiyā kerāmetden naṣīb-dār ü ḳuvvet ü ḳudretlerden behre-mend ü behre-derd ü şecāʿat ü ġafletleri bostānında pür-mīve bir dıraẖt olasın.

Beyit:

جان بی معنی درین تن بی خلاف
هست همچون تیغ چوبین در غلاف

Maʿnasız cān bu ten içinde ġılāfsız aġacdan ḳılıc gibidür ḳın içinde yaʿni şol cān ki bu ten içinde bir müzeyyen ġılāf içinde aġac pāresi gibidür. Mādām ki ol ġılāfda ne idügin kimse bilmez ammā āşkāre olduḳda maʿlūm olur ki nedür?

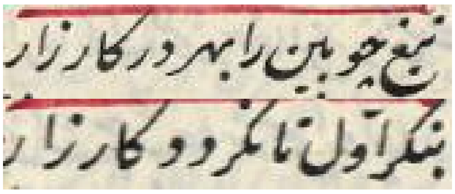
Beyit:

تا غلاف اندر بود با قیمتست
چون برون شد سوختن را آلتست

(38 a) Tā ḳın içinde ola ḳıymetlüdür çün ṭaşra oldı yanmaġa āletdür. Yaʿnī tīġ çöpin rūḥ-ı bī-ma´nādür. Mādām ki ten ḫılāfında nihāndur. Ḫayr u şer baḥrin güẕerān eyler. Ehl-i ten ve ehl-i ẓāhir ḳatında ẓāhir ḳıyās olunup tīġ-i pūlād ve ahen-i cevher-dār ẓann iderler. Çün ecel ḳabżası ki dest-i ḳudret ü pençe-i melekü´l-mevtdür. Ḳabż idüp ten ġılāfından ṭaşra çeke. Ol maḥalde bir nesneye yaramayup ḫaṭṭab-ı cehennem

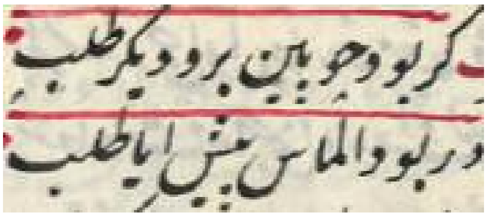
olmadan ġayrı alet olmaz. Yine uġraduġın ol zamān ve ol vaḳt bilür. Ammā ne fā΄idesi vardur.

Beyit:

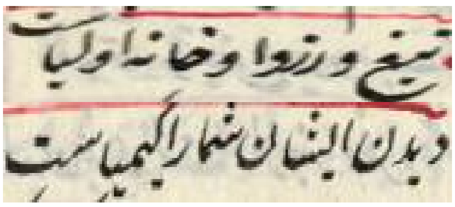
Aġac ḳılıcı cenk içine iletme evvel naẓar eyle. Tā işi tā zār u feryād olmaya. Yaʿni eger cānuñda saña yarar. Maʿna yoġ ise ġılāf-ı ṣūrete maġrūr olup ben daẖī merd-kārım deyüp kendiñi pür-tāb itme. Yaḳīnüñ olduġı aḥvāli fuḳarādan vü ʿuşşāḳdan görüp ẓann-ı fāsidüñ iʿtimād eyleyüp inkār u büḥtān idüp cānuñ çöpini ālet-i nār itme. Evkāt-ı naẓar eyleye. Tā kāruñ ẖarāb u ḥasrete yüz ṭutup firāḳ u zāre düşmeyesin.

Beyit:

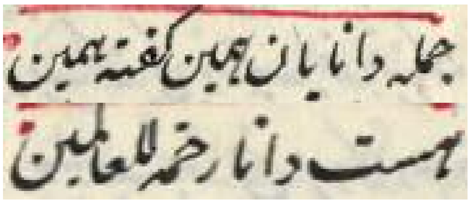
Eger cānuñ ḳılıcı aġacdan ise yüri ġayrısın ṭaleb eyle ve eger elmāsdan ise oña küll-i şādmānlıġla yaʿni eger cānuñ bī-maʿnā ise bir ṣāhib-i maʿnā cānı arayup (38 b) arayup bulup andan maʿnā iḳtibās idüp çöpden olan cānuñı añun terbiyesiyle perveriş idüp ma΄nāya tebdīl idüp emīn ve bī-pervā ol. Ve'l-ḥāsıl hemān neylerseñ eyle ḳıyāmet kār-zārına cān-ı bī- maʿnā ile varma. Tā ki maġbūn u maḥrūm olmayasın. Bunları ele getür. Zīrā ẖāne-i kesb budur.

Beyit:

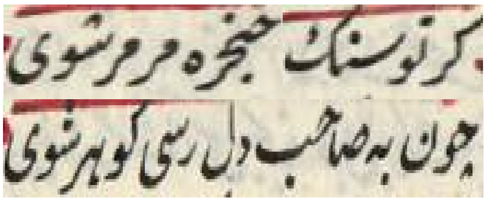
Maʿnā ḳılıcı evliyānuñ cebe ḫānesindedür. Anları görmek size kimyādur. Yaʿni cān ḳılıcınuñ cebe ḫānesi evliyādur. Eger cānuñ ḳılıcına ḥaḳāyıḳ ve maʿānī ve āḫirin neşr eylemek dilerseñ imdi zinhar zinhar evliyā ve ḫāṣlar meclisinden ve ʿārifler muṣāḥibinden bir an ḫālī olma.

Beyit:

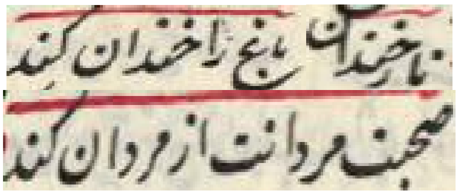
Cümle ʿārifler böyle dimişlerdür ki böyle dānā iki ʿālemüñ raḥmetidür. Yaʿni ʿārif-i billah bāṭınuñ ve zāhirüñ dünyānuñ ve aḫiretüñ raḥmet-i küllīsidür ve iki ʿālemüñ ḫalḳı raḥmeti anlardan ṭaleb iderler. Eger sen daḫī ol ʿārife muḳayyed ü münḳād olup hüccetin ele getürmek taḥḳīḳiyle ki iki ʿālemde raḥmet ü saʿādet ṣāḥibi olup ol ʿārif rāz-ı İlāhīnüñ sāye-i saʿādetinde mesʿūd olup nice bī-baḫt u bī-saʿādetine ve ġufrānına (39 a) Ḥaḳḳa vuṣūlüne bāʿis ü bādī olursın ve vücūduñ anlara raḥmet olup ʿaẕāb u firāḳdan ve hāviye-i ḍalāletden ḫalāṣ itmesine sebeb ü beḳā-yı ebedīlerine vāsıṭa olursun.

Beyit:

Eger sen ṭaşdan ve ḳayadan ve mermerden berk olasın. Çün ṣāḥib-dile irişesin. Gevher olursın. Yaʿni eger göñlüñ ḳaya ve ṭaşdan ve mermerden daḫī yeg ve bī-ẕevḳ veyā bes ola. Her gāh ʿināyet-i İlāhī irüp bir ṣāḥib-dil ʿārif ü kāmile iresin. Anuñ naẓarı vü nefes-i iksīri ol ṭaşdan berk olan göñlüñi yumuşaḳ ve nerm idüp gevher eyler ve pür-nūr olup Ḫudāya yaḳīn eyler.

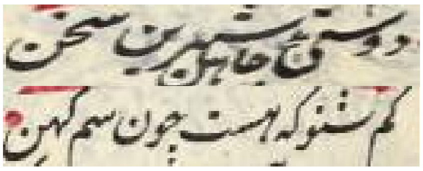
Beyit:

نار خندان باغ را خندان کند
صحبت مردانت از مردان کند

Gülici āteş bağı daḫī gülici ve rūşen eyler. Merdler ṣoḥbeti seni merdlerden eyler. Yaʿni nār-ı ḫandāndan murād güneş ü ay ü kevākibdür ki aṣlı nārdur. Ve bu dünyāda olan āteş anlaruñ es̱eridür. Ve bu yeryüzünde olan nebātāt ü sebzevāt ü şükūfeler ve mīveler anlaruñ gerdişinden ve te´s̱irinden sāl-i vücūda gelüp ġıdā-yı ādem ü ḫūn olur. Ammā faṣl-ı şitāda güneş maḥcūb u gülmesi az olmağın götüri bağlar ü raġlar pür-mātem olup ʿademe yüz ṭutarlar. Ḳaçan ki bahār olup nār-ı āftāb-ı ḫandān u ḥicāb buluṭdan ʿüryān olur. Cümle eşcār (39 b) berīn ü nebātāt-ı zemīn pür-ḫandān olup ṣafḥa-i ʿālem sebze-vātla müzeyyen ü ezhārla ḥürrem olup cümle baġ ü raġ cilve itmekde olur. Kez̠ālik ṣoḥbet-i merdān-ı Ḫudā güneş gibi dā´imā ḫande içredür. Ve ʿālem-i ḫalḳı cehālet-şināsı içinde bī-berg ü bī-nevā vü ʿuryān ḳalmış dıraḫtān mis̱ālindedür. Mādāmki ol merd-i Ḫudānuñ āftāb-ı maʿrifeti anlaruñ üzerine tābā(n)[60] u ḫandān olmaya ẓulmet ü cehāletde vü zemherīr-i ḍalāletde bī-neşv ü nemā vü bī-nūr-ı żiyā ḳalup merciʿ-ı cehīm ü rūḥları müstaḳīm olup ḥayvānāt ḳābilinden olmayısarlardur. Ammā anlara kim bu ʿārif-i lāhūt-ı ḥaḳiḳatüñ şems-i maʿārif-i tābān ü nūr-efşān ola. Şol baġ-ı ḫandān gibi bostān-ı ḳalbleri ezhār-ı ḥaḳāyıḳla pür-zīnet ü mīve-i maʿārifle müzeyyen olup dā´imā devhā-yı maʿānīden keşf ü şuhūd-ı fākihelerin tefekküh itmekde olur. İmdi ey ṭālib sen de eger ḳalbüñ ve cānuñ bostānı ḫandān-ı ebedī olsun dirsün. Maʿārifet-i güneşden żiyā-pezīr ol. Tā ki ḥayāt-ı cāvidāna vāṣıl olup bu ḳāl-ı ḳīl ehli olan muḳallidlerüñ mekr ü ḥīlesinden fāriġ u emīn olup vücūd-ı bī-sāmānuñ menzīl-i dāru´s-selāma teslīm idüp bī-pervā pervāz urup cevelān eylersin.

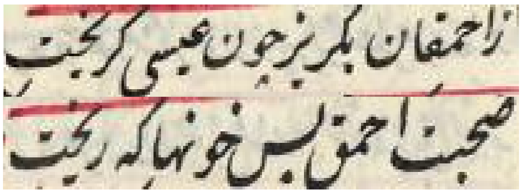
60 Bu kısımda müstensih nun harfini yazmayı unutmuş.

Beyit:

Ṭatlu sözlü cāhilüñ dostlıġın az işit ki ol eski aġı gibidür. Yaʿni her kimse ki (40 a) ʿilm-i ehl´ullahdan ve aḥvāl-i merd-i̱ H̱udādan bī-naṣīb ü bī-ẖaber ola.Eger tekellümde vü ḳālinde ṭatluluḳ daẖī olursa sen andan ıraġ ol ve anuñ dostluġı eski yıllanmış zehr gibi senüñ ḳalbüñe ve rūḥuña te´s̱īr idüp rāh-ı revān olmadan dūr düşürüp bī-ḳuvvet ü bī-revnāḳ ider ve idrāk-i fehm-i ʿilm-i ledünnīyeden ve sırr-ı vaḥdetden bī-naṣīb ü bī-behre eyler.

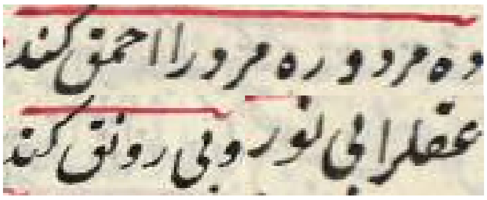
Beyit:

Aḥmaḳlardan ḳac. Çünki Hażret-i Īsā ʿaleyhi’s-selām ḳaçduġı gibi aḥmaḳuñ ṣoḥbeti çoḳ ḳanlar dökdi. Yaʿni ol ḥikāyetüñ mażmūnıdur ki bir gün Ḥażret-i Īsā ʿaleyhi’s-selām ḳavminden bir kimse görür ki bir gün Hażret-i Īsā ʿaleyhi’s-selām bir ṣaḥrāda seyredüp ḳaçar. Ol kimesne daẖī irişüp eydür ki: Yā nebīyallah kimden ḳaçarsın ve bu segirtme sebeb nedir? Ḥażret-i Īsā ʿaleyhi’s-selām cevāb virüp buyurdılar ki : Nāgāh bir aḥmaḳa dūş olup bir miḳdār mükāleme itdim gördüm ki bir kimse ki insāniyyete ḳābil degil. Nefsini baña te´s̱īr itmesün diyü ḳaçarın dönüp ol kimse eytti ki : Yā nebīya’llāh sen ol degil misin ki ölü meyyītleri diri ḳılduñ ve gözsüzleri ve ṣaġırları ve cümle marīżleri eyü itdüñ. Ḥażret-i Īsā ʿaleyhi’s-selām buyurdılar ki: Ol Tengri ḥaḳḳı ki beni (40 b) ve seni ve cümle mevcūdātı ketm-i ʿademden ṣaḥrā-yı vücūda getürdi. Ve cemīʿ emrāż-ı ṣūriyye vü maʿnevīyye çāre buldum ve illā aḥmaḳa hergiz ḳaçmadan ve ıraḳ olmadan ġayrı çāre bulmadım ve mümkün daẖī

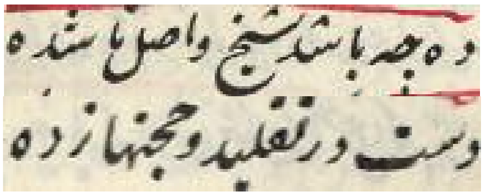
degildür. İmdi maʿlūm oldı ki aḥmaḳ şol ṭāʾifedür ki Ḥaḳḳ sözi işidüp ḳabūl itmeye ve muḳtežā-yı ṭabiʿatdan rücūʿ itmeye ve maʿḳūle ve kendüye fāʾideli naṣīḥate uymaya ve ʿinād u muḫālefet üzere ola ve bi'ṭ-ṭabiʿ erenlere ve Ḥaḳḳa münkir ola ve hergiz naẓar-ı mürşidden ve raḥmet-i Ḥaḳḳdan behre olmaya.

Beyit:

ده مرو ده مرد را احمق کند
عقل را بی نور و بی رونق کند

Köye varma köy adamı aḥmaḳ eyler ve ʿaḳlı nūrsuz vü revnaḳsız eyler. Yaʿni meşhūr meseldür ki bir kimse bir gün köyde olsa ʿaḳldan taḥḳīḳ-i noḳṣān ẓuhūr ider. Bir hafta ṭursa ʿaḳlınuñ rubʿı nāḳış olur. Ve bir ay dursa ʿaḳlından nesne ḳalmaz. Ve ḥükemā daḫī tembīh itmişlerdür ki ulu şehirlere vü sevād-ı aʿẓāmlarda ve mıṣr u cāmiʿ olan yerlerde sākin oluñ kim günden güne ʿaḳlıñuz fehmüñüz ziyāde ola. Ve köylerde ve küçük ḳāṣabalarda sākin olmañ kim ʿaḳlıñuz fehmüñüz günden güne noḳṣānı bulmaya ve Ḥażret-i Ḫudāvendigar *ḳuddise sırrahu* köy buyurduḳları insān-ı ñāḳıṣa ve şeyḫ-i nā-vāṣıla işāretdür ki buyurur:

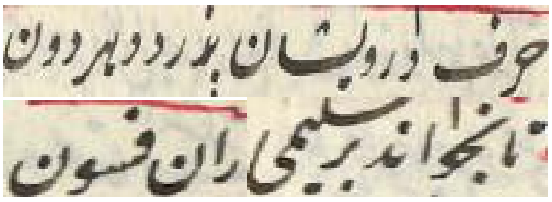
Beyit:

ده چه باشد شیخ واصل ناشده
دست در تقلید و حجت نازده

Köy ne ola ne vāṣıl (41 a)olmamış ola. Ve şeyḫliḳ daʿvāsın idüp mekr ü tezvīr dükkānın açmış ola. Evliyā nuṭḳdan uġurlayup ḥubb-u riyāset ile dimāġı pür olup ḫalḳa kendin gösterüp cūş u ḫurūş ola. Ancılayın şeyḫ-i nā-vāṣıl ü fażl-ı Ḥaḳḳdan bī-ḥāṣıl olan kimesneleri Ḥażret-i Ḫudāvendigar köye teşbīh ider. Anlaruñ mekr ü ḥīle vü dürūġundan vü telbīs ü bī-fürūʿndan ḥaẕer eyleñ kim sözi ḫaṣṣ-ı Ḫudādan cüdā vü

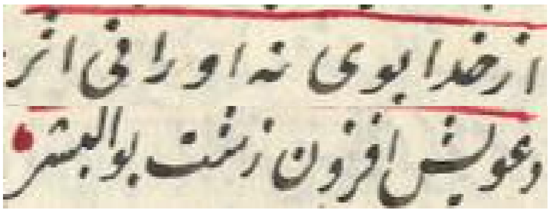
mehcūr u dūr düşürüp kendüleri gibi maḥrūm u maṭrūd eyler dimekdür. [61]
اعاذنا الله وایاکم

Beyit:

حرف درویشان بدزدد مرد دون
تا بخواند بر سلیمی زان فسون

Dervişlerüñ ḥarfini alçaḳ ādemler aġurlar tā bir ġāfilüñ üzerine füsūndan okuya. Ya´ni dervīşlerüñ hālinden bī-ẖaber olan ehl-i daʿvā şeyẖler bunlaruñ ḳālin ü naẓm u nesrin[62] uġurlayup sāde dil ü ṣāfī derūn olan ṭāliblere andan oḳuyup ve taḳrīr idüp sizi daẖī bu yolda ehl-i ḥāl ideyin. Tā ki kendüye mürīd ü bende idüp anı şeş cihetden bend eyler.

Beyit:

از خدا بوی نه او را نی اثر
دعویش افزون ز شیث و بوالبشر

Ḫudādan anda ne ḳoḳu var ne eser var. Līk daʿvāsı Şit peyġamberden ve Ādem peyġamberden ʿaleyhümā' s-selām ziyādedür. Yaʿni eger Ḫudādan andan eser ü ḳoḳu (41 b) olaydı Ḥaḳḳdan ḥicāb idüp bāṭıl daʿvā idüp bilmedügi yire ẖalḳı daʿvet itmezdi. Kimseye şeyẖliḳ u pīşvālıḳ gösterüp daʿvet itmezdi. Dā´imā nefsi ḍalālete düşüp noḳsānın kemāle irüşdürmek saʿyında mecd olurdı. Līk Ḥaḳḳdan anda eser olmaġın daʿvāya cür´et idüp enbiyādan vü evliyādan daẖī ziyāde geçünüp belki anlara ulu ʿitiḳād idüp anlar olmışlardur. Bunda olana fā´ideleri yoḳdur. Anlaruñ feyżinden maḥrūm olup

[61] Allah size ve bize yardım etsin.(Temenni cümlesi)

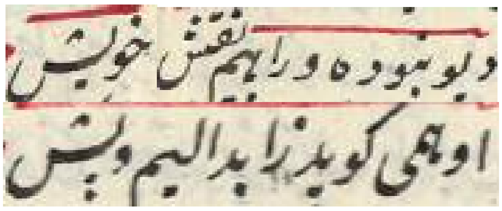
[62] Müstensih bu kelimede "sin" harfini kullanması gerekirken yanlış bir biçimde ṣ harfini kullanmıştır.

[63]

zümresinden olup ʿaẕāb-ı aẕīme ve ʿiḳāb-ı şedīde maẓhar olmışlardan olur.
Beyit:

Deyu aña kendi naḳşın daḫī gösterdi. Ol dergeh-i be-delāldenüm ve daḫī ziyādeyüm. Yaʿni ʿālem-i ḥaḳīḳatde ve ʿālem-i zāhirde bir berzaḫ vardur deyu ve berrī vü cenk maḳāmıdur. Ve ʿālem-i ḥaḳīḳatuñ serḥaddidür. Andan ileri ki ḥaḳīḳatdür. Anlara yol yoḳdur. Ve ḳaṣd itse melā´ike-i ʿilliyyīn şehāb-ı s̱āḳıbla yaḳup vücūdların ʿadem eylerler. Baʿżı şeyṭānlar küfr esrārıyla ol ʿāleme daḫīl olup dīvleriyle āşinā olup mekr-i istidrāc öğrenüp ḫalḳuñ esrārına müteʿalliḳ muġayyebātdan ḫaber virürler. ʿAvām-ı (42 a) nāsuñ şomları aldanup velī ṣanup iʿtiḳad iderler. Denīlerinden yād olup dīvānelere ḫayālin ve naḳşın gösterüp ʿālem-i ḫayāle dāḫil idüp yanlarında ḥāżır olan ʿavāmuñ göñüllerinde olan ḫayāli deyu gösterüp anlarda bu ḫalḳa söylenüp ḫalḳı vehme düşürüp bu şekille kā´ināta bir kac gün taṣarruf u ṣūret-i hīle vü istidrāc eylerler. Anlar ki mü´min-i kāmildür. Anları bāṭıl idügin bilüp ve mekr ü istidrācın nūr-ı ṣıdḳla añlayup *Ḳale:* [64]

feḥvāsınca nūrıyla nārını söndirüp dīvini ḳahr idüp kömür gibi yüzini siyāh idüp ibṭāl eyler. Ammā anlar ki nūr-ı īmānı żāʿīf ü bī-temeyyüz ola münfaʿil olur. Zīrā

---

[63]Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır. (Bakara, 7)
[64] Hak geldi,bātıl zāil oldu. (İsrâ, 81)

[65] الحق نور يفرق بين الحق والباطل ʿAḳl-ı kāmile maẓhar düşmeyüp ḫāṭırın ṭayandırur. Dīv-i nefsi aña baʿżı elvān gösterüp inandurur. Öyle olsa şeyḫlik daʿvāsın idüp Ḥaḳḳdan ve ehl-i Ḫaḳḳdan bī- ḫaber ü münkir ü merdūd u nāḳışlar henüz ʿālem-i ḫayāle dāḫil olup dīv daḫī aña kendü naḳşın göstermemişlerdür. İmdi ḳande ḳaldı ki Ḥaḳḳa ve yāḫūd ehluʹllāha vāṣıl olduğı maḳāma ireler.

Beyit:

خرده گیرد در سخن بر بایزید
ننگ دارد از درون او یزید

Sözde Bāyezid üzerine ḫurde ṭutar. Ammā derūnundan yezīd-pelīd ʿār ṭutar. Yaʿni ol şeyḫ-i nāḳış egerçi ḳāl u ḳīlde Bāyezid ʿaṣruñ eksiğin ṭutup (42 b) kendi andan terciḥ itmek ister ve maḳām-ı ḥālde cüneyd-vār şuhūd telḳīn eylemek ister. Ammā ḳalbine vü derūnuna naẓar eyleseñ ḥubb-ı riyāsetle vü ṭaleb-i dünyā vü ẕevḳ-i şehvetle ṭolmışdur ki Yezīd daḫī yezīdlikle anuñ pür-heves-i derūnundan ḫaclet ü ʿār idüp kendi küfr ü ḍalāletine ilenür.

Beyit:

چون بسی ابلیس آدم روی هست
پس بهر دستی نشاید داد دست

Çünki nice ādem yüzlü iblīs vardur. Pes imdi her biri el ile virmek olmaz. Yaʿni anlar ki şeyḫlik ve pīrlik daʿvāsın eyleyüp ẓāhir-i şerʿa muḳallid u ḥaḳīḳat-i şerʿden muʿarıż u ġāfil u bī- ẕevḳ olup nice sāde dil u pāk külli ʿālī-meşreb u bülend-himmet velāyete yaḳīn cānları evliyā-ı kümmelīne mürīd u ḳaṭre-i vücūdların deryā-yı nā-

---

[65] Hak bir nûrdur. Gerçek ile yanlışın arasını ayırır.

mütenāhīye ve ẕerre-i mevcūdların āftāb-ı sūret-i maʿnāya irciʿi hükmiyle vāṣıl itmek saʿyında olan cevher-i mürīdlerin rūz-ı şeb yolların urmaġa ve menzil-i maḳṣūddan ayırmaġa cehd idüp vesvāslıḳ u ḫannāslıḳ iderler. Ve ervāḥ-ı evliyā ḫannāslıḳ iderler. Ve ervāḥ-ı evliyā ṣūret ʿāleminden ḳalḳup ʿālem-i lāhūta pervāz itdükden soñra bu ʿālem-i ṣūretde olan mürīd u sālik feyż-resān olmaz deyüp kendi cehl ü ʿümmīleriyle sū´-i ẓann idüp ṭālibleri rāh-ı Ḥaḳḳdan vü ḥaḳīḳat-ı nūr-ı Muṣṭafādan dūr u mehcūr itmege saʿy-ı belīġ iderler. İmdi olmaya ki sālik anlaruñ bāngin işidüp ṣavt-i ḥarflerine aldanup bī-şuhūd u bī-delīl mevʿiẓaların gūş (43 a) idüp ervāḥ-ı kümmelīni ġā´ib ṭutmaya ve ḥaḳīḳat bile ehl-i ṣūretüñ ve ehl-i taḳlīdüñ ʿaḳlı gerekse velī kāmilüñ eṭvār-ı mezāyā vü āsmān-ı ḥebāyāsınuñ ufḳ-ı derūnda pervāz itmede bī-bāl u perr ü bī-cān u serdür. Ve ol sulṭān-ı ḥakāniyenüñ rumūz-ı dil-firībin ve işāret-i pervāzın u aḥvāl-i pür-sūzın fehm ü idrāk itmedin nā-ẕevḳ u bī-naṣībdür. Zīrā ki ol velī kāmil-i tevḥīd-i ẕāt olmışdur. Ve ẕāt-ı Ḥaḳḳ ile ḳā´im u dā´im olup ol ʿālemüñ ve bu ʿālemüñ mevcūdātına muḥīṭ u ḳābıż u mutaṣarrıfdur. Bir an ne ol eşyādan ve ne eşyā andan münfekkdür. Zīrā kāmil u ekmel dimek kemāl-i ẕāt-ı Ḥaḳḳa vāṣıl olup ẕāt u ṣıfatın ve esmā´-ı efʿālin bi'l-külliye ẕātullahda maḥv olur. Ve kim idüp niteki ʿālem-i ezelde Ḫaḳḳdan ġayrı vücūd yoġ idi. Keẕālik ʿadem-i ṣayraf olup ʿāriyyet-i vücūddan nām u nişān u resm ḳalmayup Ḥayy u Bāḳī ẕāt-ı Ḫudā ḳalur vesselām.

فسبحان الذي بيده ملكوت كل شي وتبارك الذي بيده
[66] الملك والسموات مطويات بيمينه

Kendi mülkünde mutaṣarrıf –ı esmā-i ḥüsnāsı *yuḫallifuhum*[67] mürīd hem murād-ı ẓāhirde anuñ ve bāṭında ol ʿālem-i ervāḥda mürīdüñ rūḥunı terbiye vü taʿlīm eyler. Hem ʿālem-i ecsāmda terkīb-i ʿunṣurı nefes-be-nefes taḫmīr u tekvīn idüp vücūd-ı

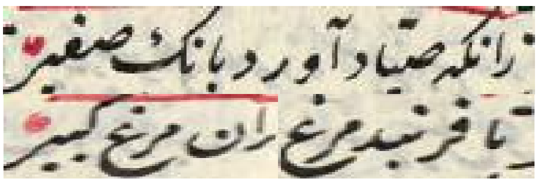
---

[66] Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. (Mülk, 1); Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır.(Zümer, 67)

[67] Onların peşinden geldi.

ʿāriyyeti (43 b)vü ḥicāb-ı beşeriyyeti tedrīcle refʿ idüp vücūd-ı ḥaḳīḳiyyesin s̱ābit eyler. Envār-ı müşāhedāt ile ve esrār-ı tecellīyāt ile cemīʿ-i māsivāsın maḥv idüp ṭabiʿat-ı ḫār u ḫāşākin yaḳup zer-i ṣāfī gibi ḥaḳīḳat-ı vücūdın ʿayāra getürüp vücūd ne ṭarḥ eyler ve baḥr-i ehadiyyete vāṣıl u muttaṣıl eyler. Öyle olsa bu ʿāriyyet ü ẓulmet ü kes̱āfet-i māsivāsın ḥicāblar ile maḥcūb olan ḳavm bu rūḥānī ve bī-girih olan vücūd-ı pākuñ aḥvālin nice idrāk idebilür. Pes maʿlūm oldı ki evliyā-ı kirāma irādet getüren cānlar gerekdür ki ṣūret-i pīre dünyāda daḫī vāṣıl olmazsa ol cihān-ı bāḳīdeki bu cihān anuñ ẓıllīdür. Ḳā´im u bāḳī vü mutaṣarrıf bile ve bu cihānda mürīdine vü muḥibbine bā ser hem pīrinüñ istiʿdadı miḳdārınca feyż-i rūḥānī ʿilm-i Rabbānī nis̱ār idüp ʿālem-i bāṭından dem-be-dem bunlaruñ eczā-yı ʿunṣuriyyelerin vü terkīb-i rūḥānīlerin kuduret-i ṭabāyiʿden pāk u mücellā vü muṣaffā itmekde bilüp yaḳīnin ziyāde muḥkem ide. Ve mādām ki sālik cān u dil ile pīr-i māʿnāya ve mürşid-i rūḥānīye teveccüh-i tām eyleye. Pīr daḫī ol ʿālemden mededler ü ʿināyetler ve nev-be-nev tecellīler vü tesellīler ve cām cām şarāb-ı lā-yezālīler tenāvül idüp şol māder ṭıflın perverīş ider gibi ʿālem-i maʿnāda pīr perverişde olur. Zihī devlet ol mürīd-i ṣādıḳa kim pīrinüñ maʿnāsına dāḫil olup ḥużūr-ı ḥażretinden bir an ġāfil olmaya. Pes (44 a) netīce-i kelām bu oldı ki ṭālib evliyā-ı mükemmelīnden ġayrıya teslīm olup irādet getürmeye. Zīrā bu yolda ādem yüzlü iblīs bī-nihāyedür. İmdi anlaruñ ṣafīrine aldanup kendü evliyā-ı ʿiẓāmuñ dergāhından dūr u mehcūr düşürmeye. Zīrā ki son nedāmet ıṣṣı vü fā´ide itmez. Ṣaḳınmaḳlıḳ gerek.

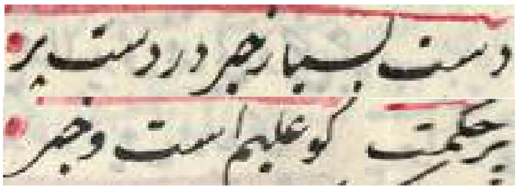
Beyit:

زانکه صیاد آورد بانک صفیر
تا فریبد مرغ را آن مرغ گیر

Anuñçün ki avcı ışıḳlıḳ āvāzın getürür. Tā ki ol ḳuş ṭutucı ḳuşları ḳuşları avlaya. Yaʿni ol şeyḫ-i müddeʿī ki evliyā kelāmından baʿżı kelīmāt u taṣavvūfdan baʿżı ıṣṭılāhāt ḫāṭırında ṭutup ṣayyād-vār ṣafīr idüp ṭālibüñ murġ-ı dilini şikār ider. Tā ki ol

sāde-dil derd-mendleri yoldan çıḳarup kendüye musaḫḫir ide. Anı cins-i evliyādan ẓann u ḳıyās idüp cān u dilden mürīd olup ḫıdmetinde ʿömrlerin żāyiʿ idüp ne dünyādan ʿirfān ne āḫiretden nişān bilüp cehl-i ẓulmetden ser-gerdān ḳalup bunda anda körlükden necat bulmaz.

Beyit:

دست بسپار جز در دست پیر
پیر حکمت کو علیم است و خبیر

Elüñi pīrden ġayrıya ışmarlama. Ancılayın pīr ki ḥakīm u ḫaberdār ola. Yaʿni eger mürīd olursañ bir pīre mürīd ol ki cemīʿ-i maḳāmat-ı İlāhiyyeyi ve ḥazerāt-ı ġaybiyyeyi ve merātıb-ı lāhūtiyyeyi ve nāsūtiyyeyi ferdan ferdan müşāhede itmiş ola ve añlamış ve mülk idinmiş ola ve ʿilm-i ledünnīye ʿālem u ḥikmet-i vücūdīyeye ḥākim ve mürīdiniñ (44 b) tekvīnine vü taḫmīrine ḳādir olup sāliki meslek ola. Ve mezḳūr olan merātibi ḳatʿ idüp maṭlab-ı bizzāt olan maḳāma īṣāl itdüre. Ve cümle ḫavf u ricādan geçürüp ʿālem-i ḳudse vü maḳām-ı insi göre.

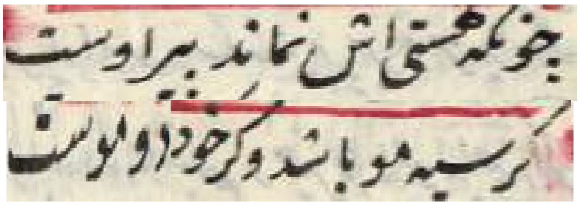
Der-taʿrīf-i ẕāt-ı bāl u per[68]

Şeyḫ kim ola pīr yaʿni ḳılları aġarmış maʿnāsı bu ḳıluñ bil ey ümīd-i ser.Yaʿni ṣūretā şeyḫ-i pīre dirler. Ḳıldan murād ve aġarmışdan murād nedir bil. Ol siyāh ḳıl anuñ varlıġıdur. Tā varlıġından bir tel ḳıl ḳalmaya. Yaʿni siyāh ḳıldan murād sālikün kendi varlıġıdur ki Ḥaḳḳuñ varlıġından ġayrı kendiye bir ʿārīyeti varlıḳ ẓann eylemiş idi ve cemīʿ aḥvāli vü efʿāli ġafletden vü bī-ḫaberliğinden ol varlıḳdan ḳıyās eylerdi. Ol sebebden ol varlıḳ aña siyāh ḳıl misālinde olmış idi.Vaḳtā ki mürşīd mertebesine muḳārin olup baṣīreti dīdesin açdı. Ḥicāb-ı ẓulmātīsinüñ siyāh ḳıldan mebālid refʿ itdi. Ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya bīnā olup ol vücūdı olmayan varlıġı fenā idi. Fenāyı daḫī ḥicāb bilüp añı daḫī fenā itdi. Beḳā-yı lem-yezel irişüp pīrliğe vü mürşīdliğe lāyıḳ oldı.

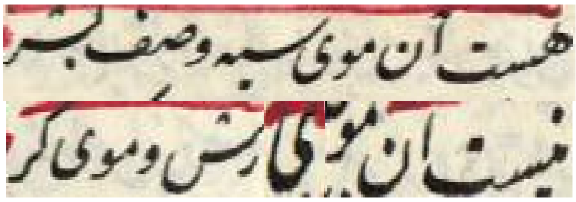
68 Diğer cezirelerde bu başlık “Der-taʿrīf-i ẕāt-ı pāk u pir” şeklindedir.

Beyit:

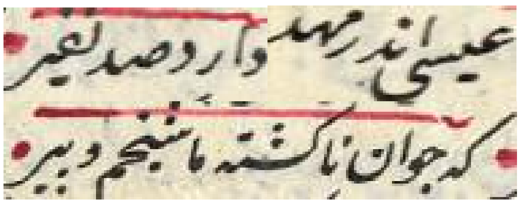
Çünki varlığı ḳalmaya. Pīr oldur gerek siyāh mū olsun gerek ḳır olsun. Yaʿni çün kendi varlığından bir sālikde aṣla varlıḳ es̱eri ḳalmaya. Kendi evṣāfı evṣāf-ı Ḥaḳḳda maḥv (45 a) olup bi'l-külliye maẓhar-ı Ḥaḳḳ ve ālet-i Ḥaḳḳ olmuş ola. Gerekse ol ḳara ṣaḳallı gerekse ḳır ṣaḳallı olsun. Cümle varlığı Ḥaḳḳındur ve ḥaḳīḳatde pīr oldur.

Beyit:

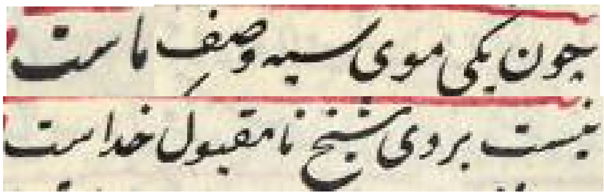
Ol siyāh ḳıl ki vardur. Beşeriyyet vaṣfıdur. Yoḫsa ol ḳıl ṣaḳal ḳılı ve baş ḳılı degildür. Yaʿni siyāh ḳıldan ve aḳ ḳıldan murād vaṣf-ı beşeriyyetdür ve aḥkām-ı tabiʿatdur. Yoḫsa baş ve ṣaḳal ḳılı degildür. Ḳıl aḳlığı ancaḳ bir mis̱āldür.

Beyit:

Yüz nāʿre ṭutar ki kemiyyet olmadan biz şeyḫiz ve pīriz. Yaʿni ʿĪsā ʿaleyhisselām üc günlük maʿsūm iken ve beşikde yaturken yüz nāʿra vü feryād idüp dir idi ki: Ben Ḥaḳḳuñ ʿabdiyüm. Baña gökden kitāb indi ve beni ḫāṣṣ nebī itdi. Ve nice bunuñ gibi daḫī ḫaberler virdi. Pes Ḥażret-i Ḥaḳḳ ʿ ināyet idüp ʿ ilm-i ḫāṣṣına ve ʿ irfān-ı ḫāṣṣ encāmına maẓhar itdügi kimesne gerek pīr gerek civān olsun. Anuñ nuṭḳı vü fiʿli vü ḥāli cümlesi Ḥaḳḳdur. Hemān ẓāhirine aldanup ḳalma.

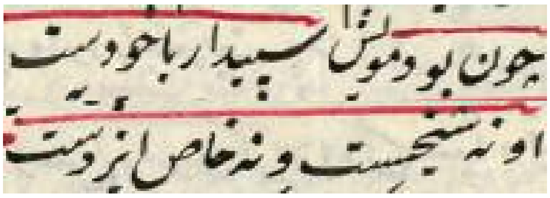
Beyit:

چون یکی موی سیه وصف ماست
نیست بر وی شیخ و مقبول خداست

Çünki bir ḳıl ki bizüm vaṣfımızdur. Anda olmayan şeyẖdür vü maḳbūl-i Ḫudādur. Yaʿni ol bizüm varlığımuz ve kendiliğimüz ve beşeriyyetimüz vaṣfınuñ mūy-ı siyāhı ki (45 b) dīde-i bāṭınımıza ḥā΄il olup bizi Ḫudādan ve şuhūdsuz eḥadiyyetden dūr eyler. Eger ol meyl bizim dīde-i bāṭınımıza olmaya. Fi'l-ḥaḳīḳa hem pīrüz ve hem maḳbūl-i Ḫudāyuz. *Vallāhu'l-Hādī*[69]

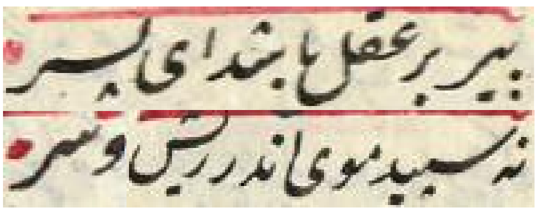
Beyit:

چون بود موش سپید ار با خودست
او نه شیخست و نه خاص ایزدست

Çün ṣaḳal u ḳıl aḳ olup henüz kendüliğiyle ola ne şeyẖdür ne maḳbūl-i Ḫudādur. Yaʿni eger beşeriyyet ki vaṣfı delīldür. Vücūd-ı ʿāriyyeti gibi māsivā ola. Vücūd-ı Ḥaḳḳda ve ẕāt-ı Ḫudāda maḥv u mużmaḥil olmaya ve dīde-i zāhiri ve bāṭını her bir şeyde Ḥaḳḳ-bīn olmaya. Anuñ ḳılı vü ṣaḳalı aġarup pīr-i fānīde olursa şeyẖ degildür.

Beyit:

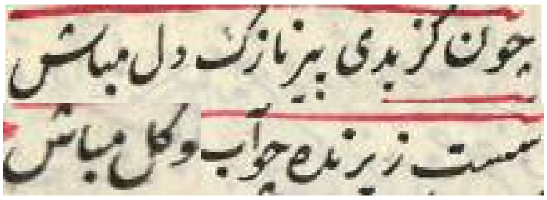
پیر پیر عقل باشد ای پسر
نه سپید موی اندر ریش و سر

Pīr hemān ʿaḳl pīridür. Ey oġul başda vü ṣaḳalda ḳıl aḳlıġı degildür. Yaʿni pīr oldur ki evṣāf-ı zemīmesin aẖlāḳ-ı ḥamīdeye tebdīl idüp ʿaḳl-ı külle ve nūr-ı Muṣṭafāya vāṣıl ola. ʿĀlem-i eşbāḥda ve āsmān-ı ervāḥda cevelān ü ṭayarān ide. Yoẖsa zāhirā ṣaḳalı vü ḳılı aḳ olup henüz cehālet ẓulmetiyle ḳalbi siyāh ve derūnu tebāh olan

69

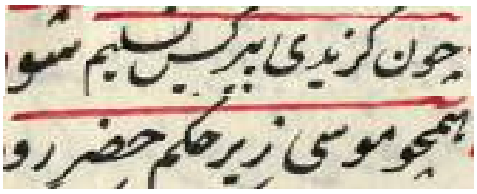
kimesneler taḳlīd ile şeyḫliḳ daʿvāsın daḫī iderlerse bīnā vü ṣāḥib-dil ḳatında şeyḫliḳleri ber-tere münḳarīne degmez.

Beyit:

چون گزیدی پیر نازک دل مباش
سست ریزنده چو آب و گل مباش

Çünki pīri ....?....... nāzik göñüllü olmaya.(46 a) Süst olup ṣu gibi ve ṭopraḳ gibi dökülici olma. Yaʿni sen ki tālib-i rāh-ı ḥaḳīḳat ü mülāzım-ı sırr-ı eḥadiyyetsin. Her gāh ki bir ḳaṭre-i vücūdunı deryā-yı vaḥdete vü ẕerre-i cūdını şems-i ḥaḳīḳate vāṣıl itmiş bir kāmil āzādeye dūş olasın. Ve anuñ her aḥvālinde vü aḳvālinde vü efʿālinde şuyūnāt-ı ẕāt u tenevvüʿāt- ṣıfāt müşāhede idüp anı kendüñe mürşid ki ṭutasın. Zinhār anuñ aḥvālin kendi ḥāliñe ḳıyās idüp aña nāzik dilek ve ḫiẕmetinde süstlük itme. Ve maḥall-i irşādında ṣu gibi ṣaçılup ve ṭopraḳ gibi dökülici olma. Dā´im cemʿiyyet-i ḫātır u murāḳabe üzre ol. Tā ki nefḫa-yı ḳudsiyyesi żamīriñe seyerān[70] idüp seni ḥaḳīḳatüñden ḫaber-dār ide.

Beyit:

چون گزیدی پیر هین تسلیم شو
همچو موسی زیر حکم خضر رو

Çün pīr ṭutunduñ. Aña teslīm ol. Ḥażret-i Mūsā gibi Ḫıżıruñ ḥükmünde ol. Yaʿni Ḥażret-i Mūsā mecmaʿü'l-Baḥreynde Ḥażret-i Ḫıżır ʿaleyhisselām buluşduḳda didi ki: Yā Nebīyu´llāh ben saña tābīʿ olayın ve ḫiẕmetüñde ḳā´im olayın. Ola ki Ḥaḳḳdan taʿlīm oluduġuñ irşāddan baña daḫī taʿlīm idesin. Ḫıżır ʿaleyhisselām didi ki: Yā Mūsā sen baña yoldaş olamazsın ve ʿilmime tāḳat getürüp ṣabr idemezsin. Zīrā iḥāṭa idemedigüñ ḫabere nice ṣabr idebilürsün. Elbette ṣorsañ gerekdür. Ve

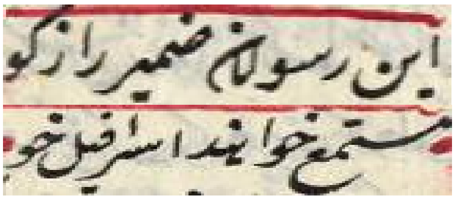
[70] Kelime müstensih tarafından yanlış yazılmış.

ʿilmullāhuñ muḳteżāsı budur ki su´ālden münezzehdür. [71]

لا يسئل عما يفعل

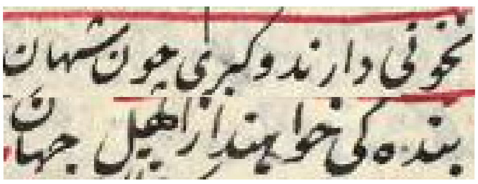
dür. Öyle olsa sen baña yoldaş ü mürīd olumazsın. Mūsā (46 b) ʿaleyhisselām didi ki: İnşallāh beni bu emrde ṣabr u taḥammül idici bulursun deyüp yoldāş oldılar. Tā ki ayrılınca nice vāḳʿaları geçdi. Nite ki Ḳur´an-ı ʿAẓīmde Ḥażret-i Ḥaḳḳ ḥabībine ḫaber virmişdür. İmdi sen ki ṭālibsen Mūsā gibi ʿilm-i ledün taʿlīm iden Ḫızr vaḳta ki teslīm olup çūn u çirā dime ki Mūsā gibi niçe keşfe irişesin ve maḳsūduñı ḥāṣıl idesin.

Beyit:

این رسولان ضمیر رازگو
مستمع خواهند اسرافیل خو

Bu gizlü rāz söyleyici elçiler diñleyici isterler. İsrāfil ḫuylu yaʿni İsrāfil ki muḳarreb melā´ikenüñ biridür ve ṣūrun aġzına Ḥaḳḳuñ emrine muntaẓırdur ki emrolduġı saʿat hemān ṣūrun çalup ḳıyāmet zāhir ola. Pes bu esrār-ı ġaybiyye-i İlāhiyyeye maḥrem olan serverler ve ḫalḳuñ żamāyirin bilici resūl-ı Ḫudā bilir. Bir diñleyici isterler ki İsrāfil-veş dā´imā vaḳtine ḥāżır ve emr-i sırra nāẓır ola ve cemīʿ mevcūdātı himmeti ḳanadınuñ altına alup nice mürdeleri nefḫa-i esrār-ı rūḥu'l-ḳudsle iḥyā idüp ʿömr-i cāvidānı baḫş itmeye lāyıḳ bir İsrāfil-meşreb cān ola. Tā ki ol sırr-ı ledünnī ṣāḥibleri olan serverleri cān u dilden müstemiʿ olup rumūz-ı ʿilm-i ledünnī fehmine ḳādir u sezā-vār ola.

Beyit:

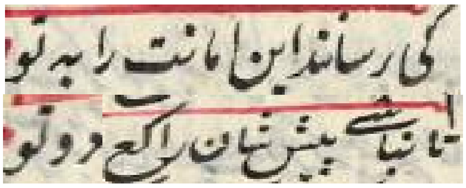

نخوتی دارند وکبری چون شهان
بنده‌ئی خواهند از اهل جهان

---

[71] Allah yaptığından sorumlu tutulamaz.(Enbiya, 23)

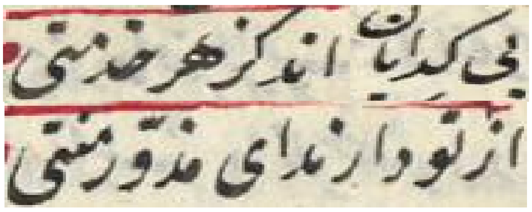
Ḥaḳīḳat serverlerini ululuḳ ve tekebbürlüḳ ṭutarlar. Şāhlar gibi ḳulluḳ isterler. Cihān ḫalḳından yaʿni ehl-i ehlu'llāh Ḥaḳḳuñ kibriyāsına maẓharlardur ve şuhūdātına (47 a) müstaġraḳ olmışlardur bu cihāndan ve ḫalḳdan münezzehlerdür ve müstaġnīlerdür. Lā-cerem cihān şāhlarından ululuḳları ziyādedür. İmdi cihān ḫalḳından vü ṭāliblerden kemāliyle iʿtiḳād ü iḫlāṣ u ṣıdḳ u beẕl-i māl u ser u cān görmeyince kendülere maḥrem idüp esrāra muṭṭaliʿ itmezler.

Beyit:

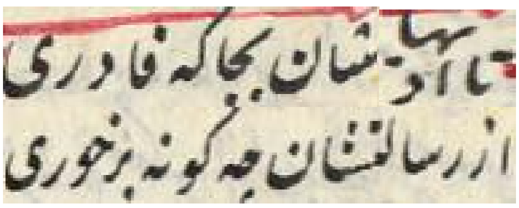
Kaçan ki saña bu emāneti irişdürürler. Tā anlaruñ öñünde iki ḳat olup rükūʿ itmeyesin. Yaʿni mādām ki ḫiẕmet kemerin beliñe muḥkem bend idüp emīrlerine fermān-ber olup belki iki ḳat saña ol emāneti ḥaḳīḳati nice teslīm idüp seni nice kām-rān iderler.

Beyit:

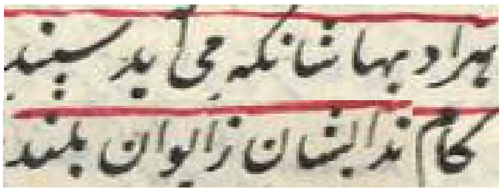
Anlar ki o güllerdür ki her bir ḫiẕmetinden ötüri ey müzevvir senden minnet dutarlar. Yaʿni anlar ġayrılar gibi muḥtāc-ı ġayr-ı Ḥaḳḳ degildür ki senüñ minnetüñ taḥtında olup ḫiẕmetinden ve ḳulluġuñdan ḫūr-ı ḥacl u münfaʿil u şermende vü bār-keş olalar.

Beyit:

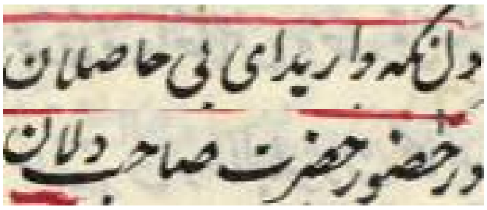
Tā edeblerini *kemā hüve ḥaḳḳahū*[72] yerine getirmeyesin. Anlaruñ elçiliklerinden nice yemiş yiyebilürsin. Yaʿni kemāl mertebe edeblerimiz yirine getürüp ḫiẕmetlerin ḥāl u miḥnetlerin der u mā fī'l-bāl u muḥabbetler iḥtimāl itmeyince anlaruñ esrār-ı risāletlerinden ne ḥāṣıl idebilürsün.

Beyit:

هر ادبهاشانکه می آید پسند
کامدند ایشان ز ایوان بلند

Her edeb anlara ḳaçan begenilmiş gelür ki (47 b) anlar bālā vü yüce eyvāndan geçmişlerdür. Yaʿni degme bir tālibüñ edebi anlara maḳbūl gelmez. Zīrā anlar ʿarşdan yücedürler ve ʿālem-i lāhutdan gelmişlerdür.

Beyit:

دل نگه دارید ای بی حاصلان
در حضور حضرت صاحب دلان

Göñül ṣaḳlan ey ḥāṣıl sizler ṣāḥib-diller ḥażretinüñ ḥużūrunda yaʿni ṣāḥib-diller ki cemīʿ ḫalḳuñ göñüllerine nāẓır u żamāyirlerine vāḳıflardur ki :

هم جواسیس القلوب فجالسوهم بالصدق

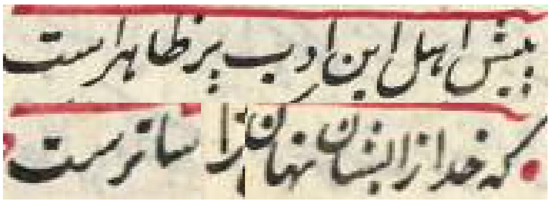
[73] ḳulūbuñ cāsūslarıdur. Ṣıdḳla mecālise ideñ anlar ile dimekdür. Öyle olsa cehd idüp anlaruñ ḥużūrlarında ġıybetlerinde batınıñuz ve zāhirüñüz ḥıfẓ eyleñ. Tā ki anlaruñ gönüllerinde seyr idüp naẓarları vü nefislerinden behre-mend olup murād alasız. Ve anlar ḥużūrda nice ḥāżırlar ise ġaybiyyetde daḫī öyle ḥāżırlardur ki ṣāḥib-dil dimekden murād budur ki āyīne-i ḳalblerini öyle mücellā vü muṣaffā eylemüşlerdür ki levḥ-i bāṭında vü levḥ-i

72

73 Onlar kalplerin casusudur, o halde onların yanında sadakatli oturun.

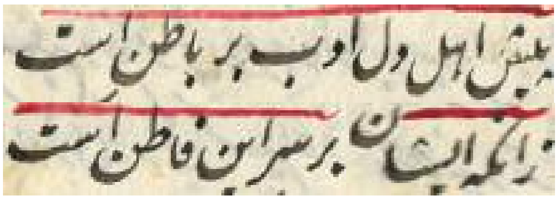
zāhirde ne deñlü nuḳūş-ı ġaybiyye vü ʿayniyye ki ṣūret baġlayanlaruñ āyīnelerinde münʿakis olup cümlesin müşāhede iderler.

Beyit:

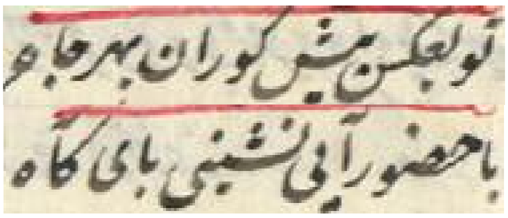
Ehl-i ten öñünde edeb zāhirdedür ki Ḫudā anlardan gizlü ʿaybı örticidür. Yaʿni ehl-i ten ṣanma bir ḫalḳdan bī-ḫaberdür. Ancaḳ ten göziyle gördüklerini bilürler. Nihān olanı bilmezler. Ve ḥażret-i Ḥaḳḳ kemāl-i settārlığından gizlü ḫaṭāların setr eyler. Birbirinüñ gizlü ʿaybına (48 a) vāḳıf olup birbirin şermende vü rencīde itmeyeler. Ammā ṣāḥib-dil cümlesinüñ ẓāhiri ve bāṭını ve ʿaybı vü hüneri rūşen u muʿayyendür.

Beyit:

Ammā ehl-i dil öñünde edeb bāṭınladur. Andan ki anlar cemīʿ sırları bilmeye zīreklerdür. Yaʿni ehl-i dilüñ edebi bāṭınladur. Hem ẓāhirledür. Zīrā anlar cemīʿ esrār-ı bāṭınıyyeyi bilicilerdür ve ʿayān göricilerdür.

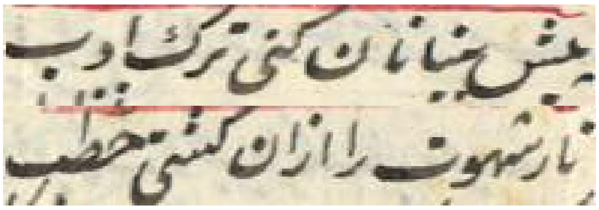
Beyit:

Sen ʿaks eylersin. Körler öñünde manṣıbdan ötüri ve ḥāżırlıġla gelüp ayaḳ altında oturursun. Yaʿni ehl-i manṣıb vü dünyā begleri öñünde edeble vü ḥāżırlıḳ ile olup

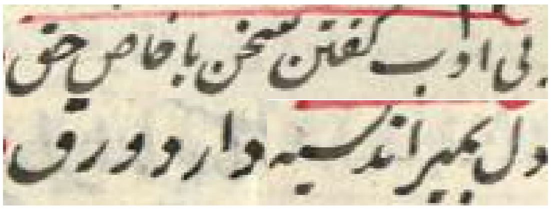
anlara riʿāyetle ṣaff-i niʿālde vü pāy-ı gāhda oturursun. Beni esirgeyüp manṣıb virsünler deyu.

Beyit:

پیش بینایان کنی ترک ادب
نار شهوت را ازان گشتی حطب

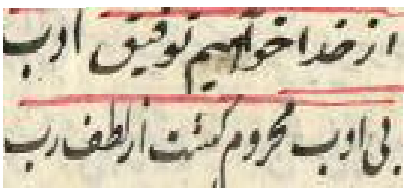
Ammā gözlüler ve ṣāḥib-naẓarlar öñünde terk-i edeb idersin. Anuñçün şehvet āteşine odun olduñ. Yaʿni ḥaḳīḳat-bīn olan ṣāḥib-dil serverler naẓarında terk-i edeb idüp her ẖuṣūṣda ihānet ḳaṣdın eylersin. Edeblerin yerine getürüp terbīyeleriyle mürebbī olmaduġun içün şehevāt-ı ceḥīm düşüp ẖaṭṭab-ı cehennem ü kibriyyet-i saʿīr olursun.

Beyit:

بی ادب گفتن سخن با خاص حق
دل بمیراند سیه دارد ورق

(48 b) Edebsizlikle söz söylemek Ḥaḳḳ ẖāṣına göñül öldürür ve cān ṣāḥīfesin siyāh eyler. Yaʿni H̱udā ẖāṣlarunuñ meclisinde vü ḥużūrunda teslīm ü ẖāmūş u mürde olmayup olur olmaz bī-edebāne sözler söyleyen kimsenüñ göñlü mürde vü yüzi varaḳı siyāh ve cānı fānī olmaḳ muḳarrerdür. İmdi agāh olup ġāfil düşmeyüp anlaruñ ḥużūrunda ẖuşūʿdan u ḥużūʿdan ayrılıp terk-i edeb idüp merdūd u maṭrūd olmayasın.

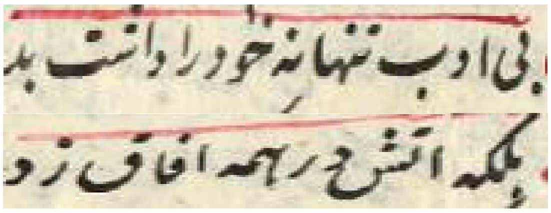
Beyit:

از خدا خواهیم توفیق ادب
بی ادب محروم گشت از لطف رب

Ḥudādan dileyelim edeb-i tevfīḳi. Edebsiz H̱udānuñ luṭfundan maḥrūm oldı. Yaʿni dā´imā edebi vü tevfīḳi H̱udādan isteyelim ve rūz-ı şeb nāle vü efġān idüp ẖavāṣa lāyıḳ ʿamel isteyelim ve bī-edeblerden ü maḥrūmlardan ıraġ olup Ḥaḳḳuñ sāyesinde

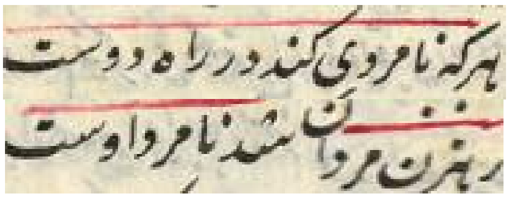
olmak ilticāsın idelim. Tā Ḥaḳḳuñ ḫaṣları naẓarında bī-edeblik ü hayrsızlık idüp Ḫudānuñ raḥmetinden vü ʿināyetinden maḥrūm olanlardan olmayuvüz *İnşāallāhū Teʿālā.*

Beyit:

بی ادب تنها نه خود را داشت بد
بلکه آتش در همه آفاق زد

Edebsiz tenhā kendüyi yaramaz ṭutmadı. Belki cümle ʿāleme āteş urdı. Yaʿni ḫāricde meṣeldür ki bir edebsiz bir vilāyete besdür. Zīrā bir ṭāˊifenüñ içinde ḫalḳ içre nāmlar yād olup ʿarżlarına (49 a) ḫalel irişdürmege sebeb olur. Andan ötüri edebsiz yalñız kendüyi bed eylemez. Belki cümle afāḳa vü enfese āteş-i ḫırmān urmaġa sebeb ü vāsıṭa olur.

Beyit:

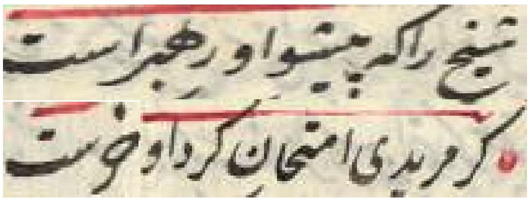

هر که نامردی کند در راه دوست
رهزن مردان شد نامرد اوست

Bir kimse ki dost yolunda nā-merdlik ide merdlik yolın urıcı oldı. Yaʿni rāh-ı Ḥaḳḳda olan sālikler ü mürīdler mābeynine nice rūz ṣūret ü muḳallid-i ṭarīḳat ḳaruşup anlaruñ libāsların bürünüp gezerler. Nāgāh nefs-i emmāre cānibinde bir cüzˊi fırṣat ele girdükde fi'l-ḥāl ʿavāmu'n-nāsdan daḫī bedter evżāʿ idüp nā-merdlik eylerler. Rāh-zen olup evliyā-yı kirām ʿarżına noḳṣān virmege sebeb olurlar. Līkin ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ anlardan intiḳāmın alup istiḥḳāḳların virür. Tā ki dünyāya gelmedi ki dönerler.

Der-beyan-ı imtiḥān-ı şeyḫ

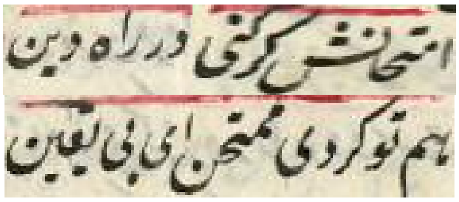
Şeyḫ intiḥān idenlerüñ beyānındadur.

Beyit:

شیخ را که پیشوا و رهبر است
گر مریدی امتحان کرد او خر است

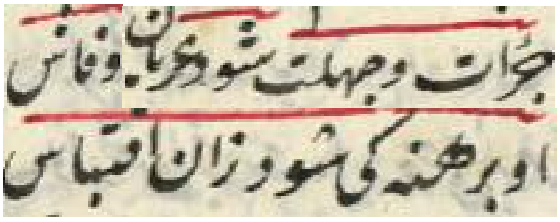
Şeyḫ ki öñ gidici ve yol göstericidür. Eger mürīd anı imtiḥān eylese ol ḫardur insān degildür. Yaʿni bir şeyḫe mürīd olan kimesneye lāzım olan oldur ki şeyḫine teslīm ola ve cümle varlıġın fenā idüp şeyḫüñ varlıġın is̱bāt ide. Ḥatta bir mertebeye vara ki teneşir üzerine öli yuyucı elinde meyyīt nice bī-tedbīr ü bī-tedārik ise ol da öyle ola. Yoḫsa gāh imtiḫān gāh iḳrār gāh inkār (49 b)içinde olup göñli tutduġı vaḳt mürīd göñli olmaduġı vaḳt münkir ola. Ancılayın mürīd ḫardur. Belki daḫī bedterd(ür).

Beyit:

امتحانش گر کنی در راه دین
هم تو گردی ممتحن ای بی یقین

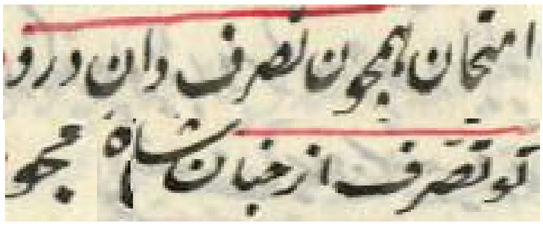
İmtiḫān eyleyesin din yolında anı. Hem imtiḫān olmış sen olursun ey yaḳīñsiz. Yaʿni sen ki mürīdsin şeyḫüñi vü pīşvāñı nice imtiḥān itmek dilersin ki sen anuñ ḳatʿ itdügi merātibi bi'l-küllīye ḳatʿ idüp andan ziyāde ṣāḥib-i tecellī olmaḳ gereksin. Anuñ aḥvālinden vü eṭvārından ḫaberdār olup her bir maḳāmda imtiḥān idesin. Ḫālā ki ehlu'llāh arasında imtiḥān itmek anlar lisānında mesā´ire dirler. Yaʿni maḳāmātı bile seyr iderler. Tā anun ki meşreb-i ʿālī-terdür. Cümle aña ser-fürū idüp anuñ meşrebinden seyr ü iḳtibās iderler. Öyle olsa sen ki mürīdsin ve mübtedīsin ve rāh-ı Ḥaḳḳda ṭālib-i muḳtedīsin zinhār şeyḫini imtiḥān itmek ḫāṭırasın itme ki ḥaḳīḳatde şeyḫ seni imtiḥān itmiş olur. Ḫıyānetüñ ẓāhir olup ẓann-ı bed sebebiyle bir ḫaṭā olup şeyḫüñ naẓar-ı ʿināyetinden vü feyż-i nihāyātından bī-behre vü maḥrūm olursın. Ġāyet iḥtirāz idecek yerdür.

Beyit:

جرأت و جهلت شود عریان و فاش
او برهنه کی شود زان اقتباس

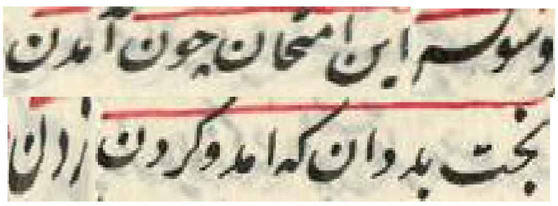
Cehāletüñ cür′eti ʿuryān u fāş olur. Ol bu arınmaḳdan ḳaçan ṣoyulmuş ve açılmış olur. Yaʿni kişinüñ kendi miḳdārından ziyāde fehm ü idrākinden ṭaşra (50 a) olan umūra cür′et idüp taḥakküm itmesi maḥż-ı cehāletdür. Sen ki mürīd-i mümteḥinsin. Zinhār bu ḫuṣūṣda şeyḫüñi vü pīş-vāñı imtiḥān ideyin dime ki kendi cehāletüñ fāş idüp ḥamāḳatüñi āşkāre eylemiş olursın. Ḥālā ki şeyḫ cemīʿ ʿālemüñ imtiḥānından bī-pervādur. Keşfin murād idinmedügi emrüñ yıllarca keşfine vü ıẓhārına saʿy itseler anuñ hergiz rāyiḥasın daḫī işidemeyeler.

Beyit:

امتحان همچون تصرف دان درو
تو تصرف از چنان شاه مجو

İmtiḥānı taṣarruf itmek gibi bil. Kendü vücūdında sen ancılayın şāhdan taṣarruf dileme. Yaʿni mürīd pīrini ṣınamaḳ taṣarruf u taḥakküm itmek gibidür. İnsān-ı kāmil heft kişverüñ vü ʿālem-i mülk ü melekūtuñ şāhıdur. Ve senüñ icāduña ve iʿdāmuña ḳādirdür. Sen aña imtiḥān ile taṣarruf itmek sevdāsın eyleyüp cür′et-i cehālet sebebiyle çāk-ı vücūduñ berbād eyleme.

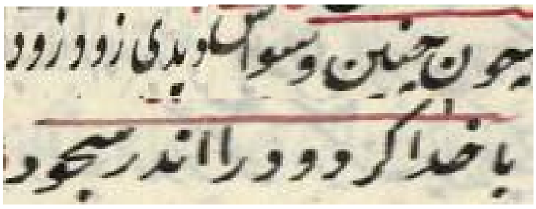
Beyit:

وسوسه این امتحان چون آمدت
بخت بد دان که آمد و گردن زدت

Bu imtiḥān vesvesesi çün saña geldi. Baḫt-ı bed bil anı ki geldi ve senüñ boynuñ urdı. Yaʿni şöyle ki nāgāh ḳalbüñe bir vesvese gelüp ben daḫī şeyḫimi imtiḥān ideyin

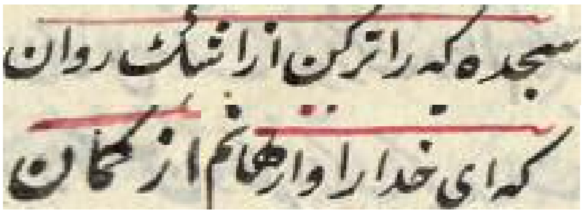
göreyin kāmil midür ve ġayb bilici midür ve göñlümdeki endīşemi keşf idebilür mi ya vāṣıl-ı Ḥaḳḳ mıdur yoẖsa muḳallid midür ve yāẖud (50 b) ẖilāf-ı şerʿ vażʿ eyledi. İḥtimāldür ki Raḥmānī olmaya diyüp buña beñzer bāṭıl ẖāṭıra eylesün. Muḥaḳḳaḳ u muʿayyen belki ol vesvese senüñ bedbaẖtlıgındandur. Īmānın gerdenin urup levh-i *kun feyekun*[74]dan vücūduñ vü nāmuñ maʿdūm itmeye gelmişdür.

Beyit:

چون چنین وسواس دیدی زود زود
با خدا گردو درا اندر سجود

Çün ancılayın vesvese gördüñ. Ḫudāya dön tīz tīz secdeye gel. Yaʿni nāgāh żaʿf-ı īmān sebebiyle ṣadruñda böyle bir vesvese ṣudūr eyleye. Tīz tīz cān atup cānib-i Ḫudāya teveccüh idüp yüzüñ yirlere ur. Secde eyle. Nevḥa vü feryāda aġāz it.

Beyit:

سجده گه را تر کن از اشک روان
کای خدا را وارهانم از گمان

Secdegāhını göz yaşından ıṣladup yaş eyle ki: Ey Ḫudā beni bu bed gümāndan ẖalāṣ eyle. Yaʿni zār zār aġlayup secdegāhını göz yaşından balçıġa döndürüp başuñ yirlere yüzüñ topraḳlara sür ve feryād u efġān idüp di ki : Ey Ḫudā-yı bī-naẓīr. Cehālet u ġaflet sebebiyle vesvās u ẖannās ġalebe idüp pīrim ḥuṣūṣunda göñlüme bu bed-ẖāṭıra ẖuṭūr eyledi. Bu yer ü gök ditretici gümāndan baña necāt virüp ẖalāṣ eyle. Dā´imā ḳuvvet u yaḳīn baġışlanup pīrümü ẖoşnūd eyle ve bu ẓann-ı fāsidden ṣudūrımı pāk idüp hergiz daẖī derūnuma (51 a) böyle efkār havāle itme. Tā beni helāk-ı ebedī itmeye diyüp ḥażret-i Ḥaḳḳa niyāzlar eyle. Yoẖsa bu bed-gümāndan şöyle ki ḳalbuñi ẖalāṣ idüp ʿilme'l-yaḳīn ḥāṣıl idüp andan ʿayne'l-yaḳīne irüp pīrüñi dīde-i baṣīretle

---

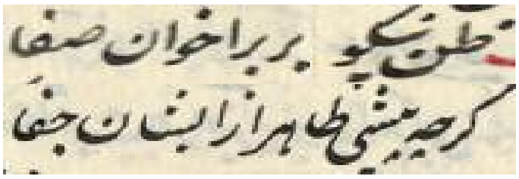
[74] O, ol der; oluverir (Yasin, 82)

müşāhede itmeyesin. Aṣlā cemāl ne bu ʿālemde ne o ʿālemde görüp anuñla ittiḥād-ı maʿnevī ḥāṣıl idüp rūḥ-ı şerīfine ve ẕāt-ı pākine vāṣıl olunmaz. Sen hemān saʿy idüp ādāb-ı tārīḳatde ve aḥvāl-i ḥaḳīḳatden ṣıdḳ u ṣafāyla ḳoḳu vü leẕẕet aḫẕ idüp pīrden fehm idemedigüñ ḥāle muʿārıż olmayup her nuṭḳun Kelāmullāh ve her fiʿlin fiʿlullāh müşāhede idüp rūḥuñı rūḥa ve
ẕātuñı ẕāta ulaşdırıgör. Tā iki ʿālemde saʿādet-i ebedīye vāṣıl olasın.

Der-beyān-ı terk-i ṭaʿn

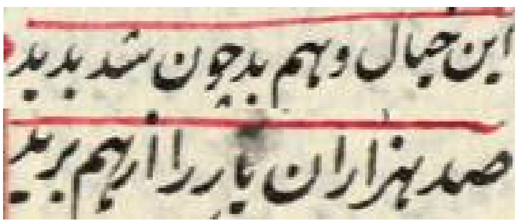
Terk-i ṭaʿn itmenüñ beyānındadur.

Beyit:

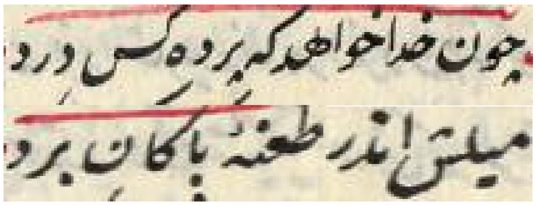
Eyü ẓann eyle. İḫvān-ı ṣafā üzerine egerçi ẓāhir anlardan saña cefā daḫī gelürse yaʿni iḫvān-ı ṣafā ki ṭariḳat ḳardaşlarıdur. Ẓāhirā anlardan cefā görürsüñ. Anları ẓālim añlayup kendüni maẓlūm bilme. Zīrā anlar ehl-i Ḥaḳḳdur ve rāst-bīndür. Nā-şāyeste vazʿ u fiʿl görmeyince teġayyur ʿādet itmezler. Elbette ya ḥaḳīḳatde ya ṭarīḳatde ya şerīʿatde bir muḫālif vazʿ idersin. Anlara maʿlūm olur ol fiʿl-i ḳabīḥden seni ḫalāṣ itmek içün eyledükleri terbiyyeye bī-ḥużūr olup ser-keşlik itme. Ṭālib-i rāh-ı ḥaḳīḳat (51 b) iseñ muḫālif olan evżāʿı vü ḫaṭāyı kendü vücūduñda bulup ol marażlaruñ dermānın ṭaleb eyle. ʿAksin görüp kendüñi kāmil ü bī-ʿayb çıḳarup anları ṣuclı fehm idüp ve hem gümān ü ḫayāle düşüp fużulluḳ itme. Tā ki anlar senden yüz çevirüp nāḳıṣ u bī-ẕevḳ ḳalup ʿavām-ı *ke'l-enʿām* olmayasın.

Beyit:

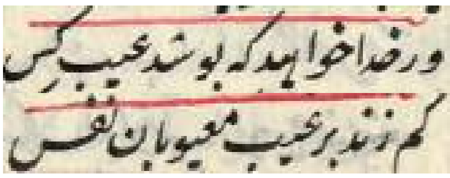
Bu yaramaz ẖayāl ve bu yaramaz vehm çün āşkār oldı. Yüz biñ yāri birbirinden kesdi. Yaʿni ekẟer-i ṭālib vehm-i ẖayāl-i bed idüp kendü vücūdunda noḳṣān görmeyüp kendülerin kāmil u iẖvān-ı ṣafā-yı bī-ẕevḳ u bī-ḥaṣıl fehm idüp ẖod-bīnlik marażına mübtelā olup iẖvān-ı ṣafāyla imtizāc[75] idemeyüp żıddıyet buʿż u nifāḳ iẓhār idüp ʿāḳıbet marīż ü .... gibi tek ü tenhā vü bī-dermān ḳılup iẖvān naẓarında dūr-ı mehcūr u ser-gerdān u bī-ser u sāmān ḳalurlar.

Beyit:

چون خدا خواهد که پرده کس درد
میلش اندر طعنهٔ پاکان برد

Çün Ḥudā dileye ki bir kimesnenüñ perdesin yırta. Meylini anuñ pākler ṭaʿnesine eyler. Yaʿni Ḫudā bir kimse rüsvā vü naẓar-ı raḥmetden dūr u bī-nevā itmek dileye. Evvel meylin ehl-i diller ṭaʿnına vü rencīde itmesine rāġıb eyler. Tā kim anuñ elem ü cefāsı ol ʿārifān-ı pākuñ ḳulūbına te´ẟīr idüp şikest u maḥzūn eyler cefāda muṣırr (52 a) olup bir mertebede eylediler ki ol ʿārifler andan teraḥḥüm gözin yumup celāle gelüp aña bed-duʿā eylemege āġāz eyler. Vaḳtā ki intiḳām ḳaṣdın ile bed-duʿā eylerler. Fi'l-ḥāl Ḥaḳḳ Cell u ʿĀlā ẖışma gelüp ḳahhārlıġı ṣıfātıyla tecellī idüp anı ḳahr eyler. Helāk eyler. *Neʿūẕū billāh min ġażābillāh*[76]

Beyit:

ور خدا خواهد که پوشد عیب کس
کم زند بر عیب معیوبان نفس

Ve eger Ḫudā dileye ki bir kimesnenüñ ʿaybını örte. ʿAyblaruñ ʿaybına ol nefesi urur. Yaʿni Ḫudā Cell u ʿĀlā bir kimsenüñ ʿaybını setr itmek dileye anuñ üzerine ʿayb ḳuyuların bend eyler. Tā kim ol kimse cihān içinde bir kimsede ʿayb görmez.

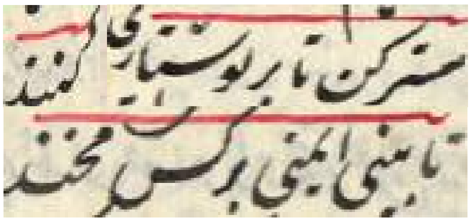
---

[75] Müstensih hatası olarak "c" harfi yerine "ḥ" harfi yazılmış.

[76] Azabından Allah'a sığınırız.

Ḫalḳdan eger ʿayb u eger hüner ṣādır olursa cümlesin Ḥaḳḳdan bilüp ḳażāya rıżā vü ḥükm-i Ḫāliḳa teslīm-i vefā idüp dāʾimā teveccühi ve murāḳabesi Ḫudāya olur.

Beyit:

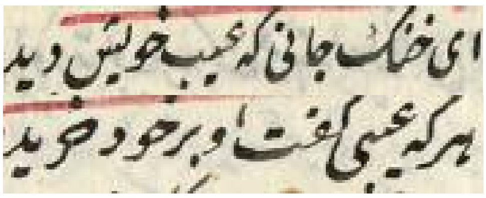

ستر کن تا بر تو ستاری کنند
تا نبینی ایمنی بر کس مخند

Setr eyle saña da settārlıḳ ideler. Tā emīnlik görmeyince kimse üzerine gülme. Yaʿni ġayrılardan gördügüñ ʿayūbı setr eyle. Tā ġayrılar da senüñ ʿaybuñ setr ideler. Zīrā beşeriyyetde olan insān ʿaybdan ḫālī olmaz. Tā emīn olmayınca kimesne ʿaybına gülme ve emīn olmaḳ bu cihānda müyesser degildür.

[77]
والمخلصون في خطر عظيم

ki ḳurtulucılar ḫaṭar-ı ʿaẓīm içindedür. *İllā'l-muḫli*sūn illā ḳurtulmuşlar degil ki ḳurtulmuş olanlar bi'l-külliye dünyādan ve māsivā-yı (52 b) Ḥaḳḳdan ḫalāṣ olup ḥükm-i beşeriyyet münḳaṭıʿ olmışdur. Dāʾimā emānu'llah da emn ü maḳām-ı Maḥmūdda muḳīm olmışlardur. Anlar Ḥaḳḳdan hergiz kimesne görmezler. Ḳande ḳaldı ki kimse ʿaybına naẓar ideler. İmdi sen de tā ol mertebeye ḳadem başmayınca kimseye gülme. Ol mertebede ḫod ʿayb u maʿyūb olmaz. Muḫliṣ-i müntehā olup enbiyā-yı murselīn ü evliyā-yı mükemmelīn sülūkunda münselik olup emīn-i ḥażret olursın.

Beyit:

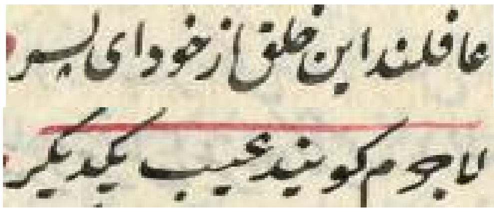

ای خنک جانی که عیب خویش دید
هر که عیبی گفت او بر خود خرید

Ey baḫtlu şol cān ki kendi ʿaybın gördi. Her kim ki bir ʿayb söyledi. Ol kendi üzerine aldı. Yaʿni her ʿaybı ki istimāʿ eyledi. Anı kendi üstüne alup nefsine muḥāsebe

[77] Muhlisler de büyük tehlikededir. (Keşfu'l-Hafâ, II, 415)

eyledi ki : Ey nefs sen de anlar gibi beşersin ol ʿayb sende daẖī muḳarrerdür. Eger fiʿle gelmediyse de bi'l-ḳuvve mevcūddur. Zīrā ẖalāyıḳuñ enfesi birdür. Birinden ṣādır olan fiʿl cümleden ṣudūr itmek mümkündür. Zīrā insānuñ ʿayb u hüneri ḳulla fiʿlden ẓuhūr ider. Ġayrı yolı yoḳdur. Senüñ de ḳavl u fiʿlüñ dem-be-dem ẓuhūr itmekdedür. Bu söylenen ʿayb saña ʿibret-nümādur diyüp her işitdügüñ ʿaybı kendi nefsine alup ġayrı ḳaydından vü fikrinden ẖalāṣ olup kimse ʿaybına gülmekden vü nāẓır olmakdan emīn olursun.

Beyit:

غافلند این خلق از خود ای پسر
لاجرم گویند عیب یکدگر

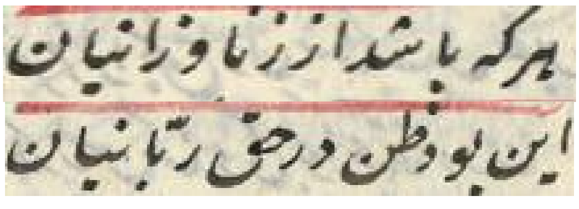
(53 a)

Ġāfillerdür bu ẖalḳ kendilerden ey oġul lā-cerem birbirininiñ ʿaybın söylerler. Yaʿni kendi vücūdlarından ġāfillerdür. Eger ġāfil olmayalardı kendülerin ḳoyup ġayrılarla muḳayyed olmazlardı. Belki dem-be-dem nefsleri ıṣlāḥına meşġūl olup aẖir nefese dek noḳṣānların tekmīl eylemek saʿyında olup āẖiret ʿālemin kendilere mülk idinürlerdi. Lā-cerem ġāfil u bī-ẕevḳ ü kāhil olmaġın bu bir kac günlük ʿömrüñ nefesin gāh kesb-i maʿāşda vü gāh ġıybet-i nāsda vü gāh ārzū-yı ekl ü şurb u libāsda ṣarf idüp siyāset-gāh-ı ʿuḳbāya aldanup ne mevżūʿa lāyıḳ ise zerr ü ʿinā eyle. Ve cevr ü cefā ile anda maḥbūs idüp rūz-ı ḳıyāmetde Ḥaḳḳ Cell ü ʿĀlā nice emr iderse aña göre ḳaydın görirler.

Der-beyān-ı taʿn-zeden münkirān-ı şeyẖ-rā

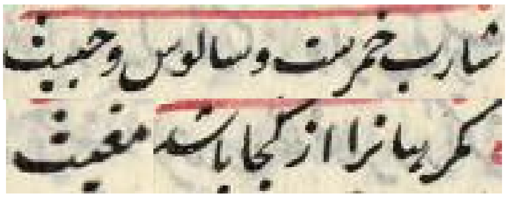
Münkir ü münāfıḳuñ şeyẖe taʿn u istihzā itdüklerininiñ beyānındadur.

Beyit:

هر که باشد از زنا و زانیان
این بود ظن در حق ربانیان

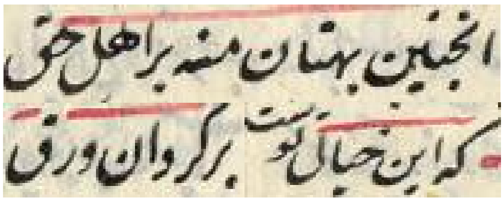
Her ki zinādan ola ve zinā idicilerden ola. Bu ẓannı öyledür Rabbānīler ḥaḳḳında. Yaʿni ʿulemā-i Rabbānīler ki meşāyıḫ-ı kibārdur ve dest-i Ḥaḳḳda hemçū (53 b) Zü'lfiḳārdur. Anlaruñ ḥaḳḳında kimesne yaramaz ẓann eylemez. İllā meger ki zinādan ḥāṣıl olmuş ola. Bunlardur ki anlaruñ ḥaḳḳında bed-ẓann iderler.

Beyit:

شارب خمرست وسالوس وخبیث
گمرهانرا از کجا باشد مغیث

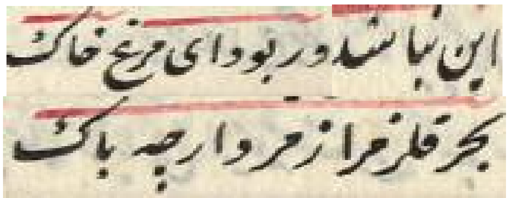
Dirler ki bu ḫamr icicidür ve sālūsdür. Ve ḫabīs̱dür. Azġunlara nice feryād irişdürür. Ol yaʿni ol zinādan olup zānī olan dir ki bunca mürşid u pīşvā dir ki ḫamr içüp sālūslıḳ eyler bir ḥabīs̱dür. Kendi böyle olıcaḳ sā´ir azġunlara ne meded ü ne feryād irüşdürür ki henüz kendizün ḳurtarmamışdur. Bizi nice ḳurtarur?

Beyit:

انچنین بهتان منه بر اهل حق
کاین خیال تست برگردان ورق

Zinhār bunuñ bunuñ gibi bühtānı ehl-i Ḥaḳḳ üzerine itme ki bu senüñ ḫayālüñdür. Ḫayālün kāġıdın döndür. Yaʿni ol senüñ bed-gümānuñ ve fāsid-i ḫayālüñdür ki anlara bunuñ tā maʿḳūl –i bühtān idersin. ʿAḳluñ irişmedügi yire bāṭıl hayāl eylersin. Bunı bilmezsin ki ehl-i Ḥaḳḳ hergiz ḥarāma tenezzül idüp Allah Teʿālā nehy itdügi nesneye yaḳīn olup kendülerin ḥicāba düşürmezler. Ancaḳ ol senüñ bī-yaḳīn ü bed-ḫayālüñdür. Ve bed-i nā-muvāfıḳ ẓannuñ vü gümānuñdur. Sen kendüñi bu iʿtiḳāddan döndürüp īmān-ı kāmil taḥṣīl eyle.

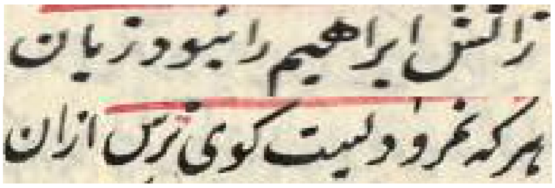
Beyit:

این نباشد ور بود ای مرغ خاک
بحر قلزم را ز مرداری چه باک

(54 a) Bu olmaz vü eger olursa da ey ṭopraḳ ḳuşı Ḳulzüm deñizine bir murdārdan ne pāk vardur. Yaʿni bu ẓann eyledügüñ nesne bunlardan ṣādır olmaz olduġı taḳdīrce de bunlaruñ ẕāt-ı şerīfleri bir deryā-yı bī-pāyānuñdur ki hergiz anı bir şey taġyīr ü tedbīr itmez. Farażā bir murdār nesneyi deryāya atsañ iḥāṭā idüp deryāya te´s̱īr idebilür mi? Keẕālik insān-ı kāmil kendi vücūdunı deryā-yı ẕāt-ı İlāhiyye vāṣıl idüp eḥadiyyet-i ṣırf olmışdur. Ṣūretā her mekrūh olan şey anuñ nefs-i ʿazīzine muḳārin olan nefsi berekāt ile ol şey'üñ māhiyeti tebdīl olup ʿarżī olan kerāhiyyeti zā´il u ḥaḳīḳate mübeddel u mā´il olup ṣūretde ġayrı ṭāhir iken anuñ iksīr-i vücūd-ı şerīfine ṭarḥ olmaġla pāk u muṣaffā olur

[78]
یمحوا الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب

Beyit:

ز آتش ابراهیم را نبود زیان
هر که نمرودیست گوی ترس ازان

İbrāhīm peyġamber ʿaleyhisselāma oddan ne ziyān vardur ki her ki Nemrūddur. Dey-i āteşden ol ḳorḳsun. Yaʿni ḥażret-i İbrāhīm ʿaleyhisselāma āteş gülistān ü āb-ı revān oldı. Anunçün ki beşeriyyeti nārını nūr-ı ḥaḳīḳate tebdīl idüp kendüliginden es̱er ḳalmamış idi. Her ṣādır olan fiʿli muṭlaḳ Ḫudādan bilüp kendi de irādet yoġ idi. Ḥatta teslīmi bir mertebeye irdi ki (54 b) Nemrūd-ı laʿīn mancılıġa ḳoyup āteşe atarken Cebrā´il ʿaleyhis'selām irişüp eyitdi: Yā İbrāhim benden ḥācetüñ var mıdur

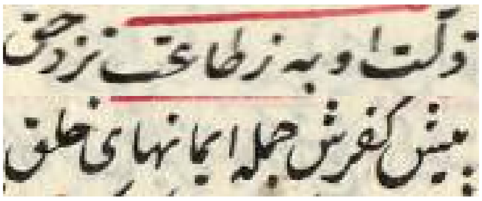
[78] Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır. (Ra'd, 39)

didi. Cevāb virüp didi ki: [79] Yaʿni senden ḥācetim yoḳdur didi. Mikā´il ü İsrāfil u ʿAzrā´il gelüp her birisi ẖalāṣ idelim mi Yā İbrāhim didiler. Cümlesine benim sizden murādım didi. Zīrā Ḥażret-i Ḥaḳḳa bir mertebeye irişdi ki hergiz rıżāsından ġayrı nesneye mültefit olmazdı. Andan āteşe nāzil olduḳda emr-i Ḫudā irişüp [80] didi ki vücūd-ı İbrāhīm senüñ āteşüñe taḥammül yoḳdur didi. Pes Ḥażret-i İbrāhīm naẓar idüp gördi ki āteşlik renginden ġayrı nesne ḳalmamış. Ne ḥarāret ü ne iḥrāḳ var. Andan eṭrāfa naẓar ṣalup āteş üzerine senden gülīstānlar ü āb-ı revānlar ü gūne gūne şuḳūfeler ü ezhārlar ẓuhūr itmiş diledi ki ol cānibe revān ola. Teveccüh idüp yürüdükde āteş öñünden yuyulup maḥv olurdı. Nemrūd-ı laʿīn üc günlük ṣaḥrāyı āteş deryāsı itmişdi. Hażret-i İbrāhīm ʿaleyhisselām ki bir cānibe reftār iderdi. Vücūd-ı şerīfleri pertev ṣalup āteşler gülşene tebdīl eylerdi. Öyle olsa her ʿārif ki āteş-i şehveti vü nār-ı ʿażābı ʿaşḳa tebdīl idüp rūhen nūr-ı muḳaddese vü ḳalben ʿālem-i aḳdese vāṣıl eyleyüp cisme daẖī rūḥ ḫāṣiyyetin virüp maḳām-ı inse irmiş ola. Ḫalīl-veş nār-ı şehevāta vü āteş-i harābāta dāẖil daẖī olursa (55 a) nūr-ı vücūdınuñ ḳuvveti anuñ nāriyyeti ṭabʿın tebdīl ü taġyir idüp andan aña mażarrat ʿāid olmaz. Ve her mecāz ki anuñ ẕātına muḳārin olup ḥaḳīḳate tebdīl olup zehr iken tiryāk olur. Ammā ol ki henüz sülūkün tekmīl itmeyüp nefs-i nemrūdını mü´mīn itmemiş ola. Ol daẖī nemrūdiyyet mertebesindedür. Sen aña di ki : Bu āteşden ḥaẕer eyle ve bu nāmdan ıraġ olup ẖavf eyle ve noḳṣānını saʿy idüp tekmīl eyle. Evliyā-ı kümmelīne taḳlīd idüp arzū-yı şehevāt āteşine düşme. Vüḳūd-ı nār olursın. Zīrā velī ẖāṣṣ-ı ḥaḳīḳatle levh-i maḥfūẓda müşāhede idüp [81] esrārına muṭṭaliʿ olmuşdur. Ẓāhiren muḥālif şerʿ-i fiʿl ṣādır olursa

[79] Ancak sana asla(Arapça bir ifade)
[80] Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik. (Enbiya, 69)
[81] Uygun olduğu şekilde

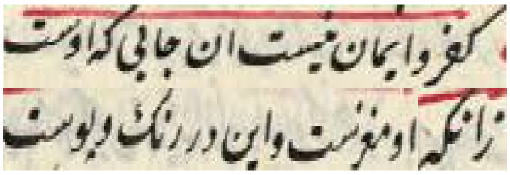
sā´ire kendilere ḳıyās idüp taʿn u teşnīʿ ḳaṣdın idüp ḳahrı āteşine mażhar düşmeyeler ki anlar Ḥaḳḳı irādetsiz ḥareket itmezler.

Beyit:

ذلت او به ز طاعت نزد حق
پیش کفرش جمله ایمانها خلق

Anuñ ẕilleti Ḥaḳḳ yanında ṭāʿatden yegdür. Ve anuñ küfri öñünde cümle īmānlar köhnedür. Yaʿni mertebe-i kemāle irüp maḥcūb-ı Ḥaḳḳ olan ʿālem-i Rabbānīnüñ ṭayanması ve ṣūretā ẓann-ı ʿavāma muḫālif olması Ḥaḳḳ ḳatında cümlesinüñ taḳlīd üzre olan ʿibādāt-ı ṭāʿātlardan yeg ü maḳbūldür ve merġūbdür. Ve anuñ küfr diyüp añlamayup ḥükm itdükleri efʿāli vü aḳvāli yanında sā´ir ḫalḳuñ ve ʿavāmuñ (55 b) īmānı aṭlas u dībāc öñünde bir eski bezdür mes̱ābesindedür.

Beyit:

کفر و ایمان نیست آن جایی که اوست
زانکه او مغزست واین دو رنگ و پوست

Küfr ü īmān yoḳdur ol vardur andan ki ol içidür. Ve bu ikisi reng u ḳābdur. Yaʿni ol ʿayān u yaḳīn mertebesinde vü īmān inanmaḳ vü küfr inanmamaḳ mertebesidür. Ve inanmaḳ ve inanmamaḳ görülmeyen şeyde müstemildür. Ve ṣāḥib-dil ki ʿayne'l-yaḳīn ü ḥaḳḳa'l-yaḳīn ṣāḥibidür. Vücūd-ı Ḥaḳḳı ʿayne'l-yaḳīn ü ḥaḳḳan müşāhede idüp inanmaḳ ki īmāndur ve inanmamaḳ ki küfrdür ve Ḥaḳḳı setr eylemekdür. Bu iki mertebeden ḫalāṣ olup vücūd-ı şerīfini ẕāt-ı Ḥaḳḳa vāṣıl idüp lübbü'l-ḥaḳīka olmuşdur. Ol sebebden kendisi maġz olup bu ikisi onun ḳışrı ve postı ve rengi olmışdur. Pes ol olduġı yirde bu ikisinüñ biri vü maḳāmı yoḳdur.

Beyit:

کیست کافر بی خبر ز ایمان شیخ
کیست مرده بی خبر از جان شیخ

Kimdür kāfir şeyḫüñ īmānından ḫabersiz[82] kimdür ulu şeyḫüñ cānından ḫabersiz. Yaʿni her mürīde sālik ki ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳda şeyḫüñ īmānı vü şuhūdı ki Ḥaḳḳla bāzār u hem-dem vardur. Aña dāḫil ü saʿy idüp vāṣıl olmaya. Ḥaḳīḳatde kāfir olur ve daḫī şeyḫuñ cān-ı ḳudsi ki nūr-ı Ahmed ü pertev-i tevḥīddür. Mürīd kendi cānını aña iżāfet idüp ulaşdırmaya. Haḳīḳatde (56 a) mürde vü bī-cān olur. İmdi gerekdür ki taḳlīd vādisinde ser-geşte vü ḫayāl u gümān-ı zehr-ālūd ile dil-ḫaste olan ṭālibler ġaflet ḥicābından kendilerin taḫlīṣ idüp nefslerin tezkiye vü ḳalblerin taṣfiye vü rūḥların taḫliye idüp cān-ı ḥaḳḳa vü şeyḫe vü īmān-ı şuhūd-ı aḳdes-i pīre vāṣıl olup maḳām-ı Maḥmūda irişeler. Ve illā nuṣḥ ḳabūl itmeyüp kāsil ü kāhillenüp tekmīl-i sülūk ide. İdemeyenler bu ʿālemden rıḥlet itdükde ol ʿāleme nāḳıṣ varup nedāmet birle feryād eylediler ki:

یا لیتنی لم اوت کتابیه ولم ادر ما حسابیه یا لیتها کانت القاضیة
[83] هلک عنی سلطانیه maʿlūm ola.

Beyit:

کار با کافر قیاس از خود مگیر
گرچه ماند در نوشتن شیر شیر

[82] Müstensih beytin anlamına göre “ḫayrsız” olması gereken kelimeyi yanlış bir biçimde “ḫayr şer” şeklinde yazmıştır. Biz yukarıda kelimeyi doğru biçmiyle yazdık.
[83] Keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti. (Hâkka, 25-29)

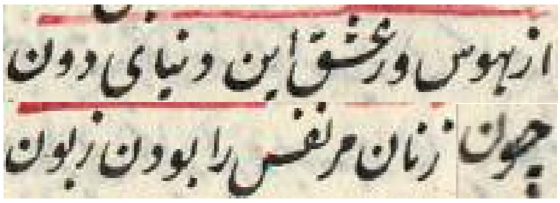
Pākler işüñe kendüñden ḳıyās ṭutma. Gerçi şīr birbirine beñzer. Yaʿni pākler ü ʿārifler ẖalḳ-ı ʿālemüñ tefāvüti zinde arslān ile bir cemād şey tefāvüti gibidür. Gerçi ten ḥasebince birbirine müşābihdür. Līkin [84]

farḳ vardur. İmdi sen anları kendüñe ḳıyās idüp şöyle itdi böyle itdi diyüp zebān-dırāzlıḳ itme. Zīrā senüñ vücūduñ bir ḳadeḥ süd mes̱lebesinde ve anuñ vücūdı bir fiġān-ı arslan mis̱ālindedür. Sen anı nice iḥāṭa idüp idrāk idebilürsün. Mümkün (56 b) degildür. Hemān miḳdāruñ bilüp ehlu'llāha ṭaʿn u taʿarruż eyleme.

Der-beyān-ı ḥāl-i ẖod perestān

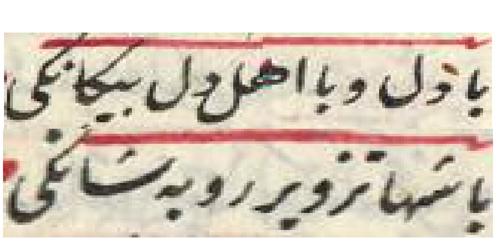
Ṭapıcı vü kendin göricilerüñ beyānında

Beyit:

Hevesden vü bu alçaḳ dünyānuñ ʿaşḳından ʿavratlar gibi nefse zebūn olmaḳ lāyıḳ mıdur? Yaʿni bī-himmet ʿavratlar ki nefs-i ḥasīsüñ zebūn olup dünyā-yı dūnuñ muzaẖrefātına ʿāşıḳ ü hevāsına muvāfıḳ olup heves-bānlik itmek ve kendüñe ve āẖiretiñe lāzım olacak aḥvālden teġāfül idüp ʿömr-i nāzenīnüñi bī-vech-i hīçe ṣarf itmek lāyıḳ u maʿḳūl midür?

Beyit:

Ḳalbüñize ve ḳalb ṣāḥiblerine nā-dilüñ ve maʿna şāhlarına müzevvirlik rūbe-şānlıḳ yaʿni dil-gūluk[85] lāyıḳ mıdur? Yaʿni ne kendi ḳalbiñüz ḥaḳīḳate vāṣıl olup ṣāḥib-dil

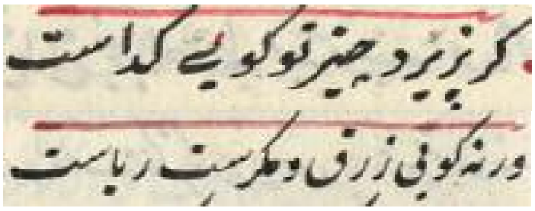
---

[84] Yerle gök arasında...(Bakara, 164)

[85] "ḳ" yerine "k" harfi kullanılmış

ola. Bilürsen bir ṣāḥib-dile teslīm olup kendüñi cehālet ẓulmetinden ḫalāṣ idebilürsin. Dā´imā ma´nā şāhlarına müzevvirlik idüp anlara gūne gūne isnādlar ü bühtānlar eylersin. Ve dostluḳ ṣūretine görinüp kendüñ gibi ġāfil ḳıyās idüp dil-gūluk ve rīş-ḫand itmek dilersin. Ve her ḫuṣūṣda anlara baḥāne bulmaġa meşġūl olup noḳṣānlarına saʿy eylersin.

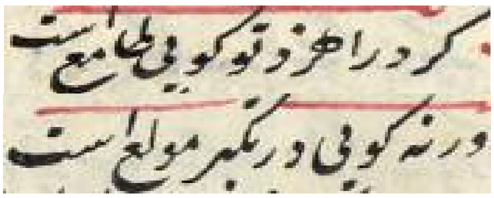
Beyit:

گر بگیرد چیز تو گویی گداست
ورنه گویی زرق و مکرست و ریاست

(57 a)

Eger nesne ḳabūl eyleyesin dir ki dilencidür. Ve eger ḳabūl itmeye dirsin ki riyādur ve ḥīledür. Yaʿni eger ṣāḥib-dil ḫalḳdan ve eḥibbādan nesne ḳabūl ide dirsin ki dilencidür. Ḫalḳdan tuḥfe vü hedāye almaḳda ḥayrāndur. Belki dervīşlikden ve şeyḫliḳden murādı hemān ḫalḳı yimekdür. Ve eger kimseden nesne ḳabūl itmeye aña daḫī bahāne bulup dirsin ki ehl-i riyādur mekr ü ḥīle eyler. Tā ḫalḳa iʿtiḳād itdürüp inandıra vü daʿvāsına taḳviyet vire.

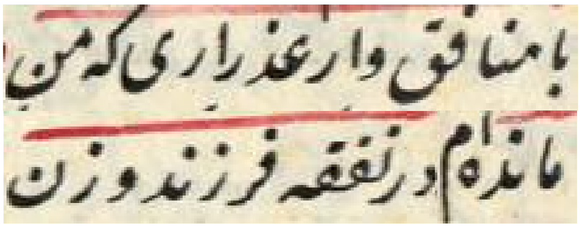
Beyit:

گر در آمیزد تو گویی طامع است
ورنه گویی در تکبر مولع است

Ve eger ḫalḳa ḳarışa dirsin ki ṭamaʿkārdur ve eger ḳarışmaya dirsin ki tekebbürlük ve ḥırṣı vard(ur). Yaʿni ṣāḥib-dilüñ ḫalḳa ḳarışup ḫalḳa ünsiyyet itmesi muṭlaḳ Tengri Teʿālādan ol ḫalḳa raḥmet ü ʿināyetdür. Zīrā ṣāḥib-dilüñ naẓarı kimyādur. Her kime naẓar eylese elbette ol naẓar berekātiyle anuñ dünyevī vü uḫrevī meṣāliḥ murādınca olur. Ve fesāda müteveccih olmuş işleri ṣalāḥa ve şerre meyl eylemiş aḥvāli ḫayra mübeddel olur. Zīrā ṣāḥib-dil ḳatında vaḥdet ü kes̱ret birdür ve ne müşāhede eylerse kes̱retde daḫī müşāhedesini olur. Öyle olsa seng-dilden ve ṣāḥib-dilden maḥrūm u bī-nāṣībsin. Dā´imā aña bahāne bulmaḳdasın. Ḫalḳa ḳarışup muḳābele itdükde ṭaʿn idüp

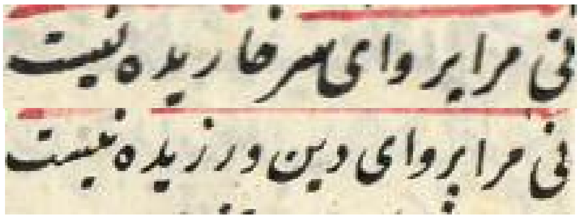
ṭamaʿından (57 b) dirsin ve eger vaḥdetde olsa mütekebbirliğinden ve riyā vü ḥīlesindendür dirsin ki ve´l-ḥāṣıl her kārına bahāne bulursun. Naẓar u ʿināyetden dūr u mehcūr olmaġa saʿy eylersin. Ṣoḥbet-i rūh-efzāsından ve meclis-i cihān-ārāsından ıraḳ düşüp dem-be-dem raḥmet-i Ḥaḳḳdan münḳaṭʿı olmaḳ üzeresin.

Beyit:

با منافق وار عذر آری که من
مانده‌ام در نفقه فرزند و زن

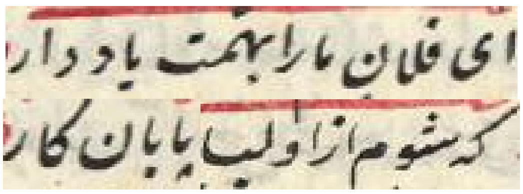
Yāẖūd münāfıḳ gibi ʿözr getürirsin ki oġul , ḳız, ʿavrat nafaḳası içinde ḳalmışım. Yaʿni ṣāḥib-dile bahāne bulup gelmedügin vaḳt kendüñe bahāne bulup münāfıḳlar gibi dirsin ki ehl-i ʿıyālüm vardur. Eger işim ve gücüm ḳoyup ṣāḥib-dil ṣoḥbetine varup anuñ ḥiẕmetinde olursam ehl-i ʿıyālim nafaḳasız ḳalur. Anlaruñ rızḳı benüm üzerimdedür.

Beyit:

نی مرا پروای سر خاریده نیست
نی مرا پروای دین ورزیده نیست

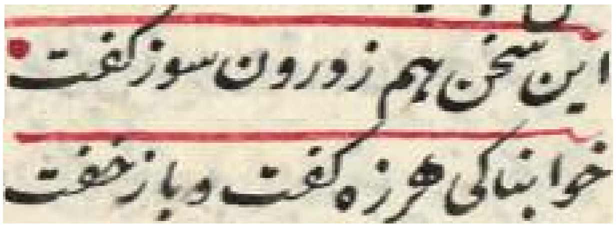
Ne baña başım ḳaşımaḳ pervāsı vardur. Ne baña dīn ḳazanmaḳ pervāsı vardur. Yaʿni kendüñe bahāne dirsin ki benüm başım ḳaşımaġa elim değmez. Kande ḳaldı ki ehl-i dil ṣoḥbetine varup dīn ü diyānet öğrenmek ancaḳ benim işim Allaha kalmışdur. Yoẖsa benim mücāhedeye vü ne ehl-i dile ḥiẕmet etmege ḳudretim vardur.

Beyit:

ای فلان ما را بهمت یاد دار
که شوم از اولیا پایان کار

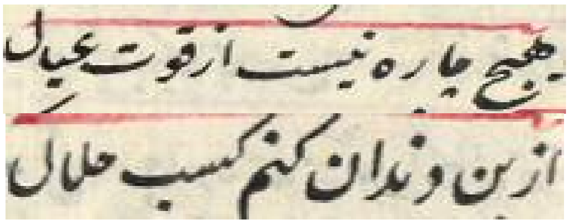
Dirsin ki: Ey filān beni himmet eyle. Yād eyle ki ben de aḫiretde evliyādan olam. Yaʿni mücāhedesiz ve ḫiẕmetsiz vü muḥabbetsiz çaġurup (58 a) dirsin ki : Ey filān baña himmet eyle. Ola ki ben de ṣoñ ucı evliyādan olam. Dilersin ki ḥāżır çiğnenmiş loḳma gibi yudup velī olup çıḳa gelesin.

Beyit:

این سخن هم زدرون سوز گفت
خوابناکی هرزه گفت و باز خفت

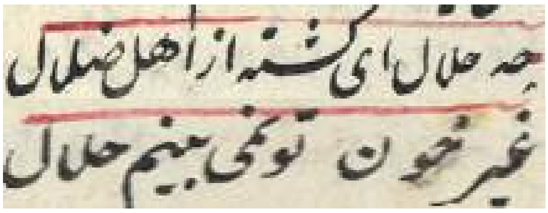
Bu sözi de hem derūnundan ve ḥarāretden söylemedi. Gūyā uyḳu içinde iken bir ḳac herze söyledi girü yatdı. Yaʿni himmet eylen ben de ola ki evliyādan olam didügi derd u ḥarāretden degildür. Ancaḳ uyḳu arasından bir iki ṣayuḳlayup gine yatmaḳ gibidür. Eger azıcıḳ derdi vü ṭalebi olaydı olurdı. Anı bi'z-zarūre ṭabīb-i İlāhī ḥiẕmetine iledüp devā ṭalebin itdürirdi. Līkin derdsiz olmaduġı içün istemesi daḫī uyḳuda ṣayıḳlar gibi bī-fā´ide bī-te´s̱īrdür.

Beyit:

هیچ چاره نیست از قوت عیال
از بن دندان کنم کسب حلال

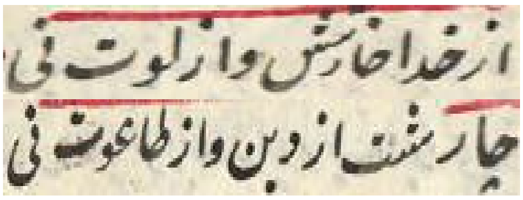
Yāḫūd bahāne idüp hīç ʿıyāl ḳuvvetinden baña çāre yoḳdur. Ve andan diş dibinden kesb-i ḥelāl eyleyeyim. Yaʿni dir ki hīç ʿıyāl nafaḳasından ve ḳūtundan ḫalāṣa baña çāre yoḳdur. Ve andan yeg nesne yoḳdur ki çalışup kesb-i helāl ḳazanup ehl-i ʿıyālime ṣarf eylerim. Bundan özge ʿibādımız olur.

Beyit:

چه حلال ای گشته از اهل ضلال
غیر خون تو نمی بینم حلال

Ey ehl-i ḍalāletden olmış (58 b) senüñ ḳanundan ġayrısın helāl görmezsin. Yaʿni kesb-i helāl ol degüldür ki dendān ile ehl-i ʿıyālüñ içün çalışup ṭarīḳ-i Ḥaḳḳdan ve maʿrifet-i İlāhiyyeden ġāfil u bī-ḫaber olup Ḥaḳḳdan bīgāne olmadıñ. Dimezsin ki ben bu dünyāya ne içün geldim? Ve bunda gelmeden murād nedür? Ve bunda muḳīm degilüm intiḳāl itmek muḳarrerdür. Tedārik üzere olması efḍaldür diyüp cānuña bir çāre dilemezsin. Hemān cüz´ī fırṣat bulup dünyāya vü şehevātına mutīʿ vü bende olup ehl-i ʿıyāl oldum. Kesb-i ḥelāl idüp düşünce zindegāne idesin.[86] Añlamayup ʿaksin ḳıyās eylersin. Ḫaberüñ yoḳdur ki helāl olan senüñ ḳanuñdur ki mü´minlikden dūr u bī-gānesin.

Beyit:

از خدا چارش و از لوت نی
چارش از دین و از طاغوت نی

Çāre Ḫudādandur. Aña lūtdan çāre dindendür. Saña azġunluḳdan degildür. Yaʿni eger kendüñe ve eger ʿıyālüñe kesb-i ḥelāl-i niʿmet u lūt taḥṣīl iderin. Kimseye muḥtāc olmamaḳ içün çalışduğundan[87] saña aḫiretden hergiz fā´ide vü çāre yoḳdur. Zīrā senüñ de anlaruñ da rızḳını ḳısmet idüp viren Ḫudādur. Bī-saʿy kesb daḫī irişdüren oldur ve āḫiret ki çāre Ḫudādandur ve dīn-i İlāhiyyedendür. Yoḥsa lūtdan ve azġunluḳdan degildür.

---

[86] müstensih bu kısımda sah kaydı düşmüştür.derkenarda yapılan düzeltmede şu belirtilmektedir: (ṣaḥ) " Bu da emr-i Ḫudādur dirsen emr-i Ḫudā ne idügin"

[87] Kelime "ḳ" yerine "k" harfi ile yazılmış.

Beyit: (59 a)

ای که صبرت نیست از دنیای دون
صبر چون داری ونعم الماهدون

Şol kimesne senüñ dünyā-yı dūndan ṣabruñ yoḳdur. Nice sabr idebilürsin. İrşād idicilerüñ ḥāṣṣından yaʿni bu alçaḳ dünyādan ayrılmaġa ṣabr idemeyen kimse dünyā vü āḫireti ḫelāḳ eyleyen ve mürşidüñ sulṭānından ki Ḥaḳḳdur. Anuñ firāḳına ve andan dūr u ıraḳ olmaġa nice ṣabr idebilürsin.

Beyit:

ای که صبرت نیست از پاک پلید
صبر چون داری ازان کت آفرید

Ey şol kimse ki temeyyüzden murdārdan ṣabr idemezsin. Nice ṣabr idebilürsin. Andan ki seni yaratdı. Yaʿni pākden murād āḫiretdür ve murdārdan dünyādur. Niteki ḥadīs̱-i şerīfde vardur ki:

الدنیا حرام علی اهل الاخرة والاخرة حرام علی اهل الدنیا
وهما حرامان علی اهل الله[88]

Yaʿni dünyā aḫiret ehline ḥarāmdur. Ve āḫiret dünyā ehline ḥarāmdur. Her ikisi daḫī Ḥaḳḳa ḥarāmdur. Pes maʿlūm olan budur ki : Ey dünyādan vü āḫiretden ayrılmaġa ṣabr idemeyen kimse seni vücūda getürüp nūr-ı ḥikmet birle serāy-ı bāṭınuñ rūşen ü yed-i ḳudret ile serāy-ı ẓāhirüñ sirişt ü mükevvin eyleyüp āḫirde tenāvül-i niʿmet-i vuṣlat-ı bī-dirligine liyāḳat virüp ʿuşşāḳ-ı bī-dilān şarāb-ı dīdārla mest u bī-hūş ide. Ḫālıḳ-ı kevniyyetüñ firāḳına nice ṣabr u taḥammül (59 b) idebilürsin. Ol sebebdendür

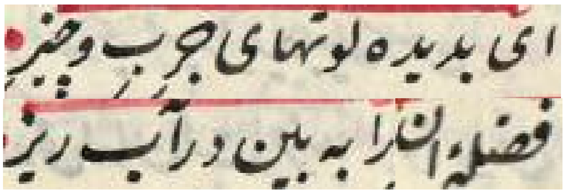
[88] Dünya ahiret ehlinin üzerine haramdır.Ahiret dünya ehli üzerine haramdır.Her ikisi de ehlullah üzerine haramdır.

ki ehl-i cehennemüñ eşedd-i ʿaẕābı firāḳdur ki nūr-ı dīdār-ı Ḥaḳḳdan cüdā düşüp ẓulmet-i kaʿr-ı cehennemde ḳahr-ı firāḳ-ı yār ile maḳhūr u muʿaẕẕeb olup *Yā leytenī küntü turābā*[89] diyüp tahassür iderlerdür.

Der-beyān-ı āñ ki her ḫūbī-rā-ki beytī āḫīrān ziştest

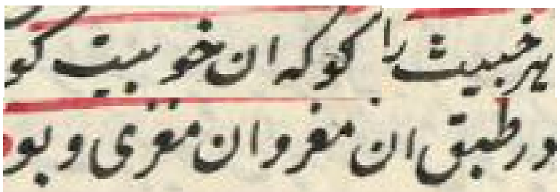
Anuñ beyānındadur ki her ḫūbı ki ṣuretā görürsün. Ṣoñı çirkinliği muḳarrerdür.

Beyit:

ای بدیده لوتهای چرب وچیز
فضله انرا به بین در آب ریز

Ey şurb-ı lūtlar ki görmiş kimsedür anuñ fażlasın āb-ḫānede gör. Yaʿni metāʿ-ı dünyānuñ her biri eger giyecek ü yiyecek ü cemīʿ muḥsenāt ki cümlesinüñ āḫiri elbette fānīdür ve ziştdür. Nice ki yüz iştihā ile çerb-i ṭaʿāma mülāzım olup ḥāżır idersin. Hezār ẕevḳ-i ṣafā birle nūş idüp ḳarnuñ pür eylersin. Bir laḥẓa geçmedin. Ol leẕẕet-i iştihā refʿ olup bedenüñde kes̱āfet ü s̱ıḳlet peydā olup tā mużṭarr idüp seni āb-ḫāneye muḥtāc eyler. Fużelātın sāḳıṭ itdürmeyince saña emān virmez. Öyle olıcaḳ ol leẕẕet ü ol çerblik ki ġayrıdan ol anda mevcūd idi. Bi'l-külliye zā´il olup ḫabās̱ete tebdīl olduġunsız naẓar eyle. Ol ki leṭāfete maʿnūs olup āḫir ziştlikden ġāfil ü her ṭaʿām ḥırṣ ile ekl idici olma.

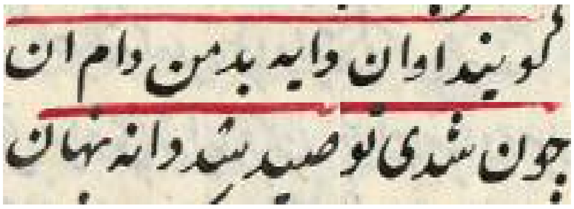
Beyit:

هر خبیث را کو که ان خوبیت کو
در طبق ان مغزوان مغزی وبو

(60 a) Ol sāḳıṭ olan ḫabās̱etlere di ki ol ḫūbluġuñ ḳatı yaʿni ṭabaḳ içinde iken ol sende olan reng u būy u dil-āvīz u ṭaʿm-ı leẕẕet ṭabʿ-āmīz-i maġzdur zübde-i iştihā vü meşreb eklin evṣāfuñ ḳande gitdi di.

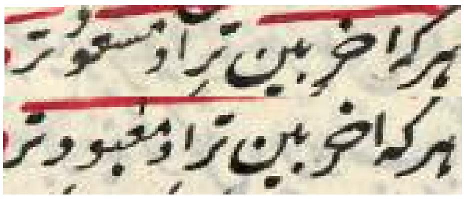
[89] Keşke toprak olsaydım

Beyit:

Cevāb virüp lisān-ı ḥālle ol dir ki: Ol ẖubluḳ dāne idi. Ben anun duzāʿı idüm. Çün saña sen şikār olduñ dāne gizlendi. Yaʿni ḥabs̱ dir ki: Ol ẖūbluḳ dāne idi. Ben anuñ dāmıydım. Tā sen ol dānenüñ reng ü būyına göñül virüp baña ṣayd olduñ. Dā´im nihān oldı. Sen cehenneme giriftār olduñ. Uş ḥālüñ ü kesbüñ müşāhede iledür. İmdi maʿlūm oldı ki bu dünyā-yı dūnuñ ṣafāsın cefāya vü muḥabbeti miḥnete merhūndur. ʿĀkil-i ḳāmil oldur ki ṣafāsın ḳabūl itmeyüp ṣafāsına vü muḥabbetine göñül virmeyüp fenāsın iẖtiyār ider. Ve giyüp yimedügin ve işidüp görmedügin giymiş ve yimiş ve görmiş ve işitmiş ʿaddider ve hīç bir arzūya taʿalluḳ u bir murāda temelluḳ itmeyüp dā´imā fikr u ẕikri vü şuhūd u seyri Bārī Teʿālānuñ Esmā-ı Ḥüsnāsına ʿaḳd idüp cümle evḳātın naḳd eyler. Tā ki Ḥaḳḳ (60 b) Teʿālā daẖī aña şefḳat u ʿināyetlerüñ idüp kevs̱eri aʿyān-ı mevcūdātuñ esrār-ı ḥaḳāyıḳına keşf-i ıṭlaʿı temām u ẕāt u ṣıfāt içre dere olan eṭvār-ı daḳāyıḳına vü envār-ı fāyıḳına kemāhī şühūd u seyr-i temām müyesser eyleyüp bu dām-ı dünyāyı kimler içün bünyād u serāy-ı āẖireti kimlere ābād itdügin ʿaynen gösterüp aña manẓūr eyler. Ol daẖī murād ne idügin añlayup o ẕātına vü ḥaḳīḳatine lāyıḳ ʿamel ne ise aña meşġūl olup maḳsūdı bi'ẕ-ẕāt vāṣıl u ġayrıdan münḳaṭıʿ vü münfaṣıl olmak saʿyında ihtimām-ı küllī eyler.

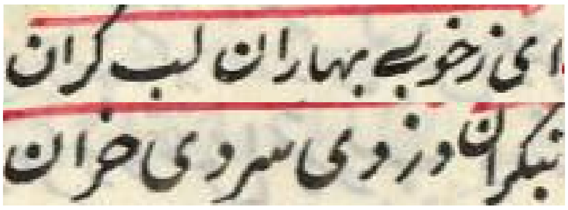
Beyit:

Her ki āẖiret görici-rekdür. Saʿādetlü-rekdür. Her ki āẖir görici-rekdür ıraġ-raḳdur. Yaʿni ehl-i saʿādet oldur ki her nesnenüñ āẖirine naẓar idüp evvelinden ḥaẕer eyler ve dünyā ki ḥarīfüñ āẖiridür evvelidür andan ḥaẕer idüp ʿālem-i āẖirete güzer eyler

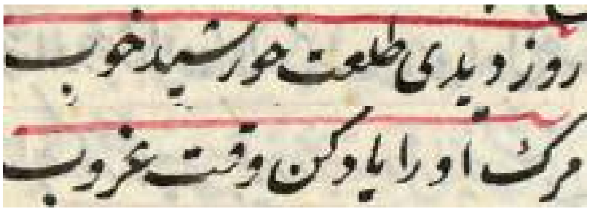
ve ʿalef-i dünyādan nefs ḫalāṣ eyleyüp ġıdāsın nefsüñ Rabbānī idüp Cenāb-ı Ḥaḳḳdan mebʿūd iken muḳarreb eyleme.

Beyit:

ای ز خوبی بهاران لب گزان
بنگران و زردی سردی خزان

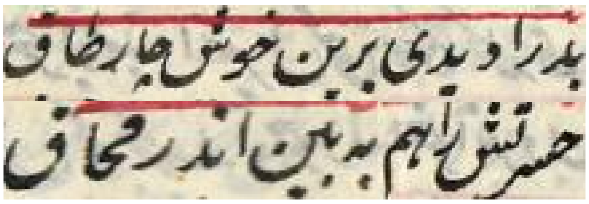
Ey bahārlaruñ ḫubluġundan ṭuṭuġın esīrin naẓar eyle. Ol ḥazān vaḳtinde olan ṣarulıḳ ile ve ṣovuḳluġa yaʿni vaḳt-i bahāruñ ḫubluġuna vü leṭāfetine taʿaccüb (61 a) idüp ṭudaġuñ dişleme. Anuñ beḳāsızlıġına vü ḥazān burūdetinden cemīʿ eşcār ü ezhāruñ ṣararup dökülmesine naẓar eyle.

Beyit:

روز دیدی طلعت خورشید خوب
مرگ او را یاد کن وقت غروب

Gündüz güneşüñ ḫūb ṭalʿatın gördügüñ ġurūb vaḳtinde ölümün de yād eyle. Yaʿni şemsüñ gündüzin şuʿāʿın vü kā´ināta żiyāsın gördüñ gördüñ. Ġurūbundan soñra ẓulmetin ve gice ḳarañlıġında yalnız ḳabr ḳarañulıġında bī-kes ü tenhā ḳalduġuñ yāduñdan gider mi?

Beyit:

بدر را دیدی برین خوش چارطاق
حسرتش را هم ببین اندر محاق

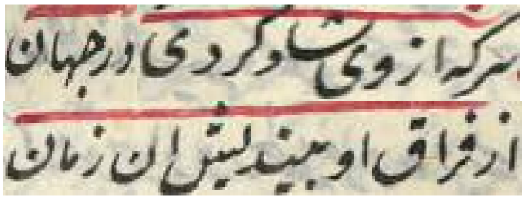
Bedr olmış ayı bu ḫoş çartaḳuñ üstünde gördüñ. Eksildüġin ḥasretine dahī naẓar eyle. Yaʿni bu dünyā gicesinde her bedr-mis̱āl ṣāḥib-cemāle göñül virüp anı bāḳī ṣanma. Saʿat-be saʿat ol cemāl noḳṣān bulup ḥasretine vü aña aldanup nedāmetine naẓar

eyle. Pes ehl-i baṣīret bu dünyā-yı dūnuñ aʿlā vü ednā bir metāʿına dil virüp anuñ firāḳı deminde hicrī cāmından şarāb-ı zehr-ālūdı nūş itmez.

Der-beyān-ı terk-i fenā vü kesb-i beḳā

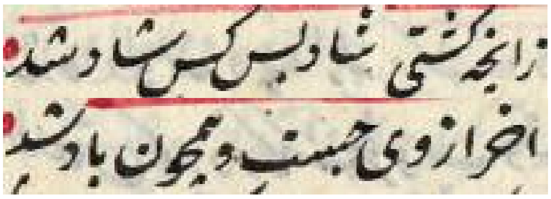
Terk-i fenā sermāyesiyle kesb-i beḳā itmesinüñ beyānında.

Beyit:

هر که از وی شاد گردی در جهان
از فراق او بیندیش آن زمان

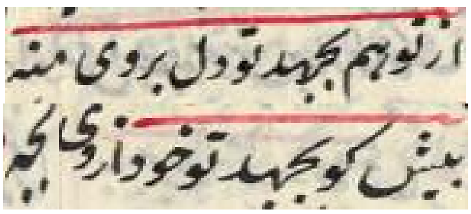
Bu cihān (61 b) içinde her neden ki şād olduñ. Anuñ firāḳından ḫavf ile ol zamān yaʿni bu cihān içre her ḳangı murāda hem-ser olup her nefes anuñla şād u ḫandān olsañ hemān ol nefes anuñ zevālin ü firāḳın fikr idüp ḥaẕer eyle ki ʿaḳabince böyledür.

Beyit:

زانچه گشتی شاد بس کس شاد شد
آخر از وی جست و همچون باد شد

Ol nesneden ki şād olduñ. Andan çoḳ kimse şād oldı. Āḫir andan daḫī ṣıçradı. Bād gibi oldı. Yaʿni ol sen şād olup sevindügin üzerine nice senüñ gibiler şād u ḥurrem oldı. Āḫir anlardan ṣıçrayup eser yel gibi saña geldi.

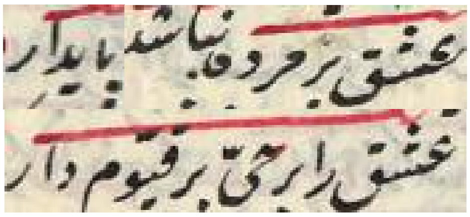
Beyit:

از تو هم بجهد تو دل بروی منه
پیش کو بجهد تو خود از وی بجه

Senden daḫī ṣıçrayup gidersin aña göñül ḳoma. Andan evvel ki ol ṣıçrarsın andan ṣıçra. Yaʿni niceleri şād idüp ġāfil iken ellerinden ṣıçrayup şimdi senüñ eline geldi.

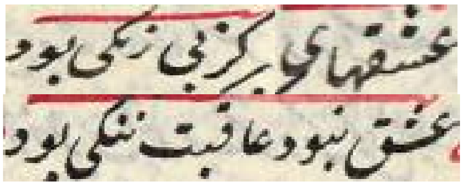
Seni daḫī maġrūr eyledi. İmdi fırṣat elüñde iken ol ṣıçramazdan evvel senden sen ṣıçrayup seni de esīr-i ḥasret ü nedāmet itmesin.

Beyit:

عشق بر مرده نباشد پایدار
عشق را بر حی بر قیوم دار

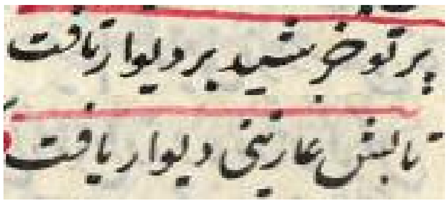
Evveli üstüne ʿaşḳ-ı muḳīm degildür. ʿAşḳı Ḥayy u Ḳayyūm üzerine ṭut. Yaʿni dünyā vü içinde her ne ki mevcūddur. Cümle mürde vü bī-cān ḥükmünde (62 a) olan nesneye ʿaşḳ-bāzlıḳ itmek ʿaḳl işi degildür. ʿĀḳil u ʿārif iseñ ʿaşḳuñı Ḫudā-yı Ḳayyūma ṭut. Tā vuṣlatıyla behre-mend olup beḳā-yı ebedī vü liḳā-yı Sermedīye irişesin.

Beyit:

عشقهایی کز پی رنگی بود
عشق نبود عاقبت ننگی بود

Şol ʿāşıḳlar ki renkçün ola ol ʿaşḳ olmaya. ʿĀḳıbet ʿār eylemek ola. Yaʿni her ʿaşḳ ki ol yañaḳ ü aḳ beden laʿl-leb ü ḫaṭṭ u ḫāl u siyāh çeşm ü ebrū içün vü sāʿir muḥsenāt ekl ü meşārib nesneler içün olmış ola ol ʿaşḳ pertevi üzerine degildür. Belki ʿāḳıbet ʿār u ceḥāletdür.

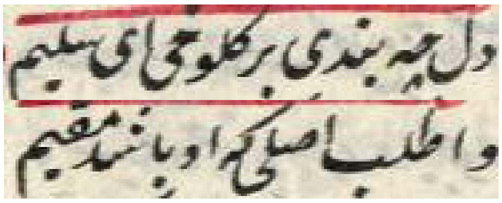
Beyit:

پرتو خورشید بر دیوار تافت
تابش عاریتی دیوار یافت

Güneşüñ pertevi dīvār üzere çarpdı. Dīvār ʿāriyeti żiyā buldı. Yaʿni ol renkler ki ḫūb u raʿnā vü dil-pezīr ü naẓar-ı ḫalḳda bī-nazīr maʿşūḳa-i dil-sūz üzere olup anlara ʿāşḳ-bāzlıḳlar iderlerdi. Şems-i maʿnevīnüñ pertevidür ki dīvār-vücūdlarına

mün῾akis olup bu şeyden ῾āriyet ile rūşenlik ü leṭāfet ü ṭarāvet kesb itmişlerdi. Ḫalḳ-ı ῾ālem ol pertevüñ aṣlından bī-ḫaber ü ġāfil ve ḥüsn-i bāḳīden bī-idrāk u bī-ḥāṣıl ῾aksiyle mihribānlıḳ ve ṭalebine aṣl-ı şuhūd ile müstaġraḳ u pür-ẕevḳ iken nāgāh āfitāb-ı ezel bunlardan ol ῾āriyeti (62 b) żiyāyı kendüye alup ῾āleme sefer idecek dīvār-ı vücūduña bedendür. Ḫarāb u yebāb u ṣıḳāl-ı bī-āb olup ol görinen leṭāfet ü rūşenā vü ḥalāvet bi'l-külliye zāyil[90] olıcaḳ. Ol ῾āşḳ-bāzlıḳ iden nā-merd ġāfiller gözlerin açup görmege gül açılmış yerinde yeller eser. Ol vaḳtde nedāmet çekmedin şimdiden ῾āḳıbet-endīş olup herşeyüñ ḥaḳīḳatden özgeye naẓar itmeyesiz.

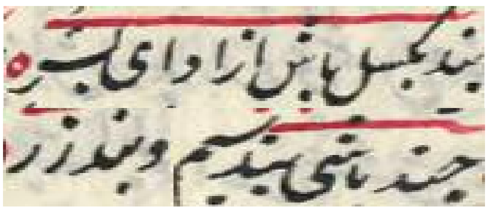
Beyit:

دل چه بندی بر کلوخی ای سلیم
وا طلب اصلی که او باشد مقیم

Bir kesüge niçün göñül bağlarsın ey būn. Bir aṣlı ṭaleb eyle ki ol muḳīm ola. Ya῾ni nūr-ı ḥüsn-i fānī bir ṭopraḳ üzere żiyā-ı şems gibidür ki dem-be-dem ḥareket idüp zā´il olmaḳ üzeredür. Aña göñül virüp eblehlik eyleme. Bir aṣl-ı bāḳī ṭaleb eyle ki hem muḳīm-i bi'ẕẕāt ola. Hem bir an kendü ẕātında münfikk ü ṭaşra olmaya.

Der-beyān-ı terk-i dünyā

Beyit:

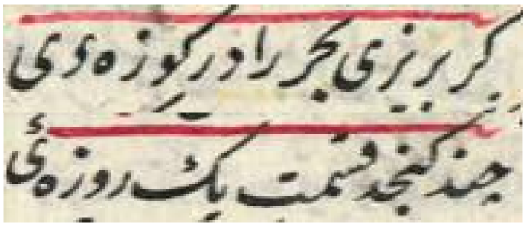

بند بگسل باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

Bendleri ḳır azād ol ey oġul niceye dek gümüş altun bağlusı olursın. Ya῾ni gümüş ü altun ḥadd-i ẕātında bir cemād işidür ki ey güneş terbiyesiyle şöyle zengīn olup ehl-i dünyā ḳatında ῾azīz u muḥterem olur. Yoḫsa ḥaḳīḳatde ṭaş u ṭopraḳdur. Sen ki sücūd-ı melā´ike olan ādemsin. Götiri melā´ike vü ḥayvān u nebāt cemād senüñ

[90] "za´il" kelimesi metinde "zāyil" biçiminde yazılmış.

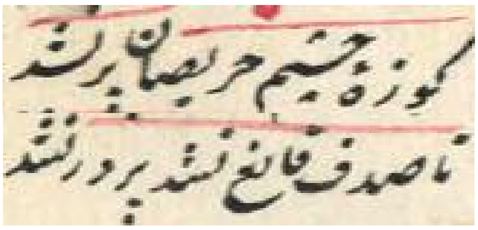
sāyeñdür. Nice bu esfel-i mevcūdād olan ṭaşa vü ṭopraġa (63 a) göñül baġlayup eser-i bī-ḥürmetsin. Bu bī-nefʿ ü pür-żarar bendi ḳırup merdān gibi azād u bī-ḳayd olsañ olmaz mı?

Beyit:

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای
چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

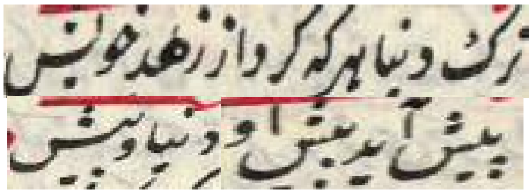
Deñizi bir bardaġa dökesin ne miḳdār ṣıġa bir günlük ḳısmet? Yaʿni Ḥaḳḳuñ niʿmet deryāsına nisbet insānuñ göñli ve gözi bir bardaḳ mis̱ālindedür. Eger ol deryā-yı pāyānı bu bardaġa dökseñ ne ṣıġar. Bir günlük ḳısmet bardaġuñ vücūd ṭopraġına miḳdārıdur ki bir kez ḳarnuñ doyuncadur. Zīrā ḳarnuñ doyar. Rızḳuñ ḳısmetden ġayrısı zāhirā nice biñ ḥazīne olsa maʿnen senüñ degildür. Ḫāricdendür. Şol sebedendür ki ol saʿat ecel gelüp vefāt eylesen ol niʿāmdan bir ẕerre saña **<u>ʿāyide</u>** vü senüñle bile gidüp saña anlardan fā´ide yoḳdur. Öyle olsa insanuñ mālik olduġı ḳısmetin ancaḳ ḳarnın ṭoyurducuġıdur. Ġayrı degildür. Ve maʿidesi ḳuzesine doġan loḳmadan ġayrı ʿālem ṭolusı nesneye mālik olursa kendiden ṭaşradur.

Beyit:

کوزهٔ چشم حریصان پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد

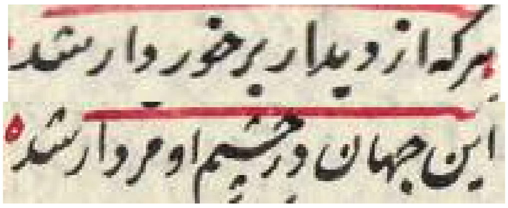
Ḥarīṣlerüñ gözi kūzesi ṭolmadı tā ṣadef ḳāniʿ olmadı. İncü ile ṭolmadı. Yaʿni ḥarīṣ olanlar dünyāsı ṭolusı niʿamda cemʿ itseler gözleri bardaġı ṭolmaġa imkān yoḳdur. Zīrā ḳısmetden artuġın ne vücūd ne iżāfet idüp ʿāḳıbet düşmanlarına bıraġup gider. Ammā kanāʿat eyleyenler ḳısmetlerine (63 b) rāżı olup rāḥata vü selāmete irişüp rıżā vü teslīm ü nūr-ı īmān dürrleriyle pür olup iki cihānda server-i inbisāt üzere olurlar.

Beyit:

ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش
پیش آید پیش او دنیا و بیش

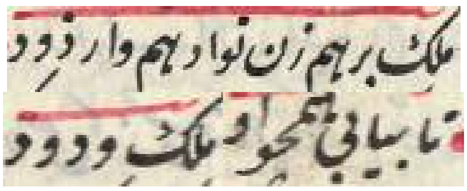
Her ki dünyā terkin eyledi. Kendi zühdünden anuñ öñüne geldi. Dünyā daḫī ziyāde yaʿni her kim ki zühd-i taḳvā ile rıżāen-lillah dünyāyı terk ide. Anuñ hem dünyā öñüne gelür hem dünyādan ziyāde olan gelür ki āḫiretdür. İkisi de kendünüñ mülki olur.

Beyit:

هر که از دیدار برخوردار شد
این جهان در چشم او مردار شد

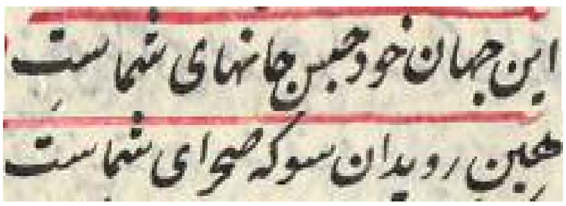
Her ki dīdārdan ber-ḫūrdār oldı. Bu cihān anuñ gözinde murdār oldı. Yaʿni her kim ki dīdār-ı Ḥaḳḳa liyāḳāt bulup vāṣıl oldı. Bu cihānuñ zīb u zīneti vü māl ü mülk anuñ gözine ḫor u murdār oldı.

Beyit:

ملک بر هم زن تو ادهم وار زود
تا بیابی همچو او ملک ودود

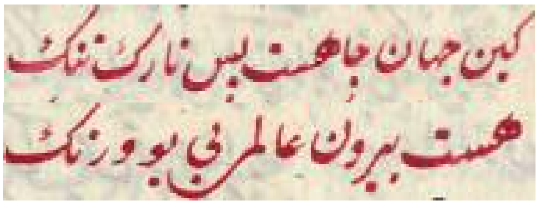
Mülk-i dünyāyı birbirine ur. Edhem gibi tīz bulasız. Anuñ gibi Vedūd mülkini birbirine urup terk itmeyince beḳā mülkine yol bulmadı. Sen de ṭālib-i mülk-i beḳā isen tīz bu mülkden fāriġ ol. Tā anuñ gibi Vedūd mülkine dāḫil olup ol ayurduġı maḳāma iresin.

Beyit:

این جهان خود حبس جانهای شماست
هین روید آن سو که صحرای شماست

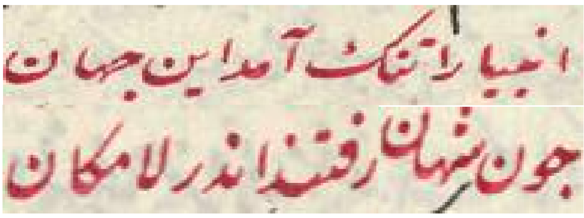
Bu cihān ḫod sizüñ cānlaruñuzuñ zindānıdur. Agāh oluñ ol cānibe yürüyüñ ki (64 a) sizüñ ṣaḥrāñuzdur. Yaʿni sizüñ cānlaruñuzuñ mekānı ṣaḥrā-yı āḫiretdür. Ve bu cihān ervāḥuñ ḥabs-ḫānesidür. Ġāfil olmañ. Rūḥuñuzı ol ṣaḥrā-yı rāḥat-abāda irüşdürmek saʿyında oluñ

Beyit:

کین جهان چاهست بس تاریک تنگ
هست بیرون عالمی بی بو و رنگ

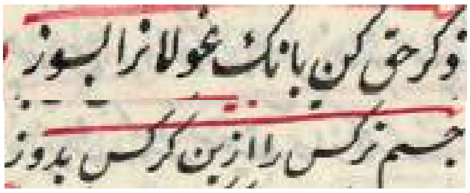
Ki bu cihān ḳatı ḳarañu vü ṭār bir ḳuyudur. Bundan ṭaşra bir ʿālem vardur ki rengsiz ü ḳoḳusuzdur. Yaʿni bu cihān bir ṭār u ḳarañu ḳuyu mes̱ābesindedür. Ol cihānuñ bundan ṭaşradur. Rengsiz ü būysuz cehd idüp bu cāhdan ḫalāṣ bulup ol ʿālemüñ ḳoḳusun alup anun rengiyle renglenüp bu fānī rengden ü musḳim ḳoḳulardan cānı āzād itmek üzerinde oluñ.

Beyit:

انبیا را تنگ آمد این جهان
چون شهان رفتند اندر لامکان

Enbiyāya bu cihān ṭār geldi. Şāhlar gibi lā-mekāna gitdiler. Yaʿni ol cihān-ı bī-pāyāna nisbet bir ṭar ḳuyu mes̱ābesindedür. Enbiyā ʿaleyhi's-selām bu ṭar ḳuyuya gelincek kemāl-i ḥīcret ü elem çeküp bir an tevaḳḳuf itmeyüp ol ṣaḥrā-yı lā-mekāna pervāz idüp ḫalāṣ oldılar. Sen de mūş-ı caʿl gibi bu ṭar ḳuyunuñ içine ṭuş gelüp anda maḳām ṭutup ol ṣaḥrāyı unutma. Rūḥun çeşmin kūşāde idüp enbiyā gibi ol ʿāleme ʿazm eyle. Yoḫsa (64 b) ol cāhdan idi. Ḥabs olup necāta irmekden ḳalursın. Soñra nedāmet fā´ide.

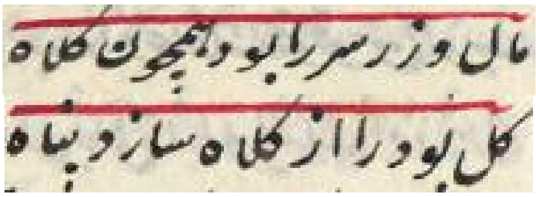
Beyit:

ذکر حق کن بانگ غولانرا بسوز
چشم نرگس را ازین کرکس بدوز

Ḥaḳḳa ẕikr ile dīvler āvāzın gūyundur. Āvāzı bu kerkesden diyüñ. Yaʿni dā´imā Ḥaḳḳı ẕikr idüp ḳalbüñe ḥā´il olan vesvās u ḫannās ol āteş-i tevḥīd ile yaḳup gül ile vü nergis gibi dünyāya açılmış gözüñi murdār kerkesden yum. Tā ʿaşḳ-ı Ḫudā ḳalbüñde mekān baġlayup nūr-ı dīdār ile gözlerüñ rūşen u būy-ı ḥaḳāyıḳ-ı dil ü cānuñ gülşen gibi ola.

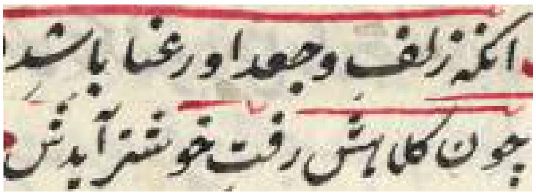
Der-beyān-ı ẕemm-i māl u cāh

Beyit:

مال و زر سر را بود همچون کلاه
کل بود او کز کله سازد پناه

Māl u altūn başda külāh gibidür. Kel ol ki ol külāhdan ṣaḳlayıcı dūze yaʿni külāh ile başını örtüp ṣaḳlayup ṭışı müzeyyen ve derūnı bī-hüner ü bī-maġz ü cāhil-i bī-nażardur.

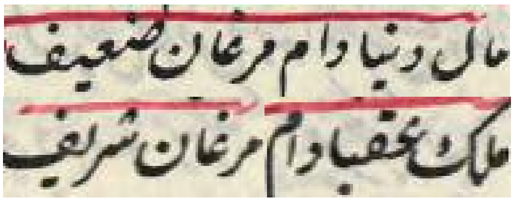
Beyit:

آنکه زلف جعد و رعنا باشدش
چون کلاهش رفت خوشتر آیدش

Anuñ zülfi vü ṭurre vü kāküli raʿnā ola. Çün külāhı gide .Ḫoş-raḳ gelür. Yaʿni anuñ ki sīne-i bī-kemīne maʿārif-i İlāhiyyesi ile meşrūḥ-ı dil ḫazīnesi ḥaḳāyıḳ-ı Rabbāniyye ile memlū vü pür-fütūḥ ola. Anuñ bī-libās u ʿuryān u fenā vü terk ile meydān-ı faḳrde pür-cevelān olması şol zülf-i zībā vü caʿd-ı raʿnā ṣāḥib-i dil-rubā gibidür ki başdan külāhı gidüp ṭurre-i ʿanber -i (65 a) bülende bām-ı şemīm gibi

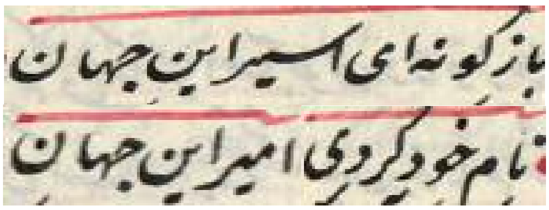
misk-āsā būy-ı dil-āviziyle dimaʿ-ı cānı muʿaṭṭar u ẖūş u zülf-i perīşānla ḥāṭır-ı ġamm dīdeleri küşād u pür-ẖoş eyleye.

Beyit:

مال دنیا دام مرغان ضعیف
ملک عقبا دام مرغان شریف

Dünyā malı żaʿīf ḳuşlaruñ duzāġıdur. ʿUḳbā mülki şerīf murġlarınuñ duzāġıdur. Yaʿni dāmenüñ dānesi ki mülk ü māl u muḥabbet-i ehl-i ʿıyāl u cāh-ı riyāset-i per ü bāldür ki ḥaḳīḳatde cīfe miṡālindedür. Ve bunlara meyl idüp dāmlarına giriftār olanlar şol żaʿīf u bī-hüner ü bī-pervāz süflī ḳuşlar meṡābesindedür. Ammā mülk-i ʿuḳbā dāmına düşen murġānuñ şerīfiyyeti oldur ki dünyā cīfesine kerkes-vār mā΄il olmayup şāhin-veş mülk ü beḳā vü maḳām-ı bülend-pervāz şikārına himmet idüp ol cānibe ṭayerān itdiler. Lā-cerem saʿyleri żāyiʿ olmayup Ḥaḳḳ Cell u ʿĀlā anlaruñ ṣaydların ḥūr-i ʿīn u ḳaṣūr-ı pürin niʿam-ı bāḳī rūzī ḳıldı. Ammā anlar ki hümā-yı himmetleri bülend-pervāz u gevher yektā-yı ḳıymetleri bī-ḥırṣ ve az olup ne nergis-vār cīfe-i dünyāya meyl ü ne şāhin-veş ṣayd-ı ʿuḳbāya müşteġil oldılar. Anlar maḳām-ı Maḥmūda vāṣıl olup nār-ı efʿāli vü nūr-ı ṣıfātı esrār-ı ẕāt-ı eḥadiyyete mübeddel eyleyüp [91] فمنهم سابق بالخيرات zümresinden olup enbiyā-yı mürselīn ü enbiyā-yı kümmelīn ḥaḳḳında rūḥları muḳīm u maẓhar-ı Raḥmān-ı Raḥīm (65 b) oldılar.

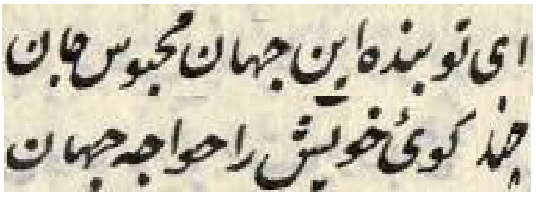
Beyit:

بازگونه ای اسیر این جهان
نام خود کردی امیر این جهان

[91] Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. Fâtır, 32

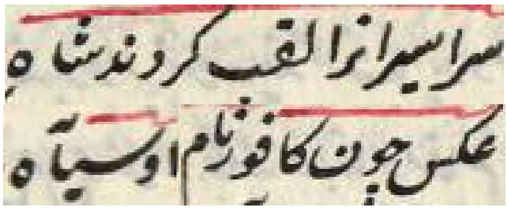
ʿAksine ey bu cihānuñ esīri kendüñi aduñı emīr-i cihān eyledüñ. Yaʿni ḥırṣ u hevā vü nefs-i bī-vefānuñ bendesi vü esīrisin. Böyle esīr u mübtelā iken nāmuñı ʿaks idüp emīr-i cihān itmişsin.

Beyit:

ای تو بنده این جهان محبوس جان
چند گوی خویش را خواجه جهان

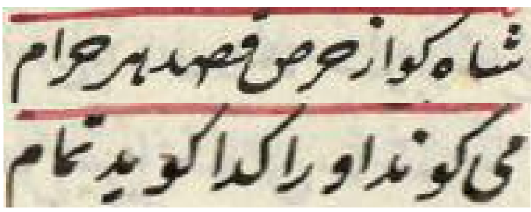
Ey maḫbūs canlusın bu cihānuñ bendesisün. Niceye dek kendüñe cihān ḫᵛācesi dirsin. Yaʿni leyl ü nehār bu cihānuñ ḫiẕmetinde esīr olup cānuñı ḥabs itmişsin. Niceye dek mebde-i meʿāduñdan bī-ḫaber olup kendüñe ḫᵛāce-i cihān diyüp ḥabs-i cānı maʿmūr idüp oturmaḳdasın.

Beyit:

مر اسیرانرا لقب کردند شاه
عکس چون کافور نام او سیاه

Esīrlere şāh laḳab eylediler. ʿAksiyle şol siyāh ārī kāfūr olduġı gibi yaʿni anlar ki ṭabīʿat bendinden ḫalāṣ olup keṡāfet-i beşeriyyesin leṭāfet-i rūḥa tebdīl ü derekāt-ı süfliyyesin derecāt-ı ʿulviyye taḥvīl itmeye. Ṣūretā şāhda olsa şāhlıḳ nāmı aña siyāh kāfūr nāmı gibi laḳabdur. Anunçün ki esīr-i dünyā-yı denīdür. Ve ʿāriyyeti salṭanatı ile maġrūr u ʿilm-i ezel ü ebedden bī-ḫaber u mehcūrdur. Tā salṭanat-ı uḫrevī ki ʿilm-i ẕāt-ı ṣıfāt-ı Ḫudāvendīdür. Aña vāṣıl olup ebedī mülke teḥakküm itmez. Ḥaḳīḳatde lā-cerem (66 a) müflis u bī-nevā ḳalur.

Beyit:

شاه کو از حرص قصد هر حرام
می کند او را گدا گوید تمام

Şāh ki ol ḥırṣdan ḥarām ḳaṣdın ide. Ṣāḥib-i himmetler aña gedā dirler. Yaʿni şol şāh ki ḥırṣından ḥaram māl cemʿinden ve ḥazīne ve ḥayl u ẖaşem sevdāsında olup milket-i bāḳīden ġāfil u maʿrifet-i nefsinden bī-ḥāsıl u cām-ı mülk-i fānīden mest u lā-yaʿḳil ola. Ancılayın şāhlara hümā-yı evc-i himmet olan hümā-yı hümām gedā-yı bī-nevā dirler.

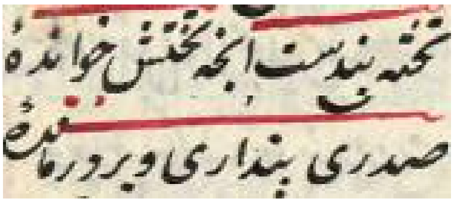
Beyit:

شاه آن دان کو ز شاهی فارغست
بی مه خورشید نورش بازغست

Şāh anı belki ol şāhlıḳdan fāriġdür. Ey sūz u güneşsiz nūrı yıldırıcıdur. Yaʿni şāh oldur ki cihān şāhlarınuñ ġavġasından fāriġ olup tevekkül ü ḳanaʿāt kişverinde ʿasker zühd ü taḳvā vü ʿaşḳ-ı ʿirfānla vücūd mülkün fetḥ-i fütūḥ eyleyüp māsivā hevatırınuñ ceyş-i pür ḥücūmın ṣoyup tār u mār ḳılup şehristānını maʿmūr idüp sulṭān-ı rūḥa taḥt-gāh eyleye ve fażl u ʿadller vücūdı maʿmūresinde ḥükm u ḥükūmet eyleyüp reʿāyā vü ḳuvvā-yı rūḥāniyyesinüñ [92] کما ینبغی żabṭından mümāreset ü emān u rāḥatla ḥıfẓ u ḥarāset itmesine ihtimām eyleye. Tā düzdān-ı nefs-i emmāre vü dīvān-ı hevā-yı şehevāt-ı mekkāre yol bulup memleket-i maḥrūsiyye berfd(e) irişdürmeyeler. Dā´imā (66 b) emn ü emān u selāmet içre fāriġü'l-bāl olup āsūde vü müreffeh ola. [93] بعده قوافل اسرار الهی و رواحل فیض نامتناهی saʿat-be saʿat ʿālem-i lāhūtdan taḥt-gāh-ı dile nüzūl itmekde ḥālī olmaya. Tā ḥaḳīḳatde mülk-i vücūdı şāhlıġına sezā-vār u nūr-ı ẕātı bī-meh ü ẖurşīd-i lāmiʿ tāb-dār u tevḳıʿ-i fermān-miṡāl ẕü'l-fiḳār-ı ḳātıʿ u ḳahhār ola.

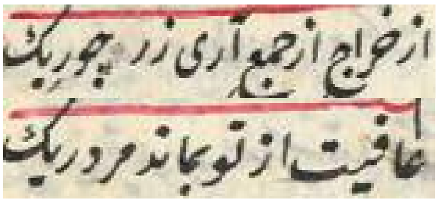
[92] Gerektiği gibi
[93] İlâhî esrar kafilelerinden sonra feyz merhaleleri sonsuzdur.

Beyit:

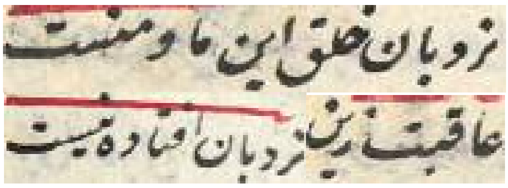
Taḥta ol ki sen anı taḥt oḳumışsın. Ṣadr ṣanursın ve ḳapuda ḳalmışsın. Yaʿni ol taḫt deyu faḫr itdügin bir taḥtadan çatılmış nesnedür ki ḥaḳīḳatde ne ʿurūcında fā´ide vü nüzūlünde żarar vardur. Zīrā hīç mes̱ābesindedür. Ve ṣadr-ı ẓann idüp ʿaceb ile ḳuʿūd itdügüñ ḳapudan ṭaşra ḳalduġuñdur. Ḥaḳīḳatde taḫt u ṣadr göñüldür. Aña cülūs iden iki cihān içre şāh olup götüri mevcūdāt-ı Süleymān Nebī-vār taḥt-ı taṣarrufunda muḥkem u musaḫḫar olur.

Beyit:

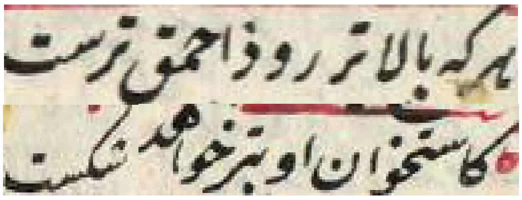
Ḫarācdan eger ḳum altūn cemʿ idesin. Āḳıbet senden arta ḳalur. Yaʿni memleket ḫarācından dünyā ṭoldı ve ḳumlar ṣaġışı altūn cemʿ idesin. Āḳıbet senden arta ḳalup düşmenlerüñ zuʿmūña harc idüp sen naḳīr u ḳıṭmīr anda ḥesābın virüp ʿaẕābın çekmekde olursın.

Beyit:

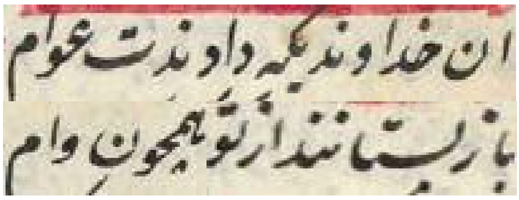
(67 a) Neden ḫalḳuñ nerdübānı bu mā vü menlikdür. Āḳıbet bu nerdübāndan düşmeklikdür. Yaʿni ḫalḳuñ enāniyeti ve ḥodbīnliği nerdübān gibidür. Her kim ki ol nerdübāna ʿurūc ider āḳıbet.

Beyit:

هر که بالاتر رود احمق ترست
کاستخوان او بتر خواهد شکست

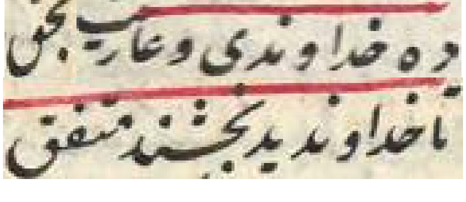
Her kim ki yüce-rek gibidür. Uçmaḳdur ki anuñ kim ki beter oḳunsa gerekdür ki yaʿni bu mā u men nerdübānına her ki artıcaḳ çıḳar anuñ kemikleri artuḳ ḳarılur. ʿĀḳil oldur ki kendi hīç mes̱ābesinde idüp benlik dāmına giriftār olmaya. Zīrā benlik ve ululuḳ Allah Teʿālā anı refʿ eyler. Rifʿat virüp derecāt-ı ʿāliyye müyesser eyler. İmdi tevāżuʿ u meskeneti ḥevā idinüp benlik nerdübānına çıḳmaḳdan ḥaẕer eyleye. Zīrā ol nerdübāna çıḳan elbette düşse gerekdür. Tamaʿ idüp yükseğe çıḳup düşenüñ ḥālī maʿlūmdur ki zaḥmet artıcaḳ çeküp kemikleri artıḳ şikest olacaḳdur.

Beyit:

آن خداوندی که دادندت عوام
باز بستانند از تو همچون وام

Ol efendiliği ki saña ʿavām virmişdür. Girü senden ödünc gibi alurlar. Yaʿni ʿavām u ḫalḳ virdügi manṣubuñ ve ḥükm ü riyāsetüñ s̱ebātı yoḳdur. Ödünc gibidür. Aña aldanup maġrūr olanlar bilsünler ki ödüncü çeküp alduḳları vaḳt anlara ḳalacaḳ fā´ide ancaḳ ḥasret ü nedāmetdür.

Beyit: (67 b)

ده خداوندی وعاریت بحق
تا خداوندیت بخشند متفق

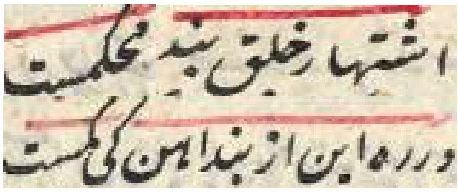
ʿĀriyyeti efendiliği Ḥaḳḳa vir. Tā saña ittifāḳ olunmış efendilik bağışlaya. Yaʿni ʿāriyyeti mülki vü salṭanatı İbrāhim Edhem gibi ve nice pādişāhlar ki terk-i tāc u taḫt eylemişlerdür. Anlar gibi rıżāen-lillah terk eyle. Tā Ḥaḳḳ Teʿālā saña bir pādişāhlıḳ u

bir efendilik bağışlaya. Terk-i tāc u taḫt eylemişlerdür. Anlar gibi ki hem bī-zevāl u bāḳī vü hem şarāb-ı ṭahūrına Ḫudānuñ sāḳī ola ve dünyā pādişāhlıḳları aña nisbet kevs̱er ırmağına nisbet melḥ-i ücāc gibi ola.

Der-beyān-ı āfet u şöhret

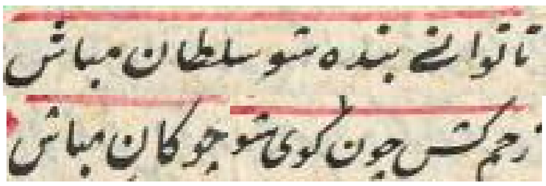
Şöhret āfetliğinüñ beyānında.

Beyit:

اشتهار خلق بند محکمیست
در ره این از بند آهن کی کمست

Ḫalḳuñ iştihārı bağdur. Yol içinde bu demürden bağdan ḳaçan azād olursın. Yaʿni ḫalḳ içinde meşhūr olmaḳ ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳda bir muḥkem bağdur. Şöyle ki bu demür bağdan ziyādedür. Zīrā sālik-i ʿalāyıḳdan ve ʿavāyıḳdan ḫalāṣ u azād olmayınca ṭarīḳ-i Ḥaḳḳda ḳatʿ- merātib idüp vuṣūl bulamaz. Baʿżılara zühd ü ṣalāḥ u taḳvā baʿżılara ʿuzlet u riyāżet u mücāhede ve'l-ḥāṣıl bu ṣıfātlardan biriyle meşhūr olup fiʿlüñ iştihādı aña bende olup Ḥaḳḳa vāṣıl olmaḳdan anı alıḳor. Demirden bağ olup menzile irmege māniʿ olur. Tā ceẕbe-i İlāhī irişüp ol bağ zor idüp ḳırmaya maḳṣūd-ı bi'ẕẕāt vāṣıl olmaḳdan ḳalur. Pūt-perest (68 a) gibi olup *neʿūẕū billah* sen sāliğe lāzım olan bu oldı ki kendide hergiz fiʿl u ḥareket görmege ve *ibnu'l-vaḳt*[94] olup göñlin ve gözin Ḥaḳḳdan ayırmayup her ne ṣādır olursa eger luṭf eger ḳahr muṭiʿ olup kendi irādetin fenā idüp muṭlaḳ-ı irādet-i Ḥaḳḳla ḳā´im ola.

Beyit:

تا توانی بنده شو سلطان مباش
زخم کش چون گوی شو چوکان مباش

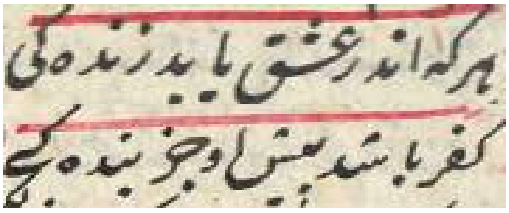
Nā-ḳādir olduḳca bende ol sulṭān olma tob gibi zaḥm çekici ol çevgān olma. Yaʿni ḳādir olduḳca ululuḳdan ve merdüm-azārlıḳdan ḥeẕer eyle. Zelīl u ḫūr miskīn olmağı

---

[94] vaktin oğlu

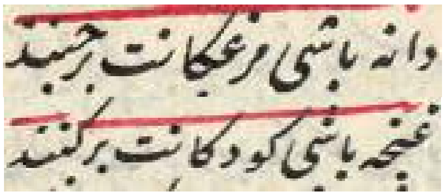
ʿādet ideyin ve ḫalḳuñ cefāsına taḥammül idüp belādan ve **ʿanā΄dan** yüz çevirme ve ṭob-veş ne deñlü zaḥm çeküp zaḥmet görürseñ **ʿinā΄d** u nizāʿ itmege dürişme ve çevgān gibi kimseye ḥavāle olup zaḥm ü elem irişdürmeye dā΄imā rāḥat-resān olmaġa saʿy it.

Beyit:

هر که اندر عشق باید زنده گی
کفر باشد پیش او جز بنده گی

Her kim ki ʿaşḳ içinde dirlik bulur küfr ola anuñ öñünde bendelikden ġayrısı yaʿni her ki şarāb-ı ʿaşḳ-ı İlāhī nūş idüp ḥayāt-ı ebedī vü ʿömr-i cāvidānī ḥāṣıl itmiş ola ve dīde-i baṣīretle cemīʿ eşyāyı vücūd-ı Ḥaḳḳ müşāhede idüp müstaġraḳ-ı baḥr-i hüviyyet ola. Anuñ öñünde bendelikden ġayrısı küfrdür. Zīrā müstehlekdür. Her neye naẓar itse gördigi Ḥaḳḳdur.Ḥaḳḳa bendelikden ġayrısı küfr ü işrāk u ulūhiyyete iştirāk (68 b) olur. *Neʿūzu billāhi mine'z-zālik.*[95]

Beyit:

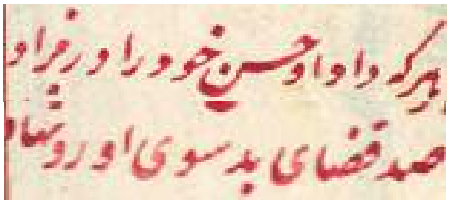

دانه باشی مرغکانت برچنند
غنچه باشی کودکانت برکنند

Dāne olursuñ ḳuşcaġızlar seni düşürür. Ġonca olursuñ oġlancıḳlar seni ḳoparırlar. Yaʿni ṭālib-i dünyādan olursañ her ne olursañ elbette anuñ bir żıddı vü bir ḫaṣmı vardur ki anuñla seni şikār eyler. Dāne olursañ ḳuşlar düşürürler. Ġonca-i gül olursañ oġlancıḳlar ḳoparırlar. Ve'l-ḥāṣıl ḳurtulmış yoḳdur. Her kemālüñ zevālive her beḳānuñ fenāsı muḳarrerdür. Bu dām-ı dünyāda kimseye necāt yoḳdur. Tā ḳār u yārdan geçüp umūrın bi'l-küllīye Ḥaḳḳa tevfīż idüp kendi ara yirden çıḳup maḥv u fānī olmayınca ḫalāṣa çāre yoḳdur.

---

[95] Allah bundan bizleri korusun

Beyit:

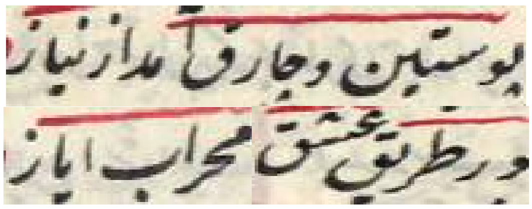

هر که داد او حسن خود را در مزاد
صد قضای بد سوی او رو نهاد

Her ki ol kendi ḥüsni mezāda virdi. Yüz yaramaz ḳażā andan cānibe yüz ḳodı. Yaʿni her kim ki kendi kemāl-i maʿrifetin ve her mahāretin āşkār idüp ḫalḳ-ı ʿāleme ṣunmaḳ dileye. Yüz bed-ḳażā añla yüz gösterir. Niceler hünerinde māhir olduġuna ḥased idüp buġż-ı ʿadāvet eyler. Ḥāṣıl budur ki :[96]
السلامة في الوحدة سلامت
yalñızlıḳdadur ki hīç kes senüñ ḥālüñden ḫaberi olmayup *esrār-ı mā fī'l-bāl*[97]üñ dest-resī olmaya. Ḫalḳ-ı ʿālemüñ zemāyirinden māl ü ḥaḳīḳātuñ mestūr u maḫfī ola. Niteki ḥadīs̱-i şerīfde buyurulmışdur ki: İster ẕehebüñ ve ẕehābüñ ve meẕhebüñ yaʿni altunuñ ve sefere gitmek ve meẕhebüñ ki sülūk itdügin ṭarīḳdür ve anuñ eṭvārımız ayāsıdur. Dostuñdan ve düşmanuñdan setr eyle ve bu üc (69 a) nesnenüñ ʿadūsı vü reh-zeni bī-nihāyedür. Āşinā ṣūretinden gelürler. Sırruña muṭṭaliʿ olup saña musallaṭ olurlar. İblīs-veş levḥ-i żamīrüñi muḥīt eylerler. Zinhār bunuñ gibilerden iḥtirāẓ eyleyüp aṣḥābı ṣıdḳ u ṣafā ġayrı ne rāz virüp hem-rāz idinmeyin. Tā yüz każā-yı bed yüz gösterüp seni giriftār-ı dām-ḥasūdan-ı bed-girdār itmeye.

Der-beyān-ı fevā'id-i nīstī

Yoḳluḳ u fenā ʿālemünüñ fā'ideleri beyānında

Beyit:

پوستین و چارق آمد از نیاز
در طریق عشق محراب ایاز

[96] Selamet yalnızlıktadır. (Keşfu'l-Hafâ, I, 551)

[97] Gönüldeki sırlar

Kürek ve çārıḳ geldi niyāzdan ʿaşḳ yolunda miḥrābı yaʿni Āyāzuñ ol ḥikāyesidür ki anuñ hücre-i ḫaṣṣı var idi ki kendiden ġayrı aña bir ferd dāḫil olmazdı. Bir gün umerā vü ehl-i dīvān Sulṭan Maḥmūda ġamz idüp didiler ki: Sen Āyāzı ṣādıḳ ḳıyās eylersin. İşde Āyāzuñ senden maḫfī bir ḥücre-i ḫaṣṣı vardur ki cemīʿ ḫazāini anda cemʿ idüp ḥıfẓ itmişdür. Kendiden gayrı bir kimse giremez. Anı senden saḳlayup ḫalvet-i ḫāṣ idinmişdür. Kendiden gayrı Sulṭan Maḥmūd bu sözi istimāʿ idicek taʿaccüb eyledi. Ammā Āyāzuñ ṣıdḳ u istiḳāmetin kemāliyle taḥkīk idinmişdi. Elbette bunuñ bir aṣlı vardur. Güzāf degildür deyüp tefekkür eyleyüp ġammāzlara destūr virdigi varuñ ol ḥazīneyi baṣuñ ve içinde olan māl u menāl ü cevāhiri yaġma idüñ aluñ sizüñ (69 b) olsun. Bunlarda bunı işidüp şād u ḫandān olup ol otuz miḳdārı emīr gibi içinde Āyāzuñ serāyına gelüp ol ḥücrenüñ ḳapusın yaḳup ḫışmla içerü girdiler. Eṭrāfa naẓar ṣalup gördiler ki pes [98]
ليس في الدار غيرنا ديار
Ḥücre içinde bir görilür nesne yoḳ illā bir köhne ḥaṣır bıraġulmış ve dīvāne bir mıḫ üzere bir eski kürek pāresiyle bir köhne çārıḳ pāresi aṣılmış nesne yok ġayrı. Taʿaccüb idüp eytdiler: İḥtimāldür ki bunları ḥīle idüp mālı yirde defn itmiş ola diyüp ḥücrenüñ dört cānibin eşüp ḳazmaġa başladılar. Tā ki ʿāciz olup ferāġat itdiler. Gördiler çāre yoḳ. ʿĀḳıbet ḫacīl olup ve şerm-sār olup Āyāzuñ gelüp ayaġına döküldiler. ʿÖẕürlerin dilediler. Zārlıḳlar itdiler. Āyāz daḫi ʿöẕürlerin ḳabūl idüp ṣuçların pādişāhdan dileyüp dilek eyledi. Ol daḫī anlaruñ cürmlerin Āyāza ḥavāle idüp sen nice bilürsin öyle ḳıl didi. Ol daḫī ʿafv eyledi. Andan Sulṭan Maḥmūd Āyāzdan suʿāl idüp bu ne sırdur? Āyāz daḫī cevāb virüp didi ki : Ol zamāndan ki beni dārü'l-ḥarbden ṭutup getürmişlerdi. Bu kürek arḳamda vü bu çāruḳ ayaġımda idi. Ġayrı nesnem yoġ idi. Ol zamāndan berü pādişāhımuñ devletinde bu miḳdār kerāmete ve saʿādete irişdim. Āṣaf-ı devrān olup heft kişver (70 a) ḥükmüme musaḫḫar oldı. Her gāh ki dīvān-ı pādişāhīden fāriġ olup ḫāneye ʿazm itdim. Ṭoġrı bu ḥücreye girüp bu kürek ile bu çārıġı nefsüme ʿarż eydürmege : Ey nefs serkeş olma ki devlete irdüm. Vezīr- i aʿaẓam oldım deyu

[98] Bu yerde bizden başkası yoktur. (Arapça bir ifade)

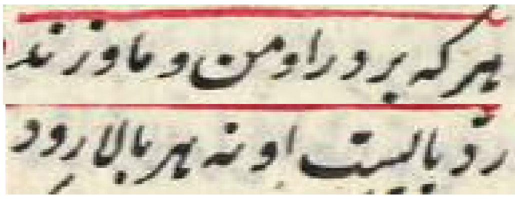
maġrūr olup bu ḥālüñe mesrūr olma. Zīrā bu kürek pāresiyle bu çārıḳdan ġayrıya mālik ü ḳādir degil iken buñca devlete ve bu salṭanata irişdirüp pādişāhlar pādişāhı yāduñdan gidüp verdiği niʿmete küfrān üzere olasın deyu nefs-i ḫabīs̱i tevbīḫ ide deyu cevāb virdi. Ve bu arada Ḥażret-i Ḫudāvendigār *ḳaddesenāllahu sırrahu'l-muḫtār* sürerler ki çārıḳdan murād peder sulbinden nāzil olan nuṭfe ve kürekden murād ana raḥminden ol nuṭfeye ẓarf olan ḳandur ki ol nuṭfe anda ṣūret bağlayup telvīn olup andan vücūda gelüp aḥsen-i taḳvīmde insān olandur ve cümle insānuñ mebdā-i vāṣılı ol nuṭfe ile ol ḳandur. Öyle olsa sālike lāzımdur ki Āyāz-veş ʿālem-i ʿademden vücūda neyle geldügin ve neden ḥāṣıl olduğın bilüp bir ān yādından gidermeyüp diye ki seni ʿademden vücūda Ḥażret-i Ḥaḳḳ bir ḳatre nuṭfe ve bir ḳatre dem ile revān idüp bunca ṣıfāt-ı kerīme ile tebşiriyyetüñ zīnet eyleyüp ḥayāt-ı semʿ-i başar ü nuṭḳ u idrāk ü ʿilm u ḳudret ü irādet ü daḫī nice ṣıfātlar ü ḳuvvetler virüp müzeyyen arāste idüp ḫalīfe eyledi. (70 b) Şimdi şarṭ-ı insāf degildür ki bu meẕkūr ṣıfātları dünyā-yı dūn içün ḥarc idüp ḥükmüni muḫālif yire vażʿ idesin. Ve kendüñe vücūd-ı enāniyet virüp İblīs gibi ana ḫayır diyesin ve çārıḳ ile bu senüñ ki nuṭfe ile ve mülküñ ḥāletidür. Ol ḥāletde ki nāçīzliği vü ẕilleti zinhār ferāmūş itmeyüp ol ḥāleti vü ḥaḳāreti yāduñdan gidermeyesin. Tā bu kesiğüñ ve insāniyyetüñ ḥāletde meskenetüñ ve teẕellül ü inkisāruñ ve tevāżuʿñ ziyāde olup [99]

zümresinden olup Ḥaḳḳdan baʿīd ve naẓar-ı ʿināyetden dūr ve lāyıḳ-ı vaʿīd olmayasın. Ve cümle varlıḳ Ḥaḳḳuñ baḫşāyişi idügini bilüp münʿariḳ sırrına vāṣıl o ḥaḳiḳate muttaṣıl olmasın. Mā u menden ḫalāṣ olup sırr-ı vaḥdete yetişesin inşāallah.

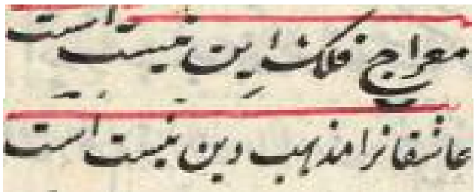
[99] Ben kalbi Benden dolayı mahzun olanlarla beraberim. (Keşfu'l-Hafâ, I, 234)

Beyit:

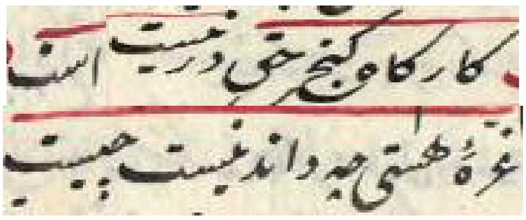
Her ki ḳapu üzere men u mā ura redd yā bed yükseğe uçmaz. Yaʿni her ki yoḳluḳ ü meskenet ü inkisārı vü bī-vücūdluḳ ele getürüp dā´imā niyāzda vü tażarruʿda olmayup benlik ve ġurūr u ʿaceb ü tekebbürlük sevdāsında olur. Ol bāb-ı Ḥaḳḳdan redd u ʿināyet-i Ḫudādan maṭrūddur. Maḳām-ı ʿiliyyīne ve ʿālem-i lāhūta pervāz itmez. Tā men ü mādan geçüp ḫuşūʿ u tevāżuʿ u meskenet ḥāṣıl itmeyince

Beyit:

Nedür felek miʿrācı bu yoḳluḳdur. Āşıḳlar meẕheb-i dīni yoḳluḳdur. Yaʿni Ḥażret-i Risālet (71 a) ʿaleyhi'ṣ-ṣalavātu ve´s-selām cümle varlığın ve nefs-i ʿāḳl u cism u vücūdın ifnā vü maḥv itmeyince ʿurūc idüp seḳām-ı esrāya vü *ḳāb u ḳavseyn ev-ednā*ya[100] vāṣıl olmadı. Pes miʿrāc-ı felek yoḳluḳ oldı. Yoḳluḳ ḥāṣıl itmeyin bu maḳāma ʿurūc itmedi. Ol sebebden ʿāşıḳların dīni vü īmānı vü meẕheb yoḳluḳ oldı. Yoḳluḳ ʿālemin ele getürüp vücūdları nefy idüp ẕāt-ı Ḥaḳḳı iṡbāt idüp anuñla ḳā´im u dā´im u bāḳī oldılar.

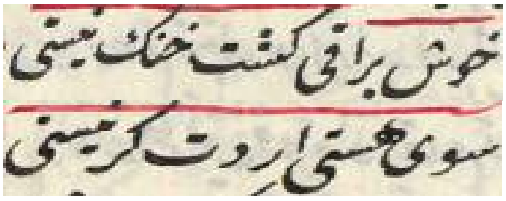
Beyit:

[100] İki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu (Necm, 9)

Ḥaḳḳ gencinüñ kār-gāhı yoḳluḳdadur. Varlıḳ maġrūrısın. Yoḳluġı ne bilürsin nedür? Yaʿni ḥażret-i Ḥaḳḳuñ cemīʿ ḫazāini ve gencḫāneleri ʿademde diledügi miḳdār vücūda getürür. Zīrā ʿadem nisbet-i vücūd-ı deryāya nisbet-i ḳatredür. Sen ki bu fānī varluġuñ mesti ve maġrūrısın. Ol ʿadem ʿāleminüñ keyfiyyetin ẕevḳin nice bilürsin. Tā ol ʿālemden bir ḥālet ḥāṣıl idüp ḳażā-ı cāndan aña duḫūl idüp yol bulmayasın. Anuñ celāl-i ʿaẓmin idrāk itmege mecāl bulmazsın.

Beyit:

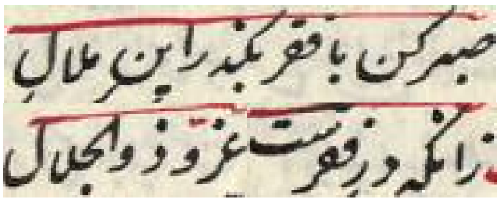
خوش براقی کشت خنک نیستی
سوی هستی آردت کر نیستی

Ḫoş burāḳ oldı. Yoḳluḳ atı varlıḳ cānibine getürir seni. Eger yoḳ iseñ yaʿni yoḳluḳ burāḳına süvār ol ki ġāyet çābük ü ḫoş u menzīl-i maḳṣūda irişdürici atdur. Ele getürüp süvār (71 b) olursuñ. Seni bir demde beḳā mülküne vü ʿizzet varlıġına irişdürüp ber-murād eyler.

Der-beyān-ı tevekkül ü ḳanāʿat

Tevekkül ü kanāʿat itmenüñ beyānında.

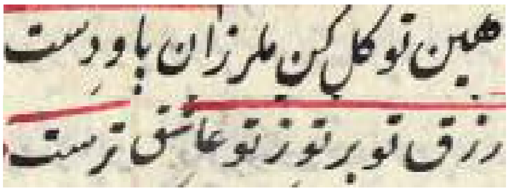
Beyit:

صبر کن با فقر بکذار این ملال
زانکه در فقرست عز ذو الجلال

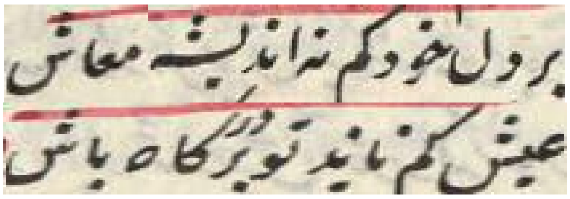
Faḳre ṣabr eyle bu melūlligi geçür. Anuñçün Zü'lcelālüñ ʿizzeti faḳrdedür. Yaʿni ey sālik-i rāh-ı faḳr-i Muḥammedī ve ey ṭālib-i ḥaḳīḳat-ı nūr-ı Aḥmedī sen ki ṭarīḳ-i faḳre dāḫil ü sırr-ı ehadiyyeti taḥṣīl itmek saʿyındasın. Her bār ki bu ṭarīḳ-i faḳrde saña ḳabż u ibtilā vü imtiḥānāt-ı ḳażā ʿārıż ola. Andan şikeste-ḫāṭır u melūl olma. Ṣabr eyle ki ḥażret-i zü'l-celāl ʿizzeti gencīnesi faḳr içindedür. Saña yüz gösterüp seni iki cihānda ʿazīz u muḥterem u ḥubb-ı māsivādan pāk u temyīz eyler.

Beyit:

هین توکل کن ملرزان پا و دست
رزق تو بر تو ز تو عاشق ترست

Agāh ol tevekkül eyle. Elüñ ayaġuñ ditretmesinüñ rızḳuñ saña senden ʿāşıḳ-raḳdur. Yaʿni taḥṣīl-i rızḳ içün elüñ ayaġuñ ditredüp kendüñi ıżṭırāba düşürmege *naḥnu ḳasemnā* [101] muḳadder olan rızḳuñ saña senden ziyāde ʿāşıḳ-raḳdur ve müştāḳdur. Sen hemān ṭarīḳ-i faḳrde maḳām-ı tevekkülden ve ʿālem-i teveccühden ayrılmaya ve rızḳ içün ʿavāmu'n-nāsa tenezzül itme eğlendi rızḳum gelmedi deyu ṣabrsızlıḳ idüp nūr-ı faḳrdan maḥcūb olma.

Beyit:

بر دل خود کم نه اندیشه معاش
عیش کم ناید تو بر درگاه باش

Göñlüñe maʿāş-ı fikrin (72 a) az ḳo. Rızḳ az gelmez. Sen hemān dergāhda ol. Yaʿni göñlüñe geçinmek ve dirlik endīşesin getürüp Ḥaḳḳdan meşġūl idüp ayırma. Rızḳ u maʿīşetim azdur. Ḥālim nice olur deyu tevekkül ü ḳanāʿat cemālin ḥırṣ u tamaʿ niḳābıyla mestūr u maḥcūb itme. Ḥaḳḳ Cell u ʿĀlā senüñ rızḳuñı az virmez. Sen hemān anuñ dergāhından dūr olma ki [102] من کان لله *kānallah*la[103] bir kimse Allah içün olsa Allah da anuñçün olur. [104] الفقراء عیال الله ḥükmünce senüñ perverīşüñ anuñ üzerindedür. Ġayrıya iḥtiyac ʿarż idüp kendüñi ḥor ve dergāh-ı Ḫudādan dūr itme.

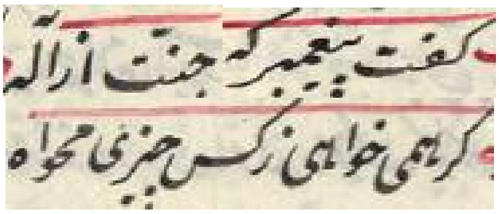
[101] Biz yemin ettik. Herkese rızkını dağıtacağız(Ayet-i Kerime)

[102]

[103]

[104] Fakirler Allah'ın ailesinen, onun himayesindedir.

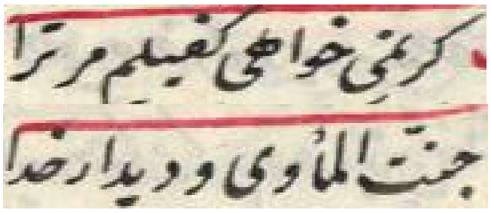
Beyit:

گفت پیغمبر که جنت از اله
گر همی خواهی ز کس چیزی مخواه

Peyġamber ʿaleyhi’s-selām didi ki: Allahdan cennet u dīdār dilerseñ ġayrıdan hīç nesne dileme. Zīrā senüñ vü ġayrınuñ muʿṭīsi ve rāzıḳı oldur cümlesi aña muḥtācdur. Sen ġayrıdan nesne iltica itme ki bende-i ḫāṣ idüp ʿaṭā-i ḫāṣına lāyıḳ olasın.

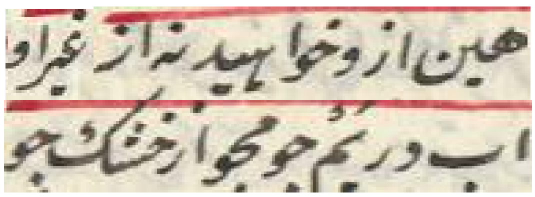
Beyit:

گر نمی خواهی کفیلم مر ترا
جنت المأوی و دیدار خدا

Eger dilemezseñ kefīlim saña cennetü´l-me´vāya daḫī dīdār-ı Ḫudāya yaʿni Ḥażret-i Risālet ʿaleyhiʿs-selām buyurur ki: Eger kimseden nesne dilemeyüp ṣabr u tevekkül her ḥālüñi Ḥaḳḳa tevfīz idüp rāżı vü teslīm olursañ saña ben kefīlim cennetü´l-me´vāya daḫīl u dīdār-ı Ḫudāya müşāhede vü vāṣıl olup (72 b) ebedī vuṣlatda muḳīm olmaġa

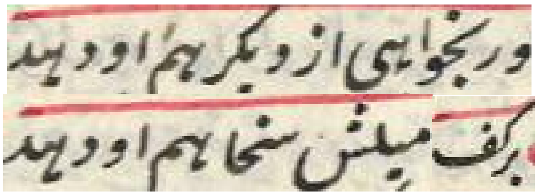
Beyit:

هین از و خواهید نه از غیر او
آب در یم جو مجو از خشک جو

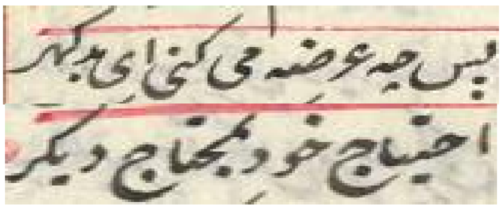
Agāh oluñ andan dileñ ġayrıdan değil. Ṣuyı deñizden isteñ ḳurı ırmaḳdan değil. Yaʿni isterseñüz andan isteñ ki cümleye viren oldur. Andan istemeklik ṣuyı deryādan istemekdür. Ġayrıdan istemek ṣuyı ḳurı ırmaḳdan istemekdür. İmdi aṣlından isteñ ki murād ḥāṣıl ola.

Beyit:

ور بجوئی از دگر هم او دهد
بر کف میلش سخا هم او دهد

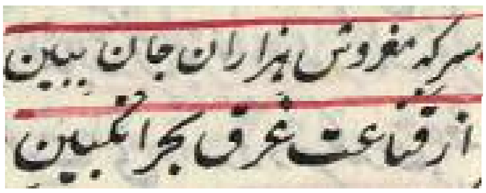
Ve eger ġayrıdan dilerseñ de hem ol anuñ meyli āyasına seḫāyı hem ol ḳor. Yaʿni ġayrıdan dilerseñ diledüğüñ vaḳtinde viren oldur. Anuñ gönlüne raḥm **ilḳān** idüp meyli eline cömerdlik[105] ḳoyan iʿtā´ itdüren oldur. Pes ġayrı elinden viren Ḥaḳḳ olıcaḳ. Vāsıṭa olmaḳdan ise ṣabr idüp bī-vāsıṭa Ḥaḳḳdan almaḳ ulı degil midür? İmdi kāmil olan bī-edeblik idüp Ḥaḳḳı ḥāżır görmeyüp Ḥaḳḳdan ġayrıdan nesne dilemez. Zīrā Ḥaḳḳdan ḥicāb idüp edebe riʿāyet ider. Ḥaḳḳuñ kerem ü ʿinayetin kendüye muttaṣıl görüp fāriġ olur.

Beyit:

پس چه عرضه می کنی ای بدگهر
احتیاج خود بمحتاج دگر

Sen ne ʿarż eylersüñ ey bed-güher. Kendi iḥtiyācuñı bir ġayrı muḥtāca daḫī yaʿni Ḥaḳḳı ḳoyup kendi iḥtiyācuñı bir sencileyin muḥtāca daḫī ʿarż itmek bed-güherlikdendür. Eger (73 a) cevher-i ḥaḳīḳatüñ ṣāf u laṭīf u ḫūb ise hergiz Ḥaḳḳdan ġayrıya iḥtiyāc ʿarż idüp kendüñi Ḥaḳḳ naẓarında ḥor u ḥaḳīr ü redd itmezsin. Her ne dilerseñ andan dileyüp anuñla dā´imā bāzārda vü dostluḳda vü nāz u niyāzda vü şevḳ u istiyāḳda olursın.

Beyit:

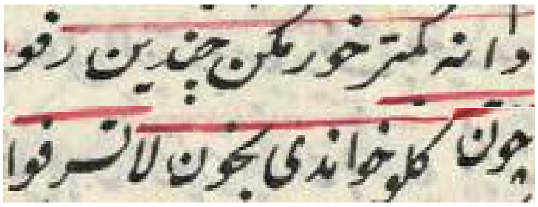

هر که مغروش هزاران جان ببین
از قناعت غرق بحر انگبین

---

105 Müstensih başlangıçta kelimeyi "cūd" olarak yazmışken daha sonra "cömerd" kelimesine çevirdiği zannedilmektedir.

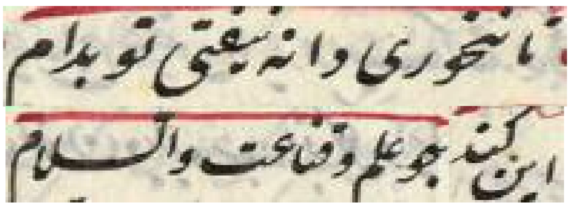
Sirke ṣatma ve nice biñ cān görüp ḳanāʿatdan ʿasel deñizine ġarḳ olmış yaʿni faḳrden sirke ṣatıcı gibi turş revā olup yüzüñ gözüñ ekşitme. Kanāʿat baḥrine düş ki bu aselden leẕīz olan ḳanāʿatuñ baḥrinde nice yüz biñ cān ġarḳ-ı ẕevḳ u nūr olup [106]
يا ليت قومى يعلمون بما غفر لى ربى
deyu āvāz iderler ki bu ḳanāʿatuñ leẕẕetini n'olaydı ḫalḳ-ı ʿālem bilelerdi. ʿAẕāb-ı ṭabīʿatdan cānların ḫalāṣ idüp bizim gibi rāḥat-ı ebediyye sāḥat-ı sermediyye yetişelerdi.

Beyit:

دانه کمتر خور مکن چندین رفو
چون کلوا خواندی بخوان لا تسرفوا

Dāneyi az yi. Bu deñlü yime. Çün *külū*[107] āyetin oḳuduñ. *Lā tusrifū*[108] yı daḫī oḳu. Yaʿni ki bu dünyā dāmenüñ dāneleri ki gūne gūne taʿāmlar u şarāblardur ki bu ḳadar ki çoḳ yiyüp bedenüñe ḳat ḳat yimeler urup büyüdüp semirtme. Çün *kulū veşrābū*[109] āyetiyle ʿamel itdün. (73 b) Tā ki bir gün ol dānelerüñ dāmene giriftār olup ḥesāba vü ʿiḳāba düş olmayasın.

Beyit:

تا نخوری دانه نیفتی تو بدام
این کند چو علم و قناعت والسلام

Dāneyi yimeyesin dāma düşmezsin kanāʿat ʿilmi bunı eyler ve's-selām. Yaʿni ʿilm u ḳanāʿatla ʿāmil olup esrār-ı ḥaḳāyıḳdan ḫaberdār olursañ ġayrılar gibi dāne yiyüp dāma giriftār olmazsıñ. ʿİlm-i ḳanāʿat seni dāma düşürmekden ḥıfẓ eyler. Dāneden

---

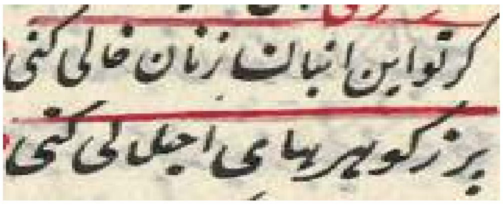
[106] Rabbimin beni bağışladığını ve beni kendilerine ikram edilen kullarından kıldığını...(Yasin, 27)
[107] yiyiniz. (A'râf, 31)
[108] israf etmeyiniz. (A'râf, 31)
[109] yiyiniz, içiniz... (A'râf, 31)

müstaġnī idüp dām-ı dünyādan emīn eyler ve dā´imā selāmet içre muķīm ü āsūde eyler.

Der-beyān-ı ķanāʿat u riyāżet u goresnegī

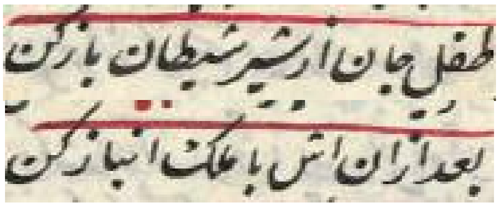
Açlıķ u riyāżet ḫāṣiyyetlerüñ beyānındadur.

Beyit:

گر تو این انبان ز نان خالی کنی
پر ز گوهرهای اجلالی کنی

Eger sen bu ṭaġarcıġı etmekden ḫālī idesin. Ululıķ gevherlerinden pür eylersin. Yaʿni eger ķarnuñ ṭaġarcıġını nāndan ve ṭaʿāmdan ḫālī idüp ṣavmla riyāżetle me´nūs idesin. ʿĀlī ķadr u şeref u ķıymet maʿānī-i İlāhiyye vü maʿārif-i Bāķīye vü cevherleriyle pür idüp ḫazīne-i Ḫudā eylersüñ.

Beyit:

طفل جان از شیر شیطان باز کن
بعد از آنش با ملک انباز کن

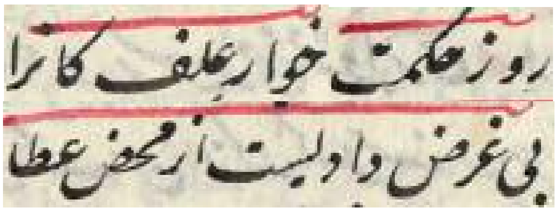
Cān ṭıflını şeyṭān südünden girü eyle. Andan soñra anı mülk eyle. Ortaķ eyle. Yaʿni bu yidüğüñ ġıdā ki hep şeyṭān südidür ki yiyüp ṭoyırdıķdan soñra nefs-i rāḥat eylersin. Andan sā´ir taķāżāların (74 a) daḫī ḥāṣıl idüp ḥükmine rām olursın. Dem-be-dem nefse ġıdā ile ķuvvet virüp rūḥı żaʿīf ü nā-tüvān eylersin. İmdi bu şeyṭān ġıdāsın cānuñ ṭıflın girü ṭutup nefs-i kes̱īfüñ nicesinden ḫalāṣ eyle. Tā ki melā´ike mertebesine irişdürüp ṭıfl iken ʿāķil u dānā vü ʿazīz u tuvānā idesin.

Beyit:

نان گلست و گوشت کمتر خور ازین
تا نمانی همچو گل اندر زمین

Bundan az yi. Tā balcıḳ gibi yir içinde ḳalmayasın. Yaʿni et ü etmek aṣlında ṭopraḳdandur ve kes̱īf u suflīdür. Anlara çoḳ muḳayyed olup yimesine muʿtād olma ki bedenüñ ḳuvvet bulup rūḥuñ żaʿīf olmaya vü āb-ı külüñ kes̱āfeti rūḥa ġalebe idüp maḳām-ı ʿulvīden dūr idüp ten-i ḫākī gibi zemīnde vü esfelde ḳalmaya.

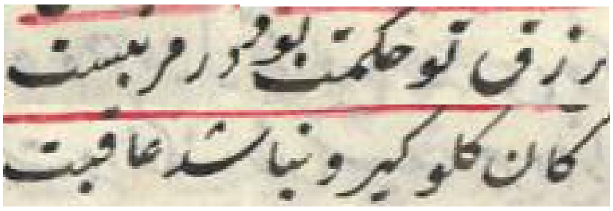
Beyit:

رو ز حکمت خوار علف کا را

بی غرض داد است از محض عطا

Yüri ḥikmet yemin yi ki anı Ḫudā ġarażsız virmişdür. Maḥż-ı ʿaṭā´dan yaʿni yüri ʿilm ü ḥikmet rızḳından yi ki ol Ḫudānuñ ġarażsız raḥmeti ḫazīnesinden maḥż-ı ʿaṭā´sıdur. Rūḥuñ ġıdā-yı ḥaḳīḳīsi oldur ve rūḥuñ bu ʿāleme gelmekden murādı ol ġıdā-yı ḥikmeti ḥāṣıl itmek içindür.

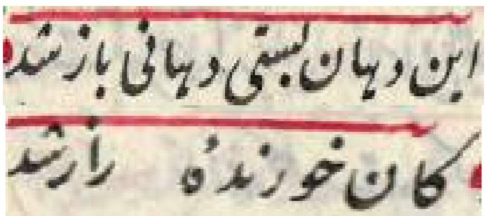
Beyit:

رزق تو حکمت بود در مرتبت

کان گلوگیرت نباشد عاقبت

Senüñ (74 b) rızḳuñ mertebe içre ḥikmet ola ki ol senüñ ʿāḳıbet boġazuñ ṭutıcı olmaya. Yaʿni mertebe-i insānīde rızḳuñ ḥikmetidür ki mertebe-i ḥayvānīde ḥayvānāt rızḳı ʿalef u nebātāt olduġı gibi pes insāniyyetüñ mertebesinüñ ġıdāsı ḥikmetdür. Anı ġıdā idin. Tā ol ṣūrī ġıdālar gibi ʿāḳıbet boġazuña durmaya.

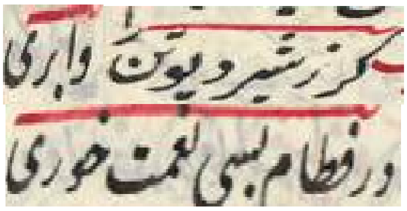
Beyit:

این دهان بستی دهانی باز شد

کان خورنده ... راز شد

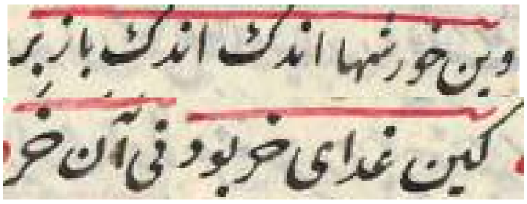
Bu aġzı baġladuñ. Bir aġız daḫī açıldı ki ol rāz loḳmaları yiyici oldı. Yaʿni her ki ġıdā-yı cismānīden bu ḥis aġzın baġlayup riyāżet semtine şurūʿ idesin. Bāṭınuñdan bir aġız daḫī açılup ʿilm u ḥikmet ü rāz u esrār ḥāṣıl idersin.

Beyit:

گر زشیر دیوتن وابری
در فطام بسی نعمت خوری

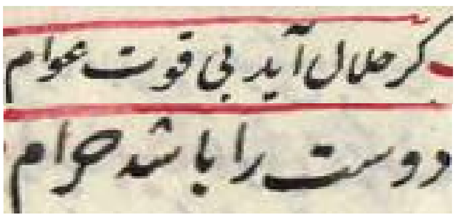
Eger dīv südünden teni kesesin anuñ kesilmesinden çok niʿmet yersin. Ya′ni dīv südi ki ġıdā-yı cismānīdür. Anı tenüñden kesüp ol kesilmek sebebi ile çoḳ niʿmet-i İlāhī vü ḳuvvet-i nūrānī yirsin.

Beyit:

وین خورشها اندک بازبر
کین غذای خر بود نی آن حر

Bu yimeklerden az az geri kesil ki bu ḫar ġıdāsıdur. Āzāde ġıdāsı degildür. Yaʿni bu gıdādan az az kesilmek üzere ol ki bu at u eşek ġıdāsıdur. Merd-i āzāde ve ḥürr ü ḥelāl-(75 a) zāde ġıdāsı degildür.

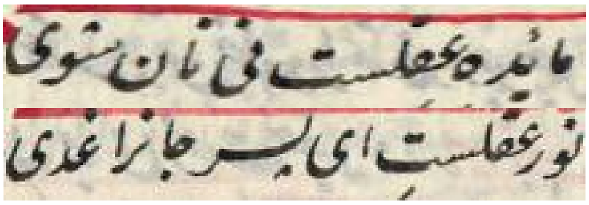
Beyit:

گر حلال آید بی قوت عوام
دوست را باشد حرام

Eger ḥelāl gele ʿavām ḳuvveti içün dost ṭāliblerine ḥarām oluna. Yaʿni bu ḳuvvet-i ʿavām içün Ḥaḳḳ Teʿālā ḥelāl itdügi erzāḳ u .... cümlesi dost ṭāliblerine

ḥarām olmışdur. Zīrā anlaruñ ḳuvvet u ġıdāları maʿrifet u dīdār-ı H̱udādan ġayrı nesne degildür.

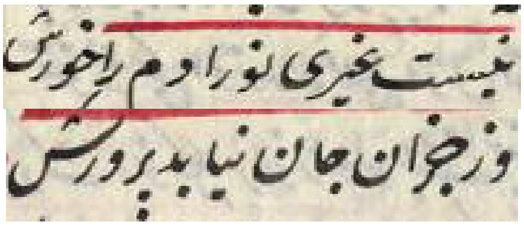
Beyit:

مائده عقلست نی نان شوی
نور عقلست ای پسر جان را غذی

Gökden nāzil olan mā´ide ʿaḳıldur ki o nūr ile Ḥaḳḳı bāṭıldan temyīz u farḳ idüp ṣırāt-ı müstaḳīm bulup anuñla revān olup ẕāt-ı Ḥaḳḳa vāṣıl u muttaṣıl olmaḳdur.

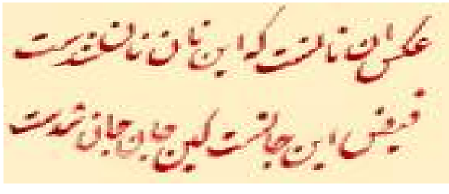
Beyit:

نیست غیری نور آدم را خورش
وز جز آن جان نیابد پرورش

Nūrdan ġayrı ādeme yiyecek yoḳdur. Ve andan ġayrıdan cān beslenecek bulmaz. Yaʿnī ādemüñ ḥaḳīḳat yiyeceği nūrdur. Anuñçün rūḥ-ı insānī rūḥ-ı mücerreddür. Ve nūr-ı mücerredüñ ġıdāsı ve perverişi nūrdan ġayrıdan degildür. Yine geldi ẕātındandur. Öyle olsa sen ki ādemsin nūr-ı rūḥla ẓulmet bedenüñ mābeyninde müşterek vāḳiʿ olmışsın. Cidd ü cehd ile ġıdā-yı beden-i kes̱īfden ẖalāṣ ol ġıdā-yı rūḥ-ı laṭīf ki nūrdur. Anı ḥāṣıl eyle vü żaʿīf rūḥuñı ol ezelī ġıdā-yı nūr ile perveriş idüp ḳuvvet u ḳudret (75 b) ḥāsıl eyle. Tā iki cihānda gözlerüñ vechu´llahdan ayrılmaya.

Beyit:

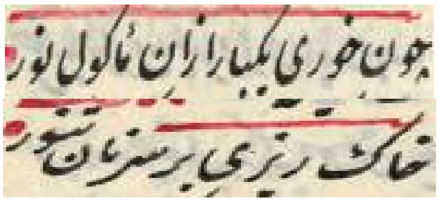

عکس آن نانست کاین نان نان شدست
فیض آن جانست کین جان جان شدست

Ol nānuñ ʿaksidür ki bu nān olmışdur. Yaʿni ol nūr ki cānuñ ġıdāsı vü ekmeği de yeryüzündeki etmek ü yimek anuñ ʿaksinden ẓuhūr itmesidür. Ve bu cān-ı ḥayvānī

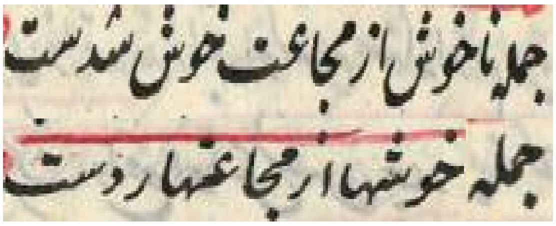
vü nefsānī ol rūḥ-ı ḳudsīnüñ ʿaksinden ẓuhūr itmişdür. Bu cümlesinüñ ḳuvvet-i ġıdāsı vü ḥayāt u ḳıyāmı anuñladur. Ve anuñ ḳıyāmı ẕāt-ı Ḥaḳḳ iledür.

Beyit:

چون خوری یکبار از ان ماکول نور
خاک ریزی بر سر نان تنور

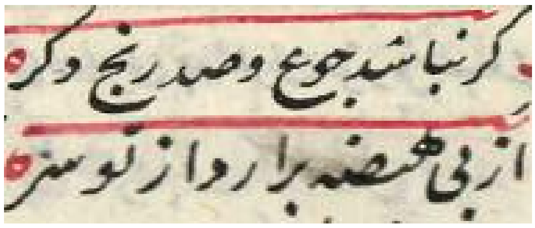
Çün bir kerre ol nūrı yiyeceğinden yiyesin. Ṭopraḳ dökersin tenevvür etmeği üzere. Yaʿni ol nūr-ı İlāhī bir kerre rūḥuña ḳuvvet alup pertev-i ḳalbüñe tecellī eyleye. Cümle vücūduñ anuñla pür-nūr olup bir ḥālete irişür ki ne tenevvür etmeğine naẓar idebilürsin ve ne sā´ir me´kūlāta iltifāt eylersin ʿale'd-devām ol nūruñ şuhūd-ı lezẕetiyle mest u medhūş olup cemīʿ eşyādan müstaġnī olursın.

Beyit:

جمله ناخوش از مجاعت خوش شدست
جمله خوشها ازمجاعتها ردست

Cümle ḫoş olmayanlar aclıḳdan ḫoş olmışdur. Cümle ḫoşlar aclıḳsız redddür. Ya´ni cümle derdlerüñ ve ḫoş olmaḳlaruñ devāsı aclıḳdur. Ve Allah Teʿālānuñ ṭaʿāmı aclıḳdadur. Ve her ḫoşluḳ ki aclıḳdan ġayrıdur. Ol ḫoş (76 a) degildür. Belki merdūdluḳdur.

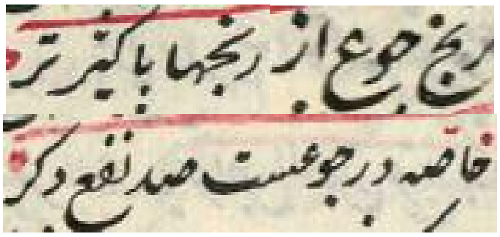
Beyit:

گر نباشد جوع وصد رنج دگر
از پی هیضه برارد از تو سر

Eger cūʿ olmaya yüz dürlü renc daḫī ṭoḳluḳ ve imtilā ardunca senden baş ḳaldurur. Yaʿni cūʿ olmayıcaḳ ṭoḳluḳ ü imtilā sebebiyle senden nice yüz marażlar baş ḳaldırup

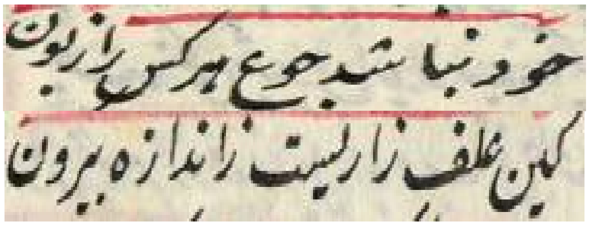
marīż u mübtelā eyler. Ammā dutınca yimeyüp cūʿla geçinmeği ʿādet idinürseñ hīç bir marażuñ ḳalmayup cūʿ dermān u devā olur.

Beyit:

رنج جوع از رنجها پاکیزه تر
خاصه در جوعست صد نفع دگر

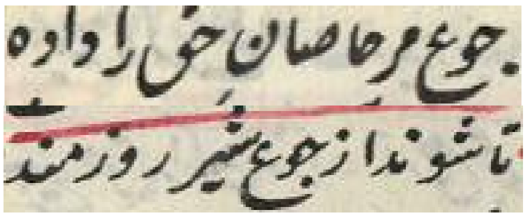
Cūʿ marażı cemīʿ marażlardan pākdür. Ḫuṣūṣan cūʿda yüz fāʿide daḫī vardur. Yaʿni açlıḳ marażı sāʿir marażlar gibi degildür. Ḫuṣūṣan anuñ yüz menfaʿati daḫī vardur.

Beyit:

خود نباشد جوع هر کس را زبون
کین علف زارست ز اندازه برون

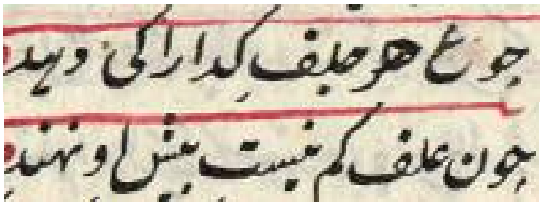
Ḫod açlıḳ herkese zebūn olmaz ki bu bir otlaḳdur ki endāzeden ṭaşradur. Yaʿni açlıḳ degme kimseye zebūn u rām olmaz. Zīrā bu dünyānuñ yimeği vü yiyeceği ḥadden birūndur. Ve endāzeden ṭaşradur. Yiyene minnetdür. Anuñçün ʿalef kes̱reti māniʿ olup degme kimseye cūʿı münteḥir u zebūn idemez.

Beyit:

جوع مر خاصان حق را داده اند
تا شوند از جوع شیر زورمند

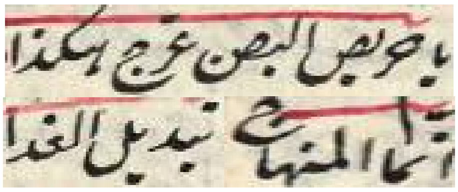
Açlıġı Hakkun ḫāṣlarına virmişlerdür. Tā açlıḳdan rūzeli arslanlar ola. Yaʿni Ḥaḳḳuñ (76 b) ḫāṣları cūʿları nūrıyla beslenüp şīr-i Ḥaḳḳ u ḳuvvet-i velāyetle ġazanfer-i muṭlaḳ olur.

Beyit:

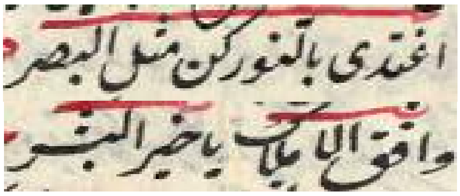
Açlığı her gedāya ḳaçan virürler çün yem az degildür. Anuñ öñüne ḳorlar. Yaʿni açlıḳ bir muʿteber ü zī-ḳıymet nesnedür. Anı her gedā-yı dūna naṣīb itmezler. Zīrā anuñ murādı yimek ve içmekdür. Ve ol daḫī bī-nihāyedür. Öñüne ḳoyu(l)sa tesellī iderler. Ol daḫī murādın buldım ṣanup durmaz yir.

Beyit:

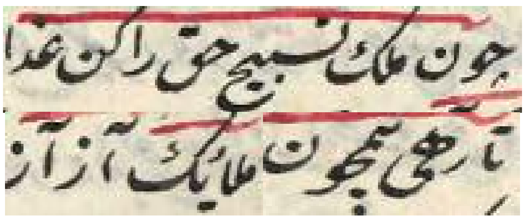
Ey ḳarnı ḥırşlı böyle ʿurūc ile taḥḳīḳān ṭoğru yol ġıdā tebdīlidür. Yaʿni ey baṭn-ı ḥarīṣ az az ġıdā-yı cismānīni tebdīl idüp ayıḳ ayıḳ ʿālem-i ervāḥa ʿurūc eyle ki ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ ġıdā-yı cismi rūḥa tebdīl idüp teni cān eylemekdür.

Beyit:

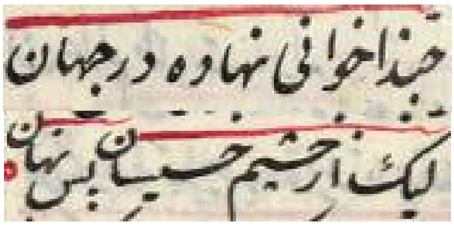
Nūrıyla ġıdālan başar gibi ol meleklere muvāfaḳat eyle ey beşerüñ ḫayırlusı. Yaʿni ġıdāñı nūrıyla göz gibi ol. Zīrā gözüñ ġıdāsı nūrdur. Ve ḫayrü’l-beşersün. Melā´ike ile muvāfaḳat eyle. Tā kesb-i leṭāfet idüp dīv nefsinden emīn olasın.

Beyit:

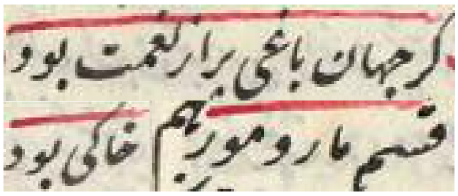
Tesbīḥ-i Ḥaḳḳı ġıdā eyle. Tā melekler gibi żarardan (77 a) vü ziyāndan ḳurtulasın. Yaʿni żarar ü incinmek ve ġam-ı cismāniyyetden hāṣıl olursın ki melek gibi tesbīḥ-i Ḥaḳḳı ġıdā idinüp dā'imā ʿurūc itmege saʿy idesin. Melā'ike gibi dünyānuñ żararından ve s̱ıḳlet ü kes̱āfetden ẖalāṣ olup necāt bulursın.

Beyit:

حبذا خوانی نهاده در جهان
لیک از چشم خسیسان بس نهان

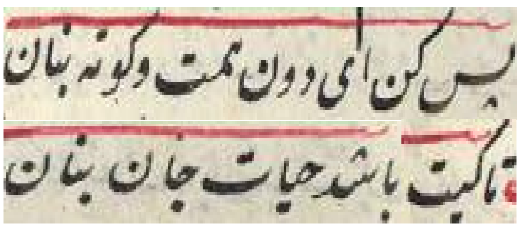
Ne güzel ṣofra ḳonmışdur. Cihān içindeliği ḥasīsler gözinden ḳatı çoḳ gözli yaʿni ʿaşḳ u maʿrifet u fikr u ẕikr ki tesbīḥ-i Ḥaḳḳ-ı ḥakīḳatde bunlar virir. H̱ūb niʿmetdür. Bu cihān içre çekülüp ḳonmışdur. Ehl-i maʿnā naẓarında ġāyet ʿayān u peydādur ki nefs-i nefis tenāvülde vü nūş itmekdedür. Līkin rūḥlara cüst idüp ol niʿmetden tenāvüle istiʿdād ḥāṣıl itmeyenler çeşminden ziyāde maẖfī vü nihāndur.

Beyit:

گر جهان باغی پر از نعمت بود
قسم مار و مور هم خاکی بود

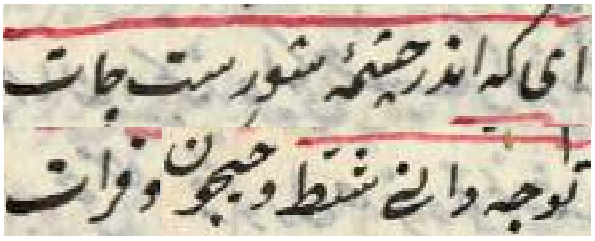
Eger cihān ṭolı niʿmet ile baġ ola yılanuñ ve ḳarıcanuñ ḳısmeti yine ṭopraḳdur. Yaʿni eger götüri cihān nūr u ẕāt-ı maʿrifet esmā vü ṣıfāt ile memlū ola. Maʿrifet-i nefsinden ẖaberdār olmayanlar ol niʿmetden mehvūr olup mūr u mār gibi ḳısmetleri ẖāke mensūb kes̱īf u muẓlim ġıdādan ġayrı bir ġıdā-yı uẖrā olmaya.

Beyit:

بس کن ای دون همت وکوته بنان
تا کیت باشد حیات جان بنان

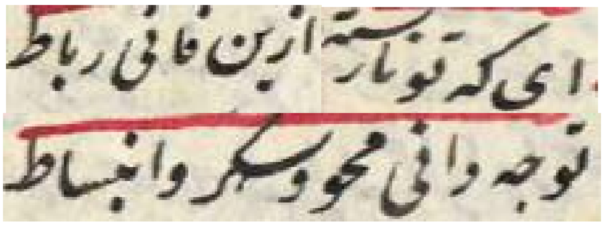
Yeter eyle ey alçaḳ himmetlü ve ḳısa parmaḳlu (77 b) tā nice dek cānuñ dirliği ekmek ile ola. Ey nefs-i taṣarrufuñ ḳabż u basṭında rūḥı elinüñ parmaḳları ḳısa olan dūn himmet yetireydüñ. Tā niceye dek rūḥlaruñ ḥayātı vü ḳuvveti etmek ü aş ola. Ekl-i nūrı dehānı açup ol dehānla hem-dem ü hem-ġıdā-yı melā´ike olmaġa ictihād eyle. Tā maḳāmuñ ʿālem-i melekūt ola.

Beyit:

ای که اندر چشمهٔ شورست جات
تو چه دانی شط و جیحون و فرات

Ey senüñ maḳāmuñ ṣuyı acı çeşme içindedür. Sen ne bilürsin Şaṭ Irmaġını daḫī Ceyḥūn ve Fırāt Irmaġını. Yaʿni ey taḳlīdüñ acı çeşmesinde ḳalmış bī-ḫaber muḳallid u nā-dān ṣūret-i şerʿ-i̱ dām-ı dünyā idinüp riyā ve semʿinüñ nāmını zühd u veraʿ ḳoyup Ḳur´ān-ı ʿAẓīm kendi re´y-i fāsidüñle tefsīr idüp maʿnā-i şerīfinden ve murādu'llahdan bī-habersin. Ṭarīḳat şaṭṭını vü ḥaḳīḳat ceyḥūnını ve maʿrifet fırātını ne bilürsin. Niçün ṭālib-i derd-i ʿaşḳ olup rūḥ-ı maḳāmı ḥayrete vāṣıl itmezsin.

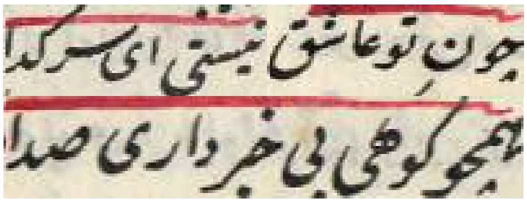
Beyit:

ای که تو نارسته ازین فانی رباط
تو چه دانی محو و سکر و انبساط

Ey sen bu fānī kār-bān-ı serāydan ḳurtulmadın. Sen ne bilürsin yoğ olmaḳ ve serḫoşluḳ ve açılup küşāde olmaḳ nedür? Yaʿni ey bu dünyā kār-bān-ı serāyından ve anuñ muzaḫref zīnetinden ve içinde olan bī-vefā ve bī-beḳā elvānından ve eşkālinden ve bī-s̱ebāt ʿıyş (78 a) u ṣafāsından özin ḫalāṣ idemeyen miskīnsin. Kendi vārlıġuñdan geçüp rıżāu'llahdan yoḳ olup vücūd-ı Ḥaḳḳla ḳā´im olmaġı ve şevḳ u vücūd u ʿaşḳ-ı İlāhīden serḫoş u bī-ḫoş olmaġı vāṣıl-ı Ḥayy-ı Bāḳī olup anda inbisāṭ u neşāt u keşf-i memīʿ kerāmet ḥāṣıl idüp cümle esrār-ı ḥaḳāyıḳ içilüp yüz gösterüp

mülk-i melekūtuñ ḳābıż u bāsıṭı olmaġı sen ne bilürsin? Tā taḥṣīl-i ʿaşḳ-ı fenā idüp bāṭın-ı Ḳur´ān u ḥaḳāyıḳ pīrān ne idügin añlayup bilmeyince bu maʿāş-ı ġarībe vü esrār-ı ʿacībeden ḫaber-dār ü agāh olmaḳ muḥaldür.

Beyit:

چون تو عاشق نیستی ای سر گدا
همچو کوهی بی خبر داری صدا

Çünki sen degilsin ey erkek gedā ṭaġ gibi ḫabersiz avāz ṭutarsın. Yaʿni mādām ki ʿāşıḳ-ı ẕāt u ṣıfāt-ı Ḫudāvendī olup nām u nāmūsdan geçüp varlıġuñ ve bilüp añladuġuñ ʿilm u fażl u hünerüñ ve cemīʿ māl u menāl u ehl-i ʿıyālüñ bi'l-külliye maḥv idüp cān u cihāndan güzer itmeyesin ve bir üstād-ı ʿaşḳı bulup naẓarına irüp ebced-i ʿaşḳı andan taʿlīm olup ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı bilüp ve tecelliyāt-ı esmāı añlayup müfredāt-ı ġaybiyye vü mürekkebāt-ı kevniyye ne idügin icmālen ve tafṣīlen müşāhede idüp ufḳ-ı mübīn ki maḳām-ı ḳalbüñ (78 b) ol mertebesidür. İrişüp andan ḳalbüñe yedi mertebe ṭavrı mertebe be mertebe tecelliyātıyla ve maḳāmātıyla seyr idüp andan sidretü'l-müntehāya andan [110] قاب قوسین او ادنی irüp andan baḥr-i hüviyyete vü deryā-yı vaḥdete düşüp ġarīḳ-i ehadiyyet olup gāh hüşyār u gāh vādī-i ḥayretde bī-ser ü pā vü gāh maḳām-ı vuṣlatda müstaġraḳ temāşā-yı rūy-ı dildār olmayınca muḥaḳḳaḳ u muḳarrer belki yüz biñ fennüñ ve evler ṭolısı kitābuñ ve Ebū Sīnā vü Eflāṭūn u Cālīnūs ḳadar ḥikemiyyātuñda olursa bī-fā´idedür ve kūh-veş ṣadā-yı münʿakisdür. Derece vü meʿād-ı ḥaşrde anlardan bir nevāle zā´ide yoḳdur. Tā bu iḳtiṣār üzere ẕikr olan haḳāyıḳuñ ucuna murġ-ı şuhūduñ pervāz idüp ol ḥazerātuñ ḳażāsında ve ol ʿavālimüñ ṣaḥrāsında ṭayerān u cevelān itmeye. Anlaruñ keşfi mümkün degildür. Ammā bu ḳadar vardur ki bu şuhūdı mülk idinmiş serverlere eger ʿayānen lisān-ı nāṭıḳlarına ki mülāḳat-ı cismānīdür ve eger zebān-ı ḥāl-i ṣāmitelerine

[110] İki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. (Necm, 9)

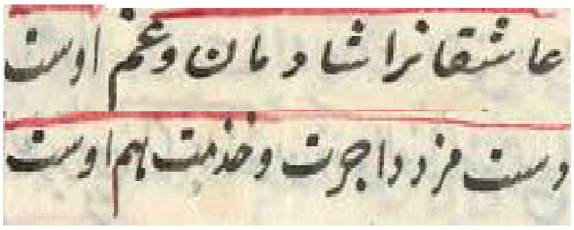
ki defter ü dīvānlarından niyet olan maʿānīdür. Cān u dille īmān getürüp muḥabbet-i ṣādıḳ ve mürīd-i ʿāşıḳ olup esrār ü maʿānīlerin gūş-ı cān ile istimāʿ idüp merātible cānuñda taḥḳīḳ itmesine saʿy-ı küllī idesin. Tā ʿilm-i ledünnüñ nūrı pertev ṣalup sulṭān-ı ṣıfāt-ı esmā vü maʿāniyle esrī ḳalbüñe (79 a) tecellī idüp ser-rişte ele gire. Seni tesellī ide. Andan ṭaġ üsti baġdur. ʿĀlem-i müşāhedeye ḳadem başup eşyā senüñle nuṭḳa gelmeye. Āġāz eyler. Sırr-ı cemādāt daḫī ʿayān olup cümle eşyā saña mir´at ve sen eşyāya mir´āt olursın. Andan soñra mevcūdāt emrüñe musaḫḫar olup iki ʿāleminde şāh olmaġa liyāḳat bulursın.

فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم [111]

Der-beyān-ı ʿaşḳ u mesthā-yı vey

ʿAşḳ mestliklerinüñ ve ẕāt-ı ʿaşḳuñ beyānında.

Beyit:

عاشقانرا شادمانی وغم اوست
دست مزد واجرت وخدمت هم اوست

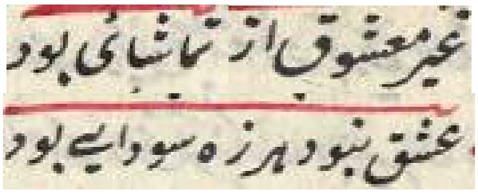
ʿĀşıḳlara şād-mānlıḳ daḫī ġam oldur el-müzdī ve ücret ü ḫiẕmet daḫī hem oldur. Yaʿni ʿāşıḳlaruñ ṭarīḳ-i ʿaşḳ içre şādmānlıḳları ve inbisāṭ u sürūr u ṣafā vü behcetleri ve şevḳ u ẕevḳleri vü şuhūd-ı ẕāt-ı ʿizzetleri muṭlaḳ müdāmdur. Ve sülūk-ı riyāżetleri vü ictihād-ı ʿizzetlerinüñ cemīʿ ṭāʿāt u ʿibādātlarınuñ ve ẕikr u fikr müşāhede vü ḫayrlarınuñ dest-i müzdī ücreti ve ḫiẕmeti yine Ḫudā-yı muṭlaḳdur. Pes ʿāşıḳlarınuñ Ḥaḳḳdan murāżı yine Ḥaḳḳdur. Niteki Rābiʿa-i ʿAdviyye Raḍiyallahu anhā didi ki:

ما عبدتك خوفا من نارك ولا طمعا الى جنتك بل عبدتك نظرا الى وجهك الكريم

[111] Bu Allah'in diledigine verdigi lutfudur. Allah, buyuk lutuf sahibidir. (Hadîd, 21)

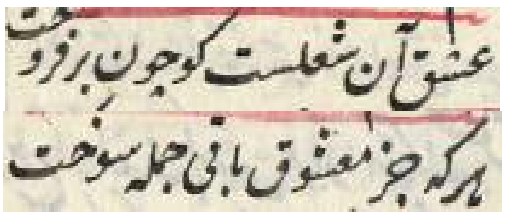
Yaʿni İlāhī ben saña ʿibādet itmedim cehennem ḫavfiçün ve cennet (79 b) ṭamaʿ içün bel saña ʿibādetim vech-i kerīmine naẓar itmek içindür. Öyle olsa ʿāşıḳān-ı vechu'llāh vechu'llāhdan vücūdların fenā idüp ol vechle bāḳī vü dā´im u ḳā´im olmışlardur.Ve fenā-yı lem-yekünden ḫalāṣ olup beḳā-yı lemyezele irişüp vaḥdet-i ṣırfa maẓhar düşmüşlerdür. Anlaruñ cemīʿ ḥālātı eger ṣıfāt-ı cemāl u luṭfdur ve eger ṣūret-i celāl u ḳahrdür. Muṭlaḳ Ḥaḳḳdur ve anlar bir āletdür. Pes nūr-ı dīde-i ʿāşıḳān ü ḥayāt-ı cān-ı ṣāḥib-dilān-ı kāmilān Ḥażret-i Celālü'l-Ḥaḳḳ ve'd-dīn ü ẕātü'l-īmān. Aʿnī Mevlānā Ḫudāvendigār *ḳaddesenallahu'l-be-sırrıhu'l-ʿazīz* buyururlar ki: ʿĀşıḳān-ı zevī'l-ʿirfānuñ cemīʿ aḥvāl u şuyūnı eger cemāl eger celāl-i Ḥaḳḳdur ve rūḥānīleri ve cismāniyyetleri terbiyesiçün itdükleri mücāhede ve cūşiş u riyāżet çekdükleri ʿacz u ınḳıbāż intiẓār u ḥarārātuñ ʿıvażı vü ücreti vü ḫiẕmeti hem Ḥaḳḳdur. Ḥaḳḳdan ġayrı anlara ẓāhir u bāṭın bir mevcūd yoḳdur.

Beyit:

غیر معشوق از تماشائی بود
عشق نبود هرزه سودایی بود

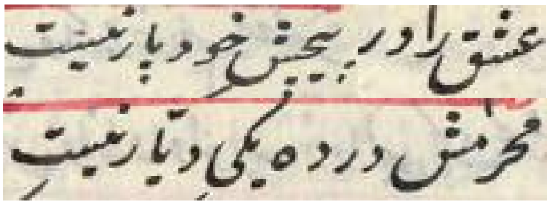
Maʿşūḳdan ġayrı eger bir temāşā ola ʿaşḳ olmaya ol herze sevdālıḳ ola. Yaʿni maʿşūḳ ki Ḥażret-i Eḥad u ẕāt-ı Ḫudā-yı Ṣameddür. Anuñ dīdārı müşāhedesinden ġayrı eger ʿāşıḳuñ bir göz yumup açınca temāşāsı ola ol ʿāşıḳuñ ʿaşḳı ʿaşḳ degildür ve sevdāsı mis̱āl-i herzedür. Zīrā Ḥaḳḳ Teʿālā ġayūrdur. Dilemez ki bir bende –i ʿāşıḳ naẓarın (80 a) ve ḳalbin bir nefes müşāhede-i ẕātından ve muʿāmele-i ṣıfātından taḥvīl u taġyīr ide. Dā´imā s̱ābit u muḥkem vaḳtinde ḥāżır u şuhūdunda nāẓır u müstaḥkem olmaḳ gerekdür.

Beyit:

عشق آن شعلست کو چون بر فروخت
هرکه جز معشوق باقی جمله سوخت

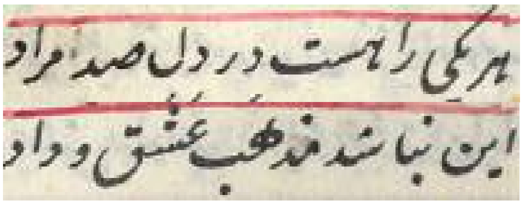
ʿAşḳ ol çün yalıñlandı. Her ne ki maʿşūḳ-ı Bāḳīden ġayrıdur. Cümlesin yaḳdı. Yaʿni ʿaşḳ ḳalb-i uşşāḳdan ol şuʿle-i nūrdur ki şevḳ u ḥarāretle cūşa gelüp yalıñlana. Maʿşūḳ-ı Bāḳīden ġayrı ʿāşıḳuñ ẓāhirinde vü bāṭınında her ne bulursa cümlesin yaḳup maḥv idüp vücūd-ı ʿāşıḳı zer-i ḫāliṣ ġıll u ġışşdan pāk u ṣāfī vü ḫavf u recāyı māsivādan müsellem ü muʿāḳib eyler.

Beyit:

عشق را در پیچش خود یار نیست
محرمش در ده یکی دیار نیست

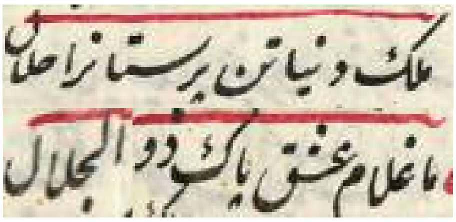
ʿAşḳuñ kendi düşmesinde yār yoḳdur. Anuñ maḥremi kūyda bir deyyār yoḳdur. Yaʿni ʿaşḳ bir ḥaḳīḳat-i latīfedür ki hergiz aña ṭolaşup niḥayetine irmiş ve ẕātıyla muttaṣıf olmış bir yār yoḳdur. Ve bu vücūd kūyunda aña maḥrem olmış deyyār kimse yoḳdur. Ol sebebden ki ʿaşḳ zamāndan vü mekāndan münezzehdür. Ferdāniyyetle mevṣūf cevher-i vaḥdāniyyetdür. Ol olduġı yirde ne mekān u ne mekīn vardur.

Beyit:

هر یکی را هست در دل صد مراد
این نباشد مذهب عشق و وداد

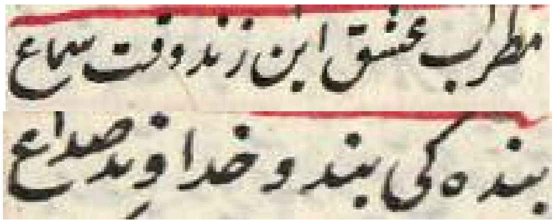
Her birinüñ göñlünde yüz (80 b) murād vardur. Bu ʿaşḳuñ ve sevginüñ meẕhebi olmaya. Yaʿni her ṭālibüñ ve her ʿāşıḳuñ göñlünden Ḥaḳḳdan ġayrı nice murādı daḫī vardur ve ʿaşḳuñ muḳteżāsı nā-murādlıḳ ve bī-vücūdluḳdur ve murād ile aşḳuñ muḳteżāsı nā-murādlıḳ ve bī-vücūdluḳdur. Ve murād ile nā-murādlıḳ żıddur. İki żıdd bir yire cemʿ olmadı. Pes murād istemek ʿaşḳ u muḥabbet meẕhebi degildür. Anuñçün degme kimse ʿaşḳa ṭolaşup maḥrem olmadı. Ve kendi murādından vü enāniyetinden geçmeyen ʿaşḳa vāṣıl olmadı.

Beyit:

ملک دنیا تن پرستان را حلال
ما غلام عشق پاک ذو الجلال

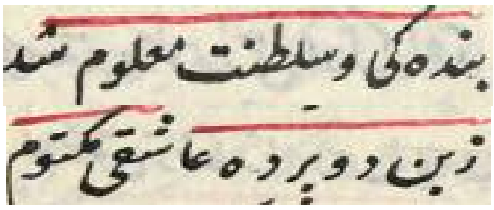
Dünyā mülki ten ṭapıcılara ḥelāl olsun. Biz Zü’l-celālüñ pāk ʿaşḳınuñ bendesiyüz. Yaʿni ṭabīʿat altında ve beşeriyyet ḥükmünde olan ten-perestlerüñ ḥelāl olsun dünyā mülki. Biz bu cümleden ḫalāṣ u azād olup Zü’l-celālüñ aşḳ u pākine ġulām u maẓhar-ı tām olduḳ. Bizüm üstādımız ve pīrimiz ü mürşid-i sebīlimiz oldur.

Beyit:

مطرب عشق این زند وقت سماع
بندگی بند و خداوندی صداع

ʿAşḳ muṭribi semāʿ vaḳtinde bunı urur ki ḳulluḳ bağdur ve efendilik baş ağrısıdur. Yaʿni muṭrib-i ʿaşḳuñ taḥrīrāt u neġāmātunuñ mefhūmı ʿāşıḳlaruñ semāʿı vaḳtinde budur ki ḳulluḳ ve efendilik evṣāf-ı beşeriyyetdür. ʿĀşıḳlıḳ bu kişinüñ ġayrıdur. Zīrā ʿālem-i ʿaşḳa ḳadem baṣan cümle evṣāf-ı ṣūrīden münezzeh olup birliğe irişdi. Efendilik ve bendelik şirketden ḫalāṣlıḳ bulup deryā-yı ʿāşḳdan ıraḳ (81 a) ve cūda düşmüş ḳatre-i vücūdın yine ʿaşḳa ulaşdırup baḥr-i yektā vü ẕāt-ı bī-hemtāya irişüp bendelik bendinden ve efendilik ṣadāʿından necāt bulup vaḥdet-i ṣırfa irişdi.

Beyit:

بندگی و سلطنت معلوم شد
زین دو پرده عاشقی مکتوم

Ḳulluḳ ve sulṭanlıḳ ne idügi bilindi. Bu iki perdeden ʿāşıḳlıḳ gizli oldı. Yaʿni bendeliğüñ ve salṭanatuñ āḫiri bī-netīcedür. Eger sulṭanlıḳdur ġavġa u ṣudāʿ u vebāl

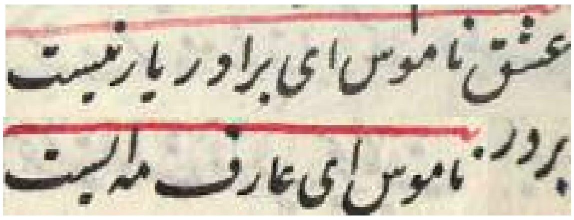
u bī-beḳā ve bī-pākdur. Ve eger bendelikdür ʿacz u ḳuṣūr u ḫavf u ʿöẕr u nüfūrdur. Ammā ʿāşıḳlıḳ bu iki ḥicābdan ve bu iki maḳāmdan pinhān u mektūm bir ʿālemdür ki hergiz anda ittisāl-ı maʿşūḳdan ġayrı bir nesne yoḳdur. Niteki ḥadīs̱-i ḳudsī de gelmişdür. *Ḳāle'n-nebiyyī ʿaleyhi's-selām ʿan Allahu Teʿālā ḥikāyeh:*

من احبنی عشقنی ومن عشقنی عشقته ومن عشقته قتلته ومن قتلته انا دیته [112]

Yaʿni bir kimse beni seve ol baña ʿāşıḳ olur. Ol kimse ki baña ʿāşıḳ ola. Ben[113] ve bir kimse ki ben ʿāşıḳ olurın anı öldürürin. Ve ol kimseler ki anuñ diyeti ve bahāsı ben olurın. Yaʿni ol bir maʿşūḳ ve bir de āşıḳ idi. ʿAşḳ ġalebe idüp vücūd-ı ʿāşıḳı ḳatl idüp maḥv itdi. ʿĀşıḳdan es̱er-i vücūd ḳalmadı. Lā-cerem ʿāşık maʿşūḳ u maʿşūḳ ʿāşık oldı.

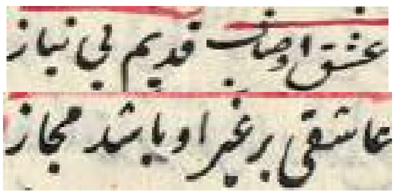
Beyit:

(81 b)

عشق ناموس ای برادر یار نیست
بر در ناموس ای عارف مه ایست

ʿAşḳla nāmūs ey ḳarındaş yār degildür. Nāmūs ḳapusı üzerinde ey ʿāşıḳ ṭurma. Yaʿni nāmūs u ʿār ʿaşḳla żıddur. Ḫalḳdan nāmūs eyden ʿaşḳla yār olmaz. Ey ʿāşıḳ zinhār nāmūs eyden ḳapusında ṭurıcı olma ki naḳd-i ʿaşḳı fevt idersin. Bī-ʿaşḳ ten-i bī-cān olup ḫasāret-i küllī idüp ṣoñra bī-fā´ide nedāmet çekersin.

Beyit:

عشق او صفت قدیم بی نیاز
عاشقی بر غیر او باشد مجاز

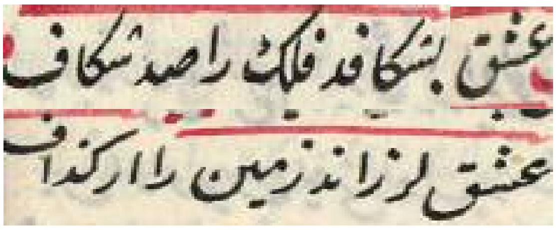
---

[112] Kim beni severse bana aşık olur. Kim bana aşık olursa Ben de ona aşık olurum. Ve Ben kime aşık olursam onu öldürürüm. Kimi de öldürürsem onun diyeti Ben'im. (Benzer Hadis, bkz. Hilyetü'l-Evliyâ, VI, 165)

[113] bu kısımda müstensih sah kaydı düşmüştür.Derkenarda yapılan düzeltme şu şekildedir: "daḫī aña ʿāşıḳ olurın"

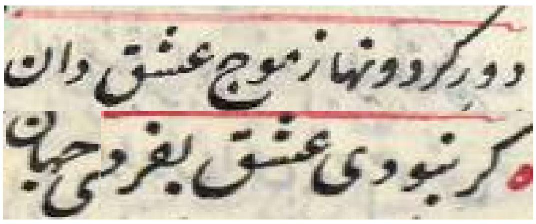
ʿAşḳ bī-niyāz ol ḳadīmüñ evṣāfındandur. Andan ġayrıya ʿāşıḳlıḳ mecāzdur. Yaʿni Bārī Teʿālānuñ ṣıfāt-ı ḳadīmesindendür. Kevn u meḳān vücūda gelmedin ʿālem-i ezelde ʿaşḳ ẕāt-ı Ḥaḳḳdan münfik degildi ve ḳāf ile nūndan mevcūdātuñı ẓuhūra gelmesi muḳteżā-yı ʿaşḳ idi. Ve her ne ki vücūda geldi. ʿAşḳ sebebiyle geldi. Ve ʿālem-i kevnde bir ẕerre yoḳdur ki ʿaşḳ aña bi'ẕẕāt muḥīṭ olmaya olsa ʿaşḳ Ḥaḳḳuñ ṣıfāt-ı ẕātiyyesidür ve ʿāşıḳlıḳ bi'ẕẕāt Ḥaḳḳa lāyıḳdur. Ve Ḥaḳḳdan ġayrıya ʿāşıḳlıḳ mecāzdur. Ve bī-maʿnā vü bī-s̱ebātdur vü fānīdür.

Beyit:

ʿAşḳ göği yarar yüz yirden ʿaşḳ ditretür. Yiri yoḳdur yoḳ yirden yaʿni ʿaşḳ bir ḳuvvet-i ezeliyyedür ki ufḳ-ı eflāḳden ʿubūr u murūr idüp taḥt-gāh-ı maʿşūḳa irmek dilese bir demde sebʿa eflākı (82 a) yüz yirde şikāf idüp geçüp taḥt-ı şāha irişüp vāṣıl olur ve ṣıfāt-ı celāliyyesi zemīne bir tecellī itse cibālin ve kişverin ve diyārın zelzeleye getürür. Pes maʿlūm oldı ki ʿaşḳa eflāk-ı zemīn ü cümle mevcūdāt aña musaḫḫardur.

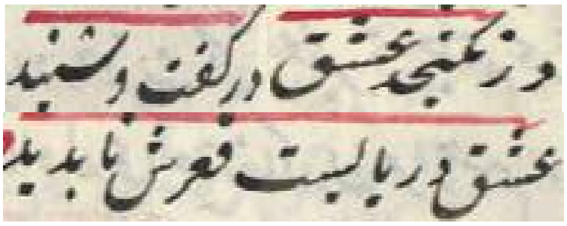
Beyit:

Göklerüñ devrini ʿaşḳ mevcinden bil. Eger ʿaşḳ olmayaydı cihān ṭönmezdi. Yaʿni eflākı devr itdügi ʿaşḳuñ temevvüci vü cūşiş-i ẓuhūrıdur ki eflāk u kevākibi devr itdürüp ṭabāyiʿa vü ʿanāṣıra imtizāc virüp mevālid ẓuhūr idüp ṣuret-i insān esmā-ı külle maẓhar olup maʿnāsı müsemmāya maẓhar düşüp ṣūretiyle maʿnādan dā´imā ʿaşḳ tecellī vü temevvüc idüp ol temevvüc ṣūret-i maʿnānuñ rūḥı vü nefsi vü ḳalbi

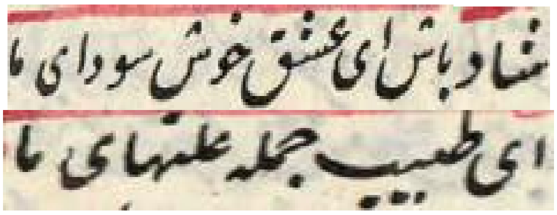
olup ol temevvücle kevn ḳıyām u niẓām u intiẓām buldı. Eger ʿaşḳ temevvüci olmayaydı kevn-i cihān cemād-ı ṣarf olup hergiz ḥayātdan vü ḥayāt-ı ḥayvānātdan eser olmayup bī-cān u mümkün ü bī-mekān u imkān olurdı.

Beyit:

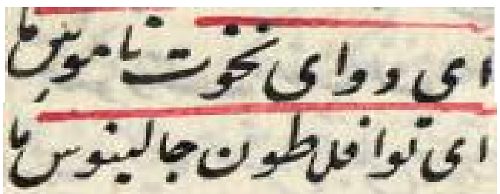
Aşḳ söylemeğe vü işitmeğe ṣığmaz. ʿAşḳ bir deryā-yı bī-pāyāndur. Dibi görinmez. Ya´ni zebān-ı nāṭıḳa ʿālem-i ʿaşḳı şerh u beyān idüp keyfiyyetinden (82 b) ve māhiyyetinden ḫaber viremez ve ḳuvvet-i sāmiʿa istimāʿ idüp hüviyyetin idrāk idemez. Zīrā ʿaşḳ bir deryādur ki hergiz anuñ kār u nihāyeti yoḳdur ve ʿayāna gelüp āşkār olmaz.

Beyit:

Şād ol ey bizüm ḫoş sevdālı ʿaşḳımız ey bizim cümle ʿilletlerimizüñ ṭabībi. Ya´ni bizim sevdāsı ḫoş ʿaşḳımız. Şād ol ki senüñ bu ḫoş sevdān bizi iki cihānuñ ġavġasından fāriġ ü azād eyledi ve cümle ṣūrī vü maʿnevī olan ʿilletlerimiz ve bāṭın u zāhir maraẓlarımıza ṭabīb olup bizi bī-ʿillet u pāk dānā-yı rumūzı sırr-ı *ʿaraf-nāk*[114] eyledi.

Beyit:

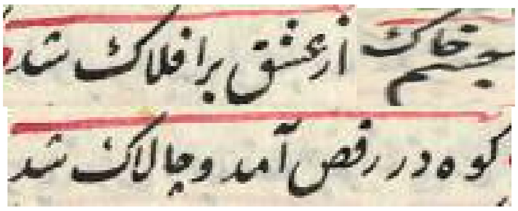

---

114 seni bilemedik

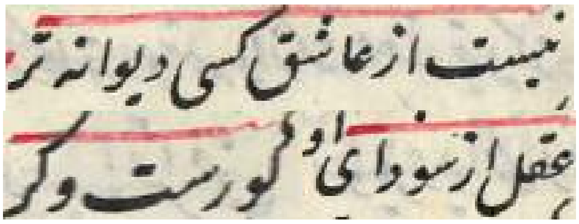
Ey bizüm sen ʿucbumuzuñ ve nāmūsumuzuñ devāsısın. Ey sen bizüm Eflāṭunumuz vü Cālīnūsumuz ya´ni ey bizüm ʿucb u nāmūsumuza devā olup Eflāṭun u Cālīnūs-veş ḥikmet-i İlāhīde üstādımız olan ʿaşḳ dā´imā şād olur.

Beyit:

Topraḳ cism-i ʿaşḳdan eflāk üzere oldı. Daġ raḳṣa geldi ve çāpük oldı. Yaʿni ḥākden murād cism-i evliyādur. Ḥażret-i Muḥammed ṣallāllahu ʿaleyhi ve sellem miʿrāca cism-i şerīfleri ile ʿurūc eyledi. Sidretü´l-müntehāya irince vü ḥażret-i İdrīs ʿaleyhi'sselām feleğe cismiyle ʿurūc eyledi. (83 a) Hażret-i İsā ʿaleyhi'sselām kezālik cismiyle felek-i s̱ānīye bir rivāyetde ol daḫī rābiʿa ʿurūc eyledi ve evliyāda daḫī ol ḳudret ḥāṣıldur. Pes bunlaruñ ecsām-ı şerīfleri ṭopraḳda idi. Çün ʿālem-i ʿaşḳa ḳadem baṣdılar. Maẓhar-ı ʿayn-ı ʿaşḳ oldılar. Bunlaruñ cesedleri rūḥ u ḳāliblerini ḳalb eyleyüp kes̱āfetlerin leṭāfete tebdīl eyledi. Lā-cerem eflāke ʿurūc itmege ḳuvvet u liyāḳat ḥāṣıl eyleyüp cism-i ḫākīleri ʿaşḳ sebebiyle eflāk üzre çıḳup maḳām-ı ʿālīye irdiler. Ve ʿaşḳ tecellīsinden kūh-ı Mūsā raḳṣa gelüp çāpūk ü çālāk oldı. Āḫir tecellī-yi celāle döymeyüp mundik u pāre pāre oldı.

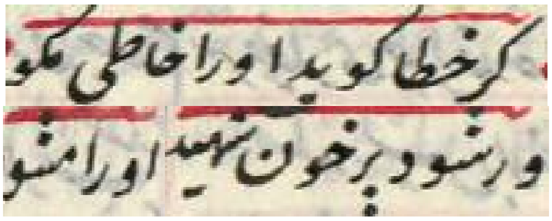
Beyit:

ʿĀşıḳdan dīvāne-rek bir kimse yoḳdur. ʿAḳl anuñ sevdāsından kör ü ṣaġırdur. Yaʿni ʿaşḳa maẓhar düşen ʿāşıḳ dā´imā mest ü lā-yaʿḳıl u dīvāne ve bī-dildür ve ʿaşḳuñ ve ʿāşıḳuñ sevdāsından ʿaḳl u ehl-i ʿaḳl kār u ṣaġırdur. Zīrā sevdā-yı ʿaşḳ derūn-ı ʿāşıḳda nūr-ı dil mis̱āl maḫfī ve pinhāndur. Ḳaçan ki ehl-i deryā-yı nūr derūn-ı

ʿāşıḳdan temevvüc ide. ʿĀşıḳ bir yirde ḳarār idemeyüp dīvāne-veş cūş u ḫurūşa gelüp gūne gūne renge vü nevʿ-i libāsa girer. Ehl-i ʿaḳl anuñ ol ḥāletin şūriş u bī-ḳarārlıġın görüp cunūna ḥaml idüp dīvāne ḥükm eyler. (83 b) Ol sebebdendür ki ʿāşıḳuñ sevdāsı ehl-i ʿaḳl ḥaḳīḳatinden gözi kör u bī-ḫaberdür. Ẕevḳ-i derūnundan bī-idrāk u bī-semʿ u bī-baṣardur.

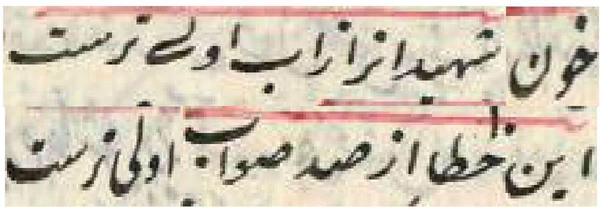
Beyit:[115]

گر خطا گوید اورا خاطی مگو
ور شود پر خون شهید اورا مشو

Ve eger ḳanla ṭolmış şehīd ola sen anı yuma. Yaʿni ol ʿāşıḳ ḫaṭā vü ṣevāb her ne ki söylerse sen aña ḫaṭā söyledi dime. Zīrā anuñ luṭfı kendiden ve kendi iḫtiyārından degildür. Belki ġalebe-i ʿaşḳ anda vücūddan es̱er ḳomayup bi'l-külliye maḥv u ṭams idüp nāṭıḳ u ḥākim kendi olmışdur. Ṣudūr iden ḳavl u fiʿl muṭlaḳ ʿaşkuñdur. Sen anı ʿaḳluña ḳıyāṣ idüp bu dīvāne ancaḳ küfr söyler ve ḫaṭā söyler. Dīvāne-kāre vü gümāne düşme ve anuñ maʿşūḳıyla kendi mābeyninde olan bāzārından bī-ḫaber olup aḥvāline münkir gelüp iʿtirāż u raḥmet-i Ḥaḳḳdan iʿrāż itme. ʿĀşıḳlar şehīdu'llahdur. Pür-ḫūn-ı şehīd olduḳlarında anları sā´ir nāsuñ mevtāsına ḳıyās idüp cismleri yuma ki şehīde taġsīl u tekfīn lāzım degildür.

Beyit:

خون شهیدانرا ز آب اولی ترست
این خطا از صد صواب اولی ترست

Ḳan şehīdlere ṣudan ulı-rekdür. Bu ḫatā yüz ṣevābdan ulı-rekdür. Yaʿni şehīd anuñ kendi ḳanları ṣudan ulıdur. Ve mezārları içre ol ḳān anlara gülistān u lāle-i

---

[115] Beytin hemen akabinde sah kaydı düşülmüştür. "Ve eger ḫaṭā söyleyesin aña ḫaṭā idicidür dime"

nuʿmāndur. Ve rūz-ı ḥaşrde ol ḳan anlara yüz aḳlığı ve beñiz ḳızıllığı ve ḥüccet (84 a) u bürhāndur. Ve ḥadīs̱-i şerīfde vardur ki:

ان ارواح الشهدا في جوف طيور خضر يسرح من الجنة حيث
شاء بهم هم شهداء السيوف واما شهداء المحبة فكلهم ار
واحهم واجسادهم في جوف طيور خضر [116]

Yaʿnī taḥḳīḳ-i şehīdlerüñ cānları yeşil ḳuşlar içindedür. Cennet içre ne dilerlerse seyrān ider. Bunlar ḳılıcdan şehīd olanlardur. Ammā muḥabbetullah şehīdleri cānlarıyla vü cesedleriyle ol yeşil ḳuşlaruñ ḳursāğına girüp istedikleri yirlere cinān içre ṭayerān u cevelān eyler. Tā rūz-ı ḥaşr olunca ve evliyā-ı kümmelīn buyururlar ki: Ol yeşil ḳuşlar ṣūretinde olan ʿāşıḳlaruñ ve ʿāriflerüñ vücūd-ı müktesibleridür ki bu ʿālemde kesb idüp ḥāṣıl itmişlerdi. Bundan intiḳāl itdikde rūḥları ol ḳuş şeklinde olan cesede dāḫil olup anda maḥfūẓ olur. Ḳıyāmet gününe dek cinānuñ bāġ u rāġında ʿuyūn-ı enhār u şecer-i Ṭūbānuñ iʿżānında gāh ḳonup gāh uçup seyr u cevelānda olur. Ve bu ḥadīs̱-i nebeviyye vü delā´il-i maʿneviyye gelmişdür ki ḥaḳīḳat-ı meʿāddan ḫaberler virüp taḥḳīḳler itmişlerdür. Ammā bu muḫtaṣarda ẕikri mümkün degildür. Pes sālik-i ʿārif u ʿāşıḳ-ı muḥaḳḳika lāyıḳ budur ki fırṣat elde iken kendü meʿād u merciʿini delā´ille ve hüccet u bürhānla ʿilme'l-yaḳīn bilmege ḳanāʿat itmeyüp cehd (84 b) idüp ʿayne'l-yaḳīn u ḥaḳḳa'l-yaḳīn görüp müşāhede itmege ölmezden evvel ölüp ol maḳāma vāṣıl olmaġa saʿy u himmet eyleye. Tā yaḳīni dürüst u müstaḳīm olup bir ḳıl miḳdārı taḥḳīḳde tefāvüt olmaya. Niteki Ḥażret-i ʿĀlī *keremallahu vechehu* buyururlar ki:

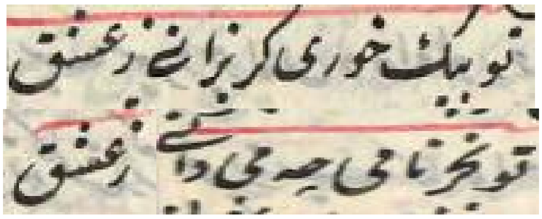
لو كشف الغطا ما ازددت يقينا [117]

116

117 Perde kalksa da yakînim artmazdı.(Hazreti Ali'nin Sözü)

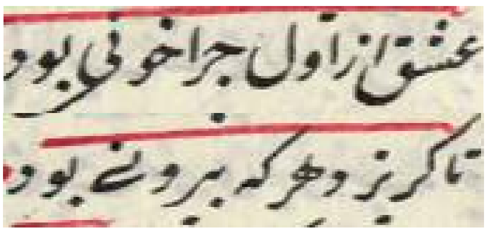
Yaʿni dünyāyla aẖiretüñ mābeyninde perdeler açulursa benim yaḳīnim ziyāde olmaz. Öyle olsa ḥażret-i imāmʿ Ālīnüñ *keremallahu vechehu* naẓar u şuhūdundan maḳām-ı āẖiret ü ʿālem-i maʿnā bir ṭurfetü'l-ʿayn ġāyib u pinhān degildi. Ol sebebden nūrānī ve ẓulmānī ḥicāblar çeşm-i yaḳīnlerine ḥāʼil u māniʿ olmadı. Pes bu mertebe-i yaḳīne ṭālib olan sālik gerekdür ki derd-i ʿaşḳı hem-rāh idinüp şarṭ-ı ʿubūdiyyeti yerine getürüp sırr-ı Rubūbiyetden agāh olup ölmezden evvel ölüp şehīd-i ʿaşḳ ü kuşte-i maʿşūḳ ola. Böyle şehīd-i ʿaşḳuñ ḥaṭāsı Ḥaḳḳ ḳatında yüz sevābdan maḳbūl u aʿlā mertebeden muʿteberdür.

Beyit:

تو بیك خوری كریزانی زعشق
تو بجز نامی چه می دانی زعشق

Sen bir ẖorluġa ʿaşḳdan ḳaçıcısın. Sen bir nāmdan ġayrı ʿaşḳdan ne bilürsin. Yaʿni sen henüz ʿār u nāmūs fikrinden ẖalāṣ olup ʿaşḳa teslīm olmadın. ʿAşḳuñ pür ẖorluġına doymayup dāʼimā ḳaçmaḳ üzeresin. ʿAşḳdan sen ancaḳ bir nām işitmişsin. ʿAşḳ ne idügin ne bilürsin. Tā pençe-i şīre düşmüş şīr-i ʿaşḳuñ pençe-i taṣarrufunda maḥkūm (85 a)u maḳhūr u musaẖẖar olmayasın. Belki ḥaḳīḳat-i ʿaşḳdan bī-ẖabersin.

Beyit:

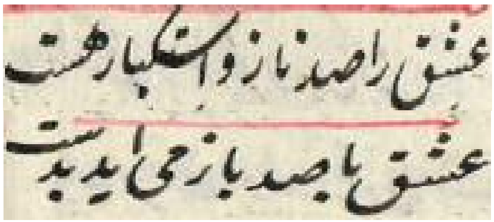

عشق از اول چرا خونی بود
تا گریزد هر كه بیرونی بود

ʿAşḳ evvelden niçün ḳan dökici ola. Tā ḳaca her ki ṭaşraya mensūbdur. Yaʿni ʿaşḳun ibtidāsı ḳan döküciliḳdür ve cellādlıḳdur. Tā ki lāyıḳ olmayup ṭaşradan olan kimseler ḳorḳsun ve ḳaçsun içün zīrā ʿaşḳ maʿşūḳa vāṣıl idici bir ṭarīḳ-i müstaḳīmdür. Her ki bī-ser ü sāmān cān atup bī-bāk u feraḥ-nāk ol rāha ʿubūr eyledi. Evvel ḳademde

dünyevī vü uḫrevī cümle murādātına mülāḳāt olur. Andan maʿnā ʿālemi yüz gösterüp aṣl-ı maḳṣūduna idügin idrāk eyleyüp cümle murādātdan müstaġnī olup el çeker maḳām-ı müntehīye saʿy eyler. Pes ṭarīḳ-i ʿaşḳuñ egerçi evvelī maḫūf u ḫūnı görinür. Ammā dāḫil olunduġı an Ḥażret-i Ḫalīle āteş gülistān olduġı gibi saña da ʿaşḳ ṣıfāt-ı cemālle tecellī eyleyüp tesellī eyler. Ol maḥalde dirsin ki n'olaydı bundan evvel geçen ʿömrümi daḫī bunda ṣarf idüp bu saʿādetlere daḫi evvelce irişeydim. Bilemedim deyu nice peşīmān olursın. Zīrā bir teşne ki Fırāta taḳṣīrāt idüp baʿd zamān irişse elbette ol cehl ile itdügi taḳsīrāta nedāmet çekmese olmaz. Pes ʿaşḳ ki ḥayāt-ı dil ü cān u saʿādet-i cāvidānīdür. Rūḥ-ı inṣānī aña teşne vü müşṭāḳdur. Lākin ṭabīʿat-ı (85 b) beşeriyye anı maḥcūb eyleyüp ġaflet-i nisyāna düşürüp mehcūr eylemişdür. Çün ʿināyet-i Ṣamedī irüp rūḥ ḫᵛāb-ı ġafletden baş ḳaldırup ʿaşḳa irişse ol zamān maʿlūm idiser ki cehl sebebiyle ne saʿādetden mehcūr u ne devletden dūr imiş fevt olan ʿömrine istiġfār idüp şeb u rūz şevḳ u sūrda olur. Ammā anlar ki ḫᵛāb-ı ġaflete ziyāde düşüp rūḥları bu ʿālemde fırṣat bulmayup agāh olmamış ola. Anlar bu ʿālemde aʿmā gidüp ol ʿāleme aʿmā vāṣıl iriserler. Fevt-i fırṣat u iftirāḳ-ı vuṣlatdan nār-ı ceḥīme ve ʿaẕāb-ı elīme düşüp her gāh dirler ki İlāhī bize dünyāda bunca ālāt vü bu deñlü ḳuvvet-i idrākāt iḥsān itdüñ. Ammā ḳıymetin bilmeyüp nā-maḥāl yirlere ḫarc idüp nefsimiz ṭaleb eyledügi cehl ü ʿamāde ḳıldıḳ. N'ola bir kez daḫī ʿināyet idüp yine bizi ol ʿāleme gönderseñ tā varup az zamānuñ içinde ʿamel-i ṣāliḥ idüp taḥṣīl-i ʿaşḳ ideydük. Tā anuñ sebebiyle ḥażretüñe vāṣıl olmaġa liyāḳat bulayduḳ deyu ʿöẕürler ideler. ʿÖẕürler fā´ide itmeyüp cevāb gele. Ḥażretden bunca zamāndan berü ʿālem-i kevn-i fesādda iken sākin olup nice ḳāmrānlıḳlar itdiñüz. Hīç bir gün benden cānibe teveccüh idüp tażarruʿ vü niyāz itmediñüz. Sizüñ aṣluñıza beddür. Girü ol ʿāleme varsañuz yine hevā-yı nefsüñüze tābiʿ olup beni unutmañūz muḳarrerdür. Sizüñ mekānıñıza hemān ceḥīmdür diyüp (86 a) cevābı tamām idüp mālike emr eyler ki ebvāb-ı ceḥīmi bend eyle. Bunları bir daḫī söyletme ki ʿöẕürleri bī-fā´ide vü bī-maʿnādur. Pes imdi ʿömr fırṣatı elde iken bāḳī ḳala. Nicesin

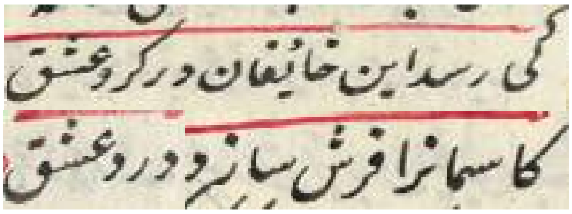
mücāhedeye vü ʿaşḳa ṣarf itmek üzere olunmasa himmet ü diḳḳat itmekden ġāfil olunmaya.

Beyit:

عشق را صد ناز و استکبار هست
عشق با صد ناز می آید بدست

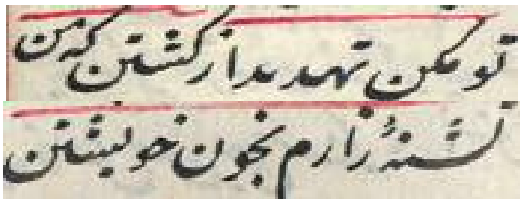
ʿAşkuñ yüz nāzı vü tekebbürliği vardur. ʿAşḳ yüz nāz ile gelür ele. Yaʿni ʿaşḳ ġāyetle ʿazīz u nāzenīn u şāh mekān u mekīndür. Yüz nāzı vü kibriyāsı vardur. Ve cevher kim bāb-ı maḳṣūd-ı ūlū'l-el-bābdur. Yüz nāzı ile ve dil ü cānuñ cāvidānlığı anuñladur.Anuñ ġayrıyla degildür.

Beyit:

کی رسد این خائفان در گرد عشق
کاسمان را فرش سازد درد عشق

Ḳaçan irişürler ki bu ḳorḳucılar ʿaşḳuñ eṭrāfına ki göği yer düzer. ʿAşḳuñ derdi yaʿni ʿaşḳ bülend himmet ü lāubālī cān u cihāndan geçmiş ʿāşıḳlara mensūbdur. Bu ḫavf u recā vü ḳabż u basṭ esīri olan ḫar-mekesler ʿaşḳuñ eṭrāfın devr itmege irişürler. Zīrā yedi gök ehl-i ʿaşḳuñ ayağı altında yedi yir gibidür. Herkes gökleri ayaḳ altına alup ʿarş-ı Raḥmāna ve ḫabāb-ı sulṭāna dest-i resmi bulur.

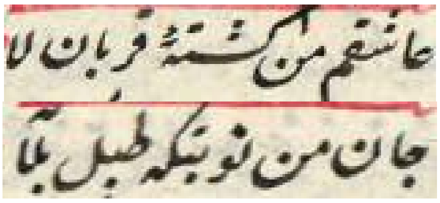
Beyit:

تو مکن تهدید از کشتن که من
تشنهٔ زارم بخون خویشتن

Sen ḳorḳutma beni dilenmekden (86 b) ki ben iñleyici ṣusızın kendi ḳanıma yaʿni ʿaşḳuñ ṣıfatı ḫunılıḳ ve tekebbürlükdür ve ʿāşıḳ keşlikdür. Beni anuñ depelenmişden ḳorḳutma ki ben ʿaşḳuñ nice şād u nice sürūr idügin bilmişim ve añlamışımdur. Ve

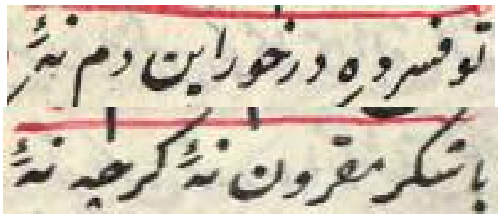
benim depelenmemde ne ṣafā vü ḥayāt-ı cāvidānī ve ne saʿādet-i Subḥānī ve kāmrānī olduğın müşāhede itmişimdür. Anuñçün ben kendi ḳanıma teşne-i zārım. Tā bir cān virüp yüz biñ cān ḥāṣıl idem.

Beyit:

عاشقم من کشتهٔ قربان لا
جان من نوبتکه طبل بلا

ʿĀşıḳım ben ve depelenmişim ve lānuñ ḳurbānıyım. Benim cānım belā ṭablınuñ nevbet-gāhīdür. Yaʿni ʿāşıḳ-ı ḥaḳīḳīyem ve ʿaşḳuñ müstehlikīyem ve tīr-i lā ile ḳurbānem ki şemşīr-i lā-vücūdum. Māsivāsına ḳatl idüp dükeli vücūdım ʿaşḳa ḳurbān eyleyüp illā ile zinde vü ʿaşḳla s̱ābit ü ḳā׳im u ferḫunde oldım. Ol sebebdendür ki benim cānım belā-yı ʿaşḳuñ ṭablınuñ nevbet-gāhı olmışdur ki cemīʿ ʿāşıḳlaruñ nevbeti benüm cānımdan urılur ve belā-yı ʿaşḳa ṣalā idüp ẕerre-i ʿuşşāḳa ve evtād u aḳṭāb-ı enfüs-i afāḳa server-i sulṭān oldum ve ʿilm-i ledünn-i semāvāt-ı ervāḥa firāz idüp ser ʿasker-i evliyā-i kirām ve ser ḫalḳa-i aṣfiyā-i meşāyiḫ-i ʿiẓām oldum.

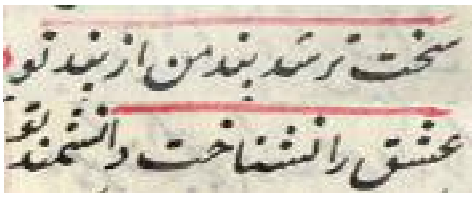
Beyit:

تو فسرده درخور این دم نهٔ
با شکر مقرون نهٔ گرچه نهٔ

Sen ṭökmiş bu demüñ lāyıḳı degilsün. Şekerde muḳārin degilsin. Egerçi ḳamışsın yaʿni derd-i ʿaşḳdan (87 a) vü germiyyet vü ḥarāret nār-ı ʿaşḳından bī-ḫaber u ġāfilsin. Bu deme lāyıḳ u bu nefesden behre-mend u fāyiḳ degilsin. Zīrā ṣūret-i insānda olup ʿaşḳa muḳārin ve mu׳telif olmayan şol ḳamışa beñzer ki şekere mensūb olmaya. Egerçi ol ṣūretā insān görinür ammā maʿnāda aḥsen-i taḳvīmden ḫaricdür ve ḥayvānātdan bed-terdür. Ol sebebden ki insānuñ kerāmeti ṣūret-i Ḥaḳḳda kā׳im u

dā´im olması ve esmā vü ṣıfāt-ı Ḫudāya maẓhar u ālet olması vāṣıta-i ʿaşḳ iledür. Öyle olsa ehl-i ʿaşḳuñ sā´ir insāndan farḳı ve tefāvüti şekeri ile şekersiz ḳaṣīb-i teberi ve tefāvütidür. Egerçi yaban ḳamışın āteşe yaḳmaḳ içün ve dīvāḫāne içün ve baʿżı levāzım içün ḫiẕmetlenürler. Līkin leb-i maʿşūḳa vāṣıl olmaġa ve zerrin kāseler içre naẓar-ı şāha irmege ney-i şekerden ve şekerden ġayrısı lāyıḳ u maḳbūl degildür. İmdi cehd idüp nāy-ı vücūdı şeker-i ʿaşḳla pür eyleyüp vuḳūd-ı nār olmaḳdan ḫalāṣ olmaḳ vü necāt bulmaḳ gerekdür.

Beyit:

سخت تر شد بند من از پند تو
عشق را نشناخت دانشمند تو

Ḳatraḳ oldı benim baġım senüñ naṣīḥatuñdan ʿaşḳı añlamadı. Senüñ dānişmendüñ yaʿni ʿaşḳ beni şeş cihetimden öyle muḥkem bend idüp baġladıġı hergiz nāṣiḥüñ naṣīḥatın anuñ bir tārın ve bir ʿuḳdesin ḥāll itmege ḳudreti ve ṭāḳati olmaz. Niteki Ḥażret-i Ḫudāvendigār *ḳaddesena'llāhu* (87 b) *be-sırrıhu'l-ʿazīz* Ḥażret-i Şems-i Tebrīzī *ḳaddesena'llāhu be-sırrıhı'l-ʿazīz* mülāḳāt olduḳlarında nefeḫāt-ı nesīmāt-ı İlāhī vü ceẕebāt-ı ġalebāt-ı ʿaşḳ-ı nā-mütenāhī deryā-yı ẕātlarından temevvüc idüp şurīş u ġavġaları gün gibi ʿālemde meşhūr vü cemīʿ ʿāfāḳı pür-nūr eyledi. Ol esnāda baʿżı mevālīden vü meşāyiḫden kimseler ḥażret-i sulṭāna naṣīḥat yüzünden söz söylemek istediler. Ḥażret daḫī her birinüñ fehmi ve sülūk miḳdārı ḥüsnle cevāb buyurup cümlesin ḥaḳīḳatle ilzām eyledi. Baʿżısı ehl-i inṣāf olup cevāb-ı şerīflerin ḳabūl idüp ḥażret-i Ḥudāvendigār ile hem-dem u hem-derd oldılar ve baʿżılar inkār itmeyüp teslīm olup itdükleri taʿarruża tevbe ve inābet itdiler. Ammā anlaruñ ki bünyādı bed ve aṣılları Ebū Leheb-vār nār-ı ḥasedden idi ve ḫuffāş-veş żiyā-ı nūr-ı ḥirmānda ḳalmışları anlaruñ ḥalleri muḳteżasınca cevābdur kim benim bendüm sizüñ naṣīḥatüñizden muḥkem u ḳavīdür. Zīrā ʿālem-i ʿaşḳı sizüñ bilicileriñüz ve sizüñ añlayıcılaruñ fehm u idrāk idemez ki maḳām-ı ʿaşḳ sizüñ añladuġuñuz degildür.

Maʿnā-ı āḫirdür. Niteki ḥükemā-yı müteḳaddimīn ü ʿulemā-yı mütekellimīnden baʿżı ṭāife-i istidlāl aḳlı ile ʿālem-i ʿaşḳdan baḫs idüp dimişler:

[118]
العشق جوهر مجرد فردانی یزداد بالنظر والسماع وینقص بالشهوة والجماع

Yaʿni ʿaşḳ bir cevher-i mücerred-i ferdānīdür ki maḥcūba naẓar ile vücūb-ı (88 a) āvāz işitmekle artar ve şehvete cimāʿ ile eksilür ve bir yirde daḫī gelmişdür.

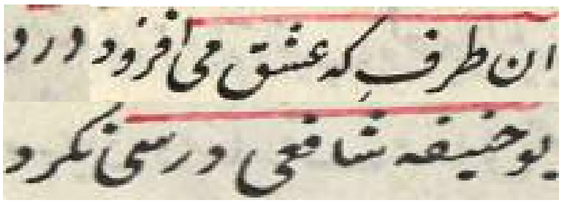
[119]
العشق یحرق ماسوی المحبوب

Yaʿni ʿaşḳ bir āteşdür ki maḥbūbdan ġayrısın yakar. Maḥv ider ve bir yirde daḫī gelmişdür.

[120]
العاشق عن عالم البشریة الی عالم الالهیة

Yaʿni ʿaşḳ ʿāşıḳı ʿālem-i beşeriyyetden çıḳarup ʿālem-i ḥikmete ve ʿālem-i lāhūta irişdiricidür. Pes bu cümle ki ẕikr olundı. ʿAşḳuñ ṣūretā baʿżı ṣıfātıyla vü vaṣfla istidlāl idüp bildiler. Līkin ḥaḳīḳat-i ʿaşḳ u ẕāt-ı ʿaşḳ ne idügin anlar bilmişlerdür ki sülūk u faḳrle vü ifnā-yı vücūd ile vü derd-i ʿaşḳa düşüp rüsūm-ı mużmaḥil olmaḳ ile bir maḳāma vü bir mertebeye irişürler ki semender-vār āteş-i ʿaşḳ-ı ʿaynī olup ṭabīʿatları ṭabīʿat-ı ʿaşḳ olup cümle evṣāf-ı ṣūrīden müstaġnī olur. Ẕātları muṭlaḳ-ı ẕāt-ı ʿaşḳ u cevher-i ʿaşḳ olur.

Beyit:

ان طرف که عشق می افزود درد
بو حنیفه شافعی درسی نکرد

Ol ṭaraf ki ʿaşḳ derd arturdı. Ebū Ḥanīfe vü Şāfīʿ *Raḍıyallahu anhumā* andan ders eylemedi. Yaʿni kevnle mekānda herşeyi ki eger maḥsūsdur. ʿĀlem-i nāsūtda vü eger maʿḳūldur. ʿĀlem-i melekūtda mevcūd olup ʿilm-i Ḥaḳḳda māhiyyeti sebḳat

---

[118] Aşk, ferdânî mücerred bir cevherdir. Nazar ve semâ' ile artar, şehvet ve cimâ' ile azalır. (Sufi Sözü)

[119] Aşk sevgilinin dışındakileri yok eder. (Sufi Sözü)

[120] Aşık beşeri alemden İlâhî aleme doğru yönelmiştir.

itmişdür. Elbette anuñ bir ẓāhiri vü bir bāṭını vardur. Pes ʿaşḳuñ (88 b) daḫī bātını vü ẓāhiri vardur. Bāṭını ḥaḳīḳat u maʿrifet u şuhūd u ḥayret ẓāhiri şerīʿat u ṭarīḳatdür. Pes Ḳur׳ān-ı ʿAẓīm ki Kelām-ı Rabbü'l-erbāb u netīce-i ümmü'l-kitābdur. ʿĀlem-i ʿaşḳuñ ẓāhirine vü bāṭınına vü ṣūret-i maʿnāsına şāmildür. Pes *Resūl-i Kibriyā ʿaleyhi efḍalü'ṣ-ṣalavātu ve's-selām* dārü'l-beḳāya vü maḳām-ı Maḥmūda rıḥlet itdüklerinden soñra Ḫulefāi'r-Rāşidīn *rıdvānallahu ʿaleyhim ecmaʿīn* zamānı irişüp *Kemā hüve ḥaḳḳahu*[121] anlarda dīn-i İslāma vü şerīʿat-ı resūl-i enāma revnaḳ u behcet u ḳuvvet u heybet virüp tā ʿulemā-i aṣḥāb-ı kibārdan vü fużelā-i aḥbāb-ı resūl-i ḥażret-i Cabbārdan nice sulṭānlar ictihādlar idüp maʿānī-i daḳāyıḳ-ı Kur׳ānı tefsīr u mebānī-i ẓevāhir-i Furḳānı naṣṣ-ı berāhīn-i Muḥammedī ile teşrīḥ u tenvīr eyleyüp āyāt-ı şerīfe vü eḥadīs̱-i laṭīfenüñ ḥaḳāyıḳına vü ġarāyib-i daḳāyıḳına z̠evḳ-i ḥaḳīḳatle dāyıḳ u cemīʿ mezāyāsında z̠evḳ-i ḥaḳīḳatle fāyiḳ olup muḥkemāt-ı emr u nehy u muḥakkemāt-ı vaʿd u vaʿīd vażʿ-ı İlāhī üzere tertīb u taʿyīn eyleyüp ṣūret-i aḥkāmın kütb-i fıḳh ü meşrūʿāt içre żabt u beyān u maʿārif-i meʿānī muḥakkemāṭ-ı müteşābihin tevżīḥ u ʿayān idüp fürūż-ı sünen-i vācibātın ve uṣūl-ı ṭāʿat-ı ʿibādātın emr-i Ḥaḳḳ u ḳavl-i Nebeviyye vü ṭarīḳat-ı Muṣṭafāya ḳıyām u tamām virüp cemīʿ ümmet-i Muḥammed ü ol münher-i şerʿ-i muḳīme vü ṣırāt-ı müstaḳīme (89 a) sālik u mülāzım-ı ṭāʿat-ı mālik olup her mü׳min istiʿdādını miḳdārınca Cenāb-ı Ḥaḳḳa vuṣūl bulmaġa saʿy u ictihād itmekde idi. Pes çünki e׳imme-i müctehīdin zamānı irdi. Ḥażret-i İmām-ı Aʿẓām Ebū Ḥanīfe-i Nuʿmān u Ḥażret-i Şāfiʿ vü İmām-ı Mālik u Aḥmet-i Ḥanbel *rıdvānallahu ʿaleyhim ecmaʿīn* ẓuhūra geldiler. ʿİlm-i Ḥaḳḳda ve ẓāhir bāṭın Kur׳ānda her biri ictihād idüp ictihādlarında z̠errece ḫaṭā itmeyüp *Kemā hüve Ḥaḳḳahu* iṣābet eyleyüp her biri ictihādı s̱emāresinden bir mez̠heb taʿyīn eyleyüp āyāt-ı kerīmeye ve eḥād-i şerīfe taṭbīḳ idüp ümmet-i Muḥammedī içün mez̠āhib-i erbaʿa-ı nūr-ı āftāb-mis̱āl ẓāhir u bāhir itdiler. Dördünüñ daḫī meāl u netīcesi bir olup şeriʿāt-ı mübīn u ṣırāṭ-ı metīn üzere naṣb itdiler ve mez̠āhiblerinüñ

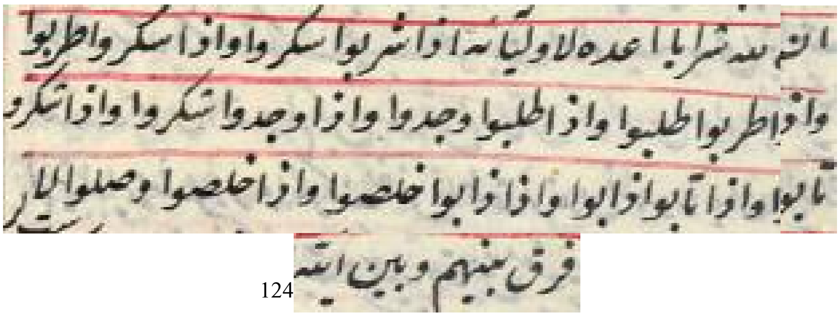
[121] Gerektiği gibi

uṣūl u fürūʿuñ emr-i Ḫudā vü murād-ı resūl-i muḫtār üzere muḥkem u s̱ābit eyleyüp z̠evāhir u bevāṭının şāʹibe-i ʿilelden ve ḫatā vü z̠ilelden sālim u emīn eyleyüp farḳ-ı dālleden maḥfūẓ u maṣūn u milel-i müferriḳanuñ duḫūl u taʿarruż u ḳaṣdından ʿināyet-i ḥażret-i Ḥaḳḳ maḥrūs u meknūn eyledi. Tā ki bu çār mez̠heb çār enhār-ı cennet gibi mecmūʿ-ı ehl-i imāna ḥayāt-ı cān u teşne-i ʿilm-i ledünle āb u Ḥıżr u şarāb-ı ʿirfān oldı. Ve cümle ḫāṣṣ u ʿām hādī-i seyl-i Raḥmān (89 b) oldı. Pes eʹimme-i mez̠āhib bu üslūb üzere ḫalḳ-ı ʿāleme niẓām u intiẓām virüp taḳvīm-i ẓāhir-i şerʿa muḳayyed olup irşād-ı ḥaḳāyıḳa vü taʿlīm-i ʿilm-i esmāya vü ʿālem-i ʿaşḳ u şevḳ u şuhūd u ḫayrete vü maḥv-ı ṭams u fenā vü fenā ü'l-fenāya maẓhar düşmeyüp mertebe-i ebdāliyetden_ve irşād-ı ġayb-ı hüviyyetden ve tecelliyāt-ı z̠āt u ṣıfātdan maḥcūb olup keşf-i ḥicābāt-ı sübḥāt-ı vech-i Subḥānī baṣīret-i ʿāşıḳlarından mestūr u rāyet-i Rabbī [122]
في حسن صورة
maʿnāsınuñ müşāhede-i dīde-i ḥayretleri mekşūf u muḥcetleri ʿaşḳ u şevḳ ile mecrūḳ u maḥrūr olmamışlardı. Muṭlaḳ-ı niẓām-ı ʿālem ṣūret-i intiẓām-ı ẓāhir-i şerīʿat u ṭarīḳat içün mebʿūs̱ u meʹmūr olmışlar idi *rıdvānallahu ʿaleyhim ecmaʿīn.* Ammā ʿulemā-ı rasiḫīn u ḥukemā-ı ehl-i yaḳīnden baʿżı selāṭīñ ṣūret u maʿnā Furḳān-ı Mübīnüñ ve Ḳurʹān-ı ʿAẓīmüñ esrār u ḥakāyıḳına ve teʹvīl u büṭūn-ı s̱ālis̱ u rābiʿ u ḫamīs u sādis u sābiʿaya maẓhar düşüp ḳuyūd-ı ʿālemden bi'l-külliye tereddüd idüp deryā-yı ʿaşḳa vü maḳam-ı lāhūta vāṣıl olup sırr-ı eḥadiyyetle ḳāʹim oldılar. Anlaruñ ḥaḳḳında cümleden bu ḥadīs̱-i şerīf buyurulmışdur: *Kale'n Nebiyyi ʿaleyhi's-selām*

[123]
ان في القران كهيئة المكنون لا يعلمها الا العلماء بالله
Yaʿni taḥḳīḳ-i Kurʹānuñ içinde gizli heyʹetde nesneler vardur ki anı bilmez. İllallaha mensūb olan ʿulemā ki ʿālem-i Rabbānī (90 a) anlar ve bu ʿālemde anlar nefeḥāt-ı İlāhīlerdür ki şerīʿat-ı ṭarīḳatı *kemākān* żabt idüp sülūk-ı ʿirfānla vü şuhūd-ı dil u cān ile ḥaḳīḳate

[122] Güzel bir surette
[123] Kur'an'da gizli durumlar vardır. Bunları ancak "ülemâ-i billah" olanlar bilir.

vü maʿrifete yetişüp dest-i Ḥaḳḳdan ol şarābı nūş itdiler ki : *Kale'n-Nebiyyi ʿaleyhi's-selām :*

[124]

Yaʿni Allah-ı Teʿālānuñ bir şarābı vardur ki dostlar içün ḥażırlamışdur. Ḳaçan içseler şevḳe gelürler. Ḳaçan şevḳe gelseler tarāba vü sürūra gelürler. Ḳaçan sürūra gelseler ṭaşarlar. Ḳaçan ṭaşsalar ḥayrete irerler. Tā ki Ḥaḳḳa vāṣıl u muttaṣıl olup kendilerde vücūddan eṡer ḳalmayup yoḳ olup Ḥaḳḳla vāre olurlar. Ḥaḳḳla kendi mābeynlerinde farḳ u Ḥaḳḳdan ġayrı vücūd-ı muṭlaḳ ḳalmaz. İmdi anlardur ki ʿaşḳ-ı İlāh anlarda vücūd-ı ʿāriyyeti ḳomayup cümle yaḳup ifnā idüp ẕāt-ı ʿaşḳ olup Ḥayy u Bāḳī vü şarāb-ı maʿşūḳa sāḳī oldılar. Anlar cānibinden ḳaçan ki ʿaşḳ-ı derd artup mürşid-i ʿaşḳ anlaruñ renc u ḳalblerin tenzīye iderlerdi. Ol ṭarafdan ve ol ʿālem-i ʿaşḳ u ʿāşıḳ u maʿşūḳdan Ebū Ḥanīfe vü Şāfiʿ ders u beyān u taḳrīr-i merātib-i evliyā-i ehl-i ʿayān idüp şerīʿata mensūb olduḳları gibi bunlarda irşād-ı (90 b) ḥaḳāyıḳ-ı maʿneviyye mensūblarıdur. Ve bunlar ki evliyā-ı kümmelīn u aṣfiyā-ı mükemmelīndür iki cihānuñ aḥvālinden ve on sekiz biñ ʿālemüñ eṭvārından el çeküp ʿaşḳla maʿşūḳdan ġayrıdan naẓarların yumup müstaġraḳ-ı baḥr-ı ḥayret u müstehlek ġayb-ı hüviyyet olup ebedī Ẕāt'ullahda [125]

olan *kemā kān* olup beḳā-yı l*emyezel*e irişmişlerdür. Ve anlaruñ nefs-i nāṭıḳalarından ẓuhūr iden vāridāt-ı ilhāmāt-ı ġaybiyye vü keşf u kerāmāt-ı ʿayniyye vü cemīʿ deḳāyıḳ-ı maʿnevīyye cümle nefs-i Raḥmāndan ve ẕāt-ı Sübḥāndan nāzil olup beyān u ʿayāna

---

[124] Şüphesiz Allah'ın Evliyaları için hazırladığı bir şarab vardır. Onu içtikleri zaman sarhoş olurlar.
[125] Allah vardı ve başka bir şey yoktu.

gelür ve bunlardan ṣādır olan maʿānī-i ledünnīden Ebū Ḥanīfe vü Şāfiʿ Ḥażretleri ders dimemişlerdür. Egerçi [126] الظاهر عنوان الباطن ḥasbince bu ʿilm-i bāṭından anlar daḫī netīce maʿānī-i ġarībe ....-ı ʿacībe idrāk idüp keşf ü ḥaḳāyıḳ-ı ledünnīye itmişlerdür. Līkin libās-ı el-fāẓa getürüp ol tecelliyātdan taʿlīm u tedrīs u beyān u müşāhedāt-ı nefīs itmemişlerdür. Ṣadrları nizām-ı ʿālem olmaġın bu daḳīḳa-ı ʿaşḳa ṭolaşup mariż derd-i ʿaşḳ olup cez̠be-i-İlāhīden ve esrār-ı vaḥdetden ḫaber virmemişler.

Beyit:

شرح عشق ار من بگویم بر دوام

صد قیامت بگذرد وین ناتمام

ʿAşḳuñ şerḥini eger ben devām üzere söyleyim yüz ḳıyāmet gice ve bu tamām olmaya. Yaʿni ʿaşḳuñ şerḥine ḥadd u ġāyet u āḫir u nihāyet yoḳdur. (91 a) Ve anuñ şerḥ u beyānına aġāz eylesem ʿömr-i dünyā āḫir olup nice yüz ḳıyāmet gelüp geçüp ve her bir ḳıyāmetden bir ḳıyāmete daḫī irince nice yüz biñ yıllar geçüp haşr u neşr-i tamām olup yevmü'l-ḥisāb-ı āḫire irişüp defter-i aʿmāl u kütüb-i efʿāl u aḳvāl derilüp ve ḫatm olup her mevcūd aṣlına rāciʿ olup her şey nihāyetine irişse lākin şerḥ-i ʿaşḳuñ yüz faṣlında bir faṣlı beyāna gelüp temāma irmeye.

قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات

ربي ولو جئنا بمثله مددا [127]

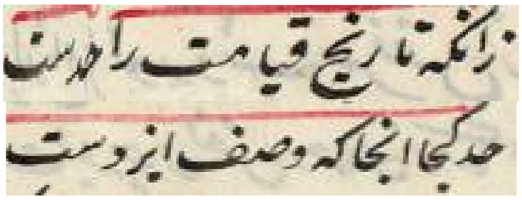
Eger deñizler mürekkeb olup ve cümle eşcār ḳalem olsa kelīme-i ʿaşḳuñ yüz biñ evṣāfından birini zebān-ı nāṭıḳa beyāna getürmeye.

---

[126] Zâhir bâtının işâretidir. (Sufi Sözü)

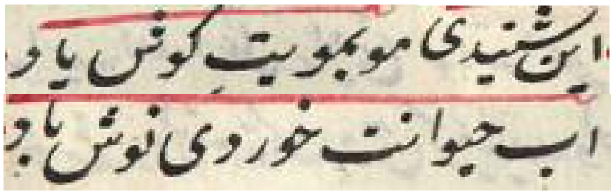
[127] De ki: "Rabbimin sözleri(ni yazmak) için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir." Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez). (Kehf, 109)

Beyit:

زانکه تاریخ قیامت را حدیست
حد کجا انجا که وصف ایزدست

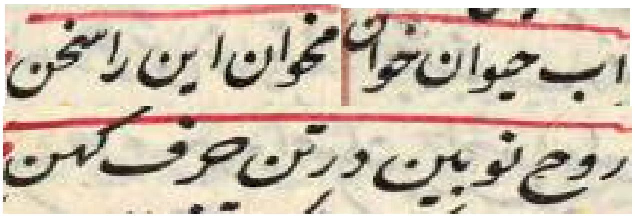
Andan ki ḳıyāmet tāriḫine ḥadd vardur. Ḥadd ḳandedür? Ol yirde ki Ḥaḳḳ Teʿālānuñ vaṣfıdur. Yaʿnī ḳıyāmet maḥdūd u mevʿūd u ḥadd u ġāyeti maʿlūm u meşhūrdur. Ammā ʿaşḳ-ı eḥadiyyet nā-maḥdūd u nā-mütenāhīdür ve vaṣf-ı Eḥad ḳadīmdür. Ol yirde ki vaṣf-ı Ḥudā ḳadīm ola. Anda ne ḥadd u ne nihāyet u ne ibtidā-ı ġāyet olur.

Beyit:

این شنیدی مو بمویت گوش باد
اب حیوانست خوردی نوش باد

Bunı işitdüñ ḳıl-be-ḳıl ki ḳulaġ olsın. Āb-ı ḥayātdur. İçdüñ nūş olsın. Yaʿni bu kelām-ı Rabbānīyi ve bu nuṭḳ-ı (91 b) Raḥmānīye çün istimāʿ itdün. Her bir ḳıluñ ve her bir ẕerre cismüñ birer ḳulaġ olup cemīʿ vücūduñ bu kelīmāt-ı āsmānīye istimāʿ itsün ve bu āb-ı ḥayāt-ı maʿānīyi nūş itdün. İki ʿālemde rūḥuñ ve ḳalbüñ ḥayy u bāḳī olsun.

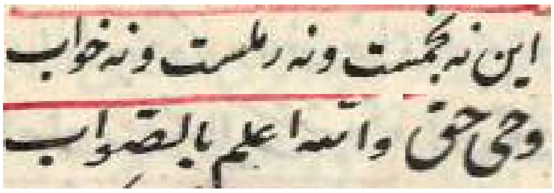
Beyit:

اب حیوان خوان مخوان این را سخن
روح نو بین در تن حرف کهن

Āb-ı ḥayvān oḳı bunı söz oḳuma. Eski ḥarfüñ teni içre bu yekī cān gör. Yaʿni bu nuṭḳ-ı İlāhī ḥayāt-ı cān u ġıdā-yı dil-i evliyā-ı ṣāḥib-i ʿirfāndur. Sen buña kelām dime. Āb-ı ḥayāt-ı Rabbānī di. Āb-ı ḥayvāne bu köhne vü ḳadīm ḥurūfuñ içinde bu maʿānī-i esrār-ı ceberūtı yekī vü tāze görüp sırr-ı nefes-i Raḥmān müşāhede idüp kendi rūḥ u ḳalbüñe iżāfet eyle. Çün nefs-i Raḥmān u maʿānī-i̱ esrār-ı teʾvīl-i Ḳurʾān

saña rūḥ u cān-ı pür fütūḥ ola. Ol zamān mevt u fenādan bi΄l-külliye necāt bulup viṣāl-i cānānla şād u ḥürrem u enīs-i H̱udā-yı zü'l-kirām olup rubūbiyyetden ve ʿubūdiyyetden ḫalās olursın.

Beyit:

این نه نجمست ونه رملست ونه خواب
وحی حق والله اعلم بالصواب

Bu ne ʿilm-i nücūmdur. Bu ne ʿilm-i remldür ve ne düşdür. İlla Ḥaḳḳuñ vaḥy-ı Kerīmidür. Ve ṣevābu'llah-ı aʿlamdur. Yaʿni muṭlaḳ ʿilm-i Ḥaḳḳdan ve esrār-ı ledünden levḥ-i maḥfūz ḳalb-i ḥaḳīḳate nāzil olmış maʿānī bir ġaybiyyedür ki semʿ-i Ḥaḳḳla işidüp lisān-ı (92 a) Ḥaḳḳla oḳumayınca bu maʿānīnüñ ḥaḳīḳatine ma-Ḥaḳḳla oḳumayınca bu maʿānīnüñ ḥaḳīḳatine maṭlaʿ olmaḳ mümkün degildür. İmdi cidd ü cehd idüp tevfīḳ-i Ḥaḳḳa refīḳ olup ālet-i Ḥaḳḳ olmaġa saʿy itmek gerek ve's-selām.

Temmel kitāb bi ʿavni'llāhu'l-mülki'l-ʿazīzü'l-vehhāb. Fi'l yevmi't-tāsiʿmin rabīʿu'l-āḫir bī senetü sebʿā ve ḫamsīn ve mie ve elf.[128]

[128] Melik, Aziz ve Vehhab olan Allah'ın yardımıyla,1157 yılında Rebiulevvel ayının dokuzuncu günü kitap tamam oldu.

KAYNAKÇA

Ahmet Vefik Paşa 2000, *Lehçe-i Osmâni*, (Hzl. Recep Toparlı)
Ankara: TDK. Yayınları

Ali Enver 1309, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul, s.106-108

Ali Nazımâ, Fâik Reşat, *Mükemmel Osmanlı Lügâtı*, TDK. Yayınları

AYTEKİN, Ülker 2002, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*,(Yayınlanmamış tez)
İstanbul, Marmara Üniversitesi

BANKIR, Malik
2005, 'Telif ve Tercüme Bir Eser Şerh-i Cezire-i Mesnevi'
Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, XXIIV:155

BİLKAN, Ali Fuat
Şerh Geleneği (Yayınlanmamış Makale)

Bursalı Mehmet Tahir Efendi 2000, *Osmanlı Müellifleri*
Ankara : Bizim Büro Yayınları

CEYHAN, Semih 2004, 'Mesnevi'
İslam Ansiklopedisi, 29: 328 (TDV Yayınları)

CEYLAN, Ömür *2000, Tasavvufi Şiir Şerhleri*

ÇELİK, İsa 2005, 'Klasiklerimiz Mesnevî-i Manevi'
Tasavvuf Dergisi Mevlana Özel Sayısı, XIV: 678

DEDE, Esrar 2000, *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevleviyye* (çev.İlhan GENÇ)
Ankara, s.347-349

DEVELLİ OĞLU, Ferit 1997, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*

DİLÇİN, Cem 1982, *Yeni Tarama Sözlüğü*
Ankara: TDK. Yayınları

DOĞAN, Muhammet Nur 1999, 'Metin Şerhi Üzerine'
Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, İstanbul, s.422

ERCİLASUN, A. Bican 2004, *Türk Dili Tarihi*

GÖLPINARLI, Abdülbâki 1953, *Mevana'dan Sonra Mevlevîlik*

GÖLPINARLI, Abdülbâki 1977, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*

GÜLEÇ, İsmail 2004, ' Türk Edebiyatında Cezire-i Mesnevi Şerhleri'
Osmanlı Araştırmaları XXIV :159-179

GÜLLÜCE, Hüseyin 1999, *Kuran Tefsiri Açısından Mesnevi*

HANÇERLİOĞLU, Orhan 1984, *İslam İnançları Sözlüğü*

İPEKTEN H., M.İSEN, R. TOPERLİ, N. OKÇU, T. KARABAY
1988 *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*

İlmi Dede,*Lemehât-ı Bahrü'l-Manevî Şerh-i Cezîreti'l-Mesnevî*
İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: 2334

İlmi Dede, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*
Fatih Üniversitesi Merkez Kütüphanesi:38797

İ.Hakkı Bursevi 2004, *Ruhu'l-Mesnevi* (Çev. İsmail GÜLEÇ)
İstanbul:İnsan Yayınları

KAPLAN, Mehmet 1998, *Şiir Tahlilleri I*

KONUK, Ahmet Avni 2004, Mesnevi Şerif Şerhi (Hzl. Mustafa TAHRALI ve S.ERAYDIN)

KORTANTAMER,Tunca 1994 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi'
Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi:8
(İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat FakültesiYayınları)

Muallim Naci 1995, *Lûgat-ı Naci*

Mütercim Asım 2000, *Burhân-ı Katı*
Ankara: TDK. Yayınları

Okyanus Türkçe Sözlük
1971, İstanbul: Pars Yayınları

OĞUZ, Serhat 2002, *İlmi Dede Hayatı Sanatı ve Divanı İnceleme ve Tenkitli Metin*
(Yayınlanmamış Tez)
Ankara: Gazi Üniversitesi

ÖZKAN, Mustafa1995, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*

PARLATIR,İ., N.GÖZÜAYDIN, H.ZÜLFİKAR, B.AKSU, S.TÜRKMEN, N.YILMAZ 1998, *Türkçe Sözlük*
Ankara: TDK Yayınları,

REDHOUSE, Sır James W. 2001, *Turkısh And Englısh Lexıcon*
İstanbul, Çağrı Yayınları

RIFAİ, Kenan 2000, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*

SARAÇ ,Yekta 1999, 'Divan Tahlilleri Üzerine'
İlmi Araştırmalar:8

Şemseddin Sami 1999, *Kamus-ı Türki*

Şeyh Galib 1996, Şerh-i Cezire-i Mesnevi (Hzl.KARABEY,T., M. VANLIOĞLU, M. ATALAY)

TİMURTAŞ, Faruk Kadri 1994, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl*

TUMAN, Mehmet Nail 2000, *Tuhfe-i Naili*

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl 1963, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*

ULUDAĞ, Süleyman 2002, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*

UYSAL, Muhittin 2001, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*

UZUN, Mustafa
2002 "Kuran" İslam Ansiklopedisi,
Ankara:TDV. Yayınları, c.26, s.414

ÜNVER, İsmail 1986, 'Mesnevi'
Türk Dili:415-416-417, s 430-563

YENİTERZİ, Emine 1999, ‘Metin Şerhi ile İlgili Görüşler’
Türkiyat Araştırmaları Dergisi :5

YILMAZ, Mehmet 1992, *İslâmi Kaynaklı Sözler*